

VÄINÖ TANNER

Kahden
maailmansodan
välissä

MUISTEMIA 20- JA 30-LUVUILTA

KUSTANNUSOSAKEYHTIÖ TAMMI
Helsinki

Kolmas painos

Helsinki 1966, KK:n kirjapaino

Sisällys

Alkusanat 7

SISÄ- JA ULKOPOLIITTISTA RAJANVETOA

Kansalaissodan jälkimaininkeja 11
Suhtautuminen kommunisteihin 20
Suuntariidat puolueessa 35
Hella Wuolijoen salonki 46
Viron vapaussota ja sosiaalidemokraatit 49
Suomen ja Neuvostoliiton ensimmäiset lähettiläät 54
Genovan matka 55
Moskovan aseistariisumiskonferenssi 62
Ståhlbergista Relanderiin 70

TANNERIN HALLITUS

Hallitus ja sen ohjelma 77
Amnestialaki 83
Itkonen sisäministerinä 83
Hylättyjä lakiehdotuksia 85
Suojärven perintökirjariita 87
Suojeluskuntaparaati 89
Edo Fimmen ja Vladimirov 92
Turun Yliopiston vihkiäiset 93
Pääministerin sihteeri 95
Ulkopolitiikkaa 96
Työriitoja 97
Hallituksen kaatuminen 100

LAPUAN LIIKKEEN VAIHEILTA

- Lapuan liikkeen syitä 107
- Haarla diktaattoria etsimässä 109
- Kallion hallituksen eroaminen 112
- Uusia levottomuuksia 124
- Kommunistilakien hyväksyminen 126
- Lapualaiset Helsingin kaupunginvaltuustossa 127
- Kaappaussuunnitelmia 129
- Levottomuuksia puhujamatkoilla Lapuan liikkeen aikoihin 147
- Tampereen lippujupakka 151
- Uusi eduskuntatalo 155

”UKKO-PEKKA UDELLEEN — LUUMÄELLE”

- P. E. Svinhufvud 161
- Kivimäen hallitus 163
- Pohjoismainen suuntaus 167
- Kivimäen hallituksen kaatuminen 177
- Kallio presidentiksi 182

PUNA-MULTAYHTEISTYÖTÄ

- Neuvottelut hallitusyhteistyöstä 187
- Cajanderin hallituksen nimittäminen 190
- Yliopiston suomalaistaminen 191
- Holstin ero 198
- IKL:n lakkauttaminen 199
- Työväestön ja talonpoikain edustajien yhteistyö hallituksessa 201
- Ahvenanmaan kysymys 208
- Puolustuskysymys 220

VAIKEITA TILANTEITA KIRJEENVAIHDON VALOSSA

- Vältytäänkö sodalta? 239
- Sodalta ei vältytty — entä sitten? 250
- Henkilöluettelo 271

Alkusanat

Väinö Tanner on vuosien mittaan kirjoittanut joukon muistelma-
luontoisia teoksia, jotka ajallisesti kattavat yli seitsemän vuosi-
kymmentä, 1880-luvun alusta jatkosodan päättymiseen asti. Maailmansotien välinen aika, itsenäisyytemme ensimmäiset vuosi-
kymmenet, on tässä sarjassa kuitenkin muodostanut aukon. Tämä kirja, joka on syntynyt Väinö Tannerin muistiinpanojen,
kirjeiden ja puheiden käsikirjoitusten pohjalla, pyrkii nyt täyttämään tuon tyhjän tilan. Samalla se pyrkii eräästä näkökulmasta
valottamaan näiden kahden vuosikymmenen tapahtumia ja sitä kehitystä, minkä alaiseksi nuori valtakunta itsenäistymisensä
jälkeen joutui. Materiaalin kokoamisessa ja järjestelyssä on Väinö
Tanneria avustanut maisteri Sinikka Sivula.

Kustantaja

Sisä- ja ulkopoliittista rajanvetoa

Kansalaissodan jälkimaininkeja

Sosiaalidemokraattisella puhujalla oli matkoillaan vielä 1920 suuria vaikeuksia, kun hänen puhetilaisuutensa tahdottiin joko estää tai häiritä sitä. Melkoinen häiriö sattui Mouhijärvellä, jonne minua pyydettiin selostamaan silloista puolueen asemaa ja poliittisia tapahtumia.

Porissa oleva sosiaalidemokraattinen piiritoimisto oli lähettänyt minulle kirjeen, jossa kerrottiin, että heidän puhujanaan käytetty Fahler oli lähetetty Mouhijärvelle antamaan tilanneselostusta. Fahler oli toiminut saamansa käskyn mukaisesti, mennyt kokoukseen ja yrittänyt päästä alkuun.

Mouhijärvi oli poikkeusasemassa Porin piirin muihin kuntiin nähden, sillä sitä hallitsi hyvin voimakas nimismies, 'majuri' Wahlroos (tsaari-Venäjäen armeijan luutnantti), joka tahtoi säilyttää toimialueensa kaukana uusien ajatusten ulottuvilta.

Nimismies oli kieltänyt sosiaalidemokraattisia puhujia saapumasta kuntaan. Kun Fahler tuli, Wahlroos otti hänet heti haltuunsa ja heitätti rekeen, jossa hänet vietiin kunnan rajalle. Siellä hänet päästettiin kävelemään maantielle ja sanottiin, ettei hän saisi enää koskaan tulla Mouhijärvelle, eikä sinne saisi tulla kukaan muukaan sellaisilla asioilla.

Saadessani selostuksen tapahtumista sydämeni lämpeni tietysti Mouhijärveä kohtaan ja ajattelin, että lähtisin koettelemaan, kuinka pätevä Wahlroosin komento oli. Pyysin paikkakuntalaisia järjestämään puhetilaisuuden ja työväenyhdistyksen henkiinherättämiskokouksen.

Tulin kokouspaikkaan, Häijälän kylässä sijaitsevaan Hakalan torppaan 16. 4. 1920. Tupaan oli saapunut muutamia kymmeniä

henkilöitä. Tervehdittyäni istahdin keinutuoliin ja aloin kertoa tyynesti ja rauhallisesti, mitä edellisenä vuonna ja sen jälkeen oli tapahtunut ja mihin nyt oli pyrittävä.

Kokous sujui aluksi rauhallisesti ja mukavasti. Sitten avautui ovi ja sisään astui suojeluskuntapukuun pukeutunut nuori mies, joka kysyi, mitä kokousta tuvassa pidettiin. Nousin keinutuolista ja astuin muutaman askeleen nuorukaista kohti. Kysyin, kuka hän oli ja kehotin häntä heti poistumaan, koska tuvassa pidettiin kokousta. Nuorukainen pyörähtikin hyvin nopeasti ympäri ilmeisesti peläten jotakin voivan sattua hänelle.

Pian ovi temmattiin uudestaan auki ja sisälle ryntäsi miehiä, jotka mitään puhumatta nykäisivät minut tuoliltani, tarttuivat monin kourin minuun käsiksi, osa hieman kuristellenkin, ja raahasivat minut pihalle.

Ulkona oli suuri joukko ilmeisesti suojeluskuntaan kuuluvia miehiä. Siellä alkoi tavaton rähinä. Nimismies Wahlroos ravisteli minua käsi revolverin liipaisimella ja joku toinen hakkasi kiväärin perällä. Aivan korvani juuressa ammuttiin neljä laukaustakin. Tarkoituksena ei kuulemma ollut koskea minuun, vaan paukuttella "yleisen kunnioituksen osoitukseksi". Yleisön keskuuteen levisi jo tieto, että minut oli ammuttu. Jonkin verran minua mukiloituaan miehet kuljettivat minut takaisin tupaan. Väki oli sinä aikana ehtinyt hävitä, osa ovesta, osa ikkunoista.

Wahlroos istahti pöydän ääreen ympärillään joukko miehiä jonkinlaisena lautakuntana. Siirryttiin suoraan asiaan. Wahlroos kysyi, kuka olin ja mitä minulla oli asiaa. Sanoin, että olin osuusliike Elannon toimitusjohtaja, kansanedustaja ja entinen senaattori ja että asiani oli selvittää poliittista tilannetta paikkakunnan väestölle. Nimismies hämmentyi eikä jatkanut enää kyselyään. Huomautin, että jos tämä oli ainoa nimismiehen kaipaama tieto, aioin lähteä pitämään johtokunnan kokousta, sillä työväenyhdistys oli juuri perustettu ja sen johtokunta istui sivuhuoneessa.

Otin pöydältä lampun mukaani, pyysin anteeksi poistumistani

ja menin kokoukseen. Sivuhuoneessa sitten jatkettiin työväenyhdistyksen toiminnan suunnittelua. Sen jälkeen ei tapahtunut mitään. Wahlroos seurueineen poistui, vähän ajan kuluttua meidänkin kokouksemme päättyi, ja minä lähdin toiseen taloon, josta minulle oli varattu yösiija.

Mielestäni oli kuitenkin tapahtunut niin törkeä loukkaus puhevapautta ja ihmisen esteetöntä kulkua kohtaan, etten jättänyt asiaa siihen. Ilmoitin tästä heti silloiselle sisäministerille Albert von Hellensille. Hän valitti kovin asiaa, mutta sanoi, että hänen oli vaikea puuttua siihen. Ilmoitin tapauksesta myös Turun ja Porin läänin maaherralle, joka sanoi, etteivät he voineet erottaa nimismiestä toimestaan, kuten olin vaatinut. Hän lupasi kuitenkin panna toimeen tutkimuksen.

Juttua puitiin oikeudessa marraskuussa 1920. Kihlakunnan-oikeus istui lähellä Karkun asemaa olleella kokouspaikalla. Väkeä oli tullut melkoisesti paikalle. Oikeudenkäynti oli lyhyt ja omalaatuinen. Minua vastapäätä istui puheenjohtaja, joka ei nähtävästi ollut lainkaan suopea minua ja asiaani kohtaan. Lautakunnan jäsenet olivat paikkakunnan johtavia henkilöitä, jotka eivät voineet ymmärtää asennettani. Yleisökin oli enimmäkseen vihamielistä.

Tehtävänäni oli vain esittää vaatimus tällaisen asian käsittelemisestä oikeudenmukaisesti, mutta siitä ei tullut lainkaan sellaista käsittelyä, kuin olin odottanut. Erilaiset henkilöt todistivat jyrkästi minua vastaan. Sen sijaan minun esittämäni todistajat selitettiin kaikki työväenyhdistyksen johtokunnan jäseniksi, ja heidät jäävätettiin.

Jutun käsittelyä jatkettiin vielä tammi- ja toukokuussa 1921 ja sen jälkeen hovioikeudessa ja korkeimmassa oikeudessa, mutta tulos oli sama kaikissa oikeusasteissa: syyte hylättiin ja kaikki asianosaiset vapautettiin. Matkani oli ollut aivan turha.

Ympäristön vihamielisyyttä Mouhijärvellä kuvaa, että yrittäessäni päästä käräjäpaikalla olevaan ravintolaan syömään siellä kieltäydyttiin antamasta minulle ruokaa.

Armahduksen vaatiminen kansalaissotaan osallistumisesta tuomituille oli kuulunut jo osana sosiaalidemokraattien vaalitaisteluun. Marraskuussa 1919 tein siitä Väinö Huplin kanssa eduskuntaesityksen. Oikeisto vastusti tietysti jyrkästi, samoin osa maalaisliitosta. Keskustan enemmistö kuitenkin kannatti esitystä, ja se hyväksyttiin äänin 125—68. Lain perusteella 590 kapinasta syytettyä pääsi ehdonalaiseen vapauteen ja 30 000 kansalaisluotamuksen menettänyttä sai sen takaisin.

Kesti kuitenkin melkein vuosikymmenen, ennen kuin armahduskysymyksessä päästiin lopullisiin tuloksiin. Oli jatkuvasti taisteltava. Halusimme täydellistä armahdusta kaikille kansalaisodan johdosta vangituille lukuunottamatta murhaan tai murhapolttoon syyllistyneitä. Kun ei muuta keksitty, tuumin, että olisi hyvä tilaisuus panna toimeen jarrutus budjettikeskustelun yhteydessä joulukuussa 1920.

Jarrutus alkoi perjantaina 17. 12. Asiassa noudatettiin sotilaalista järjestystä. Sovittiin, että jokainen oli aina tavattavissa. Väinö Hupli hoiti käytännölliset järjestelyt. Jos porvarit ilmestyivät joukolla eduskuntatalolle, oli rummutettava väki koolle, koska tilapäinen enemmistö voi tehdä yhtä ja toista, esittää monenlaisia ponsia, hyväksyttää ne jne. ja jarrutuksen järjestäjät olisivat hävinneet, jos eivät olisi olleet paikalla. Lomaa annettiin, mutta kaikkien piti olla tavoitettavissa puhelimitse.

Liikkuma-alamme oli ahdas, vain jokin yksityiskohta tullitariffissa, joten siitä oli vaikea laatia monia puheenvuoroja, ja jarrutusta saattoi hoitaa vain puhumalla. — Kalle Heinonen rupesi lukemaan esitystään tavattoman hitaasti, tiputteli sanan silloin, toisen tällöin. Hän sai käytetyksi puoli tuntia. Julius Ailio otti arvostellakseen asiasta laadittua valiokuntamietintöä oikeinkirjoituksen kannalta, missä oli pilkku väärässä paikassa, missä toisto jne. Viitisenkymmentä tuntia jaksomme pitää keskustelua käynnissä, kunnes lopulta näimme, ettei asiasta voinut enää puhua.

Sunnuntaina keskipäivällä lopetin jarrutuksen ilmoittaen, että

kaikki roskapuhe, jota oli pidetty, tarkoitti vain armahdusasiaa ja että lopettaessamme jarrutuksen luotimme siihen, että eduskunnan enemmistö ymmärsi tarkoituksemme.

Eivät tainneet maalaisliittolaiset myöhemmin yliopistoasiassa jarrutusta järjestäessään ja menestyksellisemmin hoitaessaan muistaa, että olivat sanoneet aikaisemmin sosiaalidemokraattien jarrutuksen olleen "parlamentaarisessa elämässämme onneksi ainoalaatuinen häikäilemättömyyttä, kurittomuutta ja vastuutto- muutta todistava ilveily".

Vuotta myöhemmin armahdusasia tuli taas esille käsiteltäessä Ahvenanmaan itsehallintolakeja. Niihin liittyi mm. amnestia ahvenanmaalaisille separatisteille. Kommunistit ja osa meidänkin ryhmästämme katsoivat, että kieltäytymällä hyväksymästä lakeja voitaisiin painostaa eduskuntaa armahdusasiassa. Kommunistit hyökkäsivät melko voimakkaasti meitä vastaan. Sosiaalidemokraattien puolesta Väinö Hakkila vastasi meidän ajaneen johdonmukaisesti armahdusasiaa, joten emme tahtoneet kieltää sitä ahvenanmaalaisiltakaan.

Ruotsin sosiaalidemokraattisen puolueen puheenjohtaja Hjalmar Branting kirjoitti minulle 7. 10. 1921 ahvenanmaalaisten armahduskysymyksestä:

"Täällä kerrotaan, en tosin tiedä, kuinka luotettavista lähteistä kuultuna, että Suomen hallitus on toistaiseksi vetänyt takaisin esityksensä ahvenanmaalaisten luottamusmiesten ja asevelvollisten armahduksesta. Syyinä on sosiaalidemokraattisen eduskuntaryhmän vastustuksen pelko, koska esitystä ei yhdistetty laajempaan armahdukseen vuoden 1918 kansannousuun osaaottaneille.

Jos uutinen on todenmukainen, katson velvollisuudekseni ilmaista Teille huolestumiseni heti tiedon saatuani. Kahden sellaisen kysymyksen yhdistämistä, jotka johtuvat aivan eri asioista, ei ruotsalainen mielipide ymmärrä. Täällä seurataan erittäin kiinnostuneina Ahvenanmaan väestön kohtaloita ja odotetaan niiden velvoitteiden täyttämistä, jotka Kansainliitto määräsi Genèveissä. Olen varma, että suomalaiset puolueystävämme toivovat ensim-

mäisinä parempia suhteita kansojemme välillä. Juuri siksi puolueenne tulee myös ymmärtää, kuinka tärkeitä on Genèven määräysten toteuttaminen selvästi ja nopeasti ja sekoittamatta niihin puhtaasti sisäisiä suomalaisia taistelukysymyksiä.

Minun on vaikea uskoa, ettei suomalainen veljespuolue tahdo ottaa huomioon näitä näkökohtia. Taistelunne laajemman amnestian puolesta on toinen seikka. Minun ei tarvitse lisätä, että koko ruotsalainen sosiaalidemokratia seuraa lämpimän myötätuntoisena pyrkimyksiänne hälventää sisällissodan katkeria muistoja. Mutta se on eri asia. Ahvenanmaan kysymyksen järjestäminen on molemmille maille niin tärkeä, ettei pitäisi antaa asiaan kuulumattomien seikkojen aiheuttaa ikävää mielialaa.

Toivon, ettette pahastu kääntyessäni täten luottamuksellisesti puolueenne pyytämällä Teitä käyttämään suurta vaikutusvaltaanne, jotta Ahvenanmaan kysymys selvitettäisiin *sekoittamatta siihen* puhtaasti sisäisiä suomalaisia kysymyksiä. Hallituksen ehdotuksen poisvetäminen sattuu sitäkin onnettomampaan aikaan, kun samanaikaisesti yleinen mielipide Ruotsissa on huolestunut Hufvudstadsbladetin kirjoituksista, jotka kehottavat vastustamaan saarien todellista ja tehokasta neutralisointia. Meille Ruotsin sosiaalidemokraateille olisi erityisen kiusallista, jos suomalaista veljespuoluettamme voitaisiin syyttää vaikeuksien aiheuttamisesta Ahvenanmaan kysymyksen selvittelyssä.

Olen vakuuttunut siitä, että tahdotte harkita esittämiäni näkökohtia. Jätän harkintanne varaan, missä määrin kerrotte puolueen muille luottamushenkilöille ja eduskuntaryhmän jäsenille tämän luottamuksellisen kirjeen sisällöstä. Kunnioittavin puolueterveisin Teidän Hj. Branting.”

Vastasin Brantingille vasta 17. 12. 1921: ”Koska Ahvenanmaan kysymys on ollut hyvin monisäikeinen ja sen tulos epävarma, en ole toistaiseksi voinut vastata kirjeeseen enkä kuvata puolueessamme kysymyksessä vallitsevia eri käsityksiä. Nyt, kun tulos on jo muutamia päiviä ollut tunnettu, saanen kuvata suhtautumistamme muutamin sanoin.

Ensinnäkin katson velvollisuudekseni ilmoittaa, ettemme ole voineet ymmärtää Ruotsin sosiaalidemokraattisen puolueen asennoitumista Ahvenanmaan kysymyksessä. Mielestämme Ruotsin s.d.puolue on antanut periksi Ruotsissa alaa valtaavalle kansalliselle ajatussuunnalle. Me sosiaalidemokraatit olimme pitkään toivoneet, että Ruotsin s.d.puolue välttäisi, kuten esim. me Itä-Karjalan kysymyksessä — sekaantumista asiaan. Kun ensimmäinen ehdotus ratkaisun siirtämisestä ei saavuttanut kannatusta ja ruotsalaiset puolueystävämme energisesti ottivat osaa taisteluun, katsoimme mekin vuosi sitten velvollisuudeksemme ilmaista käsityksemme julkisesti.

Tietenkään emme ole voineet hyväksyä sitä politiikkaa, jota hallituksemme on harjoittanut ahvenanmaalaisia kohtaan. Olemme usein kritisoineet näitä vastaan kohdistettuja voimatoimenpiteitä.

Itse kysymyksen ratkaisua emme tietenkään pidä tasapuolisena emmekä edes demokraattisena. Ahvenanmaan suomalainen vähemmistö joutuu tämän jälkeen sellaiseen asemaan, ettemme ymmärrä, kuinka Ruotsin mielipide on voinut vaatia sellaisia ”takuita”. Kuitenkaan ei puolueemme vastustanut lakien hyväksymistä. Tahdoimme aivan yksinkertaisesti poistaa tämän riitakysymyksen.

Mutta sitten asiaan sekoitettiin vuoden 1918 vankien amnestia, samanlainen, jonka ahvenanmaalaiset saavat näiden lakien perusteella. Vaatimus on esiintynyt niin jyrkkänä ja sen puolesta on harjoitettu niin voimakasta agitaatiota, että vain mitä suurimman työn tuloksena on voitu estää eduskuntaryhmämme äänestämästä Ahvenanmaan lakeja vastaan. Tietysti kommunistimme ovat käyttäneet tätä mainiona agitaatiokeinona meidän puoluetamme vastaan. Olen lisäksi varma, että puoluetaktillisesti meille olisi ollut paljon edullisempaa alistua valitsijaimme painostukseen. Lopullisessa äänestyksessä vain 15—16 eduskuntaryhmämme jäsentä äänesti lakeja vastaan.

Sundblomin ja Björkmanin tapaus kaivannee vielä muutaman

sanan selitykseksi, koska se on herättänyt suurta huomiota Ruotsissa.

Hallitus ei voinut keskeyttää tuomioistuimen käsittelyä näitä vastaan, kun oikeudenkäynti kerran oli aloitettu. Korkein oikeus antoi päätöksen asiassa 29. 9. Huomaavaisuudesta Ruotsia kohtaan kiirehdiittiin Sundblomin ja Björkmanin armahtamista niin, että se voitiin myöntää samanaikaisesti kuin tuomio julistettiin. Hallitus ei katsonut voivansa antaa eduskunnalle esitystä heidän armahtamisestaan, ellei se voinut olla varma lain hyväksymisestä. (Ehdotusta tämän kysymyksen yhdistämisestä suureen amnestiakysymykseen oli jo silloin pohdittu lehdistössä). Luulen, että sanottu kysymyksen ratkaisu oli tehty yksinomaan Ruotsia ajatellen.

Näiden asioiden ollessa poissa päiväjärjestyksestä uskallan toivoa, että mieliala Ruotsissakin rauhoittuisi. Sieltä usein saamamme neulanpistot ärsyttävät suuresti mielipidettä täällä ja luovat epäystävällistä mielialaa Ruotsia kohtaan. Jopa osa Ruotsin s.d.puolueen jäsenistä herättää usein tyytymättömyyttä esittäessään puhtaasti suomalaisissa asioissa hylkäästuomioitaan. Epitheet kuten ”itsepäiset suomalaiset” puhuttaessa jonkin ruotsinkielisten osittain aiheettoman vaatimuksen hylkäämisestä todistavat puutteellisesta tutustumisesta ruotsalaiseen kansallisuuskysymykseen Suomessa. — Voisiko muuten joku ruotsalainen puolueoveri tehdä opintomatkan tänne ottamaan selvää kielikysymyksestä? Olen varma, että äänensävy ruotsalaisessa puolueessa olisi silloin täysin toinen kuin nyt, jolloin se saa informaationsa Hufvudstadsbladetilta.

Joka tapauksessa toivomme vilpittömästi, että suhteet näiden kahden naapurimaan välillä saavat takaisin aikaisemman ystävällisen luonteensa ja erityisesti, että epäsopu molempien s.d.puolueiden välillä on nyt poissa.

Parhain terveisin Teidän Väinö Tanner.”

Kommunistit hyökkäsivät ankarasti meitä vastaan kieltädyt-

tyämme äänestämästä ahvenanmaalaisten armahduslakia vastaan. Suomen Työläinen kirjoitti 14. 12. 1921 otsikoiden ”Joko silmät avautuvat?” mm.:

”Eduskunnassa on taas armahduskysymys selvimminkin paljastanut sosialidemokraattien kavaltajapolitiikan. Näiden työväenluokalle kalleimpien toverien kärsimysten kustannuksella ovat he käyneet eduskunnassa kauppaa porvariston kanssa työläisten silmien lumeeksi, ja lopuksi lyöneet veljenkättä porvariston kanssa siitä huolimatta, että heidän käsissään olisi ollut monesti valtit armahduksen läpiajamiseksi. Niin oli esim. aivan hiljattain Ahvenanmaan kysymyksen esilläollessa. He eivät käsissään olevia valtteja käyttäneet. Löivät veljenkättä porvariston kanssa ja työväenluokan puolesta taistelleet saavat heidän puolestaan virua ja mädätä vankilassa vaikka tuomiopäivään asti. Kuvaavaa on noskelaispomo Tannerin lausunto työväen edustaja Hannuselle, joka vaatii noskelaisia ajamaan vankinaolevien työläisten vapauttamisvaatimuksen ratkaisuun, koska heillä oli valtit käsissä. Herrasosialisti, tuomari Tanner vastasi kyynillisesti: ’Me emme kaipaa teidän neuvojanne.’ Eipä ei. He eivät kaipaa työläisten neuvoja. Kapitalismin kätyrit eivät kallista korvaansa työväenluokan neuvoille eikä vaatimuksille. Heillä on oma tiensä, jota myöten kulkevat. Ja se tie vie heidät yhä loitommas työläisistä, syvälle lahtariporvariston syliin. Onko tämän jälkeen enää ainoatakaan rehellisenä työläisenä itseään pitävää, joka tunnustaa Tannerin tapaiset noskelaispomot omiksi edustajikseen? — Ei voi olla.”

Keväällä 1923 oli jälleen suuri armahdustaistelu eduskunnassa. Lehterit olivat täynnä väkeä pääministeri Kallion vastatessa hallituksen puolesta kommunistien ensin ja sosialidemokraattien heti sen jälkeen valmistuneisiin välikysymyksiin. Kallio väitti puhtaasti valtiollisia vankeja olevan enää vain 2. Minä puolestani olin kuullut vankeinhoitolaitoksesta, että heitä oli 92. Kallio väitti, että 90 oli tuomittu poliittisista syistä, mutta että asiakirjat osoittivat heidän tehneen muitakin kolttosia.

Puheeni lopussa haukuin vähän kommunistejakin sanoen hei-

dän olleen agitaationsa ja päättömien kumoushankkeittensa takia armahduksen kaikkein pahimpana esteenä. Siitä Ville Vainio suuttui ja kysyi: ”Ministerin paikkaako edustaja Tanner nyt itselleen puhuu, kun meitä haukkuu?” Vastasin siihen aikani kyllä tulevan, kun on tullakseen. — Armahdusesityksemme ei kuitenkaan johtanut tulokseen.

Suhtautuminen kommunisteihin

Sosiaalidemokraattien ja kommunistien välillä oli kansalaissondan päättymisestä lähtien milloin peitettyä, milloin julkisempaa kilpailua ja riitaa eri linjoista. Valtausyriytyksiä tehtiin puolin ja toisin eri yhdistyksissä ja liitoissa.

Jo ylimääräisessä puoluekokouksessa joulukuussa 1918 oli hyväksytty K. H. Wiikin laatima kommunisteja koskeva ponsi. Siinä mm. leimattiin turmiollisiksi pyrkimykset, joiden tarkoituksena oli vieroittaa työväestö valtiollisista ja kunnallisista vaaleista ja varoitettiin työväkeä kuuntelemasta rajan takaa tulevaa sosiaalidemokraattisen puolueen vastaista propagandaa ja todettiin, ettei Suomen tapaisessa maassa voitaisi vähemmistönä ollen ottaa väkivalloin käsiin valtiovaltaa.

Kommunistien propaganda kuitenkin vain yltyi. He julkaisivat vaalien alla 1919 ”Kommunistinen vaalilippu”-julistuksen, jossa väitettiin sosiaalidemokraattisen puolueen vaalitoimikunnan olevan porvariston hirmuvallan verho ja kehoitettiin valitsijoita jäämään pois vaaleista.

Kommunistien tarkoituksena oli vallata puolue sisältä päin. He saivat käsiinsä mm. Kuopiossa ilmestyneen Savon Kansan ja alkoivat levittää sen avulla peitetysti kommunismin aatteita. He saivat haltuunsa myös Sosialistisen Aikakauslehden teoreettiseksi äänenkannattajakseen ja perustivat lisäksi Työväenlehtien Uutistoimiston, joka lähetti uutisia myös sosiaalidemokraattisille lehdille.

Sosialidemokraattinen Naisliitto ja Nuorisoliitto joutuivat kommunistien käsiin, samoin Suomen Ammattijärjestö.

Kommunistien ja sosiaalidemokraattien välejä selviteltiin vuoden 1919 lopulla pidetyssä puoluekokouksessa, jossa kommunisteilla oli vahva edustus. Monet osanottajat luulivat kyseessä olleen vain menettelytavan jyrkkyyttä koskeva riita. Ankarien yhdeksän päivää kestäneiden taistelujen jälkeen kommunistien kaikki esitykset torjuttiin 2/3 enemmistöllä.

Kärsittyään tappion kommunistit erosivat sosiaalidemokraattisesta puolueesta ja perustivat toukokuussa 1920 Suomen sosialistisen työväenpuolueen, jonka ohjelma oli täysin kommunistinen. Puolue tarjosi sitten sosiaalidemokraateille seuraavissa eduskuntavaaleissa kesällä 1922 yhteisrintamaa, jonka kuitenkin hylkäsimme. Sosialistinen työväenpuolue (kommunistit) sai eduskuntaan 27 edustajaa, jotka eivät ottaneet työtään lainkaan vakavasti, vaan harjoittivat häikäilemätöntä demagogiaa.

Tammikuussa 1923 laadimme, Taavi Tainio ja minä sosiaalidemokraattisen puolueen ja Niilo Wälläri ja K. L. Kulo sosialistisen työväenpuolueen puolesta julistuksen. Päätimme käydä yhteiseen taisteluun tullin keventämiseksi, elintarviketullien lakkauttamiseksi ja täydellisen amnestian hankkimiseksi. — Neuvottelut olivat oikeastaan molemmiin puolin luultavasti hyvin vilpittömät. Tuumimme, että oli turhaa jatkaa kommunistien kanssa alkanutta riitaa, koetettaisiin olla ainakin joissakin asioissa yhteisessä rintamassa. Sen ainoan kerran luotin heidän varsinaisiin lupauksiinsa ja jouduin pettymään.

Pidimme joitakin yhteisiä juhlia ja toivoimme, että ne menisivät sopimuksen mukaisesti, mutta kommunistit eivät pitäneet lupauksiaan, vaan rupesivat vain hyökkäämään niissä sosiaalidemokraatteja vastaan. He käyttivät tietysti tilaisuutta hyväkseen, kun saivat runsaasti kuulijoita.

Kommunistien kiihotustyö ärsytti kuitenkin niin paljon porvareita, että Kallion hallitus vangitutti elokuussa 1923 kaikki sosialistisen työväenpuolueen kansanedustajat ja muut johtavat

kommunistit, yhteensä yli kaksisataa, lakkautti puolueen lehdet ja panetti takavarikkoon niiden kirjapainot.

Toimenpide oli jyrkästi ristiriidassa sosiaalidemokraattisen puolueen suosittelmien menettelytapojen kanssa, tahdoimme taistelussa kommunisteja vastaan turvautua yksinomaan valistustoimintaan.

Jo vangitsemispäivän iltana 3. 8. pidettiin sosiaalidemokraattisen eduskuntaryhmän ja puoluetoimikunnan yhteinen kokous, jossa keskusteltiin tilanteesta ja mahdollisista toimenpiteistä. Kokous päätti yksimielisesti valita kolmihenkinen toimikunnan, johon nimettiin J. W. Keto, J. F. Aalto ja minut. Tehtävänäimme oli kääntyä sisäministerin puoleen ja tiedustella niitä syitä, jotka olivat johtaneet hallituksen ryhtymään toimenpiteeseensä.

Sisäministerin tehtäviä väliaikaisesti hoitanut tuomari Otto Åkesson suostuikin ottamaan lähetystön seuraavana päivänä vastaan. Ollessani menossa tämän puheille ja astuessani Siltalan portaita sattui tuulenpuuska puhaltamaan piippuuni. Siitä lensi tuhkaa silmiini, ja sain ensimmäiseksi mennä silmäklinikalle puhdistuttaakseni silmäni. Myöhästyimme vähän ministerin vastaanotoltakin ja ollessani siellä "itkin" koko ajan.

Tiedustelimme aluksi, oliko hallituksen antama selonteko vangitsemisen syistä oikea. Kun se ei sisältänyt oikeastaan mitään uutta, suuressa laajuudessa aloitetut poliisitoimenpiteet tuntuivat oudoilta. Kysyimme, oliko hallituksen tiedossa joitakin sellaisia uusia tekoja tai suunnitelmia, jotka olivat aiheuttaneet toimenpiteen.

Åkesson ilmoitti, että hallituksen tarkistetussa tiedonannossa lueteltiin oikeastaan kaikki ne asiat, joiden perusteella vangitsemiset oli toimitettu ja muut toimenpiteet suoritettu. Siinä mainitut seikat tosin olivat olleet aikaisemminkin tunnettuja, mutta sitovat todistukset olivat puuttuneet. Mitään uusia toimenpiteitä tai suunnitelmia ei kommunistien taholla ollut ilmennyt, mutta etsivän keskuspoliisin haltuun oli joutunut erinäisiä asiakirjoja, joiden perusteella aikaisemmasta julkisesta salaisuudesta oli saatu

varmuus. EK:n päällikkö oli tehnyt jo kesäkuussa esityksen Suomen sosialistisen työväenpuolueen toiminnan lakkauttamisesta. Vaikka asiakirjojen todistusaineisto olikin täysin sitova, sisäministeri ei kuitenkaan ollut tahtonut tehdä päätöstä kuulematta oikeuskanslerinviraston mielipidettä. Kun lausunto saapui, katsottiin siinä todistusaineisto niin sitovaksi, että hallitus päätti sen perusteella ryhtyä toimiin.

Kysyin, voiko ministeri antaa lähempiä tietoja asiasta.

Åkesson sanoi, ettei hän tahtoisi asiasta tulevan vielä sanomalehtiin enempää tietoja kuin niille oli jo annettu, ennen kuin kaikkeen aineistoon olisi tutustuttu lähemmin. Ministeri näytti edessään olevaa asiakirjapinoa ja sanoi, että siinä oli mm. jäsenös Suomen sosialistisen työväenpuolueen puolueenvoston kokouksen pöytäkirjasta. Kokous pidettiin Helsingissä joulukuun 27.—28. päivinä 1920 Helsingin sosiaalidemokraattisen kunnallisyhdistyksen julistauduttua sosialistiseksi puolueeksi ja omaksuttua saman ohjelman, jonka korkein oikeus oli julistanut rikolliseksi ja jonka johdosta sosialistisen puolueen perustavan kokouksen jäsenet, mm. maisteri Sulo Vuolijoki oli kärsinyt pitkän vankeusrangaistuksen.

Huomautin, että se kaikki oli ollut tunnettua jo vuosia, mutta puolueen toiminta oli saanut siitä huolimatta jatkaa kolmisen vuotta, vieläpä se oli voinut valita edustajansa eduskuntaankin, joten tuntui oudolta, että hallitus nyt vasta vuosien kuluttua äkkiä heräsi toimimaan. Hallituksella pitäisi toimenpiteittensä perusteeksi olla muutakin kuin vanhat tunnetut tosiasiat, jotka oli moneen kertaan julkaistu mm. mainitun puolueen lehdissä, vieläpä paljon täydellisempinäkin.

Åkesson ilmoitti uutta olevan kolme asiakirjaa, jotka oli saatu eräältä aikaisemmin pidetetyltä kommunistilta. Hänen ilmoituksensa mukaan ne jaettiin STP:n piirijärjestön edustajakokouksessa toukokuussa 1923. Ministerillä olleet alkuperäiset asiakirjat sisälsivät tärkeitä todistusaineistoa. Niinpä oli saatu puoluesihteerin K. L. Kulon laatima ja allekirjoittama toimintakertomus,

jossa selostettiin puolueen toimintaa sen perustamisesta touko-kuun 1. päivään 1923. Samassa kokouksessa oli jaettu edustajille kaksi toimintakertomusta puolueen eduskuntaryhmän toiminnasta. Niissä oli mm. ryhmän itselleen hyväksymät säännöt, joiden 1 §:ssä sanottiin, että edustajat sitoutuvat kaikessa toiminnassaan noudattamaan puoluejohdon ohjeita ja ohjausta. Kolmannessa pykälässä säädettiin, että puoluetoimikunta valitsee ryhmälle puheenjohtajan ja sihteerin ryhmän keskuudesta sekä päättää toimitsijoiden palkasta. Ryhmä valitsee muut virkailijat, mutta vaalin vahvistaa puoluetoimikunta.

7 §:ssä sanottiin: ”Määritellesään kantansa, valitessaan puhujat sekä päättäessään, miten ryhmän jäsenet eduskunnassa ja valiokunnissa menettelevät, noudattaa ryhmä puoluetoimikunnan ohjeita. Erittäin kiireellisissä tapauksissa määrää kannan puoluetoimikunnan edustaja yhdessä ryhmän puheenjohtajan kanssa. Jos erimielisyyttä ryhmän ja puoluetoimikunnan välillä syntyy, on puoluetoimikunnan päätöstä noudatettava.” Eduskuntaryhmän jäsenet eivät ministerin mielestä olleet tietenkään julkisesti voineet toimia suorastaan rikollisesti sellaisenaan, mutta he olivat menetelleet siinä mielessä, jota ohjelma ja koko puolueen toiminta edellytti saadakseen aikaan häiriötä.

Sanoin sääntöjen olleen jo ennestään tunnetut ja lehdissäkin julkaistut. Kysyin, oliko selvitetty ryhmän tai sen jäsenten tehneen jotakin sellaista, jota voisi sanoa valtiopetokselliseksi teoksi tai sellaisen suunnitteluksi.

Ministeri ilmoitti, ettei mitään sellaista ollut hänen tietääkseen selvitetty, mutta jo se, että ryhmä oli sitoutunut kaikessa noudattamaan virallisin ohjelmin toimivan puoluehallinnon määräyksiä, teki ryhmän toiminnan rikolliseksi.

Keto kysyi, pitikö ministeri rikollisena sitä, että jonkin puolueen keskuselin sekaantui puolueen eduskuntaryhmän toimintaan.

Åkesson vastasi, ettei hän suinkaan sitä pitänyt rikollisena, mutta jos puolueen tarkoitus ja ohjelma olivat rikolliset, niin

kuin siinä tapauksessa oli korkeimman oikeuden päätöksellä julistettu, silloin ryhmä, joka alistui käskyläisen asemaan sellaiseen puoluetoimikuntaan nähden, oli rikollinen.

Totesin, ettei tällainen sitoutuminen sinänsä ollut rikollista, ellei sitä ollut seurannut tekoja. Huomautin, että kun kyseessä oli kokonainen eduskuntaryhmä, vaadittaisiin erityisen voimakkaat motiivit, ennen kuin vangitsemisiin voitaisiin ryhtyä.

Keto ilmoitti, että hallituksen toimenpiteet tuntuivat meistä poliittisen tarkoituksenmukaisuuden aiheuttamilta.

Kysyin, tekikö etsivä keskuspoliisi sanomalehdissä selostettujen Pietarissa käyntiä koskevain tutkimusten yhteydessä joitakin uusia paljastuksia.

Åkesson sanoi tutkimuksissa ilmenneen mm. sen, että Evä tehdessään selkoa Pietarin kongressissa Venäjällä toimivan suomalaisen kommunistipuolueen toiminnasta oli todennut, että Suomessa oleva puolue oli keskuselimensä kautta kiinteästi kolmannen internationaalien johdon alainen.

Totesin, että tilanne oli sama kaikissa muissakin maissa. Niiden kommunistipuolueiden edustajat matkustivat monet kerrat Moskovaan ilman, että sen johdosta toimitettiin vangitsemisia. Esim. Ruotsissa ja Englannissa saivat kommunistit vapaasti huuata niin paljon kuin heitä huvitti. "Meillä tosin on se ero, että osa kommunisteista on valmis kumoamaan maamme itsenäisyyden vieraan vallan avulla, jollainen Ruotsin ja Englannin työläisten keskuudessa ei voisi tulla kysymykseenkään. Mutta siitä huolimatta on meidän tahollamme oltu ja ollaan edelleen eri kannalla kommunismin vastustamiseen nähden. Me luulisimme asiasta paremmin selviydyttävän taistelemalla henkisillä aseilla kuin pakkotoimenpiteillä, joilla ei kommunismia lopeteta, vaan annetaan sille uutta elinvoimaa."

Selailin oikeusministerin viittaamaa todistusaineistoa ja totesin: "Kyllä tämä kaikki ja paljon pahempaakin on lehdessä julaistu. Mitään uusia näkökohtia asiasta ei siis ole ilmennyt." Kysyin, oliko ryhdytty tarpeellisiin toimenpiteisiin tutkimusten

suorittamiseksi mahdollisimman nopeasti. Ministeri vastasi keskuspoliisin lupanneen tehdä kaiken voitavansa. Åkesson ei osannut lainkaan arvioida, kuinka kauan tutkimukset veisivät, mutta sanoi niiden olevan ehkä ohi muutamassa viikossa.

Kysyin, millä perusteella lehdet oli lakkautettu ja kirjapainot suljettu.

Ministeri: "Aivan samalla syyllä kuin edustajat on pidätetty. Tämä ei ole tapahtunut painovapauslain nojalla, vaan sen takia, että lehdet ja kirjapaino ovat olleet rikollisen toiminnan välikappaleena, lakkauttaminen ja sulkeminen on siis tapahtunut rikoslain perusteella." Minä: "Mutta rikoslaki ei tunne tällaista menettelyä." Åkesson: "Kyllä siinä on tunnettu periaate, että jos rikollista tarkoitusta varten käytetään jotakin välinettä, niin se rikoksen estämiseksi voidaan panna takavarikkoon. Löytyy nimenomaisia esimerkkejä tällaisista toimenpiteistä, kuten esim. pyydyksien menettäminen, jos kalastetaan toisen kalavedessä tai metsästetään toisen mailla." Sanoin: "Kyllä, mutta tällöin edellytetään, että takavarikointi toimitetaan sen vuoksi, ettei todistusaineistoa voida hävittää, mutta tässä tapauksessa ei sellaisesta ole voinut olla kysymystä. Oikeampi menettely olisi siis ollut, että olisi ensin hankittu asiasta oikeuden päätös."

Ministeri: "Toimenpiteet on suoritettu rikollisen toiminnan estämiseksi."

Kun hallituksella ei ollut tiedossa toimenpiteittensä tueksi mitään uusia tekoja, pyysimme saada lähemmin nähdäksemme asiakirjat, joihin hallitus nojasi toimintansa. Ministeri suostui pyyntöön ja audienssi päättyi.

Selaillessamme asiakirjoja emme löytäneet mitään uutta, sellaista, joka ei jo aikoja sitten olisi ollut tunnettua. Uutta olivat korkeintaan eräät mielenkiintoiset tiedot kommunistipuolueen suuruudesta. Julkisuudessa oli monin kerroin liioiteltu puolueen jäsenlukuja. — Erityisesti näytti pahennusta herättäneen se, että eduskuntaryhmän jäsenet olivat suorittaneet päiväpalkastaan 25 markan veron puolueelle ja täten "saattaneet itse porvarillisen

valtion taloudellisesti avustamaan vallankumouksellisen työväenliikkeen elpymistä”, kuten ryhmän säännöissä sanottiin.

Tapasimme myös esittelijäneuvos Esko Heilimon, joka arveli pidätettyjä olleen noin 150. Hän vakuutti, että tutkimuksia joudutettaisiin kaikin mahdollisin tavoin, mutta arveli niiden vievän kuitenkin viikkoja, sillä tutkimusaineistoa oli tavattomasti. Yksistään Helsingissä oli takavarikoitu kommunistisen puolueen toimistoista ja toimitsijain luota asiakirjoja kolme autokuormalista.

Sosiaalidemokraattisen eduskuntaryhmän puheenjohtajana lähetin eduskunnan puhemiehelle, tohtori Paavo Virkkuselle 6. 8. 1923 seuraavan sähkeen:

”Tohtori Paavo Virkkunen. Ilmajoki. Sen johdosta, että Sosialistisen Työväenpuolueen koko eduskuntaryhmä viime päivinä on vangittu ilman pätevää aihetta ja kansanedustajan koskemattomuus siten on tullut loukatuksi, on sosialidemokraattisen eduskuntaryhmän väliaikainen toimikunta pitämässään kokouksessa katsonut välttämättömäksi, että eduskunta saisi tilaisuuden tutustua asiaan ja suojella jäsentensä oikeuksia. Pyydämme sen vuoksi kunnioittaen, että Te, Herra Tohtori, eduskunnan puhemiehenä kiireellisesti kutsuisitte eduskunnan koolle.

Pyydämme saada vastauksen ensi tilassa. Sos.-dem.ryhmän väliaikaisen toimikunnan puolesta Tanner.”

Eduskunnan varapuhemies, maisteri Wäinö Wuolijoki yhtyi vaatimukseen lähettäen omasta puolestaan sähkeen Virkkuselle.

Sain puhemieheltä 7. 8. vastaussähkeen: ”Pitäen esittämänne pyynnön perusteluita väärinä en voi siihen suostua. Virkkunen.”

Helsingin sosiaalidemokraattinen kunnallistoimikunta järjesti Työväentalon juhlasalissa vastalausekokouksen kommunistien vangitsemisten johdosta 8. 8. -23. Pidin siellä alustuksen, jossa selostin kommunistien toimintaa, heidän vääriä periaatteitaan, käyntiämme Åkessonin luona jne. Totesin, että kommunistien opin mukaan kaikki pyrkimykset kansanvaltaan oli hylättävä, vaikka sosiaalidemokratian aikaisempi toiminta juuri kansanval-

lan kautta oli tahtonut päästä päämäärään. Kommunistit uskoivat pikaiseen maailmanvallankumoukseen, mutta olojen kehitys oli jo riittävästi osoittanut, että se oli väärää uskoa, olihan mahdotonta ajatella, että juuri hävityn kansalaissodan jälkeen olisi voitu ajatella minkäänlaista aseellista vallankumousta.

"Porvarit kiinnittivät tietysti erityistä huomiota kommunistien toimintaan. Heidän ei olisi oikeastaan tarvinnut sitä paljon pelätä. Siitä huolimatta he pelkäsivät, että 1918 vuoden tapahtumat voisivat uusiutua ja ryhtyivät sen vuoksi vastatoimenpiteisiin. Tällä tavalla alkoi maassamme se vastavaikutus, joka on johtanut viime päivien tapahtumiin. Taantumus kasvoi yhä, kommunistit vahvistivat taantumusta ja taantumus kommunismia ja sillä tavalla nämä sitten ruokkivat toisiaan. Mutta samalla keskeytyi maassamme kaikki terve valtiollinen kehitys. Kaikki tulokset, joita siihen saakka niin valtiollisella kuin kunnallisellakin alalla verrattain runsaasti saavutettiin, supistuivat. Suojeluskunta-aate sai yhä suurempaa vauhtia, koska yleisesti pidettiin tärkeänä, että porvaristo kaiken mahdollisuuden varalta on riittävästi aseistettuna. Vieläpä pyrki esiintymään ns. fascismiakin. Se on tahtonut aseellisen vallankaappauksen avulla ajaa pyrkimyksiä, jotka käyvät päinvastaiseen suuntaan kuin mitä kommunistit ovat tahtoneet. Vuoden 1918 tapausten johdosta tuomittujen armahtaminen on viipynyt niin kauan, että yhä vieläkin melkoinen joukko näitä henkilöitä on armahtamatta, ja porvaristo myöntää eduskunnassa ja kunnanvaltuustoissa miljoonia toisensa jälkeen suojeluskunnille, ohranalaitokselle ym.

Kaiken tämän edessä työväki on ollut jokseenkin voimaton. Sen voimat ovat herpaantuneet keskinäisessä riitelemisessä.

"--- Kun nyt on tehtävä ensimmäinen tilinpäätös kommunistisen liikkeen toiminnasta, niin me näemme, että tämä liike ei ole saanut mitään positiivisia tuloksia aikaan. Kaikki mitä se on tehnyt, on ollut pelkästään negatiivista, kielteistä laatua. Se on ollut kuin joku tuhohyönteinen, joka on tuhonnut ja hävittänyt kaiken, mihin se on käsiksi käynyt. Erikoisen moitittava

asema on niillä henkilöillä, jotka rajan takaa ovat tätä liikettä johtaneet. Yleensä poliittisella alalla on sääntönä, että poliitikasta on niiden pysyttävä erossa, jotka eivät itse elä siinä mukana, ja että rajan takaa ei ole maan politiikkaan luvallista sekaantua.

Vähitellen valtiollinen vaino, jota porvariston taholla ryhdyttiin harjoittamaan, yhä enemmän kiihtyi. Tästä kyllä aiheutui, että kommunistit alkoivat hieman reivailla purjeitaan ja muuttaa suuntaa. He muuttivat menettelytapaa tuon tuostakin, koettaen monessa kohden lähestyä sosialidemokraattien menettelytapoja. Parlamentarismikin tuli lopulta niin mieluisaksi, että valittiin edustajia eduskuntaan. Reformitkin ovat alkaneet vähitellen kelvata. Myös Ammattijärjestössä on koetettu aikaansaada joitakin muutoksia ja yleensä on koetettu etsiä yhteisrintamaa, yhteistoimintaa sosialidemokraattisen puolueen kanssa. Tämä kaikki ei ole auttanut. Että porvarillisella taholla lopulta tultaisiin siihen, mihin on tultu, sen saattoi jokainen edeltäpäin arvata. Mutta että tämä isku tuli niin raskaana kuin se tuli, se on ollut yllättävää.

Nyt koko porvaristo juhlii hallituksen päätöstä, kiittää hallitusta rohkeasta otteesta, eikä tiedä, millä tavalla se osoittaisi kiitollisuuttaan sille. Erikoisesti riemuitsee oikeisto siitä, että se on saanut keskustahallituksen ottamaan tällaisen askeleen, aivan samoin kuin keskusta aikoinaan riemuitsi siitä, että se oli saanut oikeistohallituksen tekemään rauhan Venäjän kanssa.

Tässä yleisessä hallituksen kiittämisessä on kuitenkin ollut yksi soraääni ja se on tullut sosialidemokraattisen puolueen taholta. Sen sanomalehdistössä ja sen kokouksissa on yhteen ääneen selitetty, että sosialidemokraattinen puolue nousee vastustamaan tätä hallituksen toimenpidettä ja se on esitetty maalle turmiolliseksi.

Miksi sosialidemokraattinen puolue näin on menetelty?

Ei suinkaan rakkaudesta kommunistista puoluetta kohtaan, eikä siksi, että me heitä liaksi kaipaisimme. Onhan heistä ollut tarpeeksi vastusta ja tarpeeksi tuhoa he ovat työväenluokalle

tehneet. Jos me tahtoisimme olla vahingoniloisia, niin me antaisimme heidän olla siinä missä ovat emmekä koko asiaan puuttuisi. Mutta aateluus velvoittaa. Myöskin sosialidemokraattien aatteet velvoittavat. Me olemme aina esiintyneet vapauden, kansanvallan ja oikeuden puolustajina. Tästä meidän kansantokannastamme myös johtuu, että meidän myös tässä asiassa on toimittava niin kuin velvollisuutemme vaatii. Ja se velvoittaa sosialidemokraatteja tekemään voitavansa, jotta nämä hallituksen toimenpiteet saataisiin poistetuiksi.

Erikoinen huomio kiintyy siihen, että myöskin kaikki kommunistiset kansanedustajat on pidätetty. Jos on ollut omiaan herättämään huomiota se, että yleensä puolueen toimihenkilöitä on vangittu, niin aivan erikoista huomiota on herättänyt se, että puolueen kansanedustajat, kokonainen ryhmä, pidätetään, vaikka samalla täytyy ilmoittaa, etteivät hekään yhteisesti eikä kukaan erikseen ole mitään rikollista tehneet tai suunnitelleet. Tämöinen ilmoitus tuskin kävisi täydestä missään muussa maassa; meillä se näkyy käyvän ja vieläpä niin täydellisesti, että joka ainoa porvarillinen sanomalehti on tähän saakka täysin tyytynyt tähän selitykseen ja vieläpä kiittänyt hallitusta siitä, että se on nämä edustajat tehnyt vaarattomiksi. Muualla maailmassa ovat kansanedustajat suojattuja myös eduskunnan väliajalla. Meillä tosin ei ole laissa määrätty mitään kansanedustajain koskemattomuudesta istuntojen väliajalla, mutta tähän asti kuitenkin on heidän oikeutensa tunnustettu suuremmissa määrässä kuin tavallisten kansalaisten. Varsinkaan niistä toimenpiteistä ja niistä mielipiteistä, joita he kansanedustajan ominaisuudessaan ovat omaksuneet ja esittäneet, ei koskaan ole nostettu syytettä. Valtiopäiväjärjestyksen mukaan ei myöskään ole oikeus nostaa syytettä edes istuntojen väliajalla.

— Hallituksen toimenpiteet on ulotettu koskemaan myöskin kommunistisia lehtiä ja kirjapainoja ja nämä muodostavat oman lukunsa tässä surullisessa historiassa. Asianomainen hallituksen jäsen on nimenomaan ilmoittanut, että hän ei ole nojautunut

painovapauslakiin lakkauttaessaan lehdet. Mutta mihin muuhun lakiin hän voi nojautua, koska nämä asiat on järjestetty juuri painovapauslailla? Hallituksen jäsen ilmoittaa, että hän nojautuu rikoslakiin, voimatta kuitenkaan esittää siitä ainoatakaan pykälää, jonka nojalla tämäntapainen menettely on mahdollista. Eikä se olekaan laillisesti mahdollinen. Painovapauslaki nimenomaan säättää missä järjestyksessä lehtiä lakkautetaan milloin yhteiskunta haluaa ne saada lakkautetuksi, ja samoin missä järjestyksessä kirjapaino voidaan sulkea. Se on aivan toinen järjestys kuin mitä tällä kerralla on noudatettu. Kirjapainoihin nähden on erikoisesti se seikka muistettava, että yhtiö, joka omistaa kirjapainon, ei ole mikään puoluejärjestö. Se on tavallinen osakeyhtiö, jolla on osakkeenomistajansa, osakepääomansa ja lisäksi velkoja kuten osakeyhtiöllä tavallisesti on. Eihän tällaisen osakeyhtiön kimpuun ole oikeus käydä puolueohjelman nojalla, jota osakeyhtiö tietysti ei ole millään tavalla sitoutunut noudattamaan.

Miten näitä asioita on aikaisemmin tulkittu, se selviää erästä keskustelusta, joka v. 1918 käytiin eräiden sosialidemokraattien ja silloisen pääministeri Paasikiven kesken. Herra Paasikiven hallitukselta vaadittiin, että kirjapaino, jossa Suomen Sosialidemokraatti-lehti nyt painetaan, vapautettaisiin takavarikosta. Pääministeri Paasikivi sanoi, että oikeastaan tuommoiset kirjapainot ovat kaiken kiihotuksen pesäpaikkoja, mutta valitettavasti hän ei tunne mitään lain pykälää, johon nojaamalla hän voisi jatkuvasti pitää kirjapainoja takavarikoituna. Eikä hän voinutkaan, vaan lopetti puheenaolevan samoin kuin muidenkin kirjapainojen takavarikon ja ne päästettiin toimimaan. Samoin on tehtävä niihin kirjapainoihin nähden, jotka nyt ovat suljetut. Niiden takavarikoimiseen ei ole olemassa mitään oikeutta.

Kuten näkyy, on hallituksen toimenpiteiden laillinen pohja sangen heikko. Oikeastaan sitä pohjaa ei ole ollenkaan eivätkä porvarilliset sanomalehdet myöskään siitä puhu. Ne ovat kaiken aikaa esittäneet poliittisia motiiveja ja niiden nojalla ne tekoa puolustavat. Mutta poliittisestikin teko on ollut sangen lyhyt-

näköinen. Eihän mitään aatesuuntaa sillä hävitetä, että sitä vastaan ryhdytään väkivaltatoimenpiteisiin. Onhan se nähty kautta aikojen ja meidänkin maamme historia tuntee siitä esimerkkejä. Olkoot aatteet järkeviä tai tyhmiä, ei niitä väkivaltakeinoin voida hävittää. Päinvastoin niille annetaan väkivaltaisten vainojen kautta vauhtia ja tehdään toimihenkilöistä marttyyrejä. Marttyyri-kruunu on houkutteleva, joten yhä useampi pyrkii sitä kantamaan. Jos hallituksen ohjelmaa jatkuvasti noudatetaan, saattaa ainoana seurauksena olla, että kommunistinen toiminta painuu maanalaiseksi, jolloin yhteiskunnan on mahdoton sitä kontrolloideta, koska silloin muodostuu kaikenlaisia seikkailijakuntia vielä suuremmassa määrässä kuin tähän asti.

Jos tapahtumaa katselee sosialidemokratian kannalta, niin hallituksen teko on epäsuotuisin juuri meidän toiminnallemme. Sosialidemokraattisen puolueen taholla oltiin verrattain tyytyväisiä siihen, että kumpikin aateryhmä työväen keskuudessa siirtyi omaan puolueeseensa. Silloin kumpikin on aatetoverien ympäröimänä ja silloin myös tietää, kehenkä voi luottaa. Eron jälkeen alkoi selvä aatteellinen taistelu ja sitähän aina voi käydä reippaalla mielellä ja odottaa, että kansan keskuudessa järki pääsee voitolle. Me olimme jo suoriutumassa lopullisina voittajina tässä taistelussa. Kaikki ne tavattoman suuret epäjohdonmukaisuudet ja aatteelliset lehmänkäännökset, joita kommunistinen puolue oli tehnyt, olivat alkaneet vieroittaa jäseniä siitä. Hallituksen toimenpide hämmentää nyt tätä odotettavissa ollutta selviytymistä. Jälleen on vaikea tietää, miten olot tulevat järjestymään.

Kun näin on laita, on sosialidemokraattisen työväestön yksimielisesti nouseva vastustamaan näitä hallituksen päättämiä ja koko porvariston tukemia toimenpiteitä. Me emme, kuten sanoin, tee sitä kommunistien itsensä vuoksi, vaan oman aattemme velvoittamina, suojellaksemme kansalaisvapauksia ja yhteiskunnan rauhallista kehitystä. Sen vuoksi on porvaristolle lausuttava asiassa suorat sanat. Vaadimme sitä lopettamaan toimenpiteensä, vapauttamaan pidätetyt toimihenkilöt ja avaamaan kirjapainot sekä

antamaan lehtien ilmestyä vapaasti. Jos jotain rikollista yritetään, käytäköön siihen käsiksi niin ankarasti kuin on tarpeen, mutta tällöinen etukäteen tapahtuva nuotanveto ei tee hyvää vaikutusta.

Samalla kun me tämän vaatimuksen esitämme, samalla meidän on päätettävä ryhtyä uuteraan työhön sosialidemokraattisen valistustyön tekemiseksi. Viime aikojen tapahtumat ovat erityisen selvästi osoittaneet, että sosialidemokratia on sittenkin ainoa tie, jota vaeltaen tulemme pikemmin ja varmemmin oikeaan päämäärään. Ennen kuin maamme työväki tämän oppii, sitä ennen se ei voi päästä aseman herraksi eikä päästä eroon siitä rengin asemasta, jossa se tähän saakka on saanut elää ja kärsiä.”

Kokouksen julkaisemassa päätöslauselmassa todettiin, että kommunistiset opit olivat osoittautuneet pettäviksi harhakuviksi, jotka aluksi vieroittivat työväkeä valtiollisesta ja ammatillisesta järjestötoiminnasta ja myöhemmin suuntasivat tämän toiminnan kokonaan vääriä menettelytapoja noudattamaan. Tuloksena oli vain työväenluokan luokkataistelujärjestöjen pirstoutuminen.

Huolimatta siitä, että kokous piti kommunistisia oppeja ja menettelytapoja työväenluokalle mitä suurimmassa määrin tuhoisina, se ei voinut hyväksyä valtiiovallan toimenpiteitä, joiden tarkoituksena oli kommunistisen liikkeen mielivaltainen estäminen. Kokous piti hallituksen menettelytapaa laillisesti riittämättömästi perusteltuna ja poliittisesti epäviisaana ja hylättävänä. Kommunistien toiminnan painuminen salaiseksi tulisi huomattavasti vaikeuttamaan sosiaalidemokratian valistus- ja järjestämistyötä todella vakaumuksellisten sosiaalidemokraattien kasvattamiseksi, todettiin.

Kommunistien vangitsemisen johdosta suoritettiin laaja välilyksymyskeskustelu eduskunnassa. Pääministeri Kallio vastasi hallituksen puolesta puolueemme edustajien tekemään välilyksymykseen, aikoiko hallitus ryhtyä toimenpiteisiin eduskunnan saattamiseksi täysilukuseksi ja jos aikoi, millä tavalla ja kuinka

nopeasti. Vastauksen pääteemana oli, että kun asian oikeudellinen käsittely oli vireillä eikä ollut vielä edes ratkaistu, tulisivatko kyseessä olevat edustajat tai osa heistä menettämään paikkansa eduskunnassa tai olemaan estettyinä täyttämästä edustajantointansa, ei hallitus katsonut asianmukaiseksi ottaa ratkaistavaksi, oliko määrättävä uudet vaalit toimitettavaksi. Hallitus odotti eduskunnan hyväksyvän yksinkertaiseen päiväjärjestykseen siirtymisen.

Totesin vangitsemistoimenpiteen olleen täysin laittoman.

Olin koettanut saada käsiini valtioneuvoston asiaa koskevaa pöytäkirjaa, mutta minulle oli ilmoitettu, ettei sellaista ollut, asiasta ei ollut tehty varsinaista päätöstä hallituksessa. Ilmeisesti oli ollut jokin neuvottelu, jossa hallituksen jäseniä oli ollut saapuvilla ja jossa oltiin kovin epäileväisiä toimenpiteisiin ryhtymisestä. Siihen asia oli jäänyt. Mutta Åkesson, joka oli äskettäin kääntynyt ja sellaisten tapaan hyvin äkkijyrkkä, katsoi yksin voivansa ratkaista asian ja omalla vastuullaan voivansa ryhtyä kaikkiin laajakantoiisiin toimenpiteisiin. Kun hän kerran oli sen askeleen ottanut, hallituksen oli tietysti mentävä perässä. Ja kun hallitus oli sen kannan ottanut, tietysti eduskunnan porvarillisten jäsenten ja sen jälkeen porvarillisten puolueiden oli mentävä perässä ja lopuksi tuomioistuinten, jotka olivat poliittisista puolueista riippuvaisia, niin riippumattomina kuin niitä pidettiinkin.

Vangitsemisten johdosta 100 000 valitsijaa oli jäänyt ilman edustusta maan parlamentissa. Eduskunnan vajaalukuisuus vaikutti sen päätöksiin.

Sosiaalidemokraattinen ryhmä esitti hallitukselle epäluottamuslausetta, mutta sai kannalleen vain 54 edustajaa 98:n antaessa hallitukselle luottamuksensa.

Lokakuussa 1923 sosiaalidemokraattiset edustajat jäivät pois laki- ja perustusvaliokunnan kokouksista mielenosoituksena täysilukuisen eduskunnan puolesta. Pian päätettiin kuitenkin luopua valiokuntalakosta ja jatkaa työtä seuraaviin valtiopäiviin eli seu-

raavan vuoden helmikuun alkuun, jolloin uhattiin jäädä pois eduskunnasta.

Presidentti Ståhlbergin päätettyä sitten eduskunnan hajoittamisesta ja Kallion hallituksen kieltäytyttyä siitä presidentti nimitti Cajanderin toimitusministeristön. Sosiaalidemokraatit olisivat olleet valmiit hallitukseen, ellei A. K. Cajander olisi suostunut muodostamaan ministeristöä. Totesin Helsingin sosiaalidemokraattisessa kunnallisjärjestössä 15. 1. 1924 pitämässäni puheessa, että jos oli valittava kahden pahan välillä, joko että eduskunta jatkaisi toimintaansa vajaanlukuisena tai että toimitettaisiin vaalit vaalivapauden ollessa rajoitettuna, oli valittava jälkimmäinen paha.

Kevään 1924 eduskuntavaaleihin kommunistit ottivat sitten osaa työväen ja pienviljelijäin puolueen nimellä. He saivat eduskuntaan 18 edustajaa, joten he olivat menettäneet yhdeksän paikkaa, niistä seitsemän sosiaalidemokraateille.

Suuntariidat puolueessa

Kommunistien eroaminen sosiaalidemokraattisesta puolueesta 1920 alussa ei juuri rauhoittanut tilannetta puolueessa. Puolue-toimikunta ja eduskuntaryhmä saivat moitteita kommunistien eron aiheuttamisesta. Kesällä 1920 allekirjoitti viitisenkymmentä puolueen jäsentä, joukossa 17 kansanedustajaa, julistuksen, jossa vaadittiin mm. uuden puoluekokouksen pitämistä jo saman vuoden lopulla ja moitittiin puolue-toimikunnan ja eduskuntaryhmän toimintaa ryhdittömäksi. Suomen Sosialidemokraattia syytettiin liian oikeistolaiseksi ja valitettiin, ettei Hannes Ryömän sijalle otettu toista päätoimittajaa lupauksista huolimatta.

Puolue-toimikunnan jäsenet K. H. Wiik, J. W. Keto ja Taavi Tainio laativat julistuksen johdosta perusteellisen selvityksen. Syntynyt hajaannus ei ollut puolueen oikeistolaisen johdon aiheuttama, vaan kommunistisen kiihotuksen aikaansaama.

Puolueneuvoston 3-päiväisessä kokouksessa marraskuun alussa 1920 jatkuivat hyökkäykset puoluetoimikuntaa ja Suomen Sosialidemokraattia vastaan. Johtoa moitittiin siitä, ettei se ollut kyllin tehokkaasti ajanut armahdusasiaa, samoin edelleen siitä, että se oli aiheuttanut kommunistien eron puolueesta. Opposition päätöslauselmaehdotus hylättiin kuitenkin 3/4 ääntenemmistöllä.

Puoluekokouksessa maaliskuussa 1922 arvostelu oli melko laimeata. Se kohdistui enimmäkseen puolueen valistustoimintaan ja eduskuntaryhmän huonoon ryhmäkuriin. Siinä kokouksessa minut valittiin vielä yksimielisesti puoluetoimikunnan puheenjohtajaksi. Ennen seuraavaa, helmikuussa 1926 pidettyä puoluekokousta alkoi kiivas väittely, jota johti Väinö Hupli.

Suuntariita puolueessa sai todellisuudessa alkunsa henkilökohteisista syistä ja lähti alunperin liikkeelle Kulutusosuuskuntien Keskusliiton (KK) piiristä. Hupli ryhtyi KK:n toimitusjohtajana ajamaan voimakkaasti vuoden 1923 seutuvilla tavattoman suuruuntaisia uudistuksia ja uusia yrityksiä, liikkeen laajennuksia jne. Hän hermostui ja raivostui jokaisesta pienestäkin vastustuksesta. Siksi johtokunnan ja hallintoneuvoston kokoukset olivat hyvin raskaita. Toverillinen keskustelu ja asiain yhteinen valmistelu oli mahdotonta.

Keväällä 1924 johto suunnitteli KK:n uusia sääntöjä. Ehdotusta käsiteltiin KK:n edustajakokouksessa Viipurissa 7.—9. 6. 1924. Kokouksessa todettiin mm., että sääntöehdotukset oli jätetty liian myöhään osanottajille, joten niitä ei ollut ehditty käsitellä osuuskauppojen hallintoelimissä, eivätkä edes edustajakokoukseen valitut edustajat olleet täysin perehtyneet asiaan.

Suurin kiista tuli kuitenkin säännöissä ehdotetusta OTK:n velvollisuudesta suorittaa avustusmaksuja KK:n ylläpitämiseksi. Käytin puheenvuoron, jossa totesin, että läpikäyvänä ilmiönä säännöissä oli jonkinlainen vaatimattomuuden puute, KK asetettiin liian näkyvälle paikalle maamme osuustoimintaliikkeessä.

Huomautin, että OTK:n avustuksesta KK:lle olivat aikaisem-

min sopineet molemmat järjestöt yhteisesti kunkin vuoden tarpeen mukaisesti. Säännöissä ehdotettiin, että OTK:n osuus olisi 1/10 % sen myynnistä. Mielestäni oli omituista, ettei asiasta ollut keskusteltu lainkaan OTK:n, ei sen hallintoneuvoston eikä johtokunnan, ei edes sen yksityisten jäsenten kanssa. Ehdotin, että säännöt palautettaisiin hallintoneuvostolle lähempää valmistelua varten, koska perinpohjainen sääntöjen muutos oli tärkeä ja suuriarvoinen asia. Sitten ne olisi lähetettävä ajoissa osuuskaupoille, jotta niillä olisi aikaa perehtyä kunnolla ehdotukseen.

Vastauksessaan Hupli ihmetteli, että olin hallintoneuvoston puheenjohtajana asettunut hallintoneuvoston päätöstä vastaan ja ilmoitti huomanneensa, että olin poliittisten tehtävieni vuoksi jäänyt niin syrjään osuuskauppaliikkeestä, että minut täytyi suorastaan vetää mukaan kokouksiin. En ollut nimittäin ollut siinä hallintoneuvoston kokouksessa, jossa sääntöehdotusta käsiteltiin.

Hupli ilmoitti, että olisi vaikea jatkaa yhteistyötä sellaisen henkilön kanssa, joka vasta edustajakokouksessa tuo ilmi vastustuksensa. Hän menetti täysin malttinsa ja käytti parikin pitkää puheenvuoroa, kun suurin osa kokouksen edustajista ilmoitti yhtyvänsä vaatimukseen sääntöjen palauttamisesta hallintoneuvostolle.

Valitin, että Hupli tahtoi tehdä asiasta kunniakysymyksen pyrkien siten väkisin vetämään ehdotuksensa läpi. Äänestyksessä kuitenkin voimakas enemmistö kannatti ehdotustani, joten sääntöehdotus lykättiin hallintoneuvoston uudelleen käsiteltäväksi. Pari muutakin asiaa päättyi vastoin Huplin tahtoa.

Edustajakokouksen jälkeen Hupli näytti hinnalla millä tahansa päättäneen ajaa läpi suunnittelemansa sääntömääräyksen ja ryhtyi toimenpiteisiin, joita hän ajoi läpi tavallisella voimallaan.

Johtokunnan ryhtyessä syksyllä käsittelemään uutta sääntöehdotusta syntyi sängen vakavia erimielisyyksiä. Entiseen tapansa toimitusjohtaja koetti pakottaa johtokunnan jäsenet samoin kuin hallintoneuvoston puheenjohtajankin hyväksymään kantansa. Se ei kuitenkaan onnistunut, sillä tapahtumat kesän

varrella olivat jo kärjistäneet välejä. Asiaa koskeneet johtokunnan kokoukset olivat kovin epämiellyttäviä, ja neuvottelut olivat useaan kertaan katketa. Lopuksi saatiin sääntöehdotus kuitenkin syntymään ja pahimmin riidanalainen kohta, OTK:n kannatusmaksu, jätettiin hallintoneuvoston ratkaistavaksi.

Ensimmäinen syksyn hallintoneuvoston kokous pidettiin 11.—12. 10. 1924. Kokouksessa oli esillä runsaasti uusia aloitteita, joista toisia kannatettiin, toisiin nähden asetettiin pidättyvälle kannalle. Se ei ollut omiaan eheyttämään mielialaa kokouksessa.

KK:n uudesta sääntöehdotuksesta ei ehditty vielä keskustella, mutta sen sijaan käsiteltiin arvostelua, jota oli esiintynyt osuuskauppaväen keskuudessa KK:n laajennuspuuhien johdosta. Toimitusjohtaja vaati hallintoneuvoston jäseniä lausumaan ajatuksensa sellaisen arvostelun oikeutuksesta.

Hallintoneuvosto päätti asettaa kolmimiehistön toimikunnan perehtymään asiaan ja antamaan hallintoneuvostolle lausuntonsa siitä, olivatko kaikki laajennukset olleet tarpeen vaatimia ja terveellä pohjalla. Toimikunnan asettaminen ei ollut omiaan parantamaan välejä. Torjuakseen jo ennakolta sen mahdollisesti tekemät huomautukset Hupli valmistutti laajan 257 sivua käsittävän selostuksen liitteineen KK:n toiminnasta. Selostus jaettiin hallintoneuvoston jäsenille jo ennen kuin komitea oli aloittanutkaan työtään. Enempien ristiriitojen välttämiseksi toimikunta valmisti lausuntonsa vasta toimitusjohtajan erottua.

Hermostunut mieliala jatkui ennen hallintoneuvoston seuraavaa kokousta, joka pidettiin 3.—4. 11. Toimitusjohtaja esitti kirjallisesti 24 sivun laajuisen epäonnistuneen selostuksen KK:n siihenastisesta toiminnasta.

Tärkein oli kuitenkin KK:n uusi sääntöehdotus. Siitä syntyi laajahko keskustelu. Sillä kertaa toimitusjohtajan mielestä OTK:n kannatusmaksua koskeva määräys oli käsiteltävä OTK:n ja KK:n hallintoneuvostojen yhteisessä kokouksessa, sillä hän toivoi siten saavansa enemmistön puolelleen.

Hallintoneuvosto päätti kuitenkin tyytyä siihen, että se pyysi OTK:n hallintoneuvoston lausuntoa.

OTK:n lausunto saatiinkin jo seuraavana päivänä. Se oli kielteinen määräyksen sääntöihin ottamisen suhteen. Saatuaan sen tietoonsa KK:n hallintoneuvosto asettui yksimielisesti sille kannalle, ettei asiasta olisi otettava sääntöihin määräystä, vaan jätettävä se molempien järjestöjen kesken sovittavaksi.

Ilman varsinaista aihetta Hupli teki sitten ehdotuksen, että kaksi liikkeen palveluksessa olevaa johtokunnan jäsentä kesken vuotta eroaisi johtokunnan jäsenyydestä luovuttaakseen paikkansa parille muulle henkilölle liikkeen ulkopuolelta. Nämä uudet ehdokkaat oli haettu poliittisia näkökohtia silmälläpitäen. Vaikka hallintoneuvosto pitikin suotavana ehdotettujen henkilöiden vetämistä mukaan, se oli haluton käymään vaaliin, koska johtokunnan jäsenten vaali seuraavaksi vuodeksi olisi joka tapauksessa tapahtunut kuukauden kuluttua. Näytti lisäksi tarpeelliselta neuvotella asiasta laajemmalla pohjalla. Ehdotuksesta päättäminen siirrettiin sen vuoksi seuraavaan kokoukseen.

Toimitusjohtaja sai hallintoneuvoston päätöksestä muodollisen aiheen ilmoittaa eroavansa liikkeen johdosta vuoden vaihteessa. Ilmoitustaan hän perusteli sillä, että hänen oli mahdotonta jäädä paikalleen, koska hallintoneuvosto ei suostunut antamaan hänelle edes sitä apua, minkä hän johtokunnan osittaisella uusimisella oli katsonut tarvitsevänsä. Eroon hänellä oli ilmoituksensa mukaan sitäkin enemmän syytä, kun hallintoneuvosto oli ryhtynyt tukemaan KK:n johtoa vastaan tähdättyä oppositiota, jonka vuoksi menestyksellisen yhteistyön edellytyksiä ei näyttänyt enää olevan olemassa. — Pohjimmaisena syynä eroon oli kuitenkin sääntöasian hänelle vastenmielinen ratkaisu.

Kaikki hallintoneuvoston jäsenet olivat selvillä siitä, ettei eroilmoitusta ollut tehty vakavassa mielessä, vaan Huplin tarkoituksena oli pakottaa hallintoneuvosto nöyrytymään. Toimitusjohtaja odotti, että eroilmoitus nostattaisi sellaisen myrskyn, että

hallintoneuvosto olisi pakotettu perääntymään ja hän saisi sanella rauhanehdot.

Heti hallintoneuvoston virallisen kokouksen jälkeen sen jäsenet pitivät yksityisen neuvottelun, jossa pohdittiin tilannetta. Lyhyesti keskusteltuamme totesimme yksimielisesti, ettei hallintoneuvostolla ollut aihetta pyytää Huplia peruuttamaan eroilmoitustaan. — Keskustelimme myös uudesta toimitusjohtajasta, mutta päätimme siirtää ratkaisun tammikuulle. Lisäksi päätimme, ettei KK:n lehdissä saisi kirjoittaa asian johdosta mitään liikettä vahingoittavaa. Erouutistakaan ei saisi julkaista, ellei Hupli itse sitä tahtoisi.

Hupli piti huolen siitä, että asia levitettiin mahdollisimman laajalti porvarillisen uutistoimiston välityksellä. Uutisen sanamuodossa herättivät huomiota sanat "hallintoneuvosto ei vielä ole päättänyt toimen täyttämistä". Sillä annettiin ymmärtää, että ulkoa tulevalle painostukselle olivat mahdollisuudet avoinna. Ei kuitenkaan esiintynyt mitään painostusta. Asia ei nähtävästi herättänyt erityisemmin huomiota.

Toimitusjohtaja ryhtyi valmistelemaan perääntymistä, kun ei mielenosoituksia kuulunutkaan. Kuluttajain Lehdessä julkaistiin monia artikkeleita, KK:n henkilökunta saatiin osittain liikkeelle ja se jätti toimitusjohtajalle adressin, jossa häntä pyydettiin jäämään paikalleen. KK:sta lähteneen aloitteen johdosta yritettiin Helsinkiin saada suuri osuuskauppamiesten kokous. Siihen ei lie ne saapunut kuin puolisen tusinaa edustajaa, ja siinä valittiin lähetystö esittämään toimitusjohtajalle eroamisen peruuttamispyyntö.

Hupli peruuttikin sitten eroanomuksensa 7. 12. 1924 pidetyssä hallintoneuvoston kokouksessa. Syyksi hän mainitsi pyynnöt paikalleen jäämisestä. — Vaikka ilmoitusta oli tiedetty odottaa, se aiheutti kuitenkin sangen sekavan mielialan. Siksi pidettiin yksityinen istunto.

Todettiin, että huolimatta kaikista Huplin ansioista KK:n kehittämässä jatkuva yhteistyö toimitusjohtajan ja hallintoneu-

voston välillä oli mahdoton, joten Huplin peruutusta ei voitu ottaa huomioon. Hallintoneuvosto päätti, että toimitusjohtajan tuli erota irtisanomisajan päätyttyä eli 1. 1. 1925.

Kun Huplille oli ilmoitettu, ettei hallintoneuvosto ottanut huomioon hänen eroilmoituksensa peruutusta, hän tuli luokseni puheenjohtajan paikan viereen ja kuiskasi kesken kokouksen: ”Sinä tunnet minut tarpeeksi hyvin ja tiedät, mikä minä olen. Jos tämä asia viedään tätä tietä loppuun ja minulta viedään kunnia, tulee asiassa tosi eteen, ja me emme ole kumpikaan näkemässä sen loppua.”

Vastasin, että olisin toivonut Huplin suhtautuvan miehekäästi asiain kulkuun, jolloin emme olisi joutuneetkaan näin pitkälle. Totesin, että hän käyttäytyi kuin oikukas nainen. Hän vastasi siihen: ”Jos minä olen naisellinen, on minulla myöskin tässä naisen otteet.”

Jonkin ajan kuluttua Hupli tuli uudelleen luokseni sanoen: ”Harkitse tilannetta. Minä en väisty tästä elävänä. Se on yhden kuukauden harkinnan tulos. Minulla ei ole muuta tietä valittavana. Miksi minä rupeaisin lopun ikääni pillereitä nielemään ja kuluttamaan elämäni rauniona.”

Huplin kanssa käymäni keskustelun jälkeen harkittiin, olisiko syytä pidättää tämä heti toimestaan, mutta kun sitä puollettiin vain äänin 6—4, katsottiin parhaaksi jättää päätös panematta toimeen. Siten Hupli joutui eroamaan vasta seuraavan vuoden alusta.

Päätös ilmoitettiin Huplille seuraavasti:

”Pyydämme saattaa toimitusjohtajan tietoon, että hallintoneuvosto ei ota toimitusjohtajan tekemää eroamisilmoituksen peruutusta huomioon, koska se ei näe olevan mahdollisuuksia sovinnoiselle yhteistyölle. Näin ollen jää eroamisilmoitus voimaan ja päättyy toimitusjohtajan palvelusaika siis tulevan tammi-kuun 1. päivänä. — Samalla saamme mainita, että hallintoneuvosto antaa yksimielisen tunnustuksen kaikesta siitä työstä, jonka toimitusjohtaja KK:n hyväksi on suorittanut. Valitamme, että

olot ovat tulleet niin raskaiksi, ettei toimitusjohtajan ja hallinto-neuvoston väliseen yhteistyöhön enää ole mahdollisuuksia.”

Hupli kaatui siis omiin suunnitelmiinsa ja toimenpiteisiinsä. Hän katkeroitui tästä kuitenkin niin suuresti, että ryhtyi aktiivisesti heti toimimaan minua vastaan sekä puolueessa että osuuskauppaliikkeessä. Hän sekä kirjoitti että puhui ahkerasti ja aloitti varsinaisen ajolahdin ennen vuoden 1926 puoluekokousta.

Arbetarbladetin päätoimittaja Axel Åhlström kirjoitti kiistasta huhtikuussa 1925:

”Tora odotettavissa. — ’Pikku kähinä ei haittaa’, sanotaan. On hyvä pitää tämä rauhoittava näkökohta mielessään siltä varalta, että puolueessamme sattuisi joku suurempi kahakka.

Syksyllä pidetään puoluekokous, ja nyt jo se heittää muutamia hauskoja varjoja eteensä. ’Henget alkavat herätä’, ja me kuulemme niiden kahinan eräiden puoluelehtien palstoilla. Viime perjantaina saimme useissa puoluelehdissä tehdä tuttavuutta erään niistä, hyvin eloisan hengen, Väinö Huplin kanssa, joka julkaisi puoluejohtoa, lähinnä — mikäli olemme häntä oikein ymmärtäneet — puoluesihteerii vastaan suunnatun taisteluintoisen hyökkäyskirjoituksen. Hän viittaa siihen, että Uudenmaan sos.-dem. piirijärjestön piirikokouksessa samoin kuin puolue-neuvoston kokouksessa aivan äskettäin oli tehty vakavia muistutuksia puolueen keskusjohtoa vastaan sen johdosta, että se ei ollut osoittanut tarpeeksi tarmoa varsinkaan järjestäytymistyössä. Yhtenäisyys käy selvemmäksi, kun mainitsemme, että molemmissa tilaisuuksissa valvovana ja alullepanevana henkenä oli ollut juuri Väinö Hupli, joka on osittain puolueen tilintarkastaja, osittain Uudenmaan piiritoimikunnan henkinen johtaja. Ensinmainituksa ominaisuudessaan on hänellä suoranaan syy ja viime mainituksa ominaisuudessaan sangen suuret mahdollisuudet uhata patukalla puoluejohtoa — kun hänellä on syytä.

Hän syyttää puolueen etunenässä olevia uneliaisuudesta. Sitä sanaa hän tosin ei käytä, mutta jos hän muistaa sen iskulauseen, jota Z. Höglund käytti Ruotsissa taistellessaan viisitoista vuotta

sitten sosialidemokraattista puoluejohtoa vastaan, niin on hän varmaan omaksunut sen itselleen. Tuo iskulause kuului: 'Nukku-kaa kuoliaaksi' ja tämä taisi olla ainoita kertoja Hjalmar Brantingin toimeliaan elämän aikana, jolloin hän sai kuulla olevansa uninen.

Meillä ei ole syytä ryhtyä puolustamaan puoluesihteerin Taavi Tainiota. Hän on kylliksi puhelias mies voidakseen puolustautua, kun oikea hetki on käsissä. Arvelemme, että tulee olemaan erikoinen nautinto nähdä ja kuulla, miten hän käyttelee sujuvaa kieltään sekä hyökkäykseen että puolustukseen. Tulemme silloin todennäköisesti näkemään miehen, joka ei ainakaan sillä hetkellä ole uninen, vaan pirteä kuin särki.

Oikeastaan ovat molemmat, Tainio ja Hupli, monessa suhteessa toistensa kaltaisia. Pirteitä ja eloisia molemmat. Tainio on kuitenkin kieltämättä näistä kahdesta nokkelampi ja taisteluvallimpi väittelijä. Hupli sen sijaan on ennen kaikkea organisaattori ja — juonittelija. Ja koska puoluesihteerin ennen kaikkea tulee olla taitava organisaattori, tullaan siihen, että puoluesihteerin tehtävät olisivat erittäin sopivat juuri — Väinö Huplille. On kuitenkin erehdys luulla, että hän haluaa tuota tointa itselleen. Varmaankaan hän ei ole halukas jättämään Helsingin kaupungin rahatoimenjohtajan tointa tullakseen puoluesihteeriksi, ja sitäpaitsi on toinen asia, olisiko hän kaikissa suhteissa siihen sovelias.

Mutta ei voi vapautua siitä varmasta käsityksestä, että eikö Huplin koko hyökkäyksen perimmäisenä syynä ole se, että hän katsoo itsellään olevan hanhen kynimättä joidenkuiden — tai jonkun — puolueen keskeisimpäin henkilöiden kanssa. Muistuu mieleen hänen eroamisensa KK:n johtajan paikalta, eikä voi olla asettamatta sitä yhteen tämän toisen asian kanssa. Hän ei kuitenkaan suuntaa hyökkäystä tätä 'jotakuta' vastaan, vaan hän kohdistaa sen häntä lähinnä olevaan mieheen. Mitä sanoimmekaan? — että hän on erinomaisen taitava juonittelija ja hän osaa tempunsa.

Toisin on ystävämme Mikko Ampujan laita, joka myöskin on käyttänyt tilaisuutta tehdäkseen hyökkäyksen tässä yhteydessä. Suomen Sosialidemokraatissa hän on tk. 7. p:nä saanut julkaisuksi lausunnon, jossa hän herttaisella häikäilemättömyydellään, mikä on ominaista tälle sotaista nimeä kantavalle puoluetoverille, asettaa epäilyksenalaiseksi, onko Elannon johtaja sopiva samalla olemaan sos.-dem. puolueen puheenjohtajana.

Tässä vedettiin säilä sille taholle, jolle Hupli oli tarkoittanut, mutta ollut liian viisas iskeäkseen.

Tanner on Tainion täydellinen vastakohta monessa suhteessa. Eniten sikäli, että hänen vakaassa persoonassaan ei ole pienintäkään kaunopuhujan merkkiä. Hänen puheissaan ei milloinkaan säkenöi puhetaidon häikäisevän ilotulituksen kaltainen räiske. Ei ainoankaan halpahintaisen fraasin onnistu pujahtaa hänen huuliltaan. Hän on persoonallistunut asiallisuus kaikessa, mitä hän puhuu, kirjoittaa tai tekee. Hän on ennen kaikkea taloudellisessa taistelussa karaistunut terävä ajattelija ja suunnitelmien laatija. Ei voi kieltää, etteikö koko hänen henkisessä olemuksessaan ole jotain trustikuningasta, määrätietoista, varmaa ja terävää, suljetuin huulin, korrektisti esiintyvää. Hän on siten ainutlaatuinen tyyppi työväenpuolueen johtavien henkilöiden joukossa, mutta ei voi olla epäilystäkään, etteikö hän juuri sen vuoksi ole arvokas työväenpuolueelle, jolla — samoin kuin kaikilla poliittisilla puolueilla — on kylliksi väkeä, joka osaa pitää agitaatiopuheita ja kirjoittaa räiskyviä artikkeleita, mutta ei aina yhtä paljon teräviä johtajaominaisuuksia.

Niin! Nuolet on ammuttu näitä kahta vastaan. Niiden mahdollisen vaikutuksen saamme nähdä vasta puoluekokouksessa syksyllä.”

Oppositio teki sitten työtä tarmokkaasti. Teemana oli puolueen elvyttäminen ja rasvanahkaisen proletaarihengen saattaminen kunniaan. Erityisesti puoluetoimikuntaa syytettiin valistustyön laiminlyömisestä.

Puoluekokouksessa helmikuussa 1926 käydyssä keskustelussa

sitten väitettiin, että keskitys puolueessa oli mennyt liian pitkälle. Ennen kaikkea en osuuskauppiamiehenä ja erityisesti Elannon toimitusjohtajana ollut sovelias puolueen puheenjohtajaksi, koska jouduin olemaan työssäni työnantajan asemassa.

Puolustajiakin kuitenkin oli, ja minut valittiin puoluetoimikunnan puheenjohtajaksi 53 äänellä Paasivuoren saadessa 52. Puoluetoimikunnan kokoonpanosta tuli kuitenkin sellainen, ettei yhteistyö sen kanssa olisi ollut mahdollinen, joten ilmoitin, etten voinut ottaa vastaan puheenjohtajan tointa.

Puolueen puheenjohtajaksi valittiin sitten Matti Paasivuori, puoluesihteeriksi K. H. Wiik, varapuheenjohtajaksi Rieti Itkonen ja puoluetoimikunnan jäseniksi Väinö Hupli, Johan Helo, R. Sventorzetski ja A. Ählström.

Varsinkin järjestötoimintaan ja valistustyöhön kiinnitettiin kokouksen toivomuksen mukaisesti enemmän huomiota kuin aikaisemmin ja saatiin puolueen jäsenmäärä kohoamaan noin 10 000 jäsenellä. Puolueen yhtenäisyys oli kuitenkin jatkuvasti heikko. Erimielisyydet jatkuivat ja uuden puoluetoimikunnan toimintaa arvosteltiin. Vuoden 1929 eduskuntavaaleissa puolue menetti ensi kerran suurimman puolueen asemansa saatuaan eduskuntaan 59 edustajaa maalaisliiton saatua 60.

Vuoden 1930 puoluekokouksessa tapahtuikin taas melkoisia muutoksia. Kaarlo Harvala valittiin puoluetoimikunnan puheenjohtajaksi, Matti Paasivuori varapuheenjohtajaksi, jäseniksi R. Sventorzetski, Väinö V. Salovaara, Hilda Seppälä, J. W. Keto, A. Ählström ja minut. Puoluesihteeriksi K. H. Wiik valittiin uudelleen.

Huplista liikkeelle lähteneet erimielisyydet puolueessa tulivat edellä ehkä liiankin yksityiskohtaisesti selostetuiksi. Niiden lähtökohtana olivat enemmän henkilökohtaiset kuin periaatteelliset kysymykset, vaikka huplilaiset riidan henkilökohtaisia piirteitä hälventääkseen käyttivätkin itsestään nimitystä austromarxilaiset. Tällaista hajaannusta on sosiaalidemokraattisessa liikkeessä esiintynyt aikaisemminkin. Saksan sosiaalidemokratia aloitti yh-

tenäisenä liikkeenä, mutta jakautui myöhemmin kahdeksi linjaksi, joista toinen johti Kautsky ja toista Bernstein. Kautskyn johtama linjaa nimitettiin marxilaiseksi ja Bernsteinin johtamaa revisionistiseksi. Saksassa, sosiaalidemokratian syntymämaassa, nämä toimivat rinnakkain, tosin kiivaasti keskenään väitellen. Venäjän sosiaalidemokratiassa jakautuminen tapahtui selvemmin. Menševikit vastasivat Saksan revisionisteja, bolševikit Saksan marxilaisia. Menševikit ja bolševikitkin toimivat rinnakkain vuoden 1917 vallankumoukseen saakka, tosin kiivaasti nekin väitellen. Vallankumouksen jälkeen bolševikeista on kehittynyt, ensin Venäjällä, sitten yli koko maailman, kommunistinen puolue. — Itä-vallassa kehitti Otto Bauer oman linjansa, jota sanottiin austromarxilaiseksi. Esiintyäkseen jyrkemmin kuin Suomen sosiaalidemokraattisen puolueen johto huplilaiset nimittivätkin itseään austromarxilaisiksi. Miten perusteellisesti he sitten näitä teorioita mahtoivatkaan tuntea.

Hella Wuolijoen salonki

Ranskalaiseen tyyliin oli rouva Hella Wuolijoki ruvennut pitämään salonkia komeassa kodissaan Merilinnassa, Neitsytpolun ja Merikadun kulmassa. Tosin sinne ei kerääntynyt politiikassa menestyneitä henkilöitä, vaan enimmäkseen vallassa olevaa suuntaa vastaan työskenteleviä miehiä ja naisia.

Rouva Wuolijokihan oli saapunut vuosisadan alussa Virosta Suomeen varattomana nuorena neitosenä. Hän suoritti Helsingin Yliopistossa filosofian kandidaattitutkinnon, yrittäpä lukea lakiakin, mutta se oli liian keskitettyä tietoa hänen vilkkaalle mielikuvitukselleen. Hän meni naimisiin maisteri Sulo Wuolijoen kanssa ja sai kirjeenvaihtajan toimen helsinkiläisessä ensimmäisen maailmansodan aikana pinnalle nousseessa vienti- ja tuonti-liikkeessä. Siihen toimeen hän pääsi venäjänkielen taitonsa ansiosta. Hänen tehtävänään oli lisenssien hankkiminen Pietarista.

Hän huomasi pian, miten helppoa oli silloisen tavarantuotteen aikana hankkia kaupan avulla rahaa.

Hella päätti "ruveta rikkaaksi" ja ryhtyi omaan laskuunsa harjoittamaan tuontia ja vientiä. Hänen ei tarvinnut muuta kuin löytää sellaisten liikkeiden osoitteita, joilla oli tavaraa myytävänä sekä hankkia niille Pietarista tuonti- ja vientilisenssejä. Niitä hän sai helposti naisellisella viehätysvoimallaan. Ostajia hän sai niin paljon kuin halusi, sillä kaikki tarvitsivat tavaraa. Parissa vuodessa hän keräsi omaisuuden, josta osa dollareina säilyi inflaatiolta. Hän osti Marlebäckin tilan Iitistä ja loistohuoneiston Merilinnasta ja rupeesi pitämään salonkia.

Minut kutsuttiin salonkiin vuoden 1918 aikana ja parina seuraavana vuonna. Toisinaan tapasin talon emännän yksinään, jolloin meillä oli miellyttävä rupatteluhetki, toisin sanoen hän rupatteli ja minä kuuntelin. Olimme molemmat silloin poliittisesti epäluotettavia ja tunsimme olevamme "samassa veneessä". Useimmiten tapasin kuitenkin salongissa ulkolaisia vieraita, mutta vain länsivaltojen edustajia.

Elettiin "valkoisen terrorin" aikoja. Maisteri Sulö Vuolijoki oli vankileirillä "kuivassa Jauhosaassa". Hänen rouvansa lähetti sinne ruokapaketteja, joista taisi riittää miehen lähimmille tovereillekin. Ymmärsin siksi hyvin, ettei rouva harrastanut vallassa olevaa suuntaa eikä silloista Paasikiven hallitusta, vielä vähemmän maan todellisia isäntiä, saksalaisia. Sen sijaan hänen luonaan kävivät täällä olevat poliittisesti tärkeimmät englantilaiset ja vieläpä Helsingin kautta matkustavatkin.

Tapasin salongissa Englannin silloisen Helsingin-konsulin Henry Bellin, joka sittemmin niin monella tavalla ansioitui Suomen ja Englannin välisten liikesuhteiden elvyttämisessä. Hän kertoi, kuinka pikkumaisesti sekä hallitus että saksalaiset olivat koettaneet vaikeuttaa hänen toimintaansa täällä.

Melkein vakinaisina vieraina tapasin englantilaisen kapteenin Grenfellin ja kielitaitoisen professori Cotterin. Sain heiltä luotettavia tietoja länsivaltain puuhista ja päämääristä, joista Suo-

messa ei yleensä tiedetty mitään. Salonki oli todellinen uutis-pörssi.

Myöhemmin monien englantilaisten alkaessa vieraila Suomessa tai Venäjällä matkailijat tapasi yleensä salongissa. He pistäytyivät säännöllisesti Neuvostoliitosta palatessaan kertomassa matkavaikutelmistaan. Kun he enimmäkseen olivat joko Englannin työväenpuolueen (Labourin) vasemmistosiiven jäseniä tai porvarillisia radikaaleja, heidän matkavaikutelmiansakin olivat sen mukaisia. Tavallisesti he puolustelivat Venäjällä vallitsevaa järjestelmää, monet olivat siihen ihastuneitakin. Tiedustellessani joiltakin innostuneimmilta, toivoisivatko he saman järjestelmän toteuttamista Englannissakin, he tavallisesti kauhistuivat ja sanoivat, että se oli aivan eri asia. Se tosin soveltui Venäjälle, mutta heidän oloissaan se olisi mahdoton, he tyytyivät hyvin toimineeseen parlamentaariseen järjestelmäänsä eivätkä halunneet diktatuuria.

Venäjän-kävijäin joukossa oli myös Georg Lansbury, tunnettu vanha Labour-mies, myöhemmin puolueensa nimellinen johtaja. Hän pistäytyi pyynnöstäni keväällä 1919 sosiaalidemokraattisessa eduskuntaryhmässäkin, jossa hän piti pienen puheen. Samalla matkallaan hän piti Helsingissä myös saarnan. Ihmettelimme hieman niin monipuolista sosialistia, joka tuli meille kehuamaan neuvostojärjestelmää ja samaan aikaan toimi herätysaarnajana.

Rouva Wuolijoki oli siihen aikaan vielä innokas virolainen patriootti. Hän seurasi tavattoman innostuneena käynnissä ollutta virolaisten vapaustaistelua venäläisiä vastaan ja kertoi uutisiaan Viron saavuttamista menestyksistä. "Nyt tulee Virosta itsenäinen valtio", oli hänen ihastunut vakaumuksensa. Ollessani luonteeni mukaisesti hieman epäilevä pienen heimokansan tulevaisuuden suhteen hän melkein suuttui ja piti lujasti Viron puolta.

Tutustuin rouva Wuolijoen salongissa myös Neuvostoliiton lähettiläiseen Maiskiin, joka oli lähettiläänä Suomessa Beršinin

ja Tšernyhin jälkeen, Maiski oli myöhemmin maansa edustajana mm. Lontoossa. Hän on kirjoittanut elämäkerrallisia teoksia, joista yksi on suomennettukin. Maiski kävi kylässä meillä Kaikukadulla. Kerran hän teki kanssani autoretken Uudellemaalle, jolloin tutustuttiin mm. Elannon omistamaan Baccaksen tilaan.

Kommunistisen puolueen ryhtyessä järjestäytymään salonki alkoi palvella uusia tehtäviä. Sen seurapiiri muuttui, siellä alkoivat käydä kommunistit. Heidän kanssaan neuvoteltiin toimenpiteistä tämän uuden poliittisen suunnan hyväksi. Silloin minulla ei ollut enää sinne asiaa, eikä minua myöskään sinne kutsuttu.

Viron vapaussota ja sosiaalidemokraatit

Suomessa tunnettiin suurta kiinnostusta Viron vapaustaistelua kohtaan. Virohan oli jo helmikuussa 1918 julistautunut itsenäiseksi demokraattiseksi tasavallaksi saksalaisten hyökättyä sinne ja venäläisten vetäytyttyä maasta. Itsenäisyys oli kuitenkin väliaikaista ja päättyi saksalaisten vallattua koko Viron alueen. Saksan tehtyä saman vuoden marraskuussa aselevon Viron väliaikainen hallitus ryhtyi pääministeri Pätsin johdolla jatkamaan keskeytynyttä toimintaansa. Maa oli kuitenkin puhdistettava venäläisistä joukoista, jotka olivat saksalaisten poistuttua palanneet. Suomestakin meni silloin joukkoja auttamaan virolaisia. Nämä "Pohjan Pojat" osallistuivat moniin taisteluihin menestyen hyvin mutta herättäen samalla pahennusta liian "reippaalla" esiintymisellään.

Olot Virossa olivat huhtikuuhun 1919 mennessä sen verran selvinneet, että voitiin suorittaa sodan kestäessä eduskuntavaalit. Uusi eduskunta, Asutav Kogu, kokoontui ensimmäiseen istuntoonsa huhtikuussa 1919, jolloin sosiaalidemokraattinen eduskuntaryhmämme lähetti virolaisille tovereille onnittelemuksen. Samaan aikaan saimme Viron sosiaalidemokraattiselta puolueel-

ta sähkeen, jossa ilmoitettiin, että he olivat halunneet lähettää edustajia Suomeen neuvottelemaan sosiaalidemokraattisen puolueen ja eduskuntaryhmän kanssa erinäisistä kysymyksistä, mutta Suomen hallitus ei ollut antanut valitulle lähetystölle maahan-tulolupaa. He lausuiivat toivomuksen, että Suomesta lähetettäisiin sinne edustajia neuvottelemaan.

Puoluetoimikunta valitsi tehtävään minut ja eduskuntaryhmä puolestaan J. W. Kedon. Matkalle oli määrä lähteä vapun aattona. Jouduin kuitenkin tekemään Viron-matkan yksin, Viola-laiva ei suostunut odottamaan Ketao niitä 15 minuuttia, joilla tämä tavallisesti odotutti itseään kokouksiin.

Sain ensi kerran tilaisuuden perusteellisemmin tutustua Tallinaan. Virolaiset puoluetoverit olivat ylitsevuotavan ystävällisiä. Tapasin koko heidän eturivinjoukkonsa. Mukana oli vanha tuttavani Miihkel Martna, jonka olin ensi kertaa tavannut Suomessa pakolaisena vuonna 1906, eduskuntaryhmän puheenjohtaja Karl Ast, August Rei, josta tuli myöhemmin valtion päämies ja sen jälkeen maansa edustaja Moskovassa, Oinas, josta tuli valtion kontrollööri, hänen reipas rouvansa Alma Ostra-Oinas, William Ernitz sekä lukuisia muita.

Pidettiin monia yhteisiä kokouksia, joissa selostettiin puolin ja toisin viime vuosien vaiheita. — Bolševikit olivat uudelleen ryhtyneet hyökkäämään ja heillä oli käytettävänä 65 000 hyvin aseistettua ja harjoitettua miestä, kun taas virolaiset olivat sotaan kyllästyneitä ja halusivat rauhaa. Kuri armeijassa oli hölytymässä ja sotilaat tahtoivat kevään tultua kotiin peltotöihin. Unkarin vallankumoushallituksen päämies Béla Kún oli tarjoutunut välittämään rauhaa Neuvostoliiton kanssa, mutta he eivät oikein luottaneet neuvottelujen vilpittömyyteen, vaan pelkäsivät bolševikkien jälleen ryhtyvän hyökkäämään selviytyttyään valkoisten kenraalien hyökkäyksistä. Liittolaisvallat ja Suomen hallitus painostivat virolaisia jatkamaan sotaa. Kun heidän asemansa oli vaikea, he olivat ajatelleet kääntyä Suomen puoleen pyytämällä sekä joukko- että raha-apua.

Ystävällistä kanssakäymistä jatkui monena päivänä sekä virallisissa tilaisuuksissa että jälki-istunnoissa ateriain yhteydessä. Sain myös tilaisuuden tutustua heidän eduskuntatyöhönsä. Asuttav Kogu piti silloin istuntojaan väliaikaisessa huoneistossa Estonia-teatterissa. Asiain käsittely oli siellä paljon vilkkaampaa kuin meidän eduskunnassamme. Puhujat esittivät asiansa vapaasti ilman papereita, joten keskustelut muodostuivat välittömiksi. Seurasin erityisen mielelläni heidän johtavan vapaustaistelijansa Jaan Tõnissonin puhetta. Hän oli vaikuttava ilmentys puhujalavalla, muistutti ulkonäöltään jonkin verran Santeri Alkiota, joskin oli hienostuneemman näköinen. Hän puhui voimallisesti ja samalla koko ajan näytellen ja elehtien käsillään.

Kotimatkalle lähdössä oli vaikeuksia, sillä laivayhteydet olivat vielä epäsäännölliset ja seuraava laiva olisi lähtenyt vasta monen päivän kuluttua. Tapasin kuitenkin sattumalta kadulla englantilaisen kapteeni Grenfellin, johon olin tutustunut Hella Wuolijoen salongissa. Valittaessani hänelle pulmiani hän lupasi järjestää minulle matkan Helsinkiin. Hän pitikin lupauksensa.

Vielä samana päivänä lähti Tallinnasta Helsinkiin englantilainen risteilijä (vai olisiko ollut hävittäjä) "Shakespeare". Grenfell kutsui minut vapaamatkustajaksi laivalle. Otin tarjouksen kiitollisena vastaan ja astuin ensi kertaa sotalaivan kannelle. Laivan päällikkö otti minut ystävällisesti vastaan ja tarjosi vielä kello viiden teen. Matka sujui mukavasti kapteenin hytissä. "Violalla" olin käyttänyt matkaan 6 tuntia, mutta nyt olimme kovasta merenkäynnistä huolimatta Helsingissä kahdessa tunnissa.

Tultuamme Katajanokan laituriin havaitsin, että tieto laivan vierailusta oli levinnyt. "Shakespeare" olikin tietääkseni ensimmäinen englantilainen sotalaiva, joka tuli sodan jälkeen Helsinkiin. Väkeä oli rannalla mustanaan katsomassa laivan tuloa. Maihintuloportaat laskettiin alas, mutta kukaan laivaväestä ei mennyt maihin. Ainoa, joka astui ulos laivasta ja marssi maihin arvokkaan juhlallisesti, olin minä. Minua töllisteltiin

sekä huvittuneesti että kiukkuisesti. Olihan ennenkuulumatonta, että punikkien huonossa huudossa oleva edustaja astui isänmaan kamaralle englantilaisesta sotalaivasta.

Tehdessäni selkoa matkasta ryhmälleni oli tilaisuudessa läsnä myös virolainen kirjailija Gustav Suits, joka täydensi kuvaustani kertomalla Viron oloista. Hän toivoi lähempää yhteistointia molempien maiden kesken demokratian ja parlamentarismin pohjalla. Keskustelu oli kuitenkin sillä kerralla vain ylimalkainen.

Viron oloihin jouduttiin kuitenkin vielä usein palaamaan. Päättiin lähettää uusi lähetystö Tallinnaan keskustelemaan virolaisten ehdottamasta molempien maiden sosiaalidemokraattisten puolueiden sekakomiteasta. Siihen valittiin Voionmaa, Keto ja minut, mutta jäin pois, kun olin jo mielestäni riittävän perillä asiasta.

Ennen lähetystön matkaa keskusteltiin perusteellisesti matkalle lähtijöille annettavista ohjeista ja neuvoista. Ennen kaikkea keskityttiin kahteen asiaan: olisiko virolaisia kehotettava tekemään rauha sekä miten olisi suhtauduttava heidän taholtaan tulleeseen avunpyyntöön. Keskustelu hapuili suuresti, sillä kysymys Viron asemasta ei ollut lainkaan selvillä ryhmän jäsenille. Toisaalta painotettiin kansojen itsemääräämisperiaatteen tärkeyttä ja pidettiin välttämättömänä, että Viro saavuttaisi täydellisen itsenäisyyden. Muutamat ryhmän jäsenet katsoivat sekaantumisemme asiaan olevan Neuvostoliiton pyrkimysten loukkauksista. Voimakkaimpana esiintyi kuitenkin ajatus, että virolaisten oli itse ratkaistava, oliko heidän kannaltaan edullista pyrkiä rauhaan vai jatkaa sotaa, kunnes tuntisivat olevansa turvattuja. Matkalle lähtijöille annettiinkin neuvo, ettei heidän olisi painostettava suomalaisten puolesta rauhantekoa, vaan kehotettava virolaisia menettelemään parhaaksi katsomallaan tavalla. Heidän olisi otettava huomioon, ettei heidän myöskään olisi kylmennettävä välejäan liittoutuneiden kanssa, jotka olivat siihen saakka tukeneet virolaisten itsenäisyystaistelua.

Palattuani matkalta Voionmaa ja Keto antoivat selostuksen 21. 5. Se ei tuonut asiaan mitään uutta. Samana päivänä pääministeri Kaarlo Castrén oli kääntynyt puoleeni jättäen kirjallisen muistion Viron avustamisesta ja pyytänyt saada tietää ryhmän kannan. Muistiossa mainittiin, että Viron hallitus oli kääntynyt Suomen hallituksen puoleen pyytäen, että Viroon lähetettäisiin uudestaan suomalaisia vapaaehtoisia joukkoja rintaman vahvistamiseksi bolševikkeja vastaan. Pienikin joukko olisi tervetullut, koska sen merkitys olisi pääasiassa moraalinen. Koska Suomen etu ehdottomasti vaati Viron turvaamista joutumasta bolševikkien valtaan ja koska Englannin ja Yhdysvaltain hallitukset nimenomaan kehottivat Suomea avustamaan Viroa, valtionneuvosto oli periaatteessa päättänyt kannattaa pienehkön vapaaehtoisen joukon lähettämistä Viroon. Tähän tarvittiin kuitenkin käyttövaroja viitisen miljoonaa markkaa, jonka myöntämisestä hallitus halusi kuulla eduskuntaryhmien mielipiteen.

Ryhmän jäsenet suhtautuivat vastahakoisesti sekaantumiseen tämäntapaiseen rajojen ulkopuolella tapahtuvaan toimintaan. Melkein kaikki puhujat olivat varojen myöntämistä vastaan. Myöntävää vastausta koskeva ehdotukseni sai puolelleen vain neljä ääntä, joten pääministeri sai ryhmältä kielteisen vastauksen. Tarvittavat varat lienee hankittu siten, että eräs pankki varasi tarkoitukseen 10 miljoonaa markkaa, ja avustusjoukko lähti matkalle. Viro vapautettiinkin sitten ehkä osaksi tämän avustuksen turvin.

Suomen ja Viron sosiaalidemokraattien välisistä neuvotteluista seurasi tietysti sanomalehtikirjoittelua. Sen aloittivat tohtori Ivar Lassy ja hänen uskollinen aseenkantajansa, ruotsinmaalainen kommunisti Ola Vinberg, jolla oli paljon hämäreperäisiä puuhia Neuvostoliiton rajalla olevissa maissa. Lassy lähetti Suomen kommunistisille lehdille kirjeitä "korkeimmista piireistä". Hän kertoi täysin vääristellen tapaamisista ja väitti niiden tarkoituksena olleen vaikeuttaa Neuvostoliiton asemaa ja estää Viron rauhantekoa sen kanssa. Samaan sävyyn kirjoitti Vinberg Ruot-

sin lehdissä höystäen kirjoituksiaan mahdottomilla ryöväriju-
tuilla, joiden sankarina jouduin olemaan.

Myös suomalaiset oikeistolehdet alkoivat pohtia tekeillä ole-
via salaperäisiä "juonia". Ne puolestaan selittivät, että oli te-
keillä yritys saada Viro tekemään rauha. Uusi Suomi tosin mai-
nitsi, että "Tanner, joka muuten äskettäin kävi Tallinnassa, lie-
nee tietoinen näistä hankkeista, mutta lienee hän syystä tai toi-
sesta asettunut niihin nähden vastustavalle kannalle."

Viron rauhanteko Neuvostoliiton kanssa siirtyi seuraavan vuo-
den kevääseen.

Suomen ja Neuvostoliiton ensimmäiset lähettiläät

Neuvostoliiton lähettiläitä oli aluksi melko monenlaisia. Tar-
ton rauhan jälkeen tuli lähettilääksi Beršin. Presidentin itse-
näisyyspäivän kutsuissa hän oli seurueineen aivan eristettynä
muista vieraista. Lähdin vaimoni kanssa heidän seuraansa ja mu-
kaan liittyi myös Paasikivi. Olimme tutustuneet lähettiläeseen
Tarton rauhanneuvottelujen aikana, olimmehan siellä kuukausi-
määriä yhdessä. Hän oli latvialainen syntyperältään ja puhui hy-
vin saksaa. Hän oli hyvin lahjakas ja tasapuolinen mies eikä esit-
tänyt koskaan mitään vaatimuksia edustamansa valtion valtuuk-
silla.

Beršinin jälkeen tuli Tšernyh, johon olin tutustunut myös
Tarton rauhanneuvotteluissa. Hän asettui melko ystävällisiin
suhteisiin kanssani. Söin hänen luonaan monta lounastakin. Ih-
mettelin kovin, kuinka hänet oli lähetetty tänne, sillä hänen
keskustelunsa oli kaikkea muuta kuin diplomaatin keskustelua.
Hänellä oli aina tapana valittaa, että täällä vallitsi vihamielinen
mieliala. Hän ihmetteli, kuinka täällä sallittiin Neuvostoliiton
vastaisia kirjoituksia eikä hän ymmärtänyt, vaikka kuinka yritin
selittää, että Suomi oli demokratia ja täällä kukin sai kirjoittaa,

mitä halusi. Hänen oli pidettävä kiinni ainoastaan hallituksemme politiikasta.

Tšernyh oli niitä filosofoivia venäläisiä luonteita, jotka voivat keskustella vuorokauden mistä tahansa. Hän oli doktrinääri, jonka kanssa yksinkertaisistakaan asioista keskustelu ei johtanut mihinkään positiiviseen tulokseen.

Maiden välisten suhteiden parantumista ei suinkaan auttanut se, että samoihin aikoihin Moskovan-lähettiläämme Gyllenbögel oli pakannut "kapsäkkinsä", lastannut omaisuutensa rautatievaunuun ja lähtenyt Suomeen ilmoittamatta mitään Suomen hallitukselle. Tänne päästyään hän antoi Hufvudstadsbladetille haastattelun ilmoittaen eroavansa toimestaan parjaten parhaansa mukaan sitä valtakuntaa ja hallitusta, jonka luona hän oli juuri sitä ennen ollut edustajana. Ei ollut ihme, ettei Suomen hallitus saanut naapurimaan hallitusta vakuuttuneeksi rauhallisista aikeistaan. Onneksi vähitellen saatiin tehtäviinsä paremmin soveltuvia diplomaatteja puolin ja toisin.

Genovan matka

Englannin pääministeri Lloyd George oli päättänyt kutsua Euroopan valtiot koolle neuvottelemaan niistä suuntaviivoista, joita Euroopassa olisi vastaisuudessa noudatettava. Ennen kaikkea oli tarkoitus saada maanosan talous jälleen tasapainoon. Kutsuttujen joukossa olivat myös Neuvostoliitto ja Saksa, jotka olivat olleet siihen astisista neuvotteluista poissa.

Suomen valtuuskunnan johtajana oli silloinen pääministeri J. H. Vennola. Jäseninä seurasivat mukana tri Ernst Nevanlinna, entinen Pariisin-lähettiläämme Carl Enckell, ulkoasiainministeriön kansliapäällikkö K. G. Idman ja minä. Mukana oli lisäksi rouva Ines Nevanlinna.

Lähdimme matkalle huhtikuun 1. päivänä 1922. Helsingin asemalla oli meitä saattamassa mm. ulkoministeri Rudolf Holsti

ja maatalousministeri Kallio. Asemalla keskusteltiin vielä matkasta ja konferenssissa esille tulevista kysymyksistä. Parhaana matkan tuloksena pidettiin sitä, ettei siellä tehtäisi mitään Suomea koskevia päätöksiä. Pelättiin nimittäin, että konferenssi katsoisi asiakseen ottaa käsiteltäväkseen esimerkiksi Suomen ja Neuvostoliiton puolitoista vuotta aikaisemmin tekemän Tarton rauhansopimuksen taloudelliset määräykset, jolloin se saattaisi asettaa Suomen maksuvelvolliseksi Venäjän sotaveloista ja sotakustannuksista.

Minulla oli asemalla kiiwas sananvaihto Holstin kanssa siitä sopimuksesta, jonka hän oli vähän aikaisemmin tehnyt Varsovassa kaikkien Neuvostoliiton reunavaltioiden kanssa ja jonka tarkoituksena oli solmia eräänlainen puolustusliitto Neuvostoliittoa vastaan. Moitin häntä sen johdosta ja ennustin, ettei eduskunta hyväksyisi sopimusta.

Matkalla otin Vennolan kanssa puheeksi puolustusliiton. Sanoin hänelle suoraan, ettei eduskunta hyväksyisi Varsovan sopimusta ja että sosiaalidemokraattinen eduskuntaryhmä oli jo tehnyt kielteisen päätöksensä. Seurauksena olisi hänen hallituksensa kukistuminen. Siksi kehotin häntä vapautumaan Holstista ja siten pelastamaan hallituksensa. Vennola suhtautuikin vakavasti mahdollisuuteen ja kirjoitti vielä laivamatkalla presidentti Ståhlbergille kirjeen, jossa hän selosti keskusteluumme ja esitti toivomuksen, että Holsti eroaisi hallituksesta epäluottamuslauseen välttämiseksi. — Valitettavasti ei tehty näin. Joutuessaan käsittelemään Varsovan-sopimusta eduskunta kieltäytyi hyväksymästä sitä, jolloin hallituksen oli erottava.

Matkalla rouva Nevanlinna oli kovin huolissaan Keski-Euroopan oloista, joiden hän pelkäsi olevan täysin sekasortoiset. Ennen kaikkea hän pelkäsi tauteja. Hän vannottikin miestänsä, ettei tämä vain joisi vettä, jossa varmaankin oli kaikkien mahdollisten tautien basiljeja. Nevanlinna vastasi: "Kuule, Ines. Minkään lupauksen antaminen ei minulle ole sen helpompaa. Vakuutan, etten tule maistamaan pisaraakaan vettä." — Hän aikoi nauttia

etelän mainioista viineistä, kun kerran niiden ääreen joutui. Hän kertoi samalla, että hänen isänsä oli asettanut hyvän viinin korkeimmalle kaikista maailman nautinnoista.

Konferenssin ajaksi meidät oli sijoitettu Rapallon kaupunkiin noin kolmen peninkulman päähän Genovasta. Asuimme loistohotellissa, ja Italian hallitus oli antanut tarkat määräykset aterioista ja hinnoista. Oli pakko syödä viisi ateriaa päivässä. Totesimme, etteivät päivärahamme mitenkään riittäneet niin ylelliseen elämään. Ennen kaikkea oli hankalaa matkustaa päivittäin kokouksiin, sillä junat kulkivat tavattoman epäsäännöllisesti. Viikon kulluttua päätimmekin muuttaa Genovaan, jossa saimme käyttöömmme pienen hotellin.

Genovan konferenssihan epäonnistui täydellisesti. Lloyd George oli ilmeisesti puuhannut sen kokoon saadakseen ympärilleen sumuverhon, jonka suojassa voisi keskustella vapaamin venäläisten kanssa. Sekään ei johtanut tulokseen. Sen sijaan seurauksena oli aivan odottamaton Neuvostoliiton ja Saksan tekemä Rapallon sopimus. Neuvostoliiton ulkoasiainkomissaari Tšitšerin ja Saksan hallituksen jäsen Rathenau olivat tavanneet toisensa salassa Rapallossa ja sopineet maiden välisestä taloudellisesta yhteistyöstä.

Komea San Giorgion palatsi oli valittu konferenssin kokoontumispaikaksi. Sen juhlasali oli kuitenkin liian pieni niin suurelle kokoukselle, joten istuimme melko tiukkaan sullottuina riveittäin asetetuilla tuoleilla, joiden edessä ei ollut pöytiä asiapapereja varten.

Me suomalaiset olimme saapuneet ajoissa kokouspaikkaan ja seurasimme tarkasti eri valtuuskuntien saapumista sinne. Kaikkien ollessa jo paikoillaan saapui venäläinen valtuuskunta saliin. Se oli ilmeisesti laskelmoitua suuremman vaikutuksen tekemiseksi. Ja vaikutuksen se saikin aikaan. Kaikkien päät kääntyivät seuraamaan valtuuskuntaa, kun se marssi Tšitšerinin johdolla paikalleen. Olihan Neuvostoliiton valtuuskunta ensi kerran mukana kansainvälisessä konferenssissa.

Italian silloinen pääministeri Facta avasi konferenssin. Hänen puheensa ei tehnyt erityistä vaikutusta, ja itse mieskin näytti vähäpätöiseltä.

Konferenssin keskustelut eivät sisältäneet juuri mitään mielenkiintoista. Huomio kiintyikin enimmäkseen siihen, mitä venäläiset puhuivat istunnoissa. He esiintyivät rohkeasti ja toivat melkein joka asiassa vääjäämättömän mielipiteensä esiin. Usein oli Tšitšerin itse äänessä. Hän puhui moitteetonta ranskaa, mutta hänen äänensä oli epämiellyttävän kimeä, miltei kirkuva.

Venäläiset pysyttelivät melkein yksinomaan omassa piirissään. Siirryttäessä istuntojen väliajalla joko ravintolaan virvokkeita nauttimaan tai palatsin katolle aurinkoa ottamaan he eristäytyivät omaan seuraansa. Uteliaina seurattiin silloin tuon kymmenmiehisen joukon keskinäistä seurustelua. — Rapallossa tapasin valtuuskunnan jäsenen, professori Smirnovin, tuttavani Tarton rauhanneuvottelujen ajoilta. Pysähdyimme hetkeksi keskustelemaan ja vaihtamaan mielipiteitä kaikesta näkemästämme. Hän oli hyvin vapautunut keskustellessaan vieraalla maalla ja vapaana kaikesta valvonnasta.

Italian hallitus järjesti suuren vastaanoton konferenssin osanottajille. Tilaisuuteen mennessämme huomasin kaikkien suomalaisten pukeutuneen juhlallisesti frakkiin. Minulla oli ainoastaan hieman vanhanaikainen šaketti, frakkia en siihen mennessä ollut edes omistanutkaan. Nevanlinna tarkasteli pukuani arvostellen ja sanoi sitten: ”Jaa-a, jokainen skroppailee jollakin.” Tämä piikki tuntui. Poistaakseni tällaiset epäluulot tilasinkin itselleni heti kotiin tultuani välttämättömät poliitikkojen ”sotavarusteet”, frakin ja smokin.

Vasta Genovan matkalla pääsin lähestymään Nevanlinnaa, vaikka olin tuntenut hänet kolmattakymmenettä vuotta. Hän oli ollut historian opettajani lyseossa ja sen jälkeen olimme olleet edustajatovereita valtiopäivillä. Häntä oli aina ollut vaikea lähestyä, sillä hän oli jollakin tavalla ylimyksellinen. Vasta vanhempana hän tuli avoimemmaksi, vieläpä humoristiseksi. Hän

saattoi jopa laskea leikkiä itsestäänkin. — Jää suli automatkalla korkealla vuoristossa. Söimme vaatimattomassa kyläravintolassa. Nevanlinna nautti hyvästä viinistä ja ehdotti aterian aikana teitittelyn jättämistä. Sen jälkeen meistä tuli hyvät ystävät. Ystävyys vahvistui sitten etenkin joutuessamme työskentelemään Suomen Pankin pankkivaltuusmiehinä, hän puheenjohtajana ja minä varapuheenjohtajana.

Eräänä vapaahetkenä Genovassa Nevanlinna, Enckell ja minä pistäydyimme katselemassa erään varakkaan genovalaisen palatsia ja eläintarhaa. Pysähdyimme riikinkukkoaitauksen edustalle, jolloin Nevanlinna tokaisi: ”Siinä se on, tuo kaikkien sprättien esikuva, sellaisten kuin Meierovicsin ja minun.” Tähän Enckell virkkoi hieman hämmästyneenä: ”Et kai Sinä sentään vertaa itseäsi riikinkukkoon?” Nevanlinna vastasi siihen: ”Bättre förekomma än förekommas” (parempi ehtiä itse ennen toisia). — Meierovics oli Latvian silloinen ulkoministeri, joka oli tunnettu turhamaisuudestaan. Hänen seikkailuistaan ja koreilustaan puhuttiin Genovassakin paljon.

Enckelliin tutustuin matkalla entistä paremmin. Olin tosin ollut hänen kanssaan paljon tekemisissä jo 1917, jolloin hän hoiteli Suomen ministerivaltiosihteerinä Suomen asioita Venäjän väliaikaisen hallituksen luona. Minulla oli silloisena valtiovarain senaattorina paljon asioita Pietariin. Kävin usein Enckellin seurassa venäläisten hallitusmiesten puheilla, mutta ne olivat enimmäkseen virallisia tapaamisia. Genovassa meillä oli enemmän aikaa. Enckellillä oli suuri kokemus Euroopan politiikasta ja hän jakoi auliisti tietojaan. Hän oli tunnetusti sydämellinen ihminen ja pelkkää hyvää tarkoittava. Ulkoministerinämme hän ei ehkä ollut parhaiten menestyneitä, koska oli niin varovainen ja perinpohjainen. Asiat eivät tahtoneet luistaa ministeriössä, kun Enckell tahtoi itse tehdä kaiken ja asiakirjapinot kasvoivat hänen pöydällään. Hän oli jo nuorempana perusteellinen, sillä esim. hänen raporttinsa Pariisista saattoivat olla sadan sivun laajuisia, jolloin aniharvat jaksoivat lukea ne läpi.

Suuressa konferenssissa oli tutustuminen toisten maiden valtuuskuntien jäseniin varsin sattumanvaraista. Lähemmin jouduimme tekemisiin oikeastaan vain pohjoismaalaisten kanssa, mutta heitä tapasimme usein. Ruotsalaista valtuuskuntaa johti Hjalmar Branting, jolla oli yksityissihteerinään mukana poikansa Georg. Tämä tuntui kovin "blaseeratulta" nuorukaiselta, enkä tutustunut häneen lähemmin. Myöhemminkään minulla ei ole ollut halua tutustua tähän omalaatuiseen sosialistiin, joka on halunnut tehdä itsensä alituisesti mielenkiintoiseksi vetämällä eri köyttä puoluejohdon kanssa.

Hjalmar Brantingin olin tavannut aiemminkin ja uudistin tuttavuutta mielelläni. Otin hänen kanssaan vakavasti puheeksi Suomen ja Ruotsin läheisemmän yhteistoiminnan. Tämä oli ainakin Suomen kannalta tärkeä asia varsinkin sen vuoksi, että meitä juuri silloin koetettiin kovin voimakkaasti vetää mukaan Puolan ja Itämeren maiden liittoutumaan.

Branting kuunteli esityksiä, mutta ei ollut lainkaan innostunut niistä. Hän pelkäsi ilmeisesti Suomen tulevaisuutta ja läheisen liittoutumisen aiheuttamia riskejä. Ilmeni, ettei Ruotsin sosiaalidemokraattinen puolue voisi ymmärtää läheistä yhteistoimintaa Suomen kanssa. Keskustelumme ei siksi johtanut tulokseen, luvattiin vain olojen vakiinnuttua palata asiaan. Siihen ei kuitenkaan enää hänen eläessään ollut tilaisuutta palata.

Eri valtuuskunnat järjestivät Genovassa usein päivällisiä toisilleen. Muistettavin oli Hjalmar Brantingin ja Albert Thomasin, kahden sosialistin järjestämät päivälliset toisten valtuuskuntien sosialisteille. Tosin tilaisuuteen oli kutsuttu kunniavieraiksi muitakin, ennen kaikkea Lloyd George ja Rathenau. Tervetuliaispuheen piti vanhentunut ja hajamielinen Branting, mutta Thomas piti tavalliseen tapansa loistavan puheen. Illan kohokohdaksi muodostui Lloyd Georgen puhe. Olin kuullut paljon hänen puhetaidostaan ja havaitsin, ettei siinä ollut liioittelua. Hänen äänensäkin oli suuri yllätys, miellyttävämpää on vaikea ajatella.

Olin luvannut osallistua Englannin osuustoiminnalliseen kong-

ressiin toukokuussa Brightonissa, joten minun oli pakko lähteä kesken pois Genovasta. Varmaankaan siitä ei ollut mitään vahinkoa konferenssille eikä itselleni, sillä neuvottelut jatkuivat edelleen samaan toivottomaan tahtiin huonoin tuloksin. Vietettyäni yli kuukauden Genovassa lähdin Pariisiin kautta Lontooseen ja Brightoniin.

Meillä oli ollut Genovassa muutamia Suomea esitteleviä filmejä, joita esitimme propagandatarkoituksessa eräässä suuressa elokuvateatterissa kutsuen konferenssin osanottajia katsomaan niitä. Ne herättivätkin siellä ansaittua huomiota. Filmit piti nyt lähettää Englantiin ja ne pantiin yksinkertaisesti minun mukaani.

Tullessani Ranskan rajalle Ventimiglioon minun oli raahattava junasta tulliasemalle omien matkalaukkujeni lisäksi vielä melkoisen suuri puulaatikko, jossa filmit olivat. Muiden tavaroitten tarkastus sujui vaivattomasti, mutta laatikon takia minulla oli vaivaa. Tullimiehet vaativat sitä avattavaksi. Kerroin, mitä se sisälsi ja näytin diplomaattipassiani. Se ei riittänyt, laatikko piti avata. Se oli kuitenkin naulattu kiinni niin lujasti, että sitä oli mahdoton avata ilman apuneuvoja. Kieltäydyin avaamasta. Silloin ilmoitettiin, etten voisi jatkaa matkaa, ennen kuin laatikko olisi avattu. Riidellessämme juna ehti lähteä. Tullimiehet katselivat vahingoniloisina yksinäistä suomalaista, jota he epäilivät vähintään propagandamateriaalia kuljettavaksi bolševikiksi. Silloin ei vielä ollut yleisemmin tunnettua, ettei Suomi kuulu enää Venäjään. Saman havaitsin myöhemmin Englannissakin. Seuraavan junan vihdoin tullessa saatoin jatkaa matkaani. Laatikkoa en kuitenkaan avannut. Voitin itsepäisyydelläni itse asian, mutta hävisin hyvän junani.

Pariisissa annoin sitten lähetystömme sinetöidä ja merkitä kuiriipostiksi laatikkoni, etten joutuisi samanlaisiin selkkauksiin Englantiin tullessani.

Moskovan aseistariisumiskonferenssi

Suomen hallitus lähetti ahkerasti valtuuskuntia erilaisiin kansainvälisiin konferensseihin vuonna 1922, sillä Varsovan ja Genovan lisäksi lähetettiin edustajat Moskovassa joulukuussa pidettyyn aseistariisumiskonferenssiin. Se oli ilmeisesti järjestetty Varsovan kokouksen vastapainoksi. Osanottajina olivat Neuvostoliiton lisäksi Suomi, Viro, Latvia, Liettua ja Puola.

Sain kokouksesta Kedolta seuraavan silloisia neuvotteluja hyvin kuvaavan kirjeen:

H. V. Terveiset ”suuresta isänmaasta”! Otan tässä kynän käteeni, kun sattuu ajantynkää olemaan ja piirrän jonkun rivin sinulle, jotta meidänkin ryhmän taholla voitaisiin olla hiukan selvillä siitä, mitä tapahtuu täällä Moskovan konferenssissa.

Ensiksikin totean, että sieltä lähtiessäni en ollut saanut lainkaan asianomaista valmistusta tehtävääni. Nimityksenihän tapahtui vasta 23. p. marrask. ja jo 25. p:nä lähdimme matkalle. Mikäli olen täällä eräästä valtuuskunnan sihteerin puheesta ollut haistavinani, niin Hackzellin ja minun sopivaisuudestani lienee ollut epäilyksiä, joten nimitys jäi niin myöhäksi. Instruksioneja en saanut Helsingissä, vaan vasta matkalla. Vennola kyllä perjantaina tapasi minut ulkoministeriössä ja kysyi, olinko instruksioneja saanut ja sanoi välttämättömäksi käydä ne vielä läpi minun kanssani, koska oli muka taas joitakin juonia tekeillä. Sovittiin, että hän soittaa minulle, koska hän voi instruksionit käydä läpi. Tietysti soittoa ei kuulunut, eikä myöskään instruksioneja.

Mikäli olen ymmärtänyt siitä asiakirjavihosta, joka vihdoin matkalla annettiin meidän käytettäväksemme, niin Vennolan selostus ulkoasiainvaliokunnassa oli kovin vaillinainen, kuten luonnollistakin, koska hän ei koko asiaa tunne eikä ymmärrä, kuten Enckell pilkallisesti lausui. Hän ei lainkaan muistaakseni maininnut neuvotteluista, joita on ollut Räävelissä ja Varsovassa

reunavaltioiden sotilasvaltuutettujen ja Tallinnansop. ulkoministerien välillä.

Varsovassa ovat sotilasvaltuutetut sopineet, että konferenssissa valtioiden olisi ensiksi saatava aikaan 'pacte de non-aggression' osaaottavien valtioiden kesken, toiseksi sitoutua ratkaisemaan aseistariisumiskysymys niiden periaatteiden mukaan, jotka Kansainliitto tässä suhteessa hyväksyy, kolmanneksi saada Venäjä supistamaan Itämeren ja Mustanmeren laivastonsa rannikkopuolustuslaivastoon ja neljänneksi Suomi, Viro ja Latvia tahtovat rajavyöhykkeitä, kun taas Puola ja Romania ovat niitä vastustaneet. Tuo on se ohjelma, joka sotilasvaltuutettujen mielestä olisi esitettävä vastaehdotukseksi venäläisten tehdessä konkreettisen ehdotuksen aineellisesta asevarustelujen supistamisesta. Tästä lausuvat sotilasvaltuutetut: 'Tällaiset ehdotukset ovat a priori katsottava mahdottomiksi hyväksyä, koska edellä mainittujen valtojen nykyiset sotavoimat ovat jo pienennetyt vähimpään mahdolliseen määrään, minkä nämä valtiot pitävät ehdottomasti välttämättömänä tukeakseen alueittensa puolustuksen Venäjää vastaan.' Hallitus on nähtävästi hyväksynyt tämän kannan, koska se on hyväksynyt instruksioneissa kaikki neljä kohtaa, myös kohdan 2, jota kenr. Enckellkin pitää luonnottomana, koska kukaan ei tunne vielä KL:n asevarustelujen supistamisohjelmaa ja varsinkaan, koska Venäjä ei kuulu Kansainliittoon. Varsovassa on pidetty yhteistä rintamaa Venäjää vastaan välttämättömänä, joten olisi esitettävä ensin kohdat 1—2 ja teknilliset kohdat 3—4 sitten, joten vasta lopussa tulisi erimielisyys esiin, jos nim. sinne asti päästäisiin.

Tallinnassa ovat sitten ulkoministerit, kuten tiedät, sopineet 'pacte de non aggressionin' sisällyksestä. Siinä on valtioalueiksi määritelty rauhansopimusten ja nykyisen status quon mukaiset alueet. Välitystuomioistuimen ratkaistavista asioista erotetaan pois ne, jotka jo rauhansopimuksin on ratkaistu. Tämä merkitsee Suomeen nähden sitä, että Itä-Karjalan kysymystä ei tälläkään sopimuksella saataisi välitystuomioistuimen ratkaistavak-

si, joskaan se ei suinkaan estä Suomea edelleen vaatimasta tuolaista ratkaisua. Suomi ei siis Itä-Karjalan kysymyksessä saisi eikä menettäisi mitään 'pacte de non aggressionin' kautta. Hallitus instruksioneissaan, kuten ulkoasiainvaliokunnassa selitettiin, ehdottaa, että status quo jätettäisiin pois ja että rauhansopimuksista johtuvat asiatkin alistettaisiin välitystuomioistuimen ratkaistaviksi. Yhteistä rintamaa suositellaan.

Tällaiset olivat eväät. On mahdollista, että jos olisin nähnyt sotilasvaltuutettujen ehdotukset, olisin kieltäytynyt lähtemästä, koska siinä a priori pidetään mahdottomana sotavoimain supistukseen suostumista. Nyt olen kuitenkin täällä, enkä voi kieltää, että tämä konferenssi on mitä mielenkiintoisin nähtävyys — samaten kuin itse tämä ihannevaltakuntakin.

Tänne Moskovaan suom. valtuuskunta saapui jo tiistaina marraskuun 28 p:nä. Itse konferenssiin pääsi alkamaan vasta joulukuun 2 p:nä, kun puolalaiset, nuo 'grand seigneurit', suvaitsivat saapua vasta 30 p:n illalla. Me saavuttuamme pidimme kokouksia ja kävimme suorittamassa vir. visiittejä. Kävimme mm. Litvinovin ja Koppin luona, jotka ovat ven. valtuuskunnan puheenjohtaja ja varapuheenjohtaja. Venäläiset ovat olleet Enckellille kovin höylejä. Matkalla kertoivat jo ulkoministeriön virkamiehet, että Tšernyh oli ollut erittäin hyvällä jalalla E:n kanssa ja samoin kertoi täällä Hackzell, että venäläiset olivat olleet ihan paistavan tyytyväisiä E:hen, joka ilmeisesti venäläisten psykologiaa ymmärtävänä ja muuten tarmokkaana miehenä on saanut asiat luistamaan niin kuin ne ovat menneet. Luulen siis, että tältä kannalta ei ollut suinkaan hullua lähettää E. suom. valtuuskunnan puheenjohtajaksi. Luulen, että tässä suhteessa Holsti, jota ymmärtääkseni Voionmaa ajatteli, olisi ollut vähemmän onnistunut, sillä hänellä, jos kellään, on huono maine Venäjällä. Mutta siinä suhteessa Enckell, kuten kaikki muutkin valtuuskunnan porvarilliset jäsenet, ovat meikäläiseltä kannalta sopimatonta, että he ovat mahdollisimman pahansuopia bolševikeille ja näkevät vikoja sielläkin, missä tavallinen ihminen ei mitään

erikoista huomaa. Kaikki ovat muuten vakuutettuja siitä, että Suomi ei voi nykyisestään hituistakaan vähentää armeijaansa, koska meillä nyt on tultu siihen, että yksi ikäluokka on kerrallaan aseissa ja siten asevelvollisuuden tarkoituksena on vain antaa jokaiselle kansalaiselle isänmaanpuolustuksen välttämätön koulutus.

Kun tänne oli tultu, niin kävimme mm. Litvinovin ja Koppin luona visiitillä. Konferenssi alkoi vasta lauantaina t. k. 2 pnä. Sitä ennen oli jo muodostettu 'yhteinen rintama' Tallinnassa edustettujen valtioiden: Puolan, Latvian, Viron ja Suomen kesken. Latvialaiset kutsuivat noiden maiden valtuuskunnat marrask. 30 pnä kesteihin lähetystöönsä. Meillä oli epäilyksiä, kun Liettua jäi ulkopuolelle, mutta kun selitettiin, että kutsu oli yksityisluontoinen, menimme mukaan. Siellä he kuitenkin heti lyöttäytyivät yhteen ja sopivat yhteisestä menettelystä seuraavana päivänä Litvinovin luona pidettävässä puheenjohtajien neuvottelussa. Tuossa neuvottelussa, jossa sovittiin konferenssin järjestysäännöistä, oli tullut kova yhteenotto Latvian valtuuskunnan puheenjohtajan — joka on Latvian entinen epäsuosioon joutunut edustaja Moskovassa — ja Litvinovin välillä, kun taas L. oli ollut kovin rakastettava Enckelliä kohtaan.

Mainitsemassani yhteisessä kokouksessa oli sovittu, että raja-valtioiden edustajat markeeraisivat eronsa Venäjästä puhumalla ranskaa. Näin tapahtuikin, kun konferenssi avattiin. Sopimuksen mukaan Enckell painosti vastauspuheessaan venäläisten tervehdyspuheeseen, että ennen kuin puhutaan asevarustelujen vähentämistä, on laadittava 'pacte de non-aggression'. Samalla hän painosti, että Suomen kannalta on välttämätöntä, että merivarustelujen supistaminen kytketään yhteen maavarustelujen supistamisen kanssa. — Venäläiset vastustivat kovasti, että kysymys ns. 'moraalisesta aseistariisumisesta' ollenkaan tulisi esille, vaan tahtoivat, että heti alettaisiin käsitellä heidän avajaistilaisuudessa tekemäänsä ehdotusta asevarustelujen supistamiseksi. Rajavaltiot pitivät — Liettuankin ollessa samalla kannalla — että

ensin on käsiteltävä kysymys 'pacte de non-aggressionista'. Kuten useimmat näiden edustajista selvästi lausuiivat yhteiskokouksissa, tarkoitti tuo kannanotto sopivalla ja heidän kansoihinsa hyvin menevällä tavalla hajoittaa konferenssi, ennen kuin olisi päästy kysymykseen aineellisesta asevarustelujen supistamisesta, johonka suostumista kaikki pitivät mahdottomana — minua lukuunottamatta. Minäkin katsoin, vaikka toisista syistä, voivani olla mukana tuossa vaatimuksessa. Sillä jos syntyy pacte de non-aggression, on sillä vissi takeen merkitys. Jos Venäjä hyökkää jonkun sopimuksen allekirjoittajavaltion kimppuun, antaa tuollaisen sopimuksen olemassaolo moraalista innoitusta puolustautuvalle kansalle, mutta ennen kaikkea sen merkitys on siinä, että hyökkääjä samalla rikkoo toistenkin valtioiden kanssa tekemänsä sopimuksen, joten nämä ovat niin sanoakseni juriidisesti oikeutetut asettumaan puolustautuvan puolelle, toiselta puolen niitä siihen kuitenkaan sitomatta.

Kuten tiedät, niin venäläiset antoivat perään. He ilmoittivat periaatteessa hyväksyvänsä pacte de non-aggressionin ja välitystuomiomenettelyn. (Taistelussa kommunisteja vastaan tulee meillä olemaan mielestäni suurta hyötyä, että kommunistit näissä kysymyksissä ovat nyt ensi kerran asettuneet samalle kannalle kuin se, jolla sosialidemokratia on, samoin kuin siitä seikasta, että he ovat julkisesti ja vielä enemmän yksityisesti selittäneet, että ei voi ajatella täydellistä aseista riisumista — jonka Kopp nimenomaan selitti utopiaksi — ja että varustelujen supistaminen on tapahtuva kansainvälisillä sopimuksilla.) Palatakseni itse konferenssiin, bolševikit siis selittivät, että he ovat valmiit keskustelemaan konkreettisista ehdotuksista pacte de non-aggressioniksi. Syy perääntymiseen on ilmeinen. Heille olisi konferenssin myttyyn meno ollut suuri poliittinen tappio, kun he nyt ovat ympäri maailmaa hälyyttäneet, että tällainen merkitsevä konferenssi on tulossa, varsinkin Amerikassa he kuulemma ovat siitä tehneet suurta reklaamia. Vielä jatkui kuitenkin riitaa. Bolševikit ehdottivat, että alettaisiin konferenssissa käsitellä yhtäaika moraa-

lista ja aineellista aseidenriisumista. 'Yhteisen rintaman' kokouksessa minä kannatin tätä ehdotusta, mutta muut, ennen kaikkea puolalaiset, jotka kaikin mokomin tahtoivat saada konferenssin hajalle, vastustivat sitä. Päätökseksi tuli, että Puola jätti bolševikkien ilmoitukseen vastauskirjelmän, jossa se edelleen piti kiinni vaatimuksesta, että ensin käsiteltäisiin pacte de non-aggression. Toiset kannattivat, paitsi erillään kulkeva Liettua, joka kannatti yhdenaikaisuutta. Oli kova jännitys, miten bolševikit suhtautuvat. Mutta kävi taas, kuten esim. Enckell oli ennustanut. He perääntyivät, ensin arvosteltuaan ankarasti puolalaisten vastausta. He näet yhtäkkiä ilmoittivat suostuvansa Enckellin tekemään ehdotukseen, että puhemiesneuvosto konstitueerautuisi poliittiseksi valiokunnaksi ja alkaisi käsitellä puolalaisten tekemää ehdotusta pacte de non-aggressioniksi. (Puolalaiset vaativat venäläisiltä kirjallista vastausta heidän kirjelmiinsä ja olivat aluksi Enckellille vihoissaan.) Ja niin alkoi yhtäkkiä ns. 'positiivinen työ' sujua.

Puolalaisten ehdotus pacte de non-aggressioksi sisältää kaksi kohtaa, joita suomalaiset yhteisessä kokouksessa olivat vastustaneet, mutta joita he eivät ole venäläisille ilmoittaneet yhteisen rintaman säilyttämiseksi. Ensiksikin, että sopimus hyökkäämättömyydestä koskisi myöskin status quota. Puolalaiset ilmoittivat, että heille sellainen pakti on mahdoton hyväksyä, etupäässä Rumanian takia. Toiseksi, että välitystuomioistuin saisi käsitellä myöskin rauhansopimuksista johtuvia erimielisyyksiä. Tämä merkitsisi Suomelle, että myöskin Itä-Karjalan kysymys tulisi välitystuomioistuimen ratkaistavaksi, kuten me olemme tähän asti vaatineet. Toiset vastustivat tätä, koska heillä on niin paljon ratkaisemattomia asioita, jotka johtuvat rauhansopimuksista, ja venäläiset saisivat välitystuomioistuinmenettelystä aiheen lykätä sopimuksiensa täyttämisen epämääräiseen tulevaisuuteen. Meidän valtuuskunta päätti status quohon nähden odottaa, mille kannalle venäläiset ja liettualaiset asettuisivat ja sitten vasta määrätä kantansa. Venäläiset olivat vastaehdotuksessaan hyväksyneet

status quon, kun sitä vastoin Liettua sitä vastustaa. Kun venäläisten vastaehdotuksen sanamuodon perusteella oli mahdollista nähdä, että saadaan aikaan yleinen pacte de non-aggression, johon kaikki Liettuaa lukuun ottamatta, jolla, se on pidettävä mielessä, ei ole yhteistä rajaa Venäjän kanssa, voivat yhtyä, olemme me taipuvaiset sulattamaan status quo määräyksen.

Jotta ei nyt tulisi samanlaista juriidista sekasotkua tästä kysymyksestä kuin viime keväänä Varsovan sopimuksen sisällyksestä, silloin nim. kun asioista kirjoitetaan sanomalehtiin, on niiden, jotka sanomalehtiin kirjoittavat tai valvovat sanomalehtikirjoittajia, oltava itse selvillä, mitä non-aggression sopimus merkitsee alueisiin nähden, jotka joku valtio pitää hallussaan ilman rauhansopimuksen vahvistusta. Puolalaiset nimen omaan selittivät virallisesti puhemiesneuvoston kokouksessa ja venäläisten ehdotuksesta suostuttiin yksimielisesti pöytäkirjaan merkitsemään, että pacte de non-aggressionin allekirjoittanut valtio ei sillä legalisoi status quo -alueen valtausta eikä tunnusta sitä, vaan ainoastaan sitoutuu olemaan sitä muuttamatta väkivaltaisain keinoin. Venäjän valtuuskunta selitti niin ikään pöytäkirjaan, että Venäjän hallitus ei luovu oikeuksistaan Bessarabiaan, vaan aikoo oikeuttaan edelleen valvoa, mutta ei aio vallata Bessarabiaa Rumanialta asevoimin. Olimme sitä mieltä, että kun Venäjän hallitus itse näin selittää, ei meillä ole syytä sekaantua asiaan. — Mitä Liettuaan tulee, niin samahan on asianlaita siihenkin nähden. Jos Liettua aikoisikin kuitenkin joskus asevoimin Vilnan alueen valloittaa Puolalta, niin teoreettisestihan status quo -klausulin ottaminen pacte de non-aggressioniin merkitsisi Liettuan oikeuksien supistumista samalla tavalla kuin se merkitsee Venäjän oikeuksien supistamista. Mutta asianlaita on jo sillä tavalla, että tosiasiallisesti Liettua on jo oikeudestaan luopunut. Kansainliitolle ovat sekä Liettua että Puola ilmoittaneet, että ne eivät aio asevoimin status quota muuttaa. Niin ainakin Enckell väitti. Mutta vaikkapa niin ei olisikaan, on vaikeata Liettuan takia olla hyväksymättä status quota, kun kaikki muut ovat sen hyväksy-

neet ja vain se hyväksymällä saadaan aikaan pacte de non-aggression. Jos Liettua ei tahdo luopua oikeudestaan asevoimin muuttaa status quota, on sen jätävä pois sopimuksesta. Tämän liettualaiset tehnevätkin ja matkustanevat pian pois konferenssista, jossa heidän asemansa onkin hiukan toinen kuin toisten, koska heillä ei ole yhteistä rajaa Venäjän kanssa.

Mitä siihen välitystuomiomenettelyä koskevaan erimielisyyteen tulee, niin siinä liettualaiset ja venäläiset ajavat kantaa, että kaikki asiat voitaisiin jättää välitystuomioistuimen ratkaistavaksi. Siinäkin he antanevat perään, koska muuten ei sopimusta synny. Suomalaiset tehnevät tällöin pöytäkirjaan ilmoituksen, että allekirjoittamalla sopimuksen Suomi ei tunnusta, etteikö se sopimuksen ulkopuolella ole oikeutettu vaatimaan välitystuomiomenettelyä myöskin rauhansopimuksesta johtuviin erimielisyyksiin ja lähinnä Itä-Karjalan kysymykseen nähden.

Todennäköisesti siis pacte de non-aggression syntyy ja tulee se valmiiksi jo tällä viikolla. Sitten tulisi keskustelujen asevarustelujen supistamisesta alkaa. Mutta taaskin uusi yllätys. Toissa iltana oli ruhtinas Radziwill, puolalaisen valtuuskunnan puheenjohtaja kertonut 'yhteisen rintaman' kokouksessa, jossa sattumalta en ollut läsnä, olleensa keskustelussa Koppin kanssa, joka oli puolalaiselle ehdottanut, että tässä konferenssissa ei yritettäisi-kään laatia mitään yksityiskohtaista sopimusta asevarustelujen supistamisesta, vaan laadittaisiin lyhyt sopimus siitä, että kukin allekirjoittanut valtio sitoutuu siihen, ettei se kohota sotaväen lukumäärää määrättyä ylärajaa korkeammaksi. Venäjälle olisi raja 600 000 miestä ja Puolalle 270 000—280 000 miestä. Eilen oli Radziwill kertonut sopineensa asian jo valmiiksi myöskin Litvino-
vin kanssa. Kaikki olivat tietysti kovin iloisia, paitsi minä, joka olin toivonut, että sotilasteknisessä valiokunnassa sekä puolalaiset ja muut Venäjän rajavaltiot että myöskin bolševikit ovat pakotetut paljastamaan todelliset aikomuksensa ja 'rauhanrak-
kautensa'. Suomalainen valtuuskunta pyysi jo eilen ohjeita korkeimmasta ylärajasta, joka tietysti määrätään — nykyinen luku-

määrä. Lisäksi olivat venäläiset ja puolalaiset sopineet, että pidemmälle menevien varustusupistusten käsittelyä varten on asetettava pysyvä komissioni.

Tässä siis tulos konferenssista. Komedialahan tämä suureksi osaksi on ja tulokset näennäisiä. Niin kauan kuin valtuuskuntien jäsenet ovat sellaisia kuin nämä täällä olevat, ei voi ajatellakaan mitään tuloksia suuremmassa mittakaavassa. Jäseniksi olisi valittava edesvastuullisia poliitikkoja, eikä diplomaatteja ja militäärejä, jotka saisivat olla vain asiantuntijoina.

Luulen, että välillisesti tämä konferenssi sysää varustelujen supistamisasiata eteenpäin. Luulen, että bolševikkien alkuperäinen ehdotus, olipa se lanseerattu maailmalle vaikka epärehellissessäkin tarkoituksessa — mistä en ole vielä ihan selvästi selvillä — ja vaikka se sotilasteknillisesti on raakilas, kelpaa pohjaksi keskusteluille, Luulen että näiden rajavaltioiden sosialistiset puolueet voisivat sopia yhteisestä varustusten supistamisohjelmasta. Olen ajatellut täällä Puolan, Latvian, Viron ja Suomen sosiaalidemokraattien konferenssiakin asiasta. Mutta puhutaan asiasta sitten siellä.

Moskova 8. 12. 1922. Tuus Keto.”

Keto oli kuitenkin liian optimistinen konferenssin tulokseen nähden, sillä siellä ei saatu aikaan edes hyökkäämättömyyssopimusta. Vuonna 1925 Neuvostoliitto tarjosi taas eri muodoissa mm. Suomelle neuvotteluja, mutta ne jäivät tuloksettomiksi. Vasta tammikuussa 1932 solmittiin maiden kesken hyökkäämättömyyssopimus, jota pidennettiin 1934 kymmeneksi vuodeksi eteenpäin.

Ståhlbergista Relanderiin

Sosiaalidemokraatit äänestivät melkein yksimielisesti K. J. Ståhlbergia presidentinvaalissa kesällä 1919 jo ensimmäisessä

äänestyksessä. Pääasiana oli tietysti Mannerheimin syrjäyttämisen vaalissa, mutta luotimme muutenkin Ståhlbergiin. Hän oli jo kansalaissodan kestäessä esittänyt syvällisiin uudistuksiin ja sovinnollisuuteen tähtäävän ohjelman kirjoituksessaan Helsingin Sanomissa.

Ståhlbergilla oli erittäin vaikea tehtävä hoidettavanaan, koska mielialat olivat kansalaissodan jälkeen sekä oikealla että vasemmalla tavattoman kiihtyneitä. Hänen päätehtävänään oli saada pahimmat pulmat pois päiväjärjestyksestä ja rauha maahan. Ymmärtääkseni hän tähtäsi koko toiminnallaan siihen.

Viralliset tapaamiseni Ståhlbergin kanssa olivat harvat, niitä sattui vain silloin, kun oli kyseessä hallituksen vaihdos. Alkuaikoina jouduin tietysti sanomaan, ettei ryhmällämme ollut mitään asiaa, emme voineet ajatellakaan hallitukseen astumista niissä oloissa.

K. J. Ståhlberg oli meidän tähänastisista presidenteistämme ainoa, jonka eteen astuessaan tunsi tulleensa majesteetin luo. Ståhlberg oli kohtelias ja asiallinen. Tavallisesti ei keskusteltu mistään muusta kuin esillä olevasta asiasta ja kun se oli käsitelty loppuun, hän antoi ymmärtää, että oli aika lähteä. Olimme kovin pahoillamme, kun hän ei suostunut asettumaan uudestaan ehdokkaaksi 1925.

Relanderin valinta presidentiksi tuli suurena yllätyksenä. Hänellä oli tosin kokemusta eduskuntatyössä. Hänet oli valittu eduskunnan puhemieheksikin ja hän hoiti sen epäilyksistä huolimatta aivan loistavasti, muodollisesti aina oikein. Hänellä oli myös ”nopea supliikki”, joten asiat sujuivat joustavasti. Relander nimitettiin kuitenkin puhemieskautenaan Viipurin läänin maaherraksi, jonka takia nousin puhumaan eduskunnassa ja selitin olevan vähän muodotonta, että maaherra, siis hallituksen luottamusmies istui eduskunnan puhemiehenä. Relander ymmärsi heti ”yskän”, pyysi vapautusta puhemiehen tehtävästä ja erosi.

Olin silti melko hämmästynyt presidentinvaalin tuloksesta ja

kysyinkin hyvältä tuttavaltani Georg Schaumanilta, miksi ruotsalaiset olivat asettuneet Relanderin kannalle. "Int' röstade vi på Lauri Kristian utan fru Relander", oli vastaus, rouva Relander kun oli ruotsinkielinen.

Ero Ståhlbergin ja Relanderin välillä oli tavaton. Jo ensi kertaa tavatessamme Relander oli sulaa ystävällisyyttä ja lempeyttä. Meillä oli hyvinkin mukava tapaaminen sekä ensimmäisinä kertoina että myöhemminkin. Hän oli asettunut toverilliselle kannalle tulijoihin nähden ja kohteli heitä kuin vertaisiaan, ei kuten esimies alaisiaan. Kerran hän tulikin lausuneeksi: "Kyll' mie tiän mitä työ minusta aattelette, ett' mie oon sellanen karjalainen poika." Sitä hän vähän olikin, mutta eihän sen tarvinnut vaikuttaa kenenkään suhtautumiseen häneen.

Anton Huotari oli silloin Sosialidemokraatin päätoimittajana ja etsi kerran minua. Hän oli soitellut kaikkiin mahdollisiin paikkoihin, kunnes joku sanoi, että olin tainnut mennä presidentin luo. Huotari soitti sinne ja Relander vastasi itse puhelimeen: "Kyllä hän täällä on." Ihmettelin tällaista käyttäytymistä, mutta menin kuitenkin puhelimeen. Relander ei pitänyt asiaa minään, mutta minä puolestani olin hämmästynyt, kuinka vapaasti kansalaiset voivat suhtautua tasavallan presidenttiin.

Relanderilla oli kirjoituskone avoimena huoneessaan, ja heti kävijän poistuttua hän teki koneella muistiinpanot puhutusta. Kone vaivasi kaikkia, jotka joutuivat käymään siellä. Kansleri Antti Tulenheimo sanoi kerran: "Se helkkarin kirjoituskone, siellä on jo metrin korkuinen pino käsikirjoituksia sen jäljiltä. Mitähän sieltä ilmaantuu, kun nekin paperit kerran tulevat julki-suuteen."

Relander osallistui kerran aateliston vuosijuhlaan Ritarihuoneella, ja varsinkin vasemmistolehdet kirjoittelivat siitä kovin paheksuvasti. Tainio sanoi sitten kerran, että kun vappu oli tulossa, niin voitaisiin kutsua Relander vappujuhliimme. Juttu oli sitten mennyt presidentin korviin ja hän soitti minulle sanoen

osallistuvansa mielellään vappujuhliimme. Sain hänet kuitenkin peruuttamaan päätöksensä.

Koko presidenttikautensa ajan Relander oli sovitteleva. Kerran hän sanoi keskustellessamme hänen virkahuoneessaan: "Minkä takia annetaan asioiden mennä tällä tavalla jatkuvasti riidassa. Miksi ette voisi muodostaa jonkinlaista triumviraattia?" Kysyin, millainen se olisi. "No, sanotaan, että Sunila meiltä, Ryti keskustasta ja sinä vasemmistosta. Jos te sovitte keskenänne ja päättätte, että triumviraatti hoitaa asiat, niin mahtaisi siitä hyvä tulla." Minä vähän hymyilin ajatukselle, se oli lapsellista hommaa ainakin niinä aikoina, eikä triumviraatilla sitä paitsi ollut erityisen hyvää mainetta historiassa. Sanoin, etten tuntenut Sunilaa lähemmin, miksei Kallio. Rytin tunsin ja tiesin, että hän täyttäisi hyvin paikkansa. Relanderin mielestä taas Kallio ei ollut suora mies, hänestä tämä tunnusteli, mistä asiat kulkisivat keveimmin ja miten saataisiin helpoimmin ratkaisu aikaan. "Katso nyt hänen viiksiään, ne ovat kuin tuntosarvet, missä jotakin tapahtuu, siellä hän tunnustelee mielialoja." Kallio ja Relanderhan olivat kilpailijoita keskenään maalaisliitossa.

Tannerin hallitus

Hallitus ja sen ohjelma

Sosiaalidemokraattisessa puolueessahan oli omaksuttu periaate, ettei sosialisti voinut olla porvarillisen yhteiskunnan hallituksessa. Oskari Tokoin hallitukseen 1917 sosiaalidemokraatit olivat tosin osallistuneet, mutta kansalaissodan jälkeen ministerisosialismista puhuminenkin leimattiin petturuudeksi. Vuoden 1919 puoluekokouksen päätöslauselmassa todettiin, että puolueen edustajat voivat osallistua porvarilliseen hallitukseen ainoastaan hätätilassa, mutta hallituksen menosta oli päätettävä joko puolueäänestyksellä tai puoluekokouksessa.

Järjestelmän hankaluus todettiin jo seuraavana vuonna. Suunniteltiin sosiaalidemokraattien osallistumista hallitukseen, joka tekisi rauhan Neuvostoliiton kanssa. Suoritetun puolueäänestyksen tulos oli tosin myönteinen, mutta hallitus oli muodostettu ilman sosiaalidemokraatteja jo kauan ennen äänestyksen tuloksen saamista selville. Puoluekokouksessa 1922 päätettiin antaa ratkaisu hallituskysymyksessä puolueuuevostolle ja eduskuntaryhmälle, joiden määräenemmistön piti hyväksyä asia. Hallituksen meno voisi tapahtua kuitenkin vain ”poikkeuksellisessa hätätilassa”.

Huplilaiskauden aikana puolue-toimikunta rupesi yllättäen ajamaan hallitukseen osallistumista lauseenaan ”hallituksen kautta enemmistöön”, kun sitä ennen oli mottona ollut ”enemmistön kautta hallitukseen”. Vuoden 1926 puoluekokouksessa tehtiin sitten ”modernisoitu” päätös, jonka mukaan puolue saattoi osallistua kokoomushallitukseen tai muodostaa yksin hallituksen, jos sellaisesta katsottaisiin olevan hyötyä työväenluokalle. Myönte-

seen päätökseen vaadittiin kuitenkin sekä eduskuntaryhmässä että puolueuuvostossa 2/3 ääntenenemmistö.

Puoluetoimikunta ja sosiaalidemokraattinen eduskuntaryhmä muodostivat jo syksyllä 1926 yhteisen toimikunnan seuraamaan tilanteen kehitystä, kun näytti siltä, että Kallion hallitus kaatuisi pian. Hallituksen jätettyä sitten eronpyyntönsä minut kutsuttiin suurimman eduskuntaryhmän puheenjohtajana ensimmäisenä tasavallan presidentin luo. Sanoin vastauksessani, ettei sosiaalidemokraattinen eduskuntaryhmä halunnut vetäytyä myötävaikuttamasta hallituksen muodostamiseen. Saatuamme presidentiltä kehotuksen jatkaa neuvotteluja pidettiin eduskuntaryhmän ja puolueuuvoston yhteinen kokous joulukuun 2. päivänä. Kokous päätti yksimielisesti hallitukseen menosta, hyväksyi ohjelmaluonnoksen, jota oli valmisteltu pienemmässä piirissä ja ehdotti minua pääministeriksi.

Ilmoitimme jo seuraavana päivänä, että olimme mielellämme mukana hallituksen muodostamisessa, jonka presidentti antoikin tehtäväkseni. Asetuin yhteyteen maalaisliiton, edistyspuolueen ja ruotsalaisen vasemmiston kanssa. Maalaisliitto antoi hyvin tönkyä kieltävän vastauksen, edistys sanoi ensin harkitsevansa asiaa ja kieltäytyi sitten, ruotsalainen vasemmisto pyysi jatko-neuvotteluja.

Neljäntenä joulukuuta olin saanut jo kaikki kieltävät vastaukset. Ilmoitettuani asiasta presidentille hän kehotti minua jatkamaan toisella pohjalla. Kysyin silloin Relanderilta, kuinka hän uskalsi ottaa niin rohkean askeleen ja hyväksyä vieläpä yhden puolueen hallituksen, kun sosiaalidemokraatit olivat olleet siihen asti ikään kuin yhteiskunnan ulkopuolella. Relander sanoi, että se oli hyvin yksinkertaisesti selitetty, hän oli nähnyt, että tähänastinen suuntaus oli epäterve, kansa oli eripurainen ja vuoden 1918 tapahtumat näyttelivät vieläkin jonkinlaista osaa politiikan käsittelyssä. Se piti saada pois. "Kun sosiaalidemokraatit ovat halukkaita menemään hallitukseen, valmiit jopa yksinäänkin otta-

maan vastuun, niin minusta se on teko, jonka yksinäänkin täytyy herättää yhteiskunta.”

Eduskuntaryhmä kutsuttiin jälleen koolle. Joulukuun 9. päivän kokouksessa pohdittiin asiaa ja todettiin, että koska meillä oli puolueuuevoston valtuudet mennä joko enemmistöhallitukseen tai muodostaa ministeristö yksin, ottaisimme hallitusvastuun yksin. Ryhmä oli päätöksessään jokseenkin yksimielinen.

Henkilöiden valinta oli erittäin helppo tehtävä, olihan puolueessa paljon henkisiä voimia. Laadin enimmäkseen ministerilistaa ystäväni Hannes Ryömän kanssa. Olin järjestänyt jonkinlaisen päämajan Kluuvikadun kerhohuoneistoon ja kutsuin sinne ehdokkaat. Jokainen, jolta kysyttiin, tuli mielellään mukaan. Enemmistö oli vanhoja tannerilaisia, mutta mukana olivat myös Hupli, Itkonen, Helo ja Pekkala, jotta välit puoluetoimikunnan kanssa pysyisivät hyvinä ja rintama olisi yhtenäinen.

Ministerilistaa tehtäessä Relander tiedusteli minulta, keitä olin ajatellut hallitukseen. Vastasin, etten pitänyt suotavana ottaa sitä vielä puheeksi. Pyysin saada esittää luettelon kokonaisuudessaan.

13. päivänä joulukuuta presidentti nimitti sitten hallituksen, jossa oli 13 ministeriä ja jonka ohjelmassa oli 13 kohtaa. Pääministerinä oli siis Väinö Tanner, ulkoministerinä professori Väinö Voionmaa, oikeusministerinä pormestari Väinö Hakkila, sisäasiainministerinä kauppalan esimies Rieti Itkonen, puolustusministerinä johtaja Kaarlo Heinonen, rahaministerinä lääketieteen lisensiaatti Hannes Ryömä, opetusministerinä filosofiantohdori Julius Ailio, maatalousministerinä metsänhoitaja Mauno Pekkala, kulkulaitosten ja yleisten töiden ministerinä johtaja Väinö Wuolijoki, kauppa- ja teollisuusministerinä johtaja Väinö Hupli, sosiaaliministerinä tarkastaja Miina Sillanpää ja salkuttomana ministerinä puheenjohtaja Matti Paasivuori. — Ei ollut ihme, jos puhuttiin Väinölästä, kun meitä oli 5 Väinöä samassa hallituksessa.

Jonkin verran ihmeteltiin, etten ehdottanut Huplia valtiovarainministeriksi, mutta tällä ei ollut mitään yhteyttä eduskun-

taan, hän ei ollut koskaan ollut kansanedustajakaan. Ryömä sen sijaan oli ollut kauan valtiovarainvaliokunnan jäsen. Voionmaa oli tarpeellinen, hän oli ainoa, joka harrasti ulkopoliittisia asioita. — Kokoomus nosti melkoisen metelin siitä, että opetusministeriksi nimitettiin puintynyt kansankirkon vihamies Julius Ailio, joka ei edes kuulunut kirkkoon. Opetusministeriöhän oli ennen ollut kirkollistoimituskunta, ja niiltä ajoilta oli periytynyt käsitys, että papin piti olla opetusministerinä. Mutta Ailio hoiti tehtävänsä mainiosti.

Ensimmäistä kertaa otettiin myös nainen, Miina Sillanpää, mukaan hallitukseen. Se oli vaimoni ehdotus. Maalaisliiton hoitaessa asioita oli sosiaaliministeriössä ollut vain yksi henkilö, joka jätti asiat lisäksi hoitamatta. Nyt valittiin kolme sosiaaliministeriä: Helo, Paasivuori ja Sillanpää.

Sosiaalidemokraatit olivat itse luullakseni aluksi melko tyytyväisiä hallitukseen. Sasu Punanenkin kirjoitti minun olevan ”kieltämättä parhaita pääministerityyppejä”, joskin vihjaisi samalla, että jos sosiaalidemokraattien hallitukseen astuminen olisi vielä viivästynyt, olisi pääministerinä nähty joku toinen. Muutkin ministerivalinnat hän hyväksyi lukuun ottamatta Huplin sijoitusta, hänet Sasukin olisi nimittänyt finanssiministeriksi.

Porvarilliset puolueet muistuttivat jatkuvasti uutta hallitusta arvostellessaan siitä, että kerran aikaisemminkin sosiaalidemokraatit olivat määränneet maan hallituksesta ja kohtaloista, eikä siitä ollut vielä kulunut räyttä kymmentä vuotta. Tietysti myös irvisteltiin ministerinpaikoista, Voionmaata ei pidetty sellaisena ”järkeväen harkinnan miehenä”, jota maamme arkaluontoisen ulkopoliitiikan hoitaminen edellytti. Ryömällä ei katsottu olevan edellytyksiä valtiovarainhoitoon. Huomautettiin, että ”sellaista lainopillista taitoa, mikä kävisi yli joskus aikanaan suoritettun välttämättömän yliopistollisen tutkinnon, hallituksesta kokonaan puuttuu.” Todettiin, että siinä edustettu kokemus valtionhallinnon alalla supistui eräiden hallituksen jäsenten lyhytaikaiseen

Sosiaalidemokraattisen puolueen puoluetoimikunta 1919—1922 kuvattavaksi järjestäytyneenä.

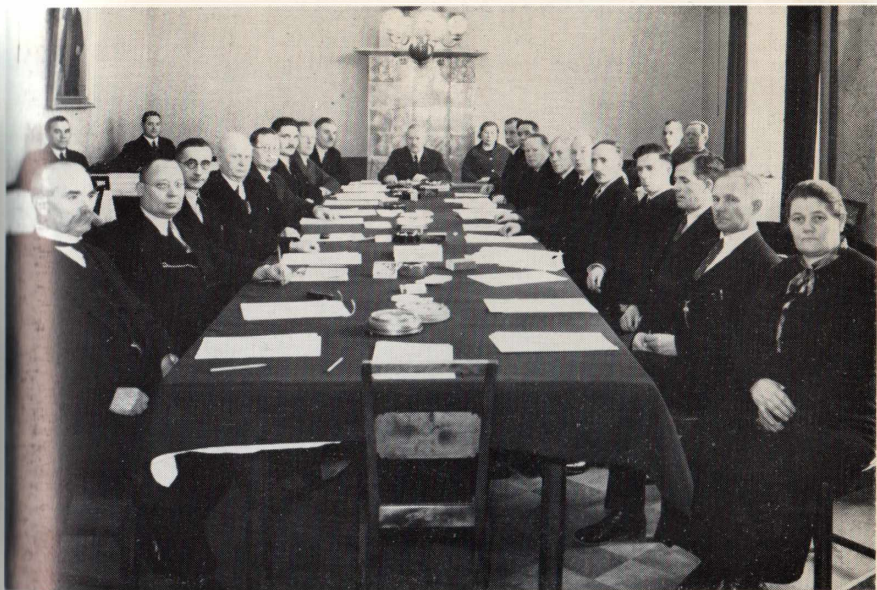
Lähtiessäni Genovan konferenssiin keväällä 1922 motin vielä asemalla Holstia hänen hiljattain Varsovassa tekemästään reunavaltiosopimuksesta ja ennustin, ettei eduskunta hyväksyisi sitä.

Genovan konferenssi oli kutsuttu koolle Englannin pääministeri Lloyd Georgen aloitteesta. Se epäonnistui täydellisesti. Tässä olen päässyt kuvaan eräiden konferenssin osanottajien kanssa.

KOL:n exekutiivi eli toimeenpaneva valiokunta Tšekkoslovakian presidentin vieraana Lanyn linnassa. Masaryk (kuvassa keskellä) oli maansa presidenttinä vuosina 1918—1935 ja oli tunnettu myös filosofina ja sosiologina.

Kulutusosuuskuntien Keskusliiton (KK) hallintoneuvosto pitää kokoustaan. Istuinsen puheenjohtajan paikalla vv. 1916—1946 ja 1950—1964 eli 44 vuotta.

Kansainvälisen Osuustoimintaliiton (KOL) presidentiksi minut valittiin 1927 ja hoidin tätä tehtävää vuoteen 1945 saakka. Vuosittain tuli tehdyksi useita matkoja näissä merkeissä Euroopan eri maihin. Vuonna 1930 liiton kongressi pidettiin Wienissä. Avajaispuhe on parhaillaan meneillään.

Heinä Johtaja V. Tannerille
muistoksi ja tunnustukseksi Tanskan
rauhansopimuksesta 1920.

K. J. Ståhlberg, tasavaltamme ensimmäinen presidentti, loi perinteet presidentin asemalle.

Tannerin hallitus menossa esittäytymään presidentti Relanderille 13.12.1926.
Joukossa näkyy myös Suomen ensimmäinen naisministeri Miina Sillanpää.

Pääministerinä ollessani minun oli pakko opetella kirkonmenojenkin kaava. Kirkosta palaamassa 1927.

Hallitukseni aikana hankittiin valtioneuvostolle uusi auto, jonka edessä 'poseeraan' lokakuussa 1927.

Presidentti Relanderin sairastuttua keväällä 1927 jouduin toimimaan koko kesän v.t. presidenttinä. Kävin muutaman kerran tapaamassa presidenttiä Kultarannassa, jossa hän oli sairaslomalla. Keskusteluja käytiin leppoisasti ulkosalla.

Suojeluskuntaparaatin vastaanottaminen toukokuussa 1927 aiheutti melkoisia riitoja sosiaalidemokraattisessa puolueessa. Mutta olin luvannut presidentti Relanderille ottaa paraatin vastaan ja tein sen. Paraatia varten jouduin hankkimaan silinterin. Kenraalimajuri Sihvo seisoi sitten takanani ja ilmoitti, milloin se oli otettava päästä ja tervehdittävä.

jäsenyyteen Tokoin johtamassa senaatissa ja metsäneuvos Pekkan toimintaan metsähallituksessa.

Heti hallituksen tultua nimitetyksi menimme eduskuntaan esittämään ohjelmamme ja pyysimme luottamuslausetta. Odotimme, että seuraisi keskustelu, kuten esim. ranskalaisessa parlamentarismissa oli tapana. Keskustelua ei kuitenkaan syntynyt eikä äänestetty luottamuslauseesta, ohjelmaesityksemme käsiteltiin ilmoitusluontoisena. Ainoa uuteen ideaan myönteisesti suhtautunut oli Turun Sanomain Urho Toivola, muut eivät hyväksyneet lainkaan ohjelman ilmoitusta. Ståhlbergin määritelmän mukaanhan hallitus nauttii luottamusta, kunnes eduskunnassa on todettu, ettei se sitä nauti.

Parin päivän kuluttua kokoomuksen Eino Tulenheimo ym. esittivät välikysymyksen, kuinka hallitus aikoi toteuttaa ohjelmansa. Siinä oli paljon kiusallisia ja ilkeitäkin kysymyksiä, mutta se oli siksi omalaatuinen välikysymys, ettei se saanut kannatusta. Tavallaan eduskunta antoi siten meille uudestaan luottamuslauseen.

Hallitusohjelmamme kipein kysymys oli amnestia-asia, joka oli roikkunut jo 6—7 vuotta. Tietysti luvattiin kiinnittää huomiota myös taloudellisten voimien kehittämiseen ja maa- ja metsätalouden tukemiseen. Pyrittiin teollisuuden ja kaupan kehittämiseen ja kansan sivistyksen kaikinpuoliseen kohottamiseen. Ulkovaltoihin nähden harjoitettaisiin itsenäistä ulkopoliitikkaa pyrkien samalla olemaan mukana kansainvälisessä yhteistyössä. Halusimme pitää yllä ystävällisiä suhteita kaikkiin valtioihin ja kannattimme määrätietoista rauhanpolitiikkaa.

E erityisesti sosiaalisen lainsäädännön kehittäminen kuului hallituksen harrastuspiiriin. Se pyrki kehittämään työväensuojelulainsäädäntöä, Washingtonin kansainvälisen työkonferenssin hyväksymä sopimus 8-tuntisesta työajasta maassamme oli ratifioitava. Tapaturmavakuutuslainsäädäntöön kaivattiin erinäisiä korjauksia. Samoin oli tärkeätä saada aikaan tehokas sairausvakuutus. Työ-

kyvyttömyys- ja vanhuudenturvavakuutuksen aikaansaamista hallitus piti erittäin tärkeänä. Oli myös saatava erinäisiä korjauksia verotusoloihin, mm. kunnallisessa tuloverossa oli vähävaraisille saatava suurempia verohelpotuksia.

Hallitus lupasi ryhtyä valmistelemaan kunnallisen tuloveron uudistamista asteittain yleneväksi ja sekä omaisuuden että ansiotoman arvonnousun verottamista kunnallisessa verotuksessa. Valtionkin tulo- ja omaisuusveroon oli saatava tarpeellisia muutoksia vähätuloisten vapauttamiseksi verotuksesta.

Ohjelmassaan hallitus piti tärkeänä vähennyksiä tulliverotukseen, joka kohtasi sangen epätasaisesti eri kansanluokkia. Puolustuslaitoksen menot rasittivat kansaa liiaksi. Maataloustyöväen ja pienviljelijäin asunto-olojen parantaminen, pienviljelijöiden lisämaansaannin helpottaminen ja halpakorkoisten luottojen myöntäminen heille kuuluivat myös ohjelmaan. Maamme ruotsalaista kansallista vähemmistöä kohtaan hallitus lupasi harjoittaa oikeudenmukaista ja tasapuolista politiikkaa hallitusmuodon hengessä.

Yhden puolueen hallituksessa oli helppo päästä yksimielisyyteen ja helppo toimia, ei tarvinnut pitää mitään iltakouluja. Pidimme jonkinlaisen ryhmäkokouksen ennen istuntoa, kuultiin, oliko erimielisyyksiä. Voimme sitten aina esittelijän ollessa läsnä ilmoittaa, mitä mieltä hallitus oli ja miten piti menetellä. Esittelijät olivat tyytyväisiä, ei kuulemma ollut ennen ollut sellaista hallitusta, jossa ei koskaan riideltä ja jossa asiat eivät viipyneet. Emme tosin voineet puuttua kovin suuriin periaatteellisiin asioihin. Vältimme tahallaan sellaista, josta tiesimme, ettei se menisi läpi eduskunnassa.

Kommunistit hyökkäsivät heti aluksi ankarasti hallitusta vastaan. Heidän lehdistään ilmoitettiin mm., että Helsingin työväki tuomitsi sos.dem. johtajien petturiteot: "Sos.dem. hallitus voi olla vain riistäjäjärjestelmää säilyttävä hallitus. — Suomen työväki, työtätekevät taisteluun noskelaisia kavaltajia vastaan! Työväen petturien katalat suunnitelmat on lyötävä maahan, sosiaali-

demokraatit häpäisevät työväenluokan ja vetävät lokaan sen kunniaakaan vapaustaistelun. Täydellisemmin kuin nämä matelijat on mahdotonta enää työväenasiaa kavaltaa. Työväen petturien riettaus ja häikäilemättömyys suorastaan tyrmistyttää. Sosiaalidemokraattiset johtajat tekivät inhottavan rikoksen.”

Amnestialaki

Armahdusasiassa saatiin ratkaisu huhtikuussa 1927 eduskunnan hyväksyessä hallituksen esityksen 96 äänellä 94 vastaan. Lakiehdotuksen mukaan kaikki ehdonalaisessa vapaudessa olevat tai valvonnan alaisiksi rangaistuslaitoksen ulkopuolelle asetetut henkilöt, jotka oli tuomittu yksinomaan osanotosta kansalaissotaan tai sen yhteydessä tehdyistä rikoksista, vapautettiin heille tuomituista rangaistuksista ja niiden seuraamuksista. Kaikille kansalaissotaan osallistumisesta tuomituille, jotka jo olivat kärsineet saamansa rangaistuksen, tuli palauttaa kansalaisluottamus. — Maalaisliitto, ruotsalainen kansanpuolue ja kokoomus olivat lain hylkäämisen kannalla, samoin edistys, joka tosin kannatti armahdusta, mutta ei hallituksen ehdottamassa muodossa. Kommunistit, ruotsalainen vasemmisto ja sosiaalidemokraatit saivat kuitenkin ehdotuksen hyväksytyksi. Vaikka kommunistit äänestivätkin ehdotuksen puolesta, he moittivat sitä ”tippa-amnestiaksi”. Porvareiden mielestä taas päätös horjutti kansalaisten oikeuskäsitystä.

Itkonen sisäministerinä

Helsingin poliisimestarin, majuri Hj. Honkasen erottamisesta toimestaan maaliskuussa 1927 nousi melkoinen meteli. — Honkanen oli aikanaan hajoittanut jonkin työväenopiston juhlan. Maaherra Bruno Jalander oli ilmoittanut Honkasen menetelleen siinä sopimattomasti ja lainvastaisesti, joten maaherran ja poliisi-

mestarin välit olivat entuudestaan huonot. Sitten Honkanen oli sekaantunut maaherran ja sisäministerin suostumuksella toimitettuun tutkimukseen ja ilmeisesti avannut Itkoselle osoitetun kirjeen. Itkonen pidätti sitten Honkasen virastaan menetellen siinä muodollisesti väärin, sillä hänellä ei ollut oikeutta yksin pidättää poliisimestaria virasta. Juttu tuli aivan keskeneräisenä julkisuuteen, koska virallinen syyttäjä, viskaali Nyysölä oli antanut siitä tietoja. Honkanen ja Itkonen polemisivat sanomalehtien palstoilla toisiaan vastaan antaen vähän totuudenvastaisiakin tietoja.

Honkasen kunnia virkamiehenä oli ilmeisesti särötön, mutta hän ei osannut käyttäytyä sisäministerin edessä kunnioittavasti, joten Itkonen suuttui. Honkasen asema oli tosin jo paljon aikaisemmin muodostunut kestävämmäksi, sillä hänen suhtautumisensa toisiin samalla alalla toimiviin henkilöihin ei ollut oikea.

Poliisimestari tuli sitten luokseni valtioneuvostoon. Hän oli vanha koulutoverini, oli kai ollut lyseossa luokkaa alempana. Tunsin hänet siten vanhastaan ja tiesin hänet reiluksi mieheksi. Hän tuli valittamaan ja pyysi minua vaikuttamaan siihen, ettei tämä juttu johtaisi ainakaan eroon asti. Sanoin, etten mielelläni puuttunut Itkosen asiaan, hallitustoverini päätökseen, sillä jos Itkonen oli tullut erottamistulokseen, voin tuskin enää auttaa. Honkanen pyysi kyynelsilmin, että järjestäisin jotenkin asian.

Erottamisasiasta koetettiin leipoa suuri juttu, mutta ei siitä loppujen lopuksi juttua tullut. Honkanen haastoi sitten Nyysölään vastaamaan teostaan. Turun hovioikeus totesi Nyysölään väittäneen, että Honkanen olisi hoitanut taitamattomasti poliisimestarin virkaansa ja vieläpä tehnyt itsensä syyppäksi virkarikokseen. Hovioikeus totesi, ettei Nyysölä ollut soimaustensa tueksi esittänyt mitään todennäköisiä syitä, minkä vuoksi se tuomitsi viskaali Nyysölään 50 päiväsakkoon ja korvaamaan majuri Honkasen kulut. — Olen sitten tavannut Honkasen monta kertaa jälkeen päin, olemme unohtaneet jutun ja olleet hyviä ystäviä.

Hallitus pyysi helmikuun 25. päivänä 1927 antamassaan esityksessä eduskuntaa myöntämään 300 000 markan lisämäärärahan vartioaluksen hankkimiseksi Petsamoon. Eduskunta oli jo aikaisemmin myöntänyt tarkoitukseen 700 000 markkaa, mutta hallituksen mielestä se ei riittänyt, koska Jäämeren vesillä tarvittiin lujarakenteinen alus. Valtiovarainvaliokunta hyväksyi esityksen, mutta korotti sitä 20 000 markalla, jotta alukseen saataisiin myös miinanlaskulaitteet. 7 sosiaalidemokraattista edustajaa vastusti laitteiden hankkimista kannattaen hallituksen esitystä.

Asia piti ratkaista eduskunnassa ainoassa käsittelyssä, mutta kokoomuksen Lauri Ingman esitti välikysymyksen, koska Itkonen oli toiminut asiassa omin valtuuksin ilman eduskunnan suostumusta ja allekirjoittanut jo 26. 2. välikirjan Oy Hietalahden Sulkutelakka ja Konepajan kanssa 990 000 markkaa maksavan teräksisen vartioaluksen hankkimisesta. Hallitus ei ollut tehnyt päätöstä tilauksen tekemisestä, joten Itkonen otti yksin vastuun ja joutui eroamaan eduskunnan annettua hänelle epäluottamuslauseen. Virkaa tarjottiin sen jälkeen mm. Lauri af Heurlinille, joka kieltäytyi. Huhtikuun lopulla Itkosen tilalle tuli toimittaja Olavi Puro.

Ero koski Itkoseen. Sen jälkeen hän alkoi liittyä hallituksen arvostelijoihin, mm. hän moitti hallitusta kovasti siitä, että olimme antautuneet noudattamaan ruotsalaisten toivomuksia. Hänen mielestään toiminnan piti tapahtua enemmän kansallisella pohjalla.

Hylättyjä lakiehdotuksia

Hallitus antoi eduskunnalle 2. 2. 1927 esityksen eräiden kunnallisverotusta koskevien lainsäännösten muuttamisesta. Siinä ehdotettiin pienituloisten vähennysoikeuden suurentamista ja lapsivähennyksen korottamista, samoin vähennysoikeutta läheisten elättämisen, sairauden tms. takia. Kunnallisverolakien määräämät

toimeentulominimit olivat liian alhaiset ja vähätuloisten henkilöiden verotus olisi ollut kuntien talouden kannalta melko hyödytöntä. Hallitus kärsi kuitenkin tässä tappion, esitys hylättiin.

13. 8. 1927 hallitus antoi eduskunnalle esityksen tulo- ja omaisuusveron muuttamiseksi niin, että verotus alkaisi 10 000 markan tuloista ja nousisi 20 %:iin 1,5 milj. markan tuloissa. Oikeus vähentää puolet maksetusta tulo- ja omaisuusverosta esitettiin poistettavaksi. Omaisuusveron kanto ehdotettiin aloitettavaksi 40 000 markan omaisuudesta ja veromäärä korotettavaksi 100 %:lla. Lainmuutoksen hyväksyminen olisi merkinnyt valtiolle tulojen lisäystä 150 milj. markkaa. Kiivaan keskustelun jälkeen esitys kuitenkin hylättiin.

Tärkeimpiä ohjelmakohtia oli sairausvakuutuslain aikaansaaaminen. Laista oli jo aikaisemmin tehty useita ehdotuksia ja monet komiteat olivat istuneet sen johdosta. Helo teki sairausvakuutuslain hyväksi suurimman työn. Miina Sillanpäästä oli tietysti paljon apua siinä, mutta Paasivuori ei pystynyt sellaisia asioita hoitamaan.

Lakiehdotuksen mukaan sairausvakuutuksen tuli olla pakollinen. Sen alaisia olisivat olleet maataloutta lukuun ottamatta kaikki työpaikat, joissa oli vähintään kuusi työntekijää. Lain ulkopuolella olisivat lisäksi olleet ulkomaanliikenteessä toimivat merimiehet. Vakuutusmaksusta työntekijä olisi maksanut puolet ja työnantaja puolet. Valtio olisi maksanut sairaskassoille 70 markkaa vuodessa kutakin vakuutettua kohti, puolet äitiysavustuksesta ja 15 %:n lisäavustuksen suuriperheisille. Avustuksen suuruus olisi ollut 4—38 markkaa sairauspäivää kohti. Lääkäriapu, lääkkeet, äitiysapu ja hautausapu olisivat olleet ilmaiset. Vakuutuksen laskettiin käsittävän noin 310 000 työntekijää ja aiheuttavan valtiolle kuluja noin 48 milj. markkaa vuodessa.

Eduskunnalle annettiin ensimmäinen esitys asiasta jo helmikuussa 1927, mutta silloin se äänestettiin lepäämään yli vaalien. Heti uuden eduskunnan kokoonnuttua syyskuussa 1927 hallitus antoi uuden esityksen, mutta sekin äänestettiin lepäämään yli

vaalien ja hylättiin uudessa eduskunnassa. Siten sairausvakuutuslaki jäi lepäämään melkein neljäksi vuosikymmeneksi.

Suojärven perintökirjariita

Viipurin läänin lahjoitusmaat oli hankittu valtion haltuun vuosien 1863—64 ja 1867 valtiopäivien päätöksillä ja ns. Suojärven lahjoitusmaat, yhteensä 320 000 tynnyrinalaa, vuoden 1880 valtiopäivien päätöksellä. Koko maareformi käsitti 2 milj. tynnyrinalaa maata. Suurin osa siitä oli jaettu jo aiemmin Viipurin läänin lahjoitusmailla asuville talonpojille tai heidän jälkeläisilleen. Viimeksi hallitus oli antanut 1921 perintökirjat 765:lle Suojärven lahjoitusmaa-alueen talonpojalle. Jotkut lampuotitalonpojat olivat sitten myyneet lampuotioikeutensa paikalliseen lampuotiväestöön kuulumattomille henkilöille ja eräille osakeyhtiöille. Siirrot olivat tapahtuneet valtion paikallisten edustajien, ennen kaikkea Venäjän vallan aikaisten Viipurin läänin maaherrojen suostumuksella. Joitakin kertoja hallitus oli antanut perintökirjat osakeyhtiölampuodeille, mutta se samoin kuin lampuotioikeuksien siirron vahvistaminen oli tapahtunut em. valtiopäivien päätöksiä loukaten.

Kun hallituksen piti antaa vuonna 1921 perintökirjat viimeisille lampuodeille, se antoi ne 765:lle paikalliseen väestöön kuuluvalle, mutta kieltäytyi antamasta sellaisia yhtiöiden ja muiden vieraiden hallussa olleisiin 43 lampuotitilaan. Pääosan tiloista omistanut Osakeyhtiö Pitkäranta Bruk Ab vetosi asiassa oikeuteen. Pitkärannan osake-enemmistö kuului Diesen Wood Co:lle, jossa norjalaisilla ja englantilaisilla oli huomattavia etuja valvottavanaan.

Kihlakunnanoikeus antoi päätöksensä 1923 ja julisti siinä valtion puolelta tapahtuneet irtisanomiset pätemättömiksi ja irtisannotut tilojen laillisiksi lampuodeiksi. Hovioikeus vahvisti päätöksen, samoin korkein oikeus. KO antoi vielä tuomionselityksen

Pitkäranta-yhtiön pyynnöstä helmikuussa 1927. Se selitti, että yhtiö oli julistettu oikeutetuksi ostamaan tilat perinnöksi ja että eduskunta oli hylännyt ehdotuksen laiksi Suojärven lahjoitusmaahan kuuluvien lampuotitilojen palauttamisesta valtion välittömään hallintaan.

Sosiaalidemokraattinen eduskuntaryhmä oli esittänyt asiassa Kallion II hallitukselle välikysymyksenkin. Vaadimme hallitusta antamaan esityksen erikoislaiksi, joka ehkäisisi perintökirjojen siirtymisen puutavarayhtiöille. Välikysymys ei kuitenkaan johtanut tulokseen.

Maaliskuussa 1927 annoimme sitten eduskunnalle hyväksyttäväksi lain, jonka mukaan ne Suojärven lahjoitusmaahan kuuluvat lampuotitilat, joille ei ollut luovutettu perintökirjoja, olisi palautettava valtion välittömään hallintaan. Alueita tuli lakiehdotuksen mukaan käyttää lähinnä viljelys- ja asuntoalueiden perustamiseen.

Perustuslakivaliokunta katsoi mietinnössään hallituksen esityksen olevan sopusoinnussa säätyvaltiopäivien 1867 tekemän päätöksen kanssa, joten ainoastaan lahjoitusmaan talonpojat oli katsottava oikeutetuiksi saamaan tilat omakseen. Talonpojilta tilan ostaneita ei voitu hyväksyä tilojen omistajiksi. Mietintöön liitettiin maalaisliiton, kokoomuksen ja ruotsalaisten vastalause. — Laki oli kuitenkin käsiteltävä perustuslain luontoisena, eikä esitys saanut vaadittavaa 2/3 enemmistöä, joten se tuli hylätyksi.

Englantilaisessa Financial News'issa oli huhtikuun alussa 1927 asiaa koskeva kirjoitus, jossa oli osittain vääriä tietoja ja mm. sanottiin, että kulttuurimaan hallituksen oli noudatettava tuomioistuimien päätöksiä ja että englantilaiset yritykseen pääomaa sijoittaneet olivat huolissaan. Meitä harmitti, että pääomapiirit olivat lähteneet harjoittamaan ulkomaista painostusta. Asiasta kirjoitettiin tavattomasti pitkin kevättä ja kesää sekä oikeisto-että vasemmistolehdistä.

Asia jätettiin sitten oikeuskanslerin tutkittavaksi. Hänen mielestään hallituksella ei ollut korkeimman oikeuden päätöksen ja

tuomionselityksen jälkeen enää valinnanvaraa. Lopulta hallituksen oli tehtävä elokuun lopussa 1927 päätös perintökirjojen antamisesta Pitkäranta-yhtiölle. Oikeuden päätöstä ei voitu vastustaa, mikäli ei haluttu loukata oikeusvaltion normeja. Hallitus ei ollut päätöksessään suinkaan yksimielinen, sillä ministerit Helo, Paasivuori, Pekkala ja Sillanpää vastustivat luovutusta.

Juttu oli käsiteltävänä puoluetoimikunnassa heti luovutuksen jälkeen. Sen mielestä hallitus oli menetellyt asiassa vastoin puolueen aikaisemmin omaksumaa kantaa, puoluehan oli jyrkästi vastustanut perintökirjojen luovutusta. Puoluetoimikunta katsoi kuitenkin, ettei asian silloisessa vaiheessa ollut syytä julkaista lausuntoa asiasta.

Sosiaalidemokraattisissa lehdissä kiistelyä jatkui vielä pitkään. Hallituksen päätöstä vastaan kirjoittivat erityisesti J. F. Aalto ja muut Viipurin läänin sosiaalidemokraattiset kansanedustajat. Kommunistien mielestä hallitus oli taipunut kapitalistien painostukseen.

Suojeluskuntaparaati

Presidentti Relander sairastui toukokuun alussa 1927 ja oli sairaalassa ja sen jälkeen Kultarannassa sairaslomalla yhteensä nelisen kuukautta, jonka ajan jouduin toimimaan v.t. presidenttinä.

Porvareita ilmeisesti harmitti saamani väliaikainen virka. Mm. Iltalehti katsoi olevan erityisesti syytä huomauttaa, että virka-asemani valtion päämiehenä oli tosin vain väliaikainen ja sattumalta saatu, mutta siitä huolimatta minulla oli "vallan täydellisyys". "Ambitionisyistä" Iltalehti arveli minun käyttävän sitä tosin porvarillisen hallintojärjestelmän kiteyttämällä tavalla, mutta ennusti vaikeuksia syntyvän. "On oloillemme hyvin kuvaavaa, että meillä ainoastaan 9 vuotta sosialistisen vallankaappauksen jälkeen voi valtiovallan ylimpänä käyttäjänä, jos kohta

satunnaisesti, olla sosialidemokraatti. Mikään kansanvaltaisuuden voitto tämä ei kuitenkaan ole, vaan aiheutuu se tilapäisistä puolueyhmittymistä, joiden perusteella lyhytaikaiset hallitukset meillä sattumoisin muodostetaan. Kun kansa saa valita, niin silloin vallan täydellisyys on muissa käsissä kuin herra Tannerin, niin porvarillinen tämä yhteiskunta sentään vielä on.”

Helsingissä oli herättänyt suuttumusta se, ettei kaupungin ”vapautuksen” vuosipäivänä 12. 4. ollut lippua valtioneuvoston talon katolla eikä myöskään puolustusministeri ollut läsnä sankarihaudalla. Vielä enemmän herätti huolestumista suojeluskuntaparaatipäivän, 16. 5. lähestyminen minun ollessani presidenttinä.

Olin luvannut Relanderille hoitaa paraatin vastaanottamisen. Puoluetoimikunnassa ja -lehdissä syntyi meteli, osa kieltäytyi aluksi edes uskomasta asiaan. Sanottiin paraatin vastaanottamisen merkitsevän suojeluskuntain tunnustamista. Minua painostettiin ankarasti olemaan poissa tilaisuudesta. Erityisesti Hupli vastusti päätöstäni. Sasu aloitti pakinoissaan todellisen ajohdin vaatien jopa sotavoimien ylipäällikköä peruuttamaan koko tilaisuuden. Sasu kirjoitti mm.: ”Olkoon, että olemme hävinneet, mutta sittenkään ei meidän sovi mennä nöyryyttämme osoittaen nuora kaulassa Senaatintorille ja sanoa porvarille: ’tässä olen, tee niin kuin tahdot.’ ”

Pienen myönnytyksen työväestölle hallitus tosin teki päättäessään, että suojeluskuntalaiset saivat vain 50 %:n alennuksen rautateillä samoin kuin sotaväkikin paraatiin saapuessaan aikaisempien ilmaisten matkojen sijasta.

Sosiaalidemokraattinen pakinoitsija Muste-Maalari yritti nähdä asian työväen kannalta edullisemmassa valossa kirjoittaessaan marssipäivänä: ”Jälleen marssii Mannerheimin triumfi Helsinkiin. Pää pystyssä ylvästellen, kopeillenko? Ei, vaan kuin selkäänsä saanut koira häntä koipien välissä. Se marssii, torvet soivat ja se tekee kunniaa. Valkoiselle kenraalille Mannerheimilleko? Ei, se tekee kunniaa punaisen hallituksen päämiehelle, Suomen punaiselle v.t. presidentille! Lyömällä lyötiin punaiset, me-

nolla tekee nyt valkoinen kunniaa punaiselle, punikki on kos-
tanut.”

Paraatiin osallistuminen ei tuottanut minulle mitään oman-
tunnon vaivoja, olinhan suorittamassa virkavelvollisuuttani. Luu-
len, että suojeluskuntalaiset mulkoilivat enemmän minua kuin
minä heitä, ei heille ollut tietysti mukavaa joutua kulkemaan sii-
nä ohitseni. Seisoin Senaatintorin portailla lähimpänä ohimarssia.
En tuntenut oikein ”rituaalia”, mutta silloinen kenraalimajuri
Aarne Sihvo seisoj takanani ja ilmoitti aina, koska oli tehtävä
kunniaa.

Jouduin menemään juhlamenojen yhteydessä kirkkoonkin, ja
hallitus istui tietysti etupenkissä. Hallituksen jäsenet olivat mel-
ko ihmeissään, kun olin niin hyvin selvillä kirkonmenoista, osa-
sin nousta ja istuutua juuri oikeissa paikoissa. Salaisuus oli siinä,
että olin saanut pyynnöstäni lapun, johon koko ohjelma oli tar-
koin merkitty.

Vaikka virastoni sijaitsi silloisessa hallitushuoneistossa Senaa-
tintorin varrella, en saanut kävellä kumpaankaan tilaisuuteen,
vaan ajoin niihin vanhanaikaisella autolla, jossa oli tilaa juuri
tilaisuutta varten hankkimalleni silinterillekin. Tulin muuten mai-
ninneeksi Kalliolle silinterinostosta. Hän sanoi tehneensä saman
ostoksen edellisenä vuonna joutuessaan silloin olemaan päämi-
nisterinä läsnä samassa tilaisuudessa.

Paraatia vastaanottamassa olivat hallituksen edustajina vain
pää- ja puolustusministerit. Ulkovaltojen edustajat olivat viral-
lisen asemansa vuoksi velvollisia kunnioittamaan tilaisuutta läsnä-
olollaan. Heidän varsinaisena isäntänään oli valtakunnan ulko-
ministeri, mutta hän jäi kaikkien virkaveljiensä kanssa mielen-
osoituksellisesti pois tilaisuudesta. Sitä Uusi Suomi piti valtiolli-
sena skandaalina.

Sasun paraatikirjoitusten johdosta Sosialidemokraatin toimit-
tajat suuttuivat hänelle ja jättivät joitakin hänen kirjoituksiaan
julkaisematta. Siitä kommunistien Tiedonantaja riemastui: ”Nos-
kepuolueen pääohranalle Sasulle kävi niin, että hän oli yrittänyt

mainita asiasta ja hänen jo valmiiksi ladottu äherryksensä oli viety korkeampien voimien käskystä latomon pataan. Sasu, joka on aina pröystäillyt heidän puolueessaan ja erityisesti hänellä itsellään olevan demokraattisen sananvapauden, koetti jutella väytystellä sairastaneensa nuhaa, minkä vuoksi juttunsa jäi tulematta. Mutta kyllä se oli poliittista nuhaa." Samalla jatkettiin itse asiasta: "He ovat menneet tuota veristä juhlaa ylimpinä miehinä juhlimaan, ei yksin pääministeri vaan sotaministeri ja monet sos.dem. suuruudet olivat mukana ja antoivat näin ollen sosialidemokraattisen siunauksensa vanhan tsaarilaisen kenraalin Mannerheimin ja hänen joukkonsa töille, työväen rauhoitusleikkauksille."

Kansan Työ ilmoitti lohduttavansa porvaria sillä, että "tulemme pääministeriä kunnianhimonsa vuoksi rankaisemaan ja pidämme häntä puolueen häpäisijänä, otamme toveruuteen vasta samanlaisten puhdistautumismenetelmien jälkeen kuin Viipurin nuohoojalakossa esiintyneet rikkuritkin."

Paraatijuttua puitiin vielä vuoden 1930 puoluekokouksessakin. Monet arvostelivat ankarasti, mutta useammat puolustivat. Päätökseni hyväksyttiin, joskaan ei yksimielisesti.

Edo Fimmen ja Vladimirov

Suomen Kuljetustyöntekijäin Liitto järjesti 12. 6. 1927 Helsingin lähistöllä Mustikkamaalla kesäjuhlan, jossa puhujana ollut venäläinen Vladimirov huudatti puheensa päätteeksi eläköötä maailmanvallankumoukselle. Puheen piti myös Edo Fimmen, joka oli vanha pelastusarmeijan kapteeni ja puhui siitä syystä päätöksellä. Hän pauhasi sotaa vastaan ja muistutti mieliin sosiaalidemokraattisten kongressien ennen sotaa tekemiä päätöksiä. Hän lopetti: "Jos teissä, toverit, pysyy kumouksellinen henki ja jos te edelleen jatkatte järjestöjenne lujittamista, niin silloin muodostuu sellainen rintama, joka pystyy kukistamaan kapitalismin

ja luomaan tilalle sosialistisen ja kommunistisen yhteiskunnan.”

Antimilitaristinen propaganda oli kuitenkin meillä kuten muuallakin diktatuurimaita lukuun ottamatta sallittua, olihan rauhanyhdistyksiäkin, joten ei tilaisuutta voinut kieltää.

Kokoomuksen ja maalaisliiton eduskuntaryhmät esittivät tilaisuuden johdosta 20. 6. välikysymyksen. Valtiopäivät oli suunniteltu päätettäväksi seuraavana päivänä, mutta ryhmien edustajat vaativat samalla istuntokauden jatkamista. Eduskunta päätti 100 äänellä 84 vastaan, että valtiopäivät päätettäisiin seuraavana päivänä, ja välikysymys raukesi.

Ennen eduskunnan hajaantumista kokoomus teetätti päätöksen, että eduskunnan puhemiehen Paavo Virkkusen oli tarpeen vaatiessa kutsuttava eduskunta koolle. Tämä on tavallista nykyään, mutta silloin se oli uutta ja tulkittiin siten, että eduskunta pantiin hallituksen vartijaksi.

Virkkunen kävi silloin tällöin puhumassa kanssani eduskunnan asioista, eikä kumpikaan meistä pitänyt päätöstä mitenkään loukkaavana, molemmat katsoimme, mitä yhteinen etu vaati. Puhemiehenä Virkkunen ”piti aina päänsä”. Jos minä puolsin jonkin asian siirtämistä seuraavaan istuntoon, ei se juuri vaikuttanut asiaan.

Turun Yliopiston vihkiäiset

Hoitaessani tasavallan presidentin tehtäviä jouduin myös osallistumaan Turun Yliopiston vihkiäisiin keväällä 1927. Helsingistä lähti useita vieraita tilaisuuteen. Mukana olivat mm. Turun Yliopiston silloinen kansleri, professori E. N. Setälä, jonka oli pidettävä tilaisuudessa puhe osaksi latinaksi, ja opetusministeri Ailio.

Meillä matkalle lähteneillä oli oma rautatievaunumme, jossa saimme majoilla ja yöpyä Turussa ollessamme. Se oli mukavaa,

sillä silloin ei tarvinnut laahata mukanamme kaupungille koko tilaisuuksien vaatimaa vaatevarastoa.

Vihkiäiset pidettiin Akatemian juhlasalissa, joka oli täynnä edustavia kutsuvieraita. Siellä pidetyt puheet olivat akateemisen korkealentoisia, kuten heiken juhlallisuus vaati. Ne ovat aina ikävää kuultavaa, eikä niistä jäänyt mitään muistiin.

Juhlavieraat olivat etukäteen asettuneet paikalleen odottaen Turun Yliopiston opettajakuntaa ja promovoitavia maistereita, jotka olivat lähteneet kulkueena kaupungin läpi juhlatilaisuuteen. Kulkue oli kuitenkin jonkin verran myöhästynyt jo lähdössä ja kulku kaupungin halki vei laskettua pitemmän ajan. Kulkueen johdossa oli juuri hankittuun rehtorinkaapuun pukeutunut professori V. A. Koskenniemi.

Juhlapaikalla oltiin jo levottomia, kun kulkuetta ei kuulunut. Vanha professori R. H. Pipping kuiskasi naapurilleen hieman ilkeästi: "Det är naturligtvis Setälä, som enligt sin vana är försenad." (Setälä tietysti on tapansa mukaan myöhästynyt.) Tällä kertaa ei vika kuitenkaan ollut Setälän, vaan yleisen järjestyksen.

Kulkueen saapuessa lopulta juhlataloon menivät kaikki siihen osallistuneet yläkertaan jättämään pois päällysvaatteensa. Jostakin syystä kulkueen etunenässä ollut lipunkantaja ei kuitenkaan huomannut sitä, vaan marssi lippuineen suoraan juhlasaliin. Juhlien yliairuena toiminut professori Emil Öhmann arveli kai nähdessään lipun tulevan ovesta koko joukon olevan tulossa ja antoi orkesterin johtajalle Leevi Madetojalle merkin aloittaa.

Orkesteri soittikin käskyn mukaisesti kappaleensa ja koko juhlayleisö nousi kunnioittaen seisomaan. Ovesta ei ilmaantunut ketään muuta. Kulkueen selvittyä lopulta päällysvaatteistaan ja astuessa saliin eivät Öhmann ja Madetoja huomanneet aloittaa soittoa uudestaan eikä yleisökään noussut enää seisomaan. Tulijat olivat tietysti hämmästyneitä kylmän vastaanoton vuoksi ja seisivat oven suussa kuin "uitetut koirat". Vasta vähitellen juhla pääsi jatkumaan ohjelman mukaisesti.

Juhlapäivälliset pidettiin Palokunnantalolla, kaupungin suurimmassa salissa. Istuin Koskenniemen vieressä. Hän oli kohtelias ja kiinnostava isäntä, joten ilta kului hausassa seurustelussa. Lausuin kuitenkin hieman ihmetteleväni sitä, että hänet, tunnettu runoilija, oli katsottu sopivaksi niin proosalliseen ja taloudellisuutta ja järjestelytaitoa vaativaan tehtävään kuin rehtorin virkaan ja kyselin, kuinka nämä mielestäni vastakkaiset toimet soveltuivat yhteen. Koskenniemi vastasi viihtyvänsä hyvin molemmissa. — Minun oli tietysti pidettävä onnitelupuhe, mutta se oli tavanomainen kohteliaisuuspuhe, joka liikkui täysin minulle vieraalla alalla.

Juhlaan oli saapunut runsaasti sähköitä. Professori Ohmann nousi lukemaan niitä lavalle päivällisten aikana. Hän ei ollut järjestänyt niitä mitenkään ennalta ja ne näyttivät olevan aivan sekaisin. Hän ryhtyi hätäisesti järjestelemään sähköitä lavalla, että ne olisivat edes jotenkin arvonsa mukaisessa järjestyksessä. Se vei kuitenkin aikaa ja hän jupisi jotakin itsekseen aivan selkäni takana. Jotkut herrat pöydässä tulivat jo hieman kärsimättömiksi ja kyselivät, mitä Ohmann oikein puuhasi ja puhui. Vastasin: "Kuuluu kiroilevan."

Juhlien aikana oli moneen kertaan ajettava kaupungin halki, kun tilaisuudet pidettiin eri paikoissa. Maaherran auto oli käytettävänäni. Kansaa oli tietysti kertynyt kadun varsille katselemaan. Tällöin eräs pieni juutalaiskauppias Aningaisten tullin seudulta huudahti naapurilleen yleisön joukossa: "Titta på honom, det är ju visst den där pojken från Aningaistullen." (Katso häntä, hän on varmaankin poika Aningaisten tullin seutuvilta.) — Olin parikymmentä vuotta aikaisemmin toiminut Vähäväkisten osuusliikkeen kaupanhoitajana Aningaisten tullilla.

Pääministerin sihteeri

Tannerin hallituksen aikana oli jo ns. pääministerin sihteeri, mutta hän oli aivan toisenlainen hahmo kuin nykyisin. Silloin

istui valtioneuvoston eteishuoneessa eräs hovineuvos, mutta ei hän toki kirjoittanut puheitamme eikä esitelmiämme eikä hoitanut suhteita lehdistöön. Hänen tehtävänään oli hoitaa meidän vierailumme ja "visiittikorttien" vaihto, joka oli hyvin tärkeä asia. Kutsujen tullessa pääministerille tai hallitukselle hänen oli vastattava käyntikortilla jokaisen puolesta, hyväksyi kutsun tai ei. Myöhemmin hänen sijalleen tuli naishenkilö, joka hoiti tehtävää samalla tavoin.

Ulkopolitiikkaa

Ulkopolitiikan kanssa jouduimme melko vähän tekemisiin. Kesäkuun alussa 1927 hallitus esitti kuitenkin Kansainliitolle aloitteen, jossa ehdotettiin finanssiavun antamista hyökkäyksen kohteeksi joutuneelle valtiolle. Saksalainen Vossische Zeitung kirjoitti heinäkuun alussa saaneensa Suomen tekemästä ehdotuksesta sen vaikutelman, että Neuvostoliittoa vastaan pyrittiin luomaan kiertoteitse liitto, jonka solmiminen oli aikaisemmin epäonnistunut. Tätä emme tietenkään tarkoittaneet.

Moskovan lehdet saivat Tassin välityksellä Vossische Zeitungin "paljastuksen" heinäkuun 6. päivän numeroihinsa. Tällä oli huomattavan epädullinen vaikutus venäläisten suhtautumiseen Suomeen.

Pravda kommentoi uutista ja näki hyökkäyksen olevan suunnitteilla Neuvostoliittoa vastaan. Se syytti hallitusta aloitteen teosta "tässä katalassa asiassa". Vasta pitkällisten Moskovassa käytyjen suomalais-venäläisten neuvottelujen ja Suomen hallituksen antaman virallisen selityksen jälkeen onnistuttiin hälventämään neuvostohallituksen epäluulot.

Suomen ja Ruotsin välisissä suhteissa kannatimme yhteistoimintaa myös puolustuspolitiikan alalla. Tästä mm. ulkoministeri Voionmaa antoi lausunnon tukholmalaiselle Aftonbladetille. Hän

totesi, että kulttuurinsa puolesta Suomi oli osa Skandinaviaa, joten meidän poliittisesta suuntauksestamme ei sen vuoksi voinut olla epäilyksiä. — Totesimme kuitenkin, että silloisissa olosuhteissa suuntautumisen täytyi rajoittua ainoastaan sivistyksellistä laatua olevaan lähentymiseen, pohjoismaiseen yhteistyöhön sellaisena, kuin sitä oli edellisinäkin vuosina toteutettu. Kuitenkin pyrimme lähinnä Ruotsin kanssa kiinteämpään sotilaallistaakin laatua olevaan yhteistoimintaan, sopimusluontoisiin molemmin puolin vahvistettuihin varmuustoimenpiteisiin, samanlaisiin järjestelyihin kuin Kansainliiton peruskirjan nojalla tehtiin silloin melkein kaikkialla Euroopassa. Pohjoismaiden tosioloihin perustuvan yhteisymmärryspolitiikan ohjeena täytyi olla mielestämme periaatteen: mahdollisimman suuri turvallisuus saavutettuna mahdollisimman vähillä uhrauksilla.

Sosiaalidemokraattinen puolue piti sydämellisten suhteiden aikaansaamista myös Suomenlahden eteläpuolella olevien valtioiden kanssa hyvin tärkeänä.

Olimme valmiit myös erinäisin ehdoin solmimaan Neuvostoliitonkin kanssa sellaisia sopimuksia, jotka olivat omiaan turvaamaan rauhan. — Mihinkään varsinaisiin sopimusneuvotteluihin emme kuitenkaan ryhtyneet minkään maan kanssa.

Työriitoja

Paperi- ja metallityöläisten työriidat olivat suurimmat vuoden 1927 aikana sattuneista työselkkauksista. Paperityöläiset vaativat kevättalvella 1927 palkkojaan korotettavaksi. Paperityöntekijäin Liitto antoi uhkavaatimuksen, mutta ratkaisua ei saatu syntymään. Työnantajat ilmoittivat, että erinäisiä palkankorotuksia oli pantu jo toimeen ja että palkkoja korotettaisiin edelleen. Katsoin tällöin yhdessä ministeri Helon kanssa parhaaksi varata työnantajille mahdollisuuden korottaa palkkoja. Helo pyysi Paperityöntekijäin Liittoa lykkäämään lakon aloittamisen parilla

viikolla. Palkkoja korotettiin sinä aikana, eikä lakkoa syntynyt.

Metallityöntekijäin lakko alkoi puolestaan maaliskuussa 1927 perinteisesti Crichton—Vulcanin telakalla Turussa. Työntekijät olivat tyytymättömiä sekä palkkoihin että tehtaalla vallitseviin oloihin. Lakkoon yhtyi muidenkin tehtaiden työläisiä. Metallityönantajain Liitto puolestaan julisti toukokuussa koko maan käsittävän sulun, koska työntekijät vaativat 15 %:n korotuksia ja työnantajat olivat jyrkästi sitä mieltä, ettei niin suuriin vaatimuksiin voitu suostua.

Jouduin asian yhteydessä paljon tekemisiin silloisen Metallityönantajain Liiton puheenjohtajan, Kone ja Sillan toimitusjohtajan, vuorineuvos Stjernvallin kanssa. Eivät työntekijöiden lähetystöt minua juuri vaivanneetkaan. Lopulta Stjernvall tuli luokseni ilmoittaen, että he olivat valmiit kompromissiin, jos hallitus piti sitä oikeana ja oli valmis suosittelemaan sitä, heidän mielestään se oli oikea ratkaisu.

Palkkoja korotettiin sitten 7—8 %. Hallituksen jo erottua kumpikin riitapuoli ilmoitti hyväksyvänsä sovitteluehdotuksen, ja pitkäallinen työriita oli saatu selvitettyksi.

Metallityöriidan päätyttyä lähetin vuorineuvos Stjernvallille 20. 12. seuraavan kirjeen:

”Nyt kun metallityöriita on onnellisesti selvitetty, tunnen olevani Teille seuraavan selityksen velkaa.

Ne neuvottelut, joita meillä oli työriidan lopettamiseksi, olivat joka suhteessa miellyttävät ja osoittivat, että Teillä oli luja harrastus saada selkkaus päätökseen. Sen vuoksi on minua jäänyt jonkun verran vaivaamaan ajatus, että ehkä en asian loppukäsittelyssä menetellyt täysin sen mukaisesti, kuin Te olitte oikeutettu olettamaan. Te olitte avomielisesti selittänyt, mihin saakka työnantajat voisivat myönnytyksissään mennä. Kun minun lopulta oli harkittava, onnistuisiko välitys sillä pohjalla, sain asemasta sen käsityksen, että välitysehdotusta oli edelleen jonkun verran muutettava, jos halusi saada sen hyväksytyksi vastapuolen ta-

holta, jossa oli turvaututtava kokonaan riidan ulkopuolella oleviin voimiin. Varmemman tuloksen aikaansaamiseksi tein sen vuoksi Teille ilmoittamatta vielä jonkun muutoksen työntekijäin taivuttamiseksi. Kun tiesin Teidän jo pitkälti neuvotelleen kolleegojenne kanssa, en katsonut enää voivani herättää Teidän tahollanne keskustelua uusista detaljeista. Siitä johtui vaikenemiseni.

Toivottavasti eivät nämä itse asiassa vähäiset muutokset ole tuottaneet Teille moitteita ja mielipahaa omassa piirissäne eikä niitä toivottavasti ole pidetty annetun luottamuksen rikkomisena.

Luulisin muuten, että nyt kun työrauha on palautunut, on joka taholla syytä olla tyytyväinen. Toivon myös, ettei rauhan-tilan käytännöllisessä järjestelemissä tule esiintymään mitään suurempia vaikeuksia eikä erimielisyyksiä.”

Stjernvall vastasi heti seuraavana päivänä:

”Arv. kirjeenne johdosta t.k. 20. p:ltä, josta pyydän saada kiittää, voin Teille ilmoittaa olleeni täysin tietoinen niistä vaikutteista, jotka saattoivat Teidät sovintoehdotuksessa menemään pitemmälle kuin mitä minun ja tovereitteni puolelta pidettiin mahdollisena hyväksyä. Teidän nyt antamanne ystävällinen selitys on täydellisesti vahvistanut aikaisemmat olettamukseni ja saanut varmistuksen myöskin vastustukselle, mitä sovintoehdotus lopullisessa muodossaankin sai osakseen vastapuolen taholta.

Olen hyvin iloinen siitä, että Teidän aloitteestanne pidetyt neuvottelut niin pian johtivat tulokseen ja pyydän Teitä vastaanottamaan vilpittömän kiittollisuuteni ja kunnioitukseni ilmaisun.”

Työriidan aikana Ingman väitti, että hallitus tuki toimenpiteillään sulussa olevia Högforsin tehtaan työläisiä. — Hallitus oli myöntänyt 330 000 markkaa työttömyyden lieventämiseksi eräällä tietyömaalla Pyhäjärvellä Ul. Ingmanin saamien tietojen mukaan tietyömaalla olisi käytetty Högforsin tehtaan työläisiä. Hänen mukaansa työmaan 105 työttömästä ainoastaan 28 olisi ollut todellisia työttömiä.

Hallituksen vastauksena Wuolijoki ojensi Ingmanille 90 työtömän nimen käsittävän luettelon ja huomautti, ettei heidän joukossaan ollut ainoatakaan Högforsin työntekijää. Ingman kärsi sillä erää tappion, mutta penkoi juttua edelleen ja sai selville, että hätäaputoissa oli joitakin sulkulaisia. Luottamuslauseäänestyksessä hallitus sai kuitenkin puolelleen 114 ääntä 79 vastaan. — Hallituksen toimenpiteet olivat rajoittuneet siihen, että se oli myöntänyt työttömyysmäärärahan, mutta töiden järjestelyistä huolehti ammattivirasto. Kysymys oli lisäksi vain paristakymmenestä sulkulaisesta, muut olivat ”todellisia työttömiä”.

Hallituksen kaatuminen

Jo helmikuun lopulla 1927 pidetyssä puolueuuevoston kokouksessa arvosteltiin ankarasti hallituskokeilua. Sventorzetski väitti silloin, ettei hallitus ollut saanut aikaan mitään ja totesi: ”Puolueelle olisi paljon edullisempää, jos koettaisimme nyt löytää sellaisen kysymyksen, jonka nojalla hallitus voisi vetäytyä tehtävästään pois. - - - Minä pelkään, että jos hallitus jää istumaan yli vaalien, niin sen toiminta voi mennä plöröksi ja porvaristo voi osoittaa, ettei mitään eroavaisuutta ole ollut olemassa porvarillisen ja sosiaalidemokraattisen hallituksen välillä.” Väinö Hupli puolestaan pelkäsi ”hallitusinnostusta”. Eduskuntaryhmää kehoitettiin tarkoin harkitsemaan hallituksessaolon tarpeellisuutta.

Sosiaalidemokraattinen puolue ei saavuttanut kesän 1927 vaaleissa puolue toimikunnan odottamaa vaalivoittoa, vaan edustajamäärämme pysyi ennallaan. Sen vuoksi suhtautuminen hallitukseen alkoi puolueen piirissä olla yhä nurjamielisempää. Heti vaalien tuloksen tultua tiedoksi puolue toimikunnan ja eduskuntaryhmän silloinen puheenjohtaja Rieti Itkonen ilmoitti kansanvaltaisimman järjestelmän olevan, että hallitus jättää paikkansa uuden eduskunnan käytettäväksi. Hän sanoi myös, että puo-

luen olisi viisainta vetäytyä takaisin hoitelemaan lojaalia oppositiota.

Sventorzetski ilmoitti kuusi artikkelia käsittävässä kirjoituksessaan Sosialidemokraatissa, että hallituksen olisi aika lähteä. Eduskuntaryhmä päätti kuitenkin yksimielisesti 9. syyskuuta pitämässään kokouksessa kehottaa hallitusta jatkamaan toimintaansa.

Marraskuussa 1927 pidetyssä puolueuuevoston kokouksessa hyökättiin kovasti kimppuuni, Sventorzetski ensimmäisenä. Hän oli erityisen loukkaantunut siitä, että oli annettu Itkosen erota niin mitättömän syyn takia. Puolueuuevosto päätti kehottaa hallitusta pitämään tiukasti kiinni tulo- ja menoarvioehdotuksensa oleellisimmista kohdista ja tekemään niistä luottamuskyksymyksen.

Budjettiesityksemme herätti muutenkin melkoista huomiota, porvarillisissa lehdissä ilmoitettiin suoraan sen olevan sosiaalidemokraattisen hallituksen "joutsenlaulu". Erityisesti herätti pahennusta suojeluskuntien määrärahan jättäminen täysin pois.

Budjetin esittämisestä meillä oli ainoa pieni erimielisyytemme Relanderin kanssa. Presidentti oli elokuun lopussa jo toipunut ja hän olisi hyvin voinut saapua Helsinkiin hyväksymään budjetin. Hän ei tahtonut tehdä sitä, vaan halusi minun hoitavan hänen tehtäviään, kunnes budjettiesitys oli annettu. Meillä oli vilkkaita puhelinkeskusteluja Naantalin ja Helsingin välillä. Relander sanoi hallituksen käsitelleen niin reippaasti mm. viljatullilakejakin, että minun oli parasta allekirjoittaa esitys. Riita päättyi siihen, ettei Relander tullut ja minä allekirjoitin budjettiesityksen.

Luottamuskyksymys päätettiin tehdä tulliasioista ja tulo- ja omaisuusverokysymyksestä. Vielä siinäkin olisi voitu saada eduskunnan enemmistö hallituksen suunnitelmien taakse, sillä erityisesti ruotsalaiset olivat kovin halukkaita jatkamaan ministeristön elinikää. Hallituksen suunnitteleman kompromissiehdotuksen mukaan olisi ollut tyydyttävä siihen, että tullialennukset olisivat nousseet 200 milj. markkaan. Ruistulli olisi alentunut 10 pennillä ja siten osoittanut alenevaa suuntaa. Tulo- ja omaisuusverolaista

hallituksen alkuperäinen ehdotus puolen veron poistamisesta sekä verotettavan tulominimin korottaminen 6 000—10 000 markkaa olisivat tulleet hyväksytyiksi. Tämä ei kuitenkaan saanut eduskuntaryhmän kannatusta. Muissa suhteissa se hyväksyttiin, mutta parin äänen enemmistöllä päätettiin vaatia ruistullille 25 pennin alennus. Ehdotuksemme hylättiin sitten eduskunnassa 115 äänellä 74 vastaan. Hallitusta moitittiin siitä, että se harjoitti mitätöntä 10 pennin juutalaiskauppaa.

Kokoontuimme sitten samana päivänä, 9. 12. 1927 kello 19 neuvottelemaan. Päätimme jättää eronpyynnön ja puoli tuntia myöhemmin menin tasavallan presidentin luo ilmoittaen hallituksen haluavan tulla vapautetuksi tehtävästään.

Hallituksen kaatuminen oli joka tapauksessa vain ajan kysymys, sillä puoluetoimikunta aiheutti hallitukselle jatkuvasti vaikeuksia. Mm. Itkonen puhui julkisesti hallituksesta ”porvarillisten puolueiden toimitusministeristönä”, eikä hallituksella ollut käytettävänä mitään lehteä varsinaisena äänenkannattajanaan. Sosialidemokraatti antoi tukea vain harvoin, sen sijaan se kaiveli esille varjopuolia jatkuvasti.

Hallitus oli kuitenkin saanut ajetuksi läpi joitakin ohjelma-kohtiaan, mm. sen kaatumisen aiheuttaneessa tullilaisissa saatiin kuitenkin välillisiä veroja alennetuksi 165 milj. markalla. Oli hyvä sanoa sosiaalidemokraattisen hallituksen kaatuneen vaatiesaan kansalle halvempaa leipää ja puolustaessaan vähävaraiselle kansalle verohelpotuksia. Lisäksi voitiin sanoa hallituskokeilun osoittaneen, että voimakkaita yhteiskunnallisia uudistuksia ajava hallitus voitaisiin saada vain eduskunnan kokoonpanon muutoksen avulla, sillä porvareilta ei ollut odotettavissa kannatusta kansan syvien rivien pyrkimyksille. Oli siis kohdistettava huomio sosiaalidemokraattisen eduskuntaenemmistön aikaansaamiseen.

Hallitus oli myös ryhtynyt toimintaan etsivän keskuspoliisin toiminnan rajoittamiseksi ja kirjesensuurin lopettamiseksi. Verolakien suoma helpotus elinkustannuksien suhteen kalliimmilla

paikkakunnilla järjestettiin pienituloisille, 8 tunnin työaikaista myönnettyjä poikkeuksia vähennettiin ja laki ulotettiin koskemaan mm. rautateiden veturimiestöä. Lisäksi saatiin suurempia työttömyysmäärärahoja ja myönnettiin valtion varoista pienviljelijäin luotto-olojen parantamiseksi 40 milj. markkaa halpakorkeisia lainoja varten. Amnestialaki oli hallituksen huomattavimpia poliittisia saavutuksia. Yksityisarmahdustietä vapautettiin hallituksen aikana myös hyvin monia poliittisia vankeja.

Hallituksen erottua sain Relanderilta kirjeen:

"Arvoisa veli. Tällä hetkellä, jolloin jätät pääministerin tehtävät toisen miehen käsiin, tahdon näin epävirallisestikin kiittää Sinua hyvästä yhteistyöstä.

Tunnustan avonaisesti, että alkaessamme noin vuosi sitten yhdessä samaa taivalta kulkea minua hiukan pelotti. En epäilyt hetkeäkään sitä, ettet tulisi tehtävästäsi kunnialla suoriutumaan, tunsinhan Sinut tarmokkaaksi ja taitavaksi työmieheksi. Epäilykseni olivat kokonaan toisella taholla. Minua pelotti se tosiasia, että meidän, Sinun ja minun, luonteemme olivat niin erilaiset, osaisimmeko tasaisesti vetää yhteistä kuormaa.

Vuosi on kulunut ja se on kulunut onnellisesti. Uskallan väittää, että olemme "löytäneet toisemme" ja että meistä on tänä aikana tullut läheiset ystävät. Sanon tämän täysin rehellisessä mielessä. Löytyy niitä, jotka sanovat: 'Tanner on kylmän järjen mies.' Jotka näin väittävät, he eivät tunne Sinua kokonaan, eivät tunne sitä, mikä Sinussa — ainakin minun käsitykseni mukaan — on parasta. He eivät ole päässeet Sinua lähelle. Olet minulle ollut avomielisempi, olet 'avannut oven sisimpääsi', ja minä en ole luottamustasi väärinkäyttänyt.

Väinö! Kiitos kaikesta, mitä olet tämän vuoden kuluessa minulle ollut, kiitos työstäsi, kiitos hyvästä toveruudesta. Salli minun oheenliittää kuvani pieneksi koruttomaksi muistoksi tältä ajalta. 17. 12. 1927."

Myös ruotsalaiset tuntuivat olleen tyytyväisiä hallitukseen. Kerran tuli luokseni Hufvudstadsbladetin Amos Anderson ja

sanoi, että olin kai huomannut heidän lehtensä olevan hyvin lojaa-
li meitä kohtaan. Vastasin, että olin huomannut sen. Hän kertoi
heidän punninneen tarkoin asiaa, ja heidän mielestään oli erit-
tään tärkeää, että otimme vastaan hallitustehtävän. Olimme
hoitaneet sen hyvin ainakin heidän tyydytyksekseen. Heidän
mielestään olimme tehneet arvokkaan työn.

August Ramsayn kanssa olimme vanhoja tuttuja, olimme yh-
dessä istuneet Suomen Pankissa. Hän oli pankin pääjohtajana
ennen Rytiiä. Ramsay sanoi kerran: "Ni har skött er glänsande."
(olette hoitanut asianne loistavasti.)

Ruotsalaisten taholta tuli yleensäkin tunnustusta, emme astu-
neet heidän varpailleen emmekä myöskään sekaantuneet kieli-
riitaan, emme halunneet loukata heidän tunteitaan. Ainoa ruotsa-
laisille tehty varsinainen myönnytyks oli Korsnäsin nimen säilyt-
täminen ruotsalaisena. Se ei miellyttänyt suomenkielisiä, jotka
tahtoivat tehdä siitä "Vanhan Vaasan".

Kaikki puolueet eivät suinkaan olleet tyytyväisiä sosiaalidemo-
kraattiseen hallitukseen, siitä esimerkkinä Vaasa-lehden kirjoitus
10. 12. 1927:

"Erikoisesti suomalaisella porvarillisella taholla vastaanotetaan
tieto hallituksen kaatumisesta helpotuksen huokauksin, mutta tus-
kinpa sitä hallituspuolueenkaan keskuudessa erikoisemmin vali-
tetaan. Tätä vuoden kestänyttä hallituskokeilua pidetään niin
porvarillisella kuin myös ehkä sosialistisella taholla verrattain
epäonnistuneena, joka tapauksessa on sen tuloksena ollut valta-
kunnan elinkysymysten vaarantaminen ja entistä räikeämpi rikki-
näisyys puolue-elämässä ja hallituksen arvovallan yhä suurempi
menetys sekä itse parlamentin sekä parlamentaaristen menettely-
tapojen saattaminen pilkan ja halveksumisen alaiseksi. Niin suu-
ressa määrässä valtakunnan yleisetujen vastaista ja epäkansallista
hallitusta kuin mitä sosialidemokraattinen hallitus on ollut, ei
valtakunnallamme itsenäisyytemme aikana ole ollut. Sen vuoksi
merkitsee se tappio, jonka hallitus vihdoinkin eilen illalla kärsi,
huomattavaa voittoa koko valtakunnalle."

Lapuan liikkeen vaiheilta

Lapuan liikkeen syitä

Sosiaalidemokraattien hallituksessa olo innostutti kommunisteja toimimaan, heidän esiintymisensä muodostui paljon räikeämmäksi kuin aikaisemmin. Meidän aikanamme oli tosin rauhallista, eivätkä kommunistien rähinät meitä paljon liikuttaneet. Tannerin hallitus poisti paljon aikaisempia rajoituksia, ja siitä kommunistit saivat uutta intoa. Heidän toimintansa kiihtyi suuresti vuosina 1928—29, joten sosiaalidemokraattinen hallitus oli tavallaan välillisenä syynä siihen, että Lapuan liike tuli paljon jyrkemmäksi kuin se olisi ehkä tullut, jos kommunistit olisivat olleet koko ajan porvarillisten hallitusten tiukassa komennossa.

Kommunistien johdolla oli lisäksi ollut tietämättäni tilaisuus seurata Tannerin hallituksen sisärenkaan kaikkia vaiheita Mauno Pekkalan avulla. — Maunon veli Eino Pekkala oli Poika Tuomisen läheinen työtoveri ammattijärjestössä, ja he hoitelivat yhdessä sosialistista työväenpuoluetta ja kommunistista liikettä. Mauno kävi Einon luona kerran viikossa, siellä pidettiin oikein istujaiset, ja Mauno kertoili jokseenkin tarkkaan kaiken, mitä tiesi ja mitä hallituspiireissä tapahtui. Hän ei kai tehnyt sitä mitenkään kavallusmielessä, se oli lähinnä luottamuksellista juttelua veljelle. Mauno puolestaan koetti hillitä kommunisteja. Hän tiesi Einon voivan vaikuttaa asioiden kulkuun ja koetti taltuttaa tätä. Usein hän onnistuikin siinä.

Valmistauduttaessa vaaleihin keväällä 1927 kommunistit olivat panneet Eino Pekkalan Jyväskylän piiriin ehdokkaaksi. Poika Tuominen on kertonut myöhemmin Maunon menneen silloin ammattijärjestöön pyytämään, että Eino otettaisiin pois Jyväskylän piiristä, koska se oli ainoa piiri, jossa Mauno voi olla

ehdokkaana eikä hän halunnut riidellä veljensä kanssa. Eino Pekala pantiinkin sitten ehdokkaaksi Helsingin piiriin. Mauno tuli silloin ensimmäisen kerran valituksi Jyväskylästä ja oli sitten mukana piirin edustajana eduskunnassa kuolemaansa saakka.

Pekalan veljeksistä Eino oli reilu mies, hänen puheensa voi ottaa vakavasti, mutta Maunoa ei voinut ottaa täydestä, hänellä oli aina jokin taka-ajatus tai joitakin omia suunnitelmia.

Kommunistien kiihtynyt toiminta ei suinkaan ollut yksinomaan levottomuuksien syynä. Esikuva Lapuan liikkeelle saatiin ulkomailta, olihan Mussolini noussut valtaan Italiassa 1922 ja Hitler oli juuri 1930-luvun alussa pyrkimässä diktatuuriin Saksassa. Fascismi ja kansallissosialismi käyttivät hyväkseen yleismaailmallista pulaa ja liikkeet levisivät nopeasti ympäri Eurooppaa.

Mielialoja kiihottava tekijä oli myös Vientirauhajärjestön toiminta. Teollisuudenharjoittajain Yhtymä antoi helmikuussa 1920 Martti Pihkalan toimeksi muodostaa 1 000—2 000 miehen lakonmurtajain järjestön, jonka tarkoituksena oli murtaa poliittisessa tarkoituksessa tehtyjä lakkoja. Pihkalan apumiehiä olivat mm. Vihtori Kosola ja Kustaa Tiitu. Aluksi ei rikkureita paljon tarvittu, mutta 1920-luvun jälkipuoliskolla heidän lukumääränsä oli jo useita tuhansia. Lakonmurtajat olivat enimmäkseen kotoisin Etelä-Pohjanmaalta.

Kiristyneet taloudelliset olot olivat nostattaneet monenlaista liikehtimistä Suomessakin. Pulamiehet pitivät kokouksiaan ja esittivät vaatimuksiaan. Etenkin Länsi-Suomessa maanviljelijät olivat ryhtyneet monenlaisiin liiketoimiin, perustaneet sahalaitoksia jne. ja menneet takauksiin toistensa puolesta, niin että yhden joutuesssa konkurssiin hän veti mukanaan kokonaisen sarjan takaajiaan ja ystäviään.

Kärjistyneitä mielialoja ruvettiin käyttämään poliittisiin tarkoituksiin, olihan sameassa vedessä hyvä kalastella. Syntyi erilaisia ryhmittymiä, joiden kaikkien tarkoituksena oli saada aikaan käänne poliittisissa oloissamme. Ennen muuta oltiin tyytymättömiä puoluevaltaisuuteen. Kesti kuitenkin jonkin aikaa, ennen kuin

päämäärä alkoi olla selvänä edessä ja ennen kuin katsottiin mahdolliseksi ryhtyä sanoista tekoihin.

Jo 1920-luvun loppupuolella presidentti Relander otti kanssani puheeksi jonkin hämäräperäisen "Lalli"-liiton, joka lienee ollut kosketuksessa häneenkin ja jolla kuului olleen repäisevä ohjelma. Liiton ohjelmasta ja tarkoituksiperistä yhtä vähän kuin sen puuhajistakaan minulla ei ollut selvyyttä. Muulta taholta en myöskään sattunut kuulemaan siitä mitään, mutta ainakin Relander tuntui olevan levoton sen suhteen. Rauhoitin häntä ja huitaisin kädeläni koko liitolle. Tämä suhtautuminen johtui vain kaiken sen tuntemattomuudesta, mitä kulissien takana tapahtui. Joissakin piireissä kuohui ja niissä suunniteltiin.

Julkisuuteen uuden suuntauksen miehet astuivat perustaessaan "Suomen Lukko" -järjestön. Sen ohjelma oli jo hyvin kumouksellinen.

Haarla diktaattoria etsimässä

Vähäisen mahdollisuuden silmätä uuden suuntauksen miesten kortteihin sain, kun tamperelainen kauppaneuvos Rafael Haarla ilmestyi konttoriini joulukuun 3. päivänä 1929. Hän ei ollut käynyt luonani kymmeneen vuoteen, minkä vuoksi hän katsoi tarpeelliseksi esitellä itsensä. Aikaisemmin olimme tavanneet usein, mutta aina liikeasioissa.

Ennen kuin Haarlasta oli sukeutunut suurliikemies ja tehtaiden omistaja, hän kävi usein Elannossa kauppamatkustajana myymässä kirjekuoria ja paperiserviettejä, joita käytettiin ravintoloissa. Hän oli reipas ja miellyttävä kauppatuttava, jonka kanssa oli ollut mukavaa keskustella.

Tultuaan tehtaanomistajaksi Haarla alkoi esiintyä hyökkäävästi. Hän ei saattanut lainkaan hyväksyä ammattiyhdistysliikettä eikä myöskään sosialisteja. Hänen tapanaan oli kehua omaa työväenpolitiikkaansa, jonka perustavana ajatuksena oli, että

työnantajan oli itse huolehdittava työväestään eikä sallittava sivullisten "sorkkia" näissä asioissa. Hän kehuskeli, ettei hänen laitoksissaan ollut koskaan ollut lakkoa, joten hänen järjestelmänsä oli parempi kuin työehtopolitiikkaan nojautuva.

Minä tietysti selittelin, että me tulimme hyvin toimeen osuuskauppaliikkeessä, vaikka olimmekin sitoutuneet tekemään työehtosopimuksia. Joskus saattoi sattua lakonpoikasia, mutta niistä oli sentään aina selvitty. Työväki meidän laitoksissamme oli jotenkin tyytyväistä oloihinsa, mitä ei voinut sanoa hänen tehtaitensa työläisistä. Jatkuvastihan sanomalehdissä näkyi uutisia siitä, miten kyllästyneitä oltiin Haarlan tehtaissa vallitsevaan työväenholhoukseen.

Haarlan käynti tapahtui samana päivänä, jolloin hallitus vastasi kommunistien välikysymykseen Lapuan punapaitojen riisumisen johdosta, ja maassa oli jo hiukan fascismin käryä. Hän pyysi saada avoimesti puhua asiansa ja kävi suoraan käsiksi siihen. Hän tarjosi diktaattorinpaikkaa Suomessa. Hänen mielestään olin siihen tehtävään ainoa mahdollinen ja kaikin puolin sopiva henkilö. Jos antaisin hänelle suostumukseni, hän alkaisi kerätä "juntaa" kokoon. Muutaman kuukauden kuluttua asia olisi selvä.

Keskustelimme puolisen tuntia. Haarla kuvasi Suomen olot surkeiksi. Poliitikassa hän ei saattanut nähdä mitään johdonmukaisuutta, hallitus ja eduskunta taipuivat kommunistien vaatimuksiin. Maaseudulla oli vallalla täysi tyytymättömyys. Kieltolaki oli maalle suureksi turmioksi. Tulliasioissa hallitukset ja eduskunta eivät ymmärtäneet pitää maan puolta toisten maitten dumping-myyntiä vastaan. Ei ollut enää muuta pelastusta kuin perustaa diktatuuri, asettaa diktaattori, joka ottaisi maan ohjaket lujiin käsiin. Muuten tapahtuisi vuoden kuluessa kumous joko oikealta tai vasemmalta.

Perustellakseen kääntymistään puoleeni hän selitti, että jos diktatuuri perustettaisiin asevoimin, se tietäisi veristä ratkaisua. Jos sen sijaan joku "keskustasta" (sosiaalidemokraatti kuului siis hänen puoluekaavassaan keskustaan) saataisiin suostumaan teh-

tävään, kaikki kävisi keveästi. Hän oli havainnut minun olevan lujatahtoinen mies, johon voi luottaa. Ainakin puolet sosiaalidemokraattisesta puolueesta tulisi tällöin seuraamaan minua. Kun porvaritkin varmasti antaisivat tämänlaiselle diktatuurille kannatuksensa, ei siihen siirtyminen kohtaisi suuriakaan vaikeuksia.

Haarla vakuutti sillä kertaa puhuvansa vain omasta puolestaan, koska ei ollut neuvotellut asiasta kenenkään kanssa. Hän oli kuitenkin vakuuttunut siitä, että hänen kannallaan oli paljon samoin ajattelevia ihmisiä.

Vastasin tietysti Haarlalle heti alussa, että minun linjani oli demokratia ja että hän oli niin ollen kääntynyt aivan väärän henkilön puoleen. Kun häntä halutti siitä huolimatta koettaa käännäyttää minua, annoin hänen puhua odottaen saavani siten kuulla lähemmin suunnitelmista.

Lähtiessään hän "isänmaan nimessä" valitti, että hänen lähestytyönsä oli epäonnistunut. Hän piti kuitenkin itsestään selvänä, että puhuttu jäisi meidän keskeiseksi. Hän oli nimittäin vakuuttunut siitä, että oli tekemisissä "kunnian miehen" kanssa.

Lupasin keskustelun jäävän huoneeseeni, mutta kehotin Haarlaa "isänmaan nimessä" jättämään harhakuvitelmansa ja luottamaan demokratiaan. Jos sillä silloin olikin kriisinsä, se tulisi joka tapauksessa selviämään siitä. Mikään muu hallitusmuoto kuin demokratia ei menestyisi kansanvaltaisessa Pohjolassa.

Samana päivänä satuin tapaamaan pääministeri Kallion. Katsoin tarpeelliseksi varoittaa häntä ja hänen kauttaan hallitusta vireillä olevista puuhista. Mainitsin tietäväni, että maassa puuhattiin diktatuuria ja laillisen hallituksen syrjäyttämistä, jonka vuoksi hallituksen olisi syytä olla varuillaan.

Kallio oli halukas kuulemaan lähempiä yksityiskohtia ja puuhan johdossa olevien henkilöiden nimiä. En kuitenkaan katsonut mahdolliseksi kertoa hänelle lähemmin asiasta. Nyt, kun tämäkin asia kuuluu historiaan, ei pidettäne sopimattomana annetun luottamuksen rikkomista.

Kallion hallituksen eroaminen

Maaliskuun 16. päivänä 1930 pidettiin Lapualla Suomen Lukon edustajakokous, jossa esitettiin valtionvastaisia mielipiteitä. Oli syytä pelätä, että tilaisuutta seuraisivat pian uudet väkivallanteot. Kävin puolueemme puheenjohtajan Kaarlo Harvalan kanssa pääministeri Kallion puheilla. Hän sanoi koettaneensa vaikuttaa siihen suuntaan, että lapualaisten suunnitelmat olisivat ”juosset hiekkään”, mutta kokous oli siitä huolimatta tullut järjestetyksi, joskaan sille ei ollut hänen mielestään annettava erityisen suurta merkitystä. Pääministeri ilmoitti, ettei hallitus aikonut noudattaa Lapuan kokouksen päätöksiä. Sosiaalidemokraattinen ryhmä päätti antamamme selonteon jälkeen, ettei se tekisi vielä asiasta välikysymystä, koska se voisi johtaa hallituspulaan ja lapualaisten toivoman oikeistohallituksen muodostamiseen.

Totesin silloin Sosialidemokraatissa, ettei Lapuan kokouksen merkitystä ollut suurenneltava, mutta oikeistoporvariston otteita olisi silti seurattava vakavasti. Totesin, että äärimmäisyysaiinekset unohtavat aina itsensä, kun pääsevät puhumaan kokouksissa joukkojen edessä. Samanlaista voimasanojen käyttöä olimme seuranneet lukuisissa kommunistien kokouksissa panematta sille mitään merkitystä. Siksi ei ollut myöskään syytä huolestua, jos joku pastori tai apteekkari menetti mielensä tasapainon. Fascismin vaarasta puhuttiin mielestäni silloin vielä liikaa, pidin sitä jonkinlaisena henkisenä kulkutautina. Totesin, ettei sillä meidän maassamme olisi mitään menestymismahdollisuuksia, kansamme suuri enemmistö oli lujasti kansanvaltaisella pohjalla.

Vaasan kommunistilehden ”Työn Äänen” kirjapaino tuhottiin 2. 3. 1930, siis noin viikkipäivät edellä mainitun kokouksen jälkeen. Olin juuri silloin ulkomailla kansainvälisen osuustoimintaliiton kokouksessa. Lukiessani tapauksesta lehdistä totesin, että tilanne oli outo ja erikoislaatuinen, liike oli astunut voimakkaasti julkisuuteen ja osoittanut toimintatapansa.

Sosiaalidemokraatit ja kommunistit tekivät tapauksen johdosta

välükysymykset. Eduskunta lausui odottavansa hallituksen ryhtyvän tarmokkaisiin toimenpiteisiin oikeusjärjestyksen ylläpitämiseksi. Lapualla pidetty kansalaiskokous otti vastuun kirjapainon hävittämisestä. Sen tuhoajat ja teon suunnittelijat, yhteensä 72 henkilöä, ilmoittautuivat Vaasassa.

Vaasan raastuvanoikeus käsitteli syytettä kirjapainon sarkkijöitä vastaan kesäkuun alussa. Kaupunkiin kokoontui parituhatta miestä eri puolilta Etelä-Pohjanmaata. Mm. kommunistinen kansanedustaja Asser Salo vietiin väkisin autolla toiseen lääniin ja häntä pahoinpideltiin. Sitten hallitus kielsi kommunististen lehtien ilmestymisen.

Helsingin sosiaalidemokraattinen kunnallisjärjestö järjesti 6. 6. 1930 kokouksen käsittelemään valtiollista tilannetta. Kokouksessa oli läsnä 400 henkeä. Sanoin siellä pitämässäni alustuksessa, että lapualaisten taistelu laillisen yhteiskuntajärjestyksen puolesta oli jo alussa yhteiskuntavastaista. Lähetystöt esiintyivät vaatimuksin, jotka eivät olleet hyväksyttäviä, mutta presidenttikin piti heille puheita. Oli hallitusvallan täydellinen konkurssi, kun 2 000 miestä tuli maakunnasta mielenosoitukselle samaan aikaan, kun tuomioistuin harkitsi heidän tekemäänsä rikosta, eikä hallitus yrittänytkään estää heidän toimenpiteitään. — Helsingistä oli tarjottu poliisivoimaa, mutta Vaasasta oli vastattu, ettei tarvittu, se vain häiritsisi joukkoja. Niin ”maakunnan miehet” saivat metelöidä rauhassa. Maaherra Sarlin puolestaan oli voinut vedota vain voimistelijanominaisuuksiinsa ja todeta, ettei hän voinut estää mellakkaa niillä.

Kallion hallitus ei koskaan uskaltanut selvästi asettua Lapuan lain säännöksiä vastaan. Lapualaiset olivat saaneet siitä sellaisen käsityksen, ettei heihin uskallettaisi kajota. Eduskunta oli antanut hallitukselle toimintaohjeet, mutta se ei noudattanut niitä.

Puoluetoimikunta käsitteli sisäpoliittista tilannetta 12. 6. ja totesi fascistisen mielenkuohunnan saavuttaneen yhä arveluttavampia muotoja. Keskusteltiin uhkavaatimuksesta. Hallitus oli ryhtynyt suorastaan lainvastaiseen tekoon päättäessään estää

kommunistilehden ilmestyminen Vaasassa. Puoluetoimikunta päätti tuomita hallituksen menettelyn ja lähettää Harvalan ja minut taas pääministerin luo esittämään mielipiteemme hallitukselle.

Tapasimme Kallion jo illalla 12. 6. Hän myönsi, että hallitus oli mennyt yli valtuuksiensa, mutta selitti, että päätös oli tehty katsoen maakunnassa vallinneeseen poikkeuksellisen levottomaan mielialaan. Hallitus pyrki estämään päätöksellään mahdollisen verenvuodatuksen ja rauhattomuuksien puhkeamisen Pohjanmaalla. Hän ilmoitti myös, että Vaasan tapausten johdosta toimitettaisiin tutkimus syyllisten saamiseksi selville ja lupasi hallituksen tekevän kaiken voitavan suojellakseen tasavaltaa ja pitääkseen voimassa kansanvaltaisen oikeusjärjestyksen maassa.

Sosiaalidemokraattisen puolueen puoluetoimikunta antoi kesäkuun alussa Vaasan tapausten johdosta julistuksen, jossa todettiin, että maakunnasta kerätty väkijoukko oli häirinnyt oikeuden toimintaa, estänyt maaherran suorittamasta tehtäviään, toimeenpannut pieksäjäisiä ja häirinnyt yleistä järjestystä tavalla, joka rikoslain mukaan olisi käsitettävä julkiseksi kapinaksi. Julistuksessa todettiin lisäksi, ettei hallitus ollut ryhtynyt riittäviin toimenpiteisiin lopettaakseen väkivaltaisuuksiin tähtäävän kiihokituksen sekä että maaherra ja poliisimestari olivat sallineet epäjärjestyksien puhjeta yrittämättä estää niitä tehokkaasti.

Vaadittiin hallitusta ehdottomasti kaikilla valtiovallan käytävissä olevilla keinoilla heti tarttumaan asiaan ja suorittamaan perinpohjaisen tutkimuksen Vaasassa sattuneista epäjärjestyksistä. Ehdotettiin myös, että ellei hallitus katso itsellään olevan siihen tarpeellisia edellytyksiä, olisi eduskunta kutsuttava kiireellisesti koolle harkitsemaan, millä tavoin laillista järjestystä voitaisiin pitää tehokkaasti yllä maassa.

W. A. Lavonius soitti minulle 17. 6. 1930 Tukholmasta, jossa hän oli parhaillaan liikeasioissa. Hänen mielestään oli välttämätöntä, että sekä maalaisliiton että sosiaalidemokraattien eduskuntaryhmät ryhtyisivät toimenpiteisiin järjestääkseen kansannousun

lapualaisuutta vastaan kautta maan. Samalla olisi ryhdyttävä neuvottelemaan kokoomuksen kanssa sellaisen kokoomushallituksen aikaansaamisesta, jossa kaikki puolueet kommunisteja lukuun ottamatta olisivat edustettuina. Hän suositteli tasavallan suojelulakiin suostumista, mutta samalla oli sovittava siitä, että sitä käytettäisiin harkiten. Ennen eduskunnan kokoontumista, mutta aikaisintaan kesäkuun 29. päivänä olisi lähetettävä puhujia kaikille maaseudulle.

Oskari Mantere halusi kertoa 19. 6., että K. J. Ståhlberg oli täysin kansanvaltaisten ryhmien kannalla lapualaisuuden vastustamiseen nähden. Hän oli myös sitä mieltä, että Kallion hallituksen oli väistyttävä ja annettava tilaa laajemmalle kokoomushallitukselle, jolloin kokoomuspuoluekin voitaisiin sitoa. Kun Mantere oli yrittänyt taivuttaa häntä esiintymään julkisesti, Ståhlberg oli ollut siihen haluton, hän oli sillä kertaa vain "amattööri". Hän oli kuitenkin luvannut harkita, voisiko hän esiintyä. Mantere toivoi puolestaan, että hän suostuisi siihen.

Ståhlberg oli sanonut lapualaisten vakuuttavan, etteivät he tahdo rikkoa lakia, mutta kuitenkin he rikkoivat sitä joka päivä. Hänen kanssaan oli ollut myös puhetta hallitukseen soveltuvista miehistä. Ståhlbergin mielestä Svinhufvud ei jaksanut enää tehdä mitään. Vain entisen nimen hohde piti hänet suuren yleisön mielessä. Esimerkiksi Paasikivi oli Ståhlbergin mielestä sopivampi pääministeriksi.

Lopuksi Ståhlberg oli palannut vielä kysymykseen julkisesta esiintymisestään ja ollut sitä mieltä, ettei edistyspuolue eivätkä sosiaalidemokraatit kaivanneet mielipiteissään minkäänlaista vahvistusta, koska niiden asenne oli selvä. Tuskin sitä kaipasi maalaisliittokaan, vaikka sen riveissä näytti olevan sekavia aineksia. Sen sijaan olisi terveellistä koettaa vaikuttaa kokoomuslaisiin. Heidän piiristään pitäisi jonkun nousta ja puhua totuuden sanoja.

Koetin saada Relanderia estämään talonpoikaismarssin tulon Helsinkiin. Sanoin, että sen vastaanottaminen oli samaa kuin suosia vallankumouksellista liikettä, joka oli tähdätty valtiojär-

jestystämme ja hallitustamme vastaan. Relander oli haluton kieltämään sitä. Keskustellessani hänen kanssaan 19. 6. 1930 hän väitti tilanteen rauhoittuneen. Hän sanoi Juho Koiviston, E. M. Tarkkasen ja Artturi Leinosen koettaneen estää retken, mutta sitä oli suunniteltu jo liian pitkälle.

Marssin johtajat olivat Relanderin tietämän mukaan luvanneet eduskunnan puhemiehelle Paavo Virkkuselle, ettei eduskuntaa häirittäisi. Presidentillä oli hyvä omatunto politiikkansa suhteen, koska oli välttytty verenvuodatukselta.

Presidentti Relander totesi vielä, että valtakunta oli vaarassa ja lait lepäämässä, kansalla oli oikeus muuttaa lait. Vastasin myöntävästi siihen, mutta huomautin, että kansa puhuu eduskunnan kautta eikä jonkin tilapäisen sakin, jolla oli eduskunnassa pienin edustajamäärä.

Emme päässeet yksimielisyyteen. Relander ilmoitti vain haluavansa hoitaa asian omalla tavallaan.

Talonpoikaismarssia vastaan kirjoitin myös Sosialidemokraatissa 22. 6. mm.: ”Puhuvat 40—50 000 miehen talonpoikaisretkestä, jonka tehtävänä olisi painostaa eduskuntaa ja hallitusta tanssimaan heidän pillinsä mukaan. He eivät tunnu ymmärtävän, että tällainen uhkaus kohdistuu jo suorastaan valtiomme tärkeimpiä elimiä vastaan. Tällaisen joukon kerääminen ja aseistettuna maan pääkaupunkiin tuleminen merkitsisi selvää diktatuurin uhkaa, josta he itse vakuuttavat olevansa kemiallisesti vapaita. Tällaista sekaantumista valtiolliseen toimintaan ei yhteiskunta voine suvaita. Jos sitä siis yritettäisiin toteuttaa, täytynee edellyttää, että se ehkäistään, maksoi mitä maksoi. Niin syvälle ei hallitusvalta liene vielä vajonnut, että se jäisi tällaista metelien kylmäveristä suunnittelua rauhallisena katselemaan.”

Kävin Kallion luona 19. 6. keskustelemassa Lapuan liikkeen johdosta. Hän oli kovin huolissaan ja hänen oikeanpuoleiset viikensä olivat harmaantuneet edellisten päivien huolista. Keskustelu koski jälleen talonpoikaismarssia. Kehotin häntä ehkäisemään sen joka tapauksessa. Moitin siitä, että rautatiehallitus oli

jo lupautunut kuljettamaan tätä joukkoa. Viittasin siihen, että työväen olisi helppo asia kerätä kaksi kertaa niin suuri joukko kuin talonpoikia oli tulossa. Yhteentörmäyksiä olisi silloin mahdollon välttää.

Pääasia oli kuitenkin hallituksen asema. Suosittelin hänelle eroamista ennen kuin eduskunta kokoontuisi. Hän välttäisi ikävän keskustelun eduskunnassa ja ennen kaikkea maalaisliitto ei ärtäisi hallituksen kaatamisesta, mikä tulisi olemaan seurauksena. Jos sen sijaan suunniteltaisiin etukäteen uusi hallituspohja, maalaisliitto voisi olla mukana siinä. Silloin voitaisiin myös asettaa kansanvaltaiset ainekset hallitukseen eikä diktatuurimiehiä, kuten mahdollisesti myöhemmässä vaiheessa tulisi tapahtumaan. Sosiaalidemokraatit eivät luultavasti voisi olla mukana siinä, mutta kaikkien porvarillisten puolueiden tulisi olla edustettuna, kokouksenkin, jotta se tulisi sidotuksi. Pääministeriksi ehdotin Paasikiveä tai Ingmania.

Kallio mieltäi kovin suunnitelmaan ja valitti, etten ollut esittänyt sitä päivää aikaisemmin, jolloin heillä oli puoluevaltuuskunnan kokous. Hän olisi voinut silloin neuvotella siitä. Melkein liikuttuneena hän kiitti keskustelusta ja sanoi sen olleen ensimmäisen kansanvaltaisuutta tukeneen koko vaikeana aikana. Hän jäi kypsyttämään asiaa ja lupasi ryhtyä juhannuspyhien jälkeen toimiin, jos ajatus saisi kannatusta.

Lapuan liikkeen johdosta aloimme pitää neljän puolueen eduskuntavaltuutettujen neuvottelua. Ensimmäinen kokous oli 17. 6. 1930. Läsnä olivat edistyspuolueesta Cajander, Erkko ja Mantere, ruotsalaisesta kansanpuolueesta Colliander, Furuhjelm ja Schaulman, maalaisliitosta Helojärvi, Hiekkala ja Sunila sekä sosiaalidemokraateista Harvala, Huotari ja minä.

Hiekkala selitti kokouksessa mm., että talonpojat kylmenisivät nähdessään Lapuan liikkeen johdon suunnittelevan vallankaappausta. Sen vuoksi valistustoiminta olisi tarpeen. Hän lupasi maalaisliiton aloittavan sen lähipäivinä. Erkon mielestä ei ollut

annettava sellaista leimaa, että muodostetaan vastaorganisaatio, vaan puolueiden olisi toimittava omassa keskuudessaan. Sunila kannatti Erkköä.

Helojärvi totesi maalaisliiton olevan niin jyrkästi kommunisteja vastaan, että ellei nujertamisessa onnistuttaisi lainsäädännöllistä tietä, vallankaappaus voisi olla mahdollista.

Päätettiin harjoittaa valistustyötä kunkin puolueen omassa keskuudessa, mutta jätettiin pöydälle suunnitelmat laajemmasta hallituspohjasta ja mahdollisista toimenpiteistä, jos eduskunnalla olisi kokoontuessaan 1. 7. vaikeuksia.

Seuraavassa kokouksessa 26. 6. ilmoitin sosiaalidemokraattien kantana, että riittävyys olisi koetettava välttää ja työrauha olisi taattava. Kerroin keskustelusta Kallion kanssa. Cajander totesi, että levottomana aikana laajapohjainen hallitus olisi tarpeen taloudellisistakin syistä. Hallitus olisi saatava aikaan silloisen hallituksen myötävaikutuksella. Mantere ilmoitti edistyspuolueessa esitetyn samoja näkökantoja kuin sosiaalidemokraattienkin keskuudessa. Konfliktit olisi vältettävä ja sosiaalidemokraattien tultava mukaan hallitukseen.

Sunila kertoi, ettei kysymystä ollut harkittu vielä maalaisliitossa, mutta sitä käsiteltäisiin mahdollisimman pian. Hallituksen muodostamisessa muiden olisi tehtävä aloite, maalaisliitolaisten olisi hallituksessa ollen vaikea tehdä sitä. Jos säädettäisiin poikkeuslaki, täytyisi tietää, millainen hallitus valtuudet saisi. Hän totesi asiaa harkittavan liian myöhään, olisi vaikea ennättää saada uutta hallitusta ennen talonpoikaismarssia. Asiasta oli myös eri käsityksiä Helsingissä ja Lapualla. Hän totesi, ettei kokoukselle yksin voinut uskoa hallituksen muodostamista.

Schauman sanoi olevansa samoilla linjoilla kuin Sunila. Keskuusta-vasemmistohallituksen hetki oli ohi. Nyt oli tärkein kysymys uusista laeista. Se konflikti, joka tulisi syntymään lakien johdosta, ei ollut niin suuri kuin minä hallitus sitä piti. Lapualaiset tahtoivat ei-parlamentaarista hallitusta. Talonpoikaisretkeä koetettiin käyttää etupäässä siihen tarkoitukseen. Mutta hän ar-

veli, että vastustajat tulisivat voittamaan siinä. Pääasia oli saada presidentti Relander nimittämään hallitus lapualaisten mielipiteistä riippumatta. Hän epäili kuitenkin, ettei presidentti tekisi sitä, vaan hoitaisi asian yhdessä lapualaisten kanssa. Tosin nämäkin olivat erimielisiä. Schauman arveli myös, että Kallion hallitus väistyisi, vaikka se saisikin luottamuslauseen.

Kysyin, eikö tilanne pakottanut kiirehtimään, ennen kuin vastustajat järjestyisivät. Huotari totesi myös puolestaan, että vasemmisto-keskustan aika oli ohi. Hallitus oli kuitenkin saatava laajalle pohjalle. Lapualaiset halusivat syrjäyttää eduskunnan ja saada hallituksen ulkopuolella eduskunnan. Nyt oli kiirehdittävä.

Colliander kertoi kuulleensa, että lapualaisten hallituslista oli jo valmis. Sen vuoksi oli kiire. Olisi koetettava vaikuttaa presidenttiin, siinä ei saisi viivytellä.

Erkko sanoi tietävänsä, että hallitus tulisi ilmoittamaan eroamisestaan heti, kun pääministeri olisi esiintynyt ja hallitus antanut lakiesityksensä. Silloin oli tarkoitus muodostaa hallitus, joka nauttisi lapualaisten luottamusta ja ottaisi vastaan lapualaisten marssin. Olisi syytä kääntyä hallituksen ja presidentin puoleen ja huomauttaa, että oli toisiakin ajatuksia.

Schauman kysyi, oliko mahdollisuuksia toteuttaa toinen hallitus, sillä jos sosiaalidemokraatit jäisivät pois, niin toisetkin voisivat tehdä sen. Sunila totesi, että vaikeus olikin juuri siinä. Maalaisliiton olisi vaikea astua siihen, kun oli juuri lähtenyt pois. Mantere ehdotti kääntymistä joidenkin kokoomuslaisten, esim. Paasikiven puoleen, että saataisiin selville, mille linjalle kokoomus aikoi asettua. Olisi yritettävä vaikuttaa siihen.

Colliander totesi, että kokoomuksessa oli vallitsevana Svinhufvudin suunta. Hän laski, etteivät lait tulisi hyväksytyksi 5/6:lla. Silloin olisi edessä hallituksen vaihdos, ja siihen olisi saatava sopivia henkilöitä eri puolueista. Silloin painostettaisiin eduskunnan hajottamista, joka hyväksyttäisiin 2/3 enemmistöllä. — Muuten hän sanoi, että ellei maalaisliitto haluaisi astua hallitukseen, hallituksen pohja olisi liian kapea.

Schauman arveli, että oli pakko kulkea, kunnes oppositio olisi niin vahva, että se kukistaisi hallituksen.

Sunila tuumi, että olisi kiireellisintä saada hallituksen kanta selville, samoin kokoomuksen maltillisten kanta, paljonko sieltä saataisiin tukea suunnitelmille.

Furuhjelm totesi, että jos yritettäisiin saada hallitusta muodostetuksi, se tulisi tunnetuksi ja silloin lapualaiset eivät viivytelisi.

Päätettiin yksimielisesti, että toivottiin laveampaa hallituspohjaa kansanvaltaisella pohjalla ja yritettäisiin toimia sen mukaisesti. Sovittiin, ettei valittaisi yhteistä lähetystä, vaan minä kävisin Kallion luona esittämässä kokouksen kannan. Cajanderin ehdotuksesta sovittiin myös, että kävisin sen jälkeen Paasikiven puheilla, jos hallitus suostuisi eroamaan. Colliander totesi, että Paasikivellä oli huono maine omassakin puolueessaan. Schauman sanoi, että ruotsalaisten mielestä Paasikivi oli sympaattinen. Mantere asetti myös Paasikiven etusijalle.

Soitin Kalliolle toivoen saavani keskustella hänen kanssaan tilanteesta. Hän tarjoutui tulemaan luokseni, ja hän saapuikin asuntooni klo 22.30. Selostin hänelle aluksi kokouksissamme käytyjä keskusteluja ja niiden tulosta, minkä mukaan olisi viisainta jättää hallituksen eronpyyntö ennen eduskunnan kokoontumista.

Kallio ei osannut sanoa vielä mitään käsitystä siitä, tulisiko hallitus jättämään eronhakemuksensa. Hallituksen jäsenten kanssa oli kovin vaikeata neuvotella silloisessa arkaluontoisessa tilanteessa. Ulkoministeri Procopé oli jo toisella puolella kannattaen lapualaisia. Niukkanen, joka lauloi tavallisesti mielipiteensä julki, salasi ajatuksensa. Tosin hän oli sanonut, että hallituksen elämä oli muutamien päivien kysymys. Maalaisliiton eduskuntaryhmä kokoontuisi seuraavaksi sunnuntaiksi (29. 6.) ja silloin asia ratkaistaisiin. Kallio halusi saada selittää eduskunnassa tähänastisen menettelynsä ennen hallituksen eroa. Jos eduskunnalle esitettävät lait hylättäisiin, hän tulisi joka tapauksessa eroamaan. Eduskuntaa hän ei ryhtyisi hajoittamaan.

Pian kokoontuvalle eduskunnalle hallitus aikoi esittää kolme lakia, suojeluslain, painovapauslain sekä valtiopäiväjärjestyksen muutoksen, joka rajoittaisi vaalikelpoisuutta. Kahdesta ensinmainitusta hän antoi samalla minulle oikovedokset. Lakiesitykset tulitaisiin esittelemään presidentille kesäkuun viimeisenä päivänä. Keskustelumme mennessä hallitus ei ollut vielä käsitellyt niitä.

Lakiesityksistä pulmallisin oli valtiopäiväjärjestykseen suunniteltu muutos. Vaalioikeuteen siinä ei tulitaisi kajoamaan, mutta ehdokkaiden vaalikelpoisuus jätettäisiin riippuvaksi keskusvaalilautakunnan harkinnasta. Jos joku eduskuntaehdokas olisi tunnettu kommunisti tai kuuluisi johonkin surrogaattipuolueeseen, häntä ei hyväksyttäisi ehdokkaaksi. Hylkäystapauksissa olisi kuitenkin oikeus valittaa korkeimpaan hallinto-oikeuteen.

Kallio ymmärsi, että sosiaalidemokraattien olisi vaikeata olla mukana viimeisen lakimuutoksen hyväksymisessä, mutta toivoi, että voisimme hyväksyä ensiksi mainitut.

Kallio mainitsi, että hallitus oli koettanut vastustaa talonpoikaismarssia viimeiseen saakka, mutta siitä tulisi kuitenkin tosi. Lapualaiset olivat jo käyneet neuvottelemassa poliisimestarin kanssa kulkujärjestyksestä kaupungissa. Neuvottelemassa olivat olleet Vihtori Kosola, Ahti Sippola ja J. Nikkola. Poliisimestarin maininnan mukaan he olivat olleet melko avuttomia ja nöyriä ja vakuuttaneet rauhan säilyvän.

Kalliolla ei ollut varmaa tietoa, mitä talonpoikaismarssin järjestäjät tulisivat lopullisesti esittämään vaatimuksinaan. Pelkäsimme kuitenkin molemmat presidentti Relanderin horjuvuutta. Arvelimme, että hän saattaisi alistua kaikkiin lapualaisten vaatimuksiin. Kallio tiesi, että presidentti oli ajatellut Svinhufvudia uudeksi pääministeriksi, olipa Svinhufvud jo maininnutkin hänelle siitä. Ehdokkuuteen Kallio suhtautui hiukan hymyillen ja epäilevästi. Hän kehotti minua käymään puhumassa Relanderin kanssa eduskunnan kansanvaltaisten ryhmien puolesta.

Henkilökohtaisesti Kallio sanoi haluavansa kovin mielellään pois hallituksesta. Parin viikon aikana hän olikin harmaantunut

huomattavasti. Tapaamisemme aikana hän oli kovin huolestunut ja huokaili raskaasti. Lähtiessään hän tarvitsi virkistykseen aimo kulauksen vettä.

Päästäessäni Kallion keskiyön jälkeen ulko-ovesta joku sattui tuntemaan hänet. Siitä ilmestyi seuraavana päivänä pakina *Arbetarbladetiin*. Häntä verrattiin raamatun Nikodemukseen, joka kävi keskiyön aikana salassa tapaamassa Jeesusta . . .

Sunila soitti aamulla 28. 6. ja palasi ajatukseensa, että maalaisliiton olisi painostettava hallitusta eroamaan. Nyt hän epäili maalaisliiton olevan eroamista vastaan, sille kun oli tähän saakka vakuutettu hallituksen pystyvän hoitamaan tilanteen. Hänen mielestään oli tarpeellista, että Suomen Sosialidemokraatti ja Helsingin Sanomat julkaisisivat artikkeleita, joissa hallitusta kehoitettaisiin eroamaan. Hän tiesi kertoa, että presidentti Relanderkin oli samalla kannalla.

Myöhemmin päivällä soitti Oskari Mantere ilmoittaen, että edistyspuolueen puoluetoimikunta oli ollut koolla edellisenä iltana ja tullut neuvottelussaan samaan tulokseen kuin eduskuntaryhmien valtuutetut. Kokouksen toimeksiannosta hän oli käynyt pääministeri Kallion luona neuvottelemassa ja tällöin esittänyt, mitä vaikeuksia tulisi, jos hallitus jäisi paikalleen. Kallio oli ollut myöntyvämpi eroajatukseen nähden ja maininnut hänellekin haluavansa vapautua hallituksesta. Kallion mielestä toisten puolueiden oli hoidettava painostus hallituksen eroamisessa, se ei kuulunut maalaisliitolle. Helsingin Sanomat tulisikin kirjoittamaan siihen suuntaan sunnuntaina 29. 6.

Mantere mainitsi lisäksi, että Svinhufvud oli käynyt ennen häntä keskustelemassa Kallion kanssa. Pääministeri oli saanut sen käsityksen, että Svinhufvud oli halukas "astumaan remmiin". Mantere teroitti lopuksi, että eduskunnan oikeuksista oli pidettävä jyrkästi kiinni.

Cajander tuli iltapäivällä 28. 6. luokseni kertomaan, että Svinhufvud oli kutsunut hänet luokseen saadakseen kuulla hä-

nen mielipiteensä tilanteesta. Keskustelu oli tapahtunut Kansallis-Osake-Pankissa.

Cajander oli uudistanut Svinhufvudille aikaisemman mielipiteensä, että maalle oli saatava tässä vaarallisessa tilanteessa laajemmalla pohjalla oleva kokoomushallitus, jossa kokoomuspuoluekin olisi mukana. Svinhufvud oli kysynyt, oliko hänellä pääministeriehdokasta, jolloin Cajander oli viitannut J. K. Paasikiveen. Hänen mielestään Paasikivellä oli taloudellista vaistoa, hän nautti porvarillisella taholla luottamusta eikä sosiaalidemokraateillakaan saattanut ainakaan ennakoita häntä vastaan muistuttamista. Siihen Svinhufvud oli tokaissut, että sehän oli hyvä löytö, sitä kannattaisi ajatella.

Keskustelun varrella oli kuitenkin käynyt selville, että Svinhufvud oli ajatellut itseään pääministerin paikalle. Tämä oli kuitenkin lopuksi sanonut, että hän ja Karl Söderholm, jonka oli ajateltu tulevan mukaan hallitukseen oikeusministeriksi, olivat ukkoja Paasikiven rinnalla.

Cajander halusi ilmoittaa keskustelusta, etteivät toimenpiteet menisi ristiin. Lausuin hänelle olleen onnellinen sattuma, että hän näin etsimättä oli saanut tilaisuuden nostaa esiin Paasikiven ehdokkuuden ja tehdä sen juuri Svinhufvudille.

Eduskunta kokoontui sitten 1. 7. käsittelemään tasavallan suojelulakia, painovapauslakia ja valtiopäiväjärjestyksen muutosta. Tasavallan suojelulain mukaan presidentillä oli valtakunnan tai yleisen järjestyksen ollessa vaarassa valta säätää asetuksella kaikista toimenpiteistä, jotka "vaaran torjumiseksi tai järjestyksen turvaamiseksi harkitaan välttämättömiksi". Asetukset oli viipymättä saatettava eduskunnan hyväksyttäväksi tai kumottavaksi. Lait äänestettiin lepäämään yli vaalien.

Eduskunta antoi hallitukselle luottamuslauseen 122—69, vasemmisto äänesti sitä vastaan. Osa kommunisteista oli poissa äänestyksestä, sillä heitä oli pidätetty ja kyyditetty.

Luottamuslauseesta huolimatta Kallion hallitus erosi, ja 4. 7. presidentti nimitti Svinhufvudin johtaman kaikkia porvarillisia

puolueita edustaneen hallituksen. Samana päivänä hallitus päätti vangituttaa kaikki kommunistiset kansanedustajat. Sitä ennen oli kuitenkin tapahtunut kommunististen kansanedustajien Rötökön ja Pekkalan riisto perustuslakivaliokunnan istunnosta ja kuljetta-
minen Lapualle.

Uusia levottomuuksia

Eduskunnan kokoontuessa pidettiin myös sosiaalidemokraattisen puolueen puolueuuevoston kokous 1. 7. 1930. Kokous antoi ryhmälle ohjeet, joiden mukaan sen oli tuomittava hallituksen Lapuan liikkeeseen nähden osoittama laimeus ja Lapuan liikkeen lainvastaiset toimenpiteet. Tasavallan suojelulaista ryhmällä oli harkintavapaus päättää tilanteen mukaisesti ottaen kuitenkin huomioon, etteivät kansalaisten perustuslaissa turvatut oikeudet tulisi hallitusten ja viranomaisten mielivallasta riippuviksi. Jos lakiehdotus päätettäisiin hyväksyä, olisi saatava takeet siitä, että lakia tultaisiin käyttämään erotuksetta kaikkia valtakunnan turvallisuutta uhkaavia pyrkimyksiä vastaan. Edelleen olisi syytä laatia laki vain lyhyttä määräaika varten ja mahdollisimman yksityiskohtaiseksi. Sotatilalaki olisi syytä hyväksyä, varsinkin jos sen avulla voitaisiin torjua suojelulaki.

Eduskuntaryhmän oli ehdottomasti vastustettava muutoksia, jotka rajoittaisivat kansalaisten painovapautta, laajentaisivat lehtien takavarikoimisoikeutta tai pidentäisivät lakkautusaikaa. Sitä vastoin voitaisiin hyväksyä oikeudenkäyttöä jouduttavat tai teknillisiä parannuksia koskevat muutokset. Oli vastustettava sellaisia valtiopäiväjärjestykseen tai vaalilakiin tarkoitettuja muutoksia, jotka tekisivät mahdolliseksi estää jonkin kansalaisryhmän edustuksen eduskunnassa. Jos ryhmän vastustuksesta huolimatta lakiehdotukset saisivat työväen kansalaisoikeuksia supistavan sisällön, ryhmän olisi vastustettava niiden kiireelliseksi julistamista.

Ryhmän olisi myös esitettävä vastalause kansanedustajien laitomien pidätysten johdosta ja vaadittava työrauhan turvaamista kaikille eduskunnan jäsenille. Ryhmän oli myös koetettava edistää laajemmalle pohjalle rakennettavan hallituksen muodostamista. Tarpeen vaatiessa puolue voisi luovuttaa omia edustajiaan-kin sellaiseen hallitukseen. Oli myös koetettava päästä läheiseen kosketukseen muiden kansanvaltaisten ryhmien kanssa.

Talonpoikaismarssi järjestettiin sitten 7. 7. Presidentti Relander ja hallitus ottivat sen juhlallisesti vastaan Senaatintorilla. Kaikki sujui kuitenkin yllättävän rauhallisesti ja hyvässä järjestyksessä. — Jouduin tavallaan mukaankin marssiin. Olimme lähdössä maalle Sorkkiin Nurmijärven tietä. Ihmettelimme kovasti, kun autoja oli jonossa edessä ja takana, yritimme ohittaakin. Tien varressa oli paljon väkeä seuraamassa marssilaisten tuloa. Meidän kohdallamme eräs poika sanoi: "Sadas auto." Silloin kuljettajammekin huomasi, että oli turhaa yrittää etuilla.

Kyydityksiä järjestettiin paljon pitkin kesää. Oli jo melkein terroritunnelma vallalla, mutta ennen lokakuun 1930 eduskuntavaaleja ne loppuivat joksikin aikaa. Vaalit käytiin täysin lapualaistunnelmissa, ja sosiaalidemokraattinen puolue sai eduskuntaan 66 mandaattia.

Tasavallan entinen presidentti K. J. Ståhlberg ja hänen vaimonsa kyydittiin 15. 10. 1930 Kulosaaresta autolla Joensuuhun, jossa heidät päästettiin vapaaksi, vaikka tarkoituksena oli ollut viedä heidät rajan yli. Tapahtuma kuohutti mieliä kautta maan ja pani vihdoin hallituksenkin ryhtymään tarmokkaisiin toimiin, ja kyyditsijät vangittiin nopeasti. Kyydityksen jälkeen Svinhufvudin hallitus oli 25. 10. eduskunnan ripitettävänä. Se sai kuulla karvaita totuuksia sekä vasemmistolta että keskustalta. Kokoomuksen mielestä kaikki oli hyvin, mutta edistys totesi, ettei hallitus ilmeisestikään ollut ollut määrääjänä vaan määrättävänä. Maalaisliitto puolestaan väitti sosiaalidemokraattien olleen

perussyynä tilanteeseen. — Porvarit äänestivät hallitukselle luottamuslauseen 125—66.

Ilmoitin olevan parasta, että hallitus väistyisi vartiopaikaltaan, ellei se pystyisi saamaan maahan järjestystä. Totesin hallituksen kieltäneen vaaliterrorin, mutta se oli ollut pahempaa kuin koskaan aikaisemmin. Samassa puheessani lausuin: ”Kyyditys, jonka alaiseksi tasavallan kunnioitettu entinen presidentti joutui, oli omiaan vihdoin herättämään turtuneet mielet, se sai ne piirit liikkeelle, joita hallitus ei ollut halunnut tähän saakka kuulla, se kun on etsinyt tukea yksinomaan lapualaisliikkeen taholta. Tämä tasavallan entisen presidentin retki oli tietysti synkeä retki, ja me olemme varmasti kaikki valmiit sitä sydämestämme valittamaan, mutta toiselta puolelta meidän tulee olla hänelle siitä suuresti kiitollisia, sillä tuloksellisempaa poliittista agitaatiomatkaa ei tässä maassa ole koskaan tehty.” — Vahinko vain, että se tapahtui vasta vaalien jälkeen.

Oli mielestäni merkillistä, että sisäministeri otti vastaan lähetystön, joka kävi Ostrobotnialla pidetyn kyydityksiin syyllistyneitten ilmoittautumisilveilyn jälkeen hänen luonaan. Samana päivänä ilmestynyt Iltalehti kertoi ministeri Kuokkasen vastanneen lähetystön puheeseen ilmoittaen ymmärtävänsä ne syyt, jotka olivat synnyttäneet kansanliikkeen ja uskovansa, että maan tuomioistuimet ottaisivat tuomioissaan huomioon tekojen motiivit. — Tämä täysin sopimaton valtakunnan ylimmän poliisipäällikön lausunto oli ilmeisesti päässyt vahingossa lehteen, sillä seuraavan päivän aamulehdistä lause oli poissa.

Kommunistilakien hyväksyminen

Porvareilla oli uudessa eduskunnassa pienin mahdollinen kommunistilakien hyväksymiseen riittävä enemmistö, 2/3 edustajista.

Lakien viimeiseen käsittelyyn 18. 11. 1930 eduskunta saapui

täysilukuisena. Mm. vakavasti sairastunut Sunila oli talutettu paikalle, mutta vain äänestyksen ajaksi. Sunilalla oli kova kuumme, joka nousi heti tilaisuuden jälkeen. Äänestystulos oli sitten 132 hyväksymisen puolesta ja 66 vastaan, joten lait hyväksyttiin. Edistyksen Bruno Sarlinin lamppu ei syttynyt, ja hän hermostui siitä kovasti.

Olimme hieman odotelleet, että mahdollisesti ruotsalaisten Estlander yhtyisi meihin, jolloin lakia ei olisi saatu hyväksytyksi. Hän ei esittänyt käsitystään puheessaan. Sergelius sen sijaan huomautti hyväksyvänsä lait. Meistä ruotsalaisen vasemmiston perintö oli silloin joutunut huonoihin käsiin.

Lapualaiset Helsingin kaupunginvaltuustossa

Me helsinkiläisetkin saimme tuntea lapualaisten pakkotekoja. Helsingissä oli kansalaissodasta lähtien liputettu armeijan pääkaupunkiin palaamisen päivänä 16. toukokuuta. Elanto ei ollut koskaan liputtanut, mutta lapualaisvuosien tultua sekin rupesi pakkoliputtamaan, ei ainoastaan Aleksanterinkadun tavaratalossa, vaan toimipaikoissaan kautta Uudenmaan.

Lapuanliike ryhtyi myös pakotteisiin kuntia vastaan, tahdottiin pakottaa ne erottamaan kommunistit viroistaan. Kun siihen ei suostuttu, kuntien valtuustoja pidettiin arestissa. Turussa valtuusto istui pitkän aikaa arestissa, mutta mitään päätöstä ei tehty. Helsingissä yritettiin samaa huonoin tuloksin parikin kertaa.

Syksyn 1930 aikana vasemmistolla ei ollut kommunistien pidätysten takia ollut Helsingin valtuustossa määrävähemmistöä, jonka avulla se olisi voinut estää esim. joidenkin määrärahojen myöntämisen. 17. 12. 1930 käsiteltiin sitten talousarviota, ja valtuuston varapuheenjohtajan ominaisuudessa jouduin toimimaan kokouksessa puheenjohtajana.

Porvarilliset olivat ehdottaneet suojeluskuntien määrärahaa korotettavaksi 200 000:sta 500 000:een markkaan Helsingin suo-

jeluskuntapiirin anottua 750 000 markkaa. Oikeisto oli ilmeisesti laskenut, ettei vasemmisto voisi tälläkään kertaa estää korotusta vajaalukuisuutensa vuoksi, mutta valtuuston istuntoon saapuikin viisi kommunistivaltuutettua. Vasemmistolla oli käytettävänään 19 ääntä, joka riitti määrävähemmistöön.

Kommunistien saapumisesta oli toimitettu jotakin tietä sanoma lapualaisille, ja kello 23:n jälkeen lehtereille alkoi kerääntyä jonkin verran nuorenpuoleista miesväkeä, ehkä 50—60 miestä.

Suojeluskuntamäärärahoista käytettiin useita puheenvuoroja. Valtuutettu Erik von Frenckell piti paatoksellisen puheen, jossa hän esitti jyrkän vastalauseen kommunistien kokoukseen osallistumisen johdosta. Hän sai lämpimät aplodit lehtereiltä, jolloin ilmoitin, että lehteriväen tuli olla hiljaa.

Aluksi äänestettiin 500 000 markan määrärahaa, jota puolsi 34 valtuutettua ja vastusti 20. Se ei siis saanut tarpeellista määränemmistöä. Entisen 200 000 markan määrärahan pysyttämiseen riitti yksinkertainen ääntenenemmistö, joten se hyväksyttiin oikeiston äänillä. Sitten otettiin käsiteltäväksi 300 000 markan ylimääräisen avustuksen myöntäminen Helsingin suojeluskuntapiirille seuraavaksi vuodeksi. Valtuuston istuntosalin ovelle ilmestyi silloin kello 23.50 noin kymmenen miestä, jotka supattelivat aluksi jotakin vahtimestarille pyytäen häntä ilmeisesti tuomaan jotakin tiedotusta puheenjohtajalle. Asian käsittelyn edistyessä nopeassa tahdissa siitä ei kuitenkaan tullut mitään.

Havaitessani miehet ilmoitin valtuuston istuntosalin olevan vain valtuutettuja varten ja pyysin herroja poistumaan. Eräs lyhyt mieshenkilö yritti puhua miesten puolesta, mutta keskeytin hänet komealla nuijaniskulla. Sanoin keskeyttäväni kokouksen, jos he eivät poistuisi. Miehet vastasivat: ”Poistumme, jos kommunistitkin poistuvat.” Kehotin uudestaan heitä poistumaan, jonka jälkeen he lähtivätkin mutisten mennessään, että kommunistien oli poistuttava samalla. Eteisestä kuului vielä huuto, että kommunisteilla oli 10 minuuttia miettimisaikaa. Tuskin kukaan lähestyksen jäsenistäkään otti vakavasti huudahdusta.

Pyysin sitten vahtimestaria sulkemaan oven, ja asian käsittelyä jatkettiin. Ylimääräisen määrärahan puolesta annettiin 35 ääntä ja vastaan 19 ääntä, joten määräraha pysyi lopullisesti 200 000 markassa.

Kokouksen loppuun asti lapualaisjoukko istui lehterillä, mutta mitään välikohtausta ei enää sattunut. Kommunistit pääsivät poistumaan paikalta rauhassa poliisien valvoessa järjestystä.

Kaappaussuunnitelmia

Vähitellen Lapuan liikkeen miesten toiminta ja suunnitelmat olivat edistyneet niin pitkälle, etteivät he nähneet enää mahdolliseksi pysähtyä, vaan heidän oli pakko jatkaa eteen päin valitsemallaan tiellä. Selvää oli, että seuraavana askeleena tulisi olemaan vallankaappaushanke. Se ei tuntunut lainkaan mahdottomalta, olihan ennenkin nähty, että pienikin hyvin järjestäytyneet ja päättäväinen joukko saattoi yllättämällä poistaa tieltään henkiskouskoisen ja järjestymättömän enemmistön.

Korviini oli kantautunut epämääräisiä kaappaushuhuja pitkähkön aikaa, mutta yksityiskohtaisempia tietoja kumoukselliset eivät tietenkään päästäneet liian laajalle. Niin paljon oli kuitenkin päässyt vuotamaan sisäpiirien ulkopuolelle, että vastapuoli oli varuillaan. Oli muodostettu pieni komitea, jonka tehtäväksi oli luonnehdittu tietojen kerääminen ja vastarinnan järjestäminen. Komitean puolesta sen jäsen Urho Toivola pyysi kanssani keskustelua. Saavuttuaan asuntooni marraskuun 11. päivänä 1931 hän kertoi, että 'remonttiliikkeen' miehet olivat olleet erittäin ahkerassa toiminnassa ja kypsyttäneet suunnitelmiaan. Hallitus ei tiennyt niistä mitään vielä edellisen viikon loppuun mennessä. Helsingin Sanomat oli julkaissut edellisenä perjantaina artikkelin, joka oli pannut aavistelemaan lähestyviä tapahtumia. Kirjoitus oli perustunut päätoimittaja Eljas Erkon keräämiin tietoihin, vaikka artikkelissa ei ollut mainittu mitään yksityiskohtia.

Erkko oli tietojensa nojalla laatinut muistion, jonka hän oli näyttänyt pääministeri Sunilalle. Sunila oli tämän johdosta huolestuneena kutsunut luokseen maalaisliiton sihteerin Helojärven haluten tarkistaa saamiaan tietoja. Helojärvi olikin saattanut täydentää muistion tietoja. Niin hallitus oli tullut varuilleen.

Pääministeri Sunila oli pyytänyt kansanvallan pohjalla olevien puolueiden miehiä kokoontumaan ja hankkimaan lisätietoja. Tätä kehotusta noudattaen muodostettiin pieni toimiva valiokunta, jossa maalaisliittoa edustivat Helojärvi ja Lassi Hiekkala, edistystä Eljas Erkko, Eero Rydman ja Urho Toivola sekä ruotsalaista kansanpuoluetta Rafael Colliander ja John Österholm. Komitea oli kokoontunut parina päivänä, jolloin sen jäsenet olivat saattaneet verrata tietojaan keskenään. Niiden mukaan tilanne oli suunnilleen seuraava:

Fascistiset ainekset olivat jo tehneet toimintasuunnitelmansa ja olivat päättäneet yrittää kaappausta. Siinä tarkoituksessa suojeluskuntia oli muokattu myötämielisiksi. Niiden päällystö ja alipäällystö olivatkin jo suurin piirtein voitettuja kannattamaan suunnitelmaa. Samaa työtä oli tehty myös armeijassa. Kummankaan ylipäälliköt, kenraalit Aarne Sihvo ja Lauri Malmberg eivät kysyttäessä olleet tienneet mitään näistä suunnitelmista, ei myöskään valtiollisen poliisin päällikkö Esko Riekkä. Kaikkiin näihin henkilöihin kaappauksen suunnittelijat tosin luottivat, mutta heitä pidettiin toistaiseksi tietämättöminä.

Värvääjiä kävi parhaillaan kiertämässä maata ja ottamassa miehiltä sitoumuksia, että he olisivat valmiit käskyn saapuessa tulemaan mukaan.

Suunnitelmissa tähdättiin joulukuun 5. päivään. Ajankohdan valinta oli johtunut talven tulosta, joka lopettaisi autokelin. Silloin oli tarkoituksena saapua Helsinkiin 10 000 miehen voimalla. Ainoa huomiota herättämätön kulkuneuvo oli auto, mutta myöhemmin sillä ei enää saattaisi kulkea, ei edes Etelä-Suomessa, josta pääosa miehistä saapuisi saaden lisäksi Helsingin suoje-

luskunnat. Kun joukot olisivat perillä, olisi itsenäisyyspäivänä komeaa julistaa uusi komento alkaneeksi.

Suunnitelmien mukaan hallitus pidätettäisiin. Eduskunta pakotettaisiin hyväksymään joitakin lakeja, jotka takaisivat uuden järjestyksen onnistumisen. Ellei eduskunta taipuisi, se ajettaisiin 'pellolle'. Tasavallan presidentti Svinhufvud oli tosin pettänyt Lapuan liikkeen, mutta hän saisi toistaiseksi jäädä paikoilleen. Muutamia kymmeniä johtavia poliitikkoja pidätettäisiin, etteivät he voisi järjestää vastarintaa. Oppositiolehdet tukahdutettaisiin tai tyydyttäisiin sensuroimaan ne. 200 miestä lähetettäisiin valtaamaan Haapamäen rautatiesolmua, jotta voitaisiin estää Pohjanmaan joukkojen pääsy Helsinkiin.

Kun tämä olisi tapahtunut, olisi kokoomuspuolueen lehtien, jotka olisivat jo kaappausmiesten käsissä, selitettävä, että maan oli alistuttava tapahtuneeseen tosiasiaan, jotta vältettäisiin kansalaissota. Sitten maata alettaisiin hallita fascistisen ohjelman mukaisesti.

Liikkeen johdossa olivat Kurt Martti Wallenius ja Aarne Somersalo. He olivat ajaneet asiaa jo niin pitkälle, että heidän oli vaikea pysähdyttää sitä.

Tiedot oli jo toimitettu erälle hallituksen jäsenille. Ministeristössä oleviin kokoomuksen edustajiin ei luotettu, minkä vuoksi heille ei ollut kerrottu tiedustelutoiminnasta.

Pääministeri Sunila oli pyytänyt keräämään enemmän yksityiskohtaisia tietoja, minkä johdosta valiokunta oli lähettänyt maa-seudulle miehiä. Toistaiseksi niiden tehtävä oli rajoittunut tietojen keräämiseen. Sen jälkeen olisi sovittava yhteisen vastustusrintaman muodostamisesta, jotta voitaisiin torjua yllätys tai sen mahdollisesti onnistuessa järjestää voimia kaappaajain kukistamiseksi jälkeen päin.

Tiedusteluja suorittavaan valiokuntaan ei ollut kutsuttu mukaan sosiaalidemokraatteja, mutta tarkoituksena oli hakea heihin yhteyttä. Siksi selostus annettiin minulle. Vastedeskin luvattiin

pitää meitä tietoisina tapahtumista ja tarpeen vaatiessa sosiaalidemokraatit osallistuisivat myöhemmin valiokunnan työhön.

Lapuan liikkeen etsiessä sopivia riidanaiheita se oli luullut löytäneensä sellaisen mm. kieltolaista. Ellei sen kumoamisesta saataisi aikaan mieleistä päätöstä, kokoomuslaiset ministerit eroaisivat hallituksesta. Siten olisi saatu aihe ”kykenemättömän” hallituksen poistamiseen.

Sosiaalidemokraattisten lehtien olisi edelleenkin pysyttävä jyrkässä oppositiossa Lapuan liikettä vastaan. Lehtien olisi kuitenkin syytä karttaa turhaa sanoilla ärsyttämistä ja tyydyttävä asialliseen kirjoitteluun. Näin olisi meneteltävä varsinkin suojeluskuntien suhteen. Kansanvaltaiset porvarilliset lehdet olivat saaneet tarpeelliset ohjeet. Nyt maalaisliittolaisetkin olivat yhteisessä rintamassa kuviteltuaan aikaisemmin pystyvänsä yksinään torjumaan mahdolliset kaappausyritykset ja kieltäytyttyään yhteisrintamatarjouksesta.

Vastapuoli oli varuillaan. Siitä kai johtui, että suunnitelma itsenäisyyspäivän käyttämisestä kaappaukseen täytyi hylätä ja siirtää tuonemmaksi. Mutta itse suunnitelmaa ei ollut haudattu.

Lapuan liike etsi ilmeisesti sopivaa ”kiihottumisen” aihetta. Sellainen keksittiinkin hieman myöhemmin. Tohtori Mikko Erich oli liikkunut laajalti puhujamatkoilla ja saarnannut voimallisesti Lapuan liikettä vastaan. Hän oli lapualaisten keskuudessa kenties vihatuin henkilö. Oli siis mitä sopivinta nostattaa ”isänmaalliset ainekset” häntä vastaan. Erichin ollessa puhujamatkalla Mäntsälässä Ohkolan työväentalolla tilaisuutta ryhdyttiin miesvoimin häiritsemään. Erich ei kuitenkaan antanut säikäyttää itseään, vaan meni uudelleen Mäntsälään. Se oli kiihkoilijoiden mielestä jo liikaa. Siitä saatiin se kipinä, jonka piti sytyttää todellinen kapina.

Kapina puhkesi helmikuun 28. päivänä 1932. Aamulehdissä oli jo ollut hälyttäviä uutisia Mikko Erichin puhetilaisuuden häiritsemisestä Mäntsälässä. 400 aseellista miestä oli estänyt iltaman pidon ampumalla ja räyhäämällä. Uutiset saivat maan levotto-

maksi. Ainakin Helsingissä tapahtumasta keskusteltiin kaikissa piireissä. Kukaan ei kuitenkaan tiennyt mitään tarkempaa eikä varsinkaan sitä, lähtisikö kauan odotettu vyöry nyt toden teolla liikkeelle. Osaltani päivä oli verraten vilkas ja täynnä puhelinsoittoja. Niissä sekä annettiin tietoja että pyydettiin niitä.

Toimittaja Lassi Hiekkala soitti klo 17 mainiten, että Mäntsälässä oli todellinen sotaleiri, siellä oli paljon miehiä, joilla oli kaikilla vahvat aseet. Hän ei tosin käyttänyt sittemmin levinnyttä tietoa, että miehet oli komennettu matkaan mukanaan pitkät ja lyhyet aseet sekä neljän päivän muona. Kaikkia Mäntsälään johtavia teitä vartioivat aseelliset miehet. Laillisen hallituksen pitäisi vihdoinkin toimia, mutta sen toimenpiteistä ei ollut mitään tietoa. Se ei ollut edes tavattavissa. Pääministeri Sunila oli sairaana, ministeri Niukkanen matkoilla Karjalassa. Suojeluskuntien ylipäällikkö Malmberg oli metsästysretkellä Suistamossa. Hallituksella ei ollut ollut neuvotteluja. Lopuksi Hiekkala toivoi, että minäkin koettaisin osaltani saada viranomaisia liikkeelle.

Tein työtä käskettyä ja soitin Sunilalle. Hän tuli puhelimeen, mutta ilmoitti, ettei tiennyt mitään. Hän kehotti soittamaan joko oikeusministeri Kivimäelle tai sisäministeri von Bornille.

Soitin Kivimäelle. Hänen ilmoitettiin olevan Turussa.

Soitin v. Bornille. Hänen puhelimensa ei vastannut.

Soitin maaherra Jalanderille. Hän oli tavattavissa ja kovin vihainen. Hänen tietojensa mukaan kapinalliset vartioivat teitä ja pysäyttelivät autoja. Vartijoilla oli valkoiset käsivarsinauhat. Mäntsälän nimismies ei ottanut käskyjä vastaan Jalanderilta, vaan ilmoitti, että hänellä olivat omat käskijänsä. Tämä oli selvää kapinaa. Olisi lähetettävä nopeasti paikalle sotaväkeä ja riisuttava kapinalliset aseista. v. Born ja presidentti Svinhufvud tunsivat asian. Presidentti ei tahtonut käyttää sotaväkeä, mutta muut olivat valmiit siihen. Ellei riehuntaa lopetettaisi nopeasti voimakeinoin, liikehtiminen tarttuisi ja leviäisi maan muihinkin osiin.

Saatuani kuulla Jalanderilta presidentin olevan voimakeinojen

käyttöä vastaan päätin soittaa vielä hänellekin ja koettaa vaikuttaa, jotta ryhdyttäisiin pian toimenpiteisiin.

Sainkin Svinhufvudin puhelimeen adjutanttin välityksellä. Selitin hänelle mielipiteenäni, että koska Lapuan liikkeen miehet olivat ryhtyneet kapinallisiin puuhiin ja paljastaneet siten sisimmät aikomuksensa, olisi välttämättä tehtävä loppu koko liikkeestä. Ehdotin sotaväen käyttöä niin kuin kapinan puhjettua asiaan kuului.

Svinhufvud kertoi neuvottelevansa parhaillaan kenraalien kanssa tarpeellisista toimenpiteistä. Hän ei voinut vielä sanoa, mihin tulokseen neuvottelu johtaisi. Jatkoin vielä vakuuttelujani, että olisi toimittava, oli oltu jo liian kauan pitkämielisiä riehuja kohtaan.

Svinhufvud ei ollut halukas jatkamaan keskustelua, tokaisi vain tyyneesti: ”Katsotaan nyt ensiksi, mitä asiantuntijat sanovat”, ja palasi neuvottelemaan kenraalien kanssa.

Koetin soittaa Kyösti Kalliolle, mutta hän ei ollut tavattavissa.

Soitin ministeri Oskari Mantereelle. Hän mainitsi, ettei hän tuntenut lähemmin asiaa, hän ei tiennyt muuta kuin lehtien kertoman. Hän lupasi soittaa Ståhlbergille ja koettaa saada häntä vaikuttamaan Svinhufvudiin.

Maaherra Jalander ilmoitti, että sisäministeri v. Born ja hän olivat yksimielisiä tarpeellisista toimenpiteistä. Oli käytettävä sotaväkeä, tiet oli saarrettava ja kapinallisten päällelystö vangittava. Mäntsälässä olevat 4 000 miestä, joilla oli kevyttä tykistöäkin, oli riisuttava aseista. Ellei meneteltäisi näin, jouduttaisiin myöntymään kapinallisten vaatimuksiin. Niihin kuului mm. vaatimus v. Bornin ja Jalanderin eroasta. Jos maan etu vaatisi sitä, he olisivat molemmat valmiit eroamaan, mutta ei kapinallisten vaatimusten johdosta. Jos he tekisivät niin, monet tuhannet vielä epäröivät seuraisivat kapinallisten esimerkkiä ja menisivät mukaan kapinaliikkeeseen. Heidän asenteensa oli selvä: he eivät tulisi perääntymään. Jalander mainitsi vielä, että kapinallisilla oli

suojeluskuntain aseistus. Johtajina heillä oli Kurt Martti Wallenius, Vihtori Kosola, Iivari Koivisto, Matti Malkamäki ja Valde Sario. Kai Donnerilla ym. ei ollut sillä hetkellä mitään sanomista.

Ministeri Mantere ilmoitti, ettei K. J. Ståhlberg ollut halukas puhumaan Svinhufvudille toimenpiteisiin ryhtymisestä.

Jalander soitti uudestaan. Hän tiesi kertoa, että Lapuan liike oli antanut yleisen mobilisaatiokäskyn. Sen päämaja oli Hämeenlinnassa. Kokoomuspuolue oli väittänyt valehdeltavan, kun Lapuan liikettä oli syytetty kapinan valmistelusta. Nyt kapina oli kuitenkin täydessä käynnissä.

Kaarlo Harvala soitti tiedustellen uutisia. Hän kehotti minua harkitsemaan, oliko syytä pysyä kotona seuraavana yönä.

Kyösti Kallio soitti ja tiesi kertoa, että Kosola oli Kangasalla ja Wallenius Lapualla. Tiedot heidän oleskelupaikoistaan näyttivät olevan ristiriitaisia. Hän tiedusteli, olisiko hänellä aihetta käydä Svinhufvudin luona. Kerroin puhuneeni tämän kanssa ja saaneeni välttelevän vastauksen. Kallio ilmoitti, ettei hän halunnut lähettää Suomen Pankista rahaa maaseudulle ja että hänen hallussaan oli pankin kassaholvin avain. Lopuksi kuvaava kysymys: "Onko sinulla pistoolin patruunia kotona?" Tietenkään minulla ei ollut.

Kallio soitti uudestaan myöhemmin ja kertoi, että vain viisi hallituksen jäsentä oli kaupungissa tärkeimpien ollessa poissa. Hallituksen istunto pidettäisiin illalla klo 21. Hän oli käynyt Svinhufvudin luona, mutta kun kenraalit olivat vielä siellä, presidentti ei ollut tahtonut puhua paljon eikä ollut sanonut mielihoidettään. Kallion tietämän mukaan toinen kapinallisten leiri oli kerääntymässä Satakunnassa. Tiedot ja ennen kaikkea numerotiedot kapinallisten lukumäärästä vaihtelivat ja olivat luultavasti liioiteltuja. Nyt oli pidettävä pää kylmänä. Hän oli ajatellut ehdottaa eduskuntaryhmien puheenjohtajien kutsumista mukaan hallituksen istuntoon, mutta kun häntä ei ollut kutsuttu, hän ei ollut tehnyt ehdotusta.

Harvala soitti uudestaan kysellen uutisia.

Eero A. Wuori soitti tiedustellen uutisia. Hän tiesi, että Lapuan liikkeen mobilisaatiomääräys oli annettu jo päivällä. Karjalassa päin kaikki oli rauhallista. Sieltä ei ainakaan ollut lähtenyt joukkoja länteen päin.

Oskari Mantere soitti uudestaan. Hän tiesi kertoa, että Lapuan liikkeen vastustamisjärjestön lähetystö oli käynyt presidentin linnassa vaatimassa toimenpiteisiin ryhtymistä. Puolueiden yhteistä delegaatiota ei ollut saatu kokoon, jonka vuoksi lähetystö ryhtyi toimimaan. Siihen kuului kolme miestä, Eero Rydman, Ragnar Furuhjelm ja hän. Svinhufvud oli vastannut, että vastustamistoimenpiteisiin aiottiin ryhtyä. Sotilasviranomaisten asiaksi jätettäisiin, missä ja millä tavoin vastustaminen tapahtuisi. Furuhjelm oli sanonut, ettei ollut enää missään annettava perään. Rydman oli toivonut, että kapinalliset hajaantuisivat yön kuluessa, kun näkisivät hallituksen ryhtyneen toimenpiteisiin. Siihen Mantere oli lausunut, että hajaantuminen oli tuskin luultavaa, elleivät he näkisi, että vastustus oli vakavaa.

Arbetarbladetin päätoimittaja Axel Åhlström soitti kysellen uutisia. Hänelle oli tulossa puhelu Tukholmasta ja hän halusi ilmoittaa sinne tuoreimmat uutiset. Kerroin tietoni.

Kaarlo Harvala soitti uudelleen ja sanoi Yrjö Räisäsen kertoneen, että hallitus oli valmis uhraamaan v. Bornin ja Jalanderin. En voinut kumota tietoa.

Entinen presidentti Lauri Relander soitti. Vaihdettiin ensin kuulumiset, joihin hän ei voinut puolestaan lisätä juuri mitään. Tavallaan omaa aikaisempaa menettelyään puolustaakseen hän sanoi, että vuoden 1930 kesä oli vaikeata aikaa, eikä silloin ollut mahdollista ryhtyä vastatoimenpiteisiin. Nyt sitä vastoin oli helppo panna asiat riitaan. Hänen mielestään oli esiinnyttävä jyrkästi kapinaa vastaan. Hänen tietojensa mukaan kapinallisten vaatimuksiin kuului hallituksen väistyminen, Kosolan saaminen hallitukseen ja Walleniuksen nimittäminen armeijan päälliköksi Sihvon tilalle.

Dagens Nyheteristä Tukholmasta tuli puhelu. Toimitus tahtoi saada tuoreimmat uutiset Suomen tapahtumista. Kerroin tietoni. Kysyttiin: "Mikä on sosiaalidemokraattisen puolueen kanta?" Kerroin olevamme jyrkästi kapinaa vastaan ja mainitsin painostaneemme sekä presidenttiä että pääministeriä ryhtymään jyrkkiin toimenpiteisiin kapinan kukistamiseksi.

Kyösti Kallio soitti vielä myöhemmin illalla. Hän kertoi hallituksen neuvotelleen presidentin puheenjohdolla kaikkien kenraalien ollessa läsnä. Neuvottelussa oli vallinnut päättäväinen mieliala. Kallio tuumaili, että kaipa kenraalit tulisivat valansa pitämään ja oli vakuuttunut siitä, ettei pääsisi tulemaan mitään yllätystä. Kenraali Malmberg saapuisi seuraavana päivänä kotiin.

Kalliolla oli myös joitakin tietoja maakunnasta. Artturi Leinonen vakuutti Vaasasta, että Pohjanmaa oli rauhallinen. Laurila vakuutti samaa Seinäjoelta. Wallenius ei ollutkaan Lapualla, vaan luultavasti Hämeenlinnassa. Hallituksessa ei ollut ollut kysymystä von Bornin ja Jalanderin uhraamisesta kapinallisten tyydyttämiseksi.

Eero Wuori soitti vielä myöhään yöllä tahtoen kuulla uutisia. Kerroin hänelle Kallion antamat tiedot hallituksen istunnosta.

Kapinan alkamispäivän puheluruuhka kohdallani osoittaa, että asia järkytti maata tavattomasti. Puhelujen tulva oli ennätysmäinen sinä päivänä.

Hallitus antoi sitten 29. 8. 1931 annetun tasavallan suojelulain nojalla asetuksen, jonka perusteella se määräsi Lapuan liikkeen johtomiehet Kosolan, Koiviston, Sarion ja Walleniuksen vangittaviksi. Sen johdosta kokoomuslaiset ministerit N. Solja ja E. Kilpeläinen erosivat. Tasavallan presidentti vetosi kuulussa radiopuheessaan Suomen kansaan. Radiopuheen katsottiin vaikuttaneen voimakkaimmin kapinan kukistamiseen verettömästi. Maaliskuun 6. päivän vastaisena yönä saatiin aikaan sopimus, jonka mukaan joukot lähtisivät sunnuntaina 7. 3. puolilta päivin Mäntsälästä ja johtajat ilmoittautuisivat seuraavana päivänä Hel-

singissä. Joukkojen oli määrä luovuttaa aseensa Järvenpään asemalla, mutta niiden annettiin kuitenkin hajaantua aseineen.

Hallituksen antaman tiedonannon johdosta eduskunnassa keskusteltiin Mäntsälän kapinasta 10. 3. 1932. Totesin pitämässäni puheessa, ettei kapinaa ollut oikeus katsoa minään irrallisena ilmiönä, vaan se oli seuraus kaksi vuotta kestäneestä määrätietoisesta kiihotuksesta ja suunnitelmallisesta järjestäytymisestä. Vaikka sen ilmoitettiin aluksi toimivan yksinomaan kommunismia vastaan, ei ollut vaikea todeta, että sillä oli paljon muitakin päämääriä jo alusta alkaen. Ennen kaikkea pyrittiin määrätietoisesti kansanvallan poistamiseen ja diktatuurin asettamiseen sen tilalle.

Huomautin sosiaalidemokraattien varoittaneen jatkuvasti liikehtimisestä ja kehottaneen hallitusta torjumaan sen vaikka asevoimin. Oikeisto oli kuitenkin antanut vain tyyntäviä selityksiä ja suorastaan yllyttänyt liikehtimistä. Totesin keskustan olleen tapansa mukaan herkkäuskoinen.

Mieliä oli koetettu kiihottaa valheellisella isänmaallisuudella. ”Sanaa ’isänmaallisuus’ on väärinkäytetty mitä inhottavimmalla tavalla. Se on pantu merkitsemään jokseenkin samaa kuin kaikenlaisen hulinoimisen, ’vapausotien’ ja muiden sellaisten ihannoimista. Kaikki ne, jotka ovat aikoinaan ottaneet osaa — en puhu kansalaissodastamme, se on asia erikseen — mutta sanokaamme Karjalan, Aunuksen, Viron ym. retkikuntiin, kaikki ne on kohotettu ’sankareiksi’, olkoot esiintyneet näillä retkillä miten tahansa. Samalla tavalla on käynyt kaikkien niiden, jotka viime aikoina ovat Lapuan liikkeen riveissä tehneet itsensä kaiken maailman väkivaltaisuuksiin syytäiksi. Kaikki kyyditsijät, työväentalojen vahingoittajat ja monet muutkin ovat saaneet jonkinlaisen sankarikehän päänsä ympärille. Osa porvaristoa on aina ollut valmis suitsuttamaan tällaisille henkilöille ylistystä. Onko silloin ihme, että nuoriso on kasvanut väärään suuntaan ja ollut halukas sauttamaan tuommoista sankarimainetta itselleen.”

Totesin lapualaisten ymmärtäneen, ettei marxilaisten kimppuun

päästäisi syrjäyttämättä valtiovaltaa. Sen vuoksi suunniteltiin val-lankaappausta ja diktatuuria. Laadittiin täydellinen "me vaadimme"-ohjelma, jokseenkin yhtä jyrkkään ja vaativaan sävyyn kuin vuonna 1917 esitetty, jonka allekirjoittajat yksinomaan siitä syystä saivat kärsiä 12 vuoden kuritushuonerangaistuksen.

Huomautin kapinayrityksen ajankohdan olleen melko hyvin valittu, osa hallituksen jäsenistä oli maaseudulla viikonloppua viettämässä eikä puolustusvalmiuskaan ollut parhaimmillaan. Oli kuitenkin onni, että kapina puhkesi hieman ennen aikojaan.

"Jos kapina olisi ollut työläisten kapina, niin luulen, että se olisi kukistettu samalla tavoin kuin v. 1918. Hallitus kuitenkin ilmoittaa pyrkineensä siihen, että kapinaliike saataisiin kukistetuksi ilman verenvuodatusta. Siitä hallitukselle varmaan kaikilta tahoilta annetaan tunnustus. Ei omien kansalaisten veren vuodat-taminen ole leikin asia. Sitä on sen vuoksi syytä välttää niin kauan kuin sen voi tehdä menettämättä valtiovallan auktoriteettia.

Tämä kapina kukistettiin ainakin minun mielestäni pääasiassa sanomalehtien ja yleisen mielipiteen painostuksella. Kansalaiset saatiin vetäytymään siitä pois. Kapinaviikon aikana tapahtui por-varillisissa püreissä jonkinlainen, sanoisinko kemiallinen prosessi; sakka jäi pohjalle, muut ainekset erkanivat koko liikkeestä. Syr-jässä olivat tietysti sitä paitsi kaikki työväenpiiriin kuuluvat, siis ainakin kolmasosa kansasta. Hallitus sen sijaan harjoitti vanhan kuuluisan mallin mukaisesti 'Fabian Cunctator'-taktiikkaa. Se odotti ja varustautui puolustusasentoihin, eikä muuten tehnyt ainakaan kentällä mitään. Kun sen ratkaisevat toimenpiteet vii-pyivät, aiheutti tämä melkoista levottomuutta kansan keskuudes-sa. Monasti kysyttiin, eikö aiotakaan ryhtyä vakavampiin ottei-siin.

Tämäkin taktiikka kuitenkin onnistui, kapina päättyi. Ainoa-takaan laukausta ei tarvinnut ampua, ja kaikenhan pitäisi niin ollen olla hyvin. — Tahtoisin kuitenkin, samalla kuin omastakin puolestani annan paljon tunnustusta, harjoittaa jonkin verran arvosteluakin.

Hallituksen kovin varovainen esiintyminen antoi ensinnäkin sen vaikutelman, että sillä ei ollut täyttä luottamusta kaikkiin joukkoihinsa, ei ainakaan suojeluskuntajoukkoihin. Kapinallisten kanssa käytiin keskusteluja ja niille annettiin kehoituksia luopua yrityksestään. Olisi tehnyt paljon päättävämmän vaikutuksen, jos samalla olisi pantu määrätunti, jolloin luopuminen viimeistään oli tapahtuva, koska muussa tapauksessa sotatoimenpiteitä seuraisi. Tämä laiminlyöminen käsitettiin heikkouden merkiksi. Kun lopullinen kapinallisten antautuminen koitti, tapahtui se lievemmin sanoen merkillisellä tavalla. Joukkoja ei riisuttu aseista, miesten nimiä ei liene edes otettu kirjoihin. He saivat vapaasti ajaa rautatieasemalle, siellä vapaasti hypätä junaan ja matkustaa kotiseuduilleen. Johtajat sen sijaan kuljetettiin arvokkaan saattajoukon mukana Helsinkiin. Tehtiinkö tämän lisäksi vielä oikea antautumissopimus, kuten eräässä sanomalehti uutisessa viitattiin? Eräs Helsingissä pidätetty henkilö protesteeraa joka tapauksessa jyrkästi pidätystään vastaan väittäen sen olevan antautumissopimuksen vastainen.

Tämän tapainen kapinallisten vapaan matkustamisoikeuden salliminen ei ollut mielestäni hyvin harkittua. Se jätti kapinalliset sen tunnelman varaan, ettei heitä oltukaan voitettu, vaan että he vapaaehtoisesti olivat toistaiseksi luopuneet yrityksestään. Ilmankos näissä piireissä röyhkeys näyttää jälleen olevan entisellään ja sen johtajatkin kehuskelevat olevansa päätekiäjiä kapinan kukistamisessa.

Kuinka suuri onkaan ero tämän ja vuoden 1918 kapinan kukistamisen välillä. Kaukana olkoon minusta se, että olisin kehoittanut seuraamaan aikaisempaa kaavaa. Mainitsen vain tuonkin vuoden, jotta havaittaisiin, kuinka raa'asti porvarilliset silloin kukistivat kapinan. Sehän ammuttiin hajalle, tuhansia siihen osaa ottaneita teloitettiin ilman tuomiota, satatuhatta heitettiin vankileireihin, joissa melkoinen osa sai kuolla nälkään. Valtiorikosoikeudet jakoivat runsaalla mitalla kuolemantuomioita ja pitkiä kuritushuonerangaistuksia. Paljon on siis tämä kansa sivistynyt

13 vuodessa. Vai osuisiko oikeaan, jos arvaisi, että tämä nykyinen lempeä menettely, silkkihansikkailla käsittely, johtuu vain siitä, että nyt oli valkoinen mies toista valkoista miestä vastassa, mutta silloin valkoinen mies punaista miestä vastassa.

Joka tapauksessa kansa on nyt huoannut helpotuksesta, kun tämä painajainen on näin vähällä voitu voittaa. Se maksoi tosin valtiolle melkoisen paljon rahassa ja vielä paljon enemmän moraalisesti, mutta se on joka tapauksessa osoittanut yhteiskunnan lujuuutta.

Asia ei kuitenkaan ole tällä loppuun selvitetty eikä päiväjärjestyksestä poistettu. Nyt on saatava varmuus siitä, etteivät tällaiset tapahtumat pääse enää uusiintumaan.

Lisäksi on saatava varmuus siitä, että kaksi vuotta maattamme rasittanut hulina saadaan loppumaan ja että hallitus pääsee herraksi maassa, ilman että sillä rinnallaan on toista hallitusta, joiden keskinäisistä voimasuhteista sivullisilla toisinaan on ollut vaikeaa saada selvää.

Tämän vuoksi on tärkeätä tietää, mitä tämän jälkeen seuraa. Siinä suhteessa hallituksen tiedonanto on hyvin lyhyt, etten sanoisi niukkasanainen, eikä anna tietoa paljon muusta kuin päämäärästä, mutta jättää sen sijaan kokonaan selvittämättä, mitä menettelyä käyttäen tähän päämäärään pyritään. Hallitus vain ilmoittaa pyrkimyksenään olevan päästä 'sellaiseen tulokseen, että maa saataisiin rauhoitetuksi ja että sen ei enää tarvitsisi esiintyä tämäntapaisten tapahtumien näyttämönä'. Tähän voi täydellisesti yhtyä. Sen lisäksi on vain syytä eduskunnan puhujalavaltaikin esittää toivomuksia, mitä kaikkea tämän päämäärän saavuttamiseksi on välttämätöntä tehdä.

Omasta puolestani en ole lainkaan verenhimoinen enkä pahasti kostonhimoinenkaan, enkä sen vuoksi lainkaan suosittelen kuuluisaksi tulleita vuoden 1918 malleja. Silkkihansikkailla käsitteleminen ei mielestäni kuitenkaan saata jatkua. Kansan loukattu oikeudentunto vaatii, että näiden rikollisten käsittelyssä osoitetaan semmoista tasapuolisuutta, jota ollaan oikeutettuja vaati-

maan. Meillähän vangitaan kommunisteja edelleenkin joka viikko ja heitä tuomitaan raskaisiin rangaistuksiin, vaikkeivät he olisi tehneet itseään syypäiksi muuhun kuin ehkä antamaan ruokaa jollekin etappimiehelle. Kuinka paljon vakavammin onkaan silloin käsiteltävä tämmöisiä henkilöitä, jotka jo ovat tehneet yrityksen maan valtiojärjestyksen kumoamiseksi.”

— ”On mielestäni ensinnäkin aivan välttämätöntä, että kaikki johtajat ja yllättäjät joutuvat tuomituiksi lain määräämiin ankarimpiin rangaistuksiin. Julkisuudessa on jo näkynyt väittelyä siitä, mikä rikos tässä oikeastaan on tapahtunut. On esiintynyt eräitä ’ymmärtäjiä’, jotka selittävät, ettei kysymyksessä ole edes kapina. Mielestäni ei kysymyksessä ole ollut vain kapina, vaan lisäksi valtiopetoksen yritys, ja sen rikoslain pykälän nojalla syylliset mielestäni olisi tuomittava.

Ne joukot, jotka ovat seuranneet johtajiaan tässä epätoivoisessa yrityksessä, eivät ymmärtääkseni myöskään voisi jäädä täysin vapaiksi jälkiseurauksista. Nekin olisi pantava syytteeseen ja saatava tuomituiksi. Jälkeenpäin voidaan ottaa esille kysymys heidän armahtamisestaan. Sen on tasavallan presidentti tavallaan heille luvannutkin. Olisi mielestäni kuitenkin väärin tulkita hänen lupaustaan sillä tavalla, että tämmöiset henkilöt voisivat päästä aivan vapaiksi kaikista seuraamuksista. Tähän ei tasavallan presidentillä edes ole oikeutta, sehän olisi eduskuntalailla säädettävä. On siis oikea menettely, että nämäkin henkilöt edes merkitään ja armahduskysymys otetaan jälkeenpäin harkittavaksi.

Erittäin tärkeätä on edelleen, että todellinen johto ei jää onohduksiin. Hämärässä pysytelleen kapinaliikkeen isännät, patruunat, jotka ovat antaneet määräyksiään ja olleet sen varsinaisena sieluna, on nyt saatava esiin. Samoin rahoittajat ja kaikki muut, jotka ovat suunnitelleet ne linjat, joita myöten tämä toiminta on tapahtunut. Ne ovat käyttäneet talonpoikia ja intoilijoita hyväkseen tavoitellakseen omia päämääriään. Ne on nyt syytä vetää päivänvaloon ja tehdä vaarattomiksi. Näkyvät johtajat ovatkin mieles-

täni olleet enemmän operettikapinallisia ja sätkyäijiiä, mikä tietysti ei voi heitä vapauttaa vastuusta.

Tehtäisiin myös virhe, ellei kiinnitettäisi huomiota niihin järjestöihin, joiden turvissa tämä kaikki on voitu suunnitella ja järjestää. Tällöin tulee lähinnä kysymykseen lapuanliike ja erilaiset rintamamiestenliitot. Monasti on jo kysytty, miksei hallitus ole näitä liittoja ja järjestöjä tähän mennessä lakkauttanut. Nehän ovat kaikin puolin turmiollisia liikkeitä, ovat joutuneet seikkailijain käsiin ja ovat sen vuoksi suurena vaarana maan rauhallisuudelle.

Minun on pakko puuttua vielä suojeluskuntalaitokseen. — Tämä aseellinen kapina on ollut mahdollinen vain sen johdosta, että suojeluskuntalaitokseen kuuluvat henkilöt ovat liittyneet siihen mukaan ja ottaneet suojeluskuntalaitokselle, siis valtiolle, kuuluvia aseita käytettäväkseen valtiota itseään vastaan. Tämä tosiseikka oikeuttaa voimakkaasti arvostelemaan suojeluskuntalaitoksen toimintaa.

Kaikilla rautatieasemilla voidaan nähdä eräs mainosplakaatti, jossa seisoo: 'Liity suojeluskuntaan! Turvaat rauhan!' Olemme nyt saaneet opetuksen, millä tavalla tämä järjestö aikoo turvata rauhan. Tämä tunnuslause on osoittautunut vain hirtehisen huumoriksi.

Sosialidemokraattinen puolue on jatkuvasti ollut suojeluskuntalaitosta vastaan. Me olemme omasta kokemuksestamme nähneet, että luokka-armeija on vaarallinen laitos. Sen jäsenissä esiintyy aina suuri mahtavuuden ja oman arvon tunne, joka kasvaa vuosien varrella. Ennen pitkää siinä tavallisesti esiintyy halu joko itse hallita taikka ainakin määrätä, millä tavalla ja kenen kautta on hallittava. Usein tällöinen aseellinen järjestö sitäpaitsi joutuu sivullisten vallanhimoisten piirien välikappaleeksi, jotka sen avulla tavoittelevat omia etujaan, niin kuin äskeisessäkin tapautumassa on käynyt.

Tällöinen aseellinen järjestö on sitäkin vaarallisempi, jos se antautuu harrastamaan politiikkaa. Ja niinhän on meidän suoje-

luskuntalaitoksessamme tapahtunut. Sitä on jo vuosikautia määrätietoisesti solutettu, sen päällystö lienee — minulla ei ole henkilökohtaisia tietoja — suureksi osaksi epäluotettavaa, eikä ole hallituksen käytettävissä.

Meidän taholtamme tullessiin varoituksiin ei ole uskottu, mutta nyt lienee siinäkin suhteessa saatu melkoinen selvyys. Joka paikassa, missä kapinallisia on liikkunut, on pääosa niistä kuulunut suojeluskuntiin. Ne eivät ole olleet edes siviilivaatteissa, vaan valtion univormussa ja aseissa. Suojeluskuntalaitoksen koneistoja ja tiedonantotoimintaakin on väärinkäytetty kapinallisten pyrkimysten edistämiseksi.

Räikein tapaus lienee sattunut Keravalla, jossa paikallisen suojeluskunnan asevarastosta luovutettiin niin hyvin aseita kuin ammusvarojakin kapinallisille suoraan kapinaleiriin vietäväksi. Kapinalliset suojeluskuntalaiset eivät ole totelleet omaa ylijoh-toaan. Ne eivät ole totelleet hallitustakaan. Ne ovat päinvastoin olleet hallitusta vastaan ja vaatineet sen eroa, kuten aikoinaan Rooman pretoriaanit. Kuitenkin niiden pitäisi olla hallituksen käytettävissä. Vain tasavallan presidentin radiopuhetta on osa näistä kapinallisista kuullut ja sitä myöskin seurannut, mutta eivät kaikki sitäkään. Ellei sitä puhetta olisi pidetty, olisi aivan ilmeisesti verta vuotanut ja kapinan likvidoiminen saanut aika lailla toisenlaisen lopun. Mutta eihän tällöisen sattuman varaan voi tulevaisuuteen nähden jäädä. Ei aina saata olla niin onnellisesti, että tasavallan presidentin tuolilla istuu henkilö, joka nauttii suojeluskuntalaitokseen kuuluvien luottamusta, joka on ollut siinä aktiivisena toimihenkilönäkin.

Nämä sattuneet tapahtumat suojeluskuntalaitoksen sisällä ovat toivottavasti panneet porvarillisellakin taholla vakavasti ajattelemaan tämän laitoksen tulevaisuutta. Oli vapauttavaa tämän päivän lehdestä lukea eduskunnan herra puhemiehen kirjoitus, jossa hän esitti sängen tiukkoja vaatimuksia suojeluskuntalaitoksen tulevalle toiminnalle.

Joka tapauksessa on hallituksen velvollisuus nyt heti ryhtyä

toimenpiteisiin myöskin suojeluskuntalaitoksen sisällä. Sielläkin on aikaansaattava puhdistus. Sen johto on kansanvaltaistutettava. Tärkeät paikat on tähän mennessä luovutettu valtion vihollisten käsiin. Ne on saatava tasavallan puolustajien ja varmojen ystävien käsiin.

Suojeluskuntalaitoksen johdon taholta on ilmoitettu, että se aikoo omassa keskuudessaan suorittaa tämän puhdistustyön. Tämä tiedonanto on jonkin verran epäselvä ja jättää epätietoisuuteen siitä, onko tarkoitus rajoittaa tämä puhdistustyö ainoastaan joihinkin kurinpitorangeistuksiin. Mielestäni jo valtiollisen siivoudenkin tunne vaatisi, että tällainen tutkiminen ja toimenpiteisiin ryhtyminen tapahtuisi ulkopuolisten tutkijoiden kautta. Onhan jo se seikka, että joku kapinallinen kuuluu suojeluskuntaan, katsottava raskauttavaksi. Myöhemmän ajan varaan tulee jäämään, mitä perusteellisia muutoksia suojeluskuntalaitokseen nähden on tarpeen. Niinkuin asiat nyt ovat, on suojeluskuntalaitos muodostunut meidän sisäpolitiikkamme kipeimmäksi kysymykseksi. Sen selvittämisestä tulee suuressa määrin riippumaan vastainen yhteiskuntarauha.”

— ”Loppuselvytyks on tehtävä niin perinpohjaisesti, että kaikki mahdollisuudetkin tämälä tapaisten tapahtumain uusiutumiseen täydellisesti poistuvat. Kaikki pesät on puhdistettava, kaikki mätäpäiset puhkaistava. Mutta ei tämäkään vielä riitä. On vihdoinkin lopetettava semmoinen hulinoiminen ja yhteiskunnan uhmaaminen, jota meillä hallitusvallan taholta viime aikoihin saakka on siedetty. Maammehan on ollut kuin mikäkin oikeusvaltion irvikuva. Täällä on saanut tapahtua väkivaltaisuuksia, murhia, murhapolttoja, joiden rinnalla kommunistien toiminta on ollut pelkkää lastenleikkiä. Rikolliset kävelevät edelleenkin rankaisematta ja tuomitutkin ovat vapaalla jalalla, koska heitä ei edes onnistuta saamaan kiinni. Hallituksen käsi on ollut liian lyhyt ja liian voimaton. Yhteiskunta on ollut liian kauan lempeä ja kärsivällinen. Hallituksen käskyjä on pilkattu. Täällä puhutaan

kommunismien vaarasta ja siedetään samalla jotakin paljon vaarallisempaa, minkä kannattajille lisäksi annetaan aseet käteen.

On vihdoin tehtävä vaarattomiksi 'me teemme mitä tahdomme' -miehet ja hallituksen auktoriteetti saatava palautetuksi ja oikeusjärjestys sille kuuluvaan asemaan. Tämän ohjelman toteuttaminen, sen loppuun vieminen on meidänkin ryhmämme mielestä tämän hallituksen tehtävä. Kun asiain yhteys on täydellisesti selvitetty, on aika harkita, mitä muutoksia silloin tarvitaan. Omasta puolestani luulisin silloin olevan viisainta vedota kansaan, mennä yleisiin vaaleihin ja kysyttävä, mitä se ajattelee sen tapaisesta politiikasta, jota maassa viime aikoina on harjoitettu."

Olen katsonut aiheelliseksi siteerata näinkin pitkälti eduskunnassa silloin pitämäni puhetta, koska siitä käy ilmi sosiaalidemokraattisen puolueen kanta Lapuan liikkeen vallankaappausyritykseen. Kapinaan osallistuneiden armahdusesitys tuli eduskunnan käsiteltäväksi 14. 4. 1932, jo ennen tuomioiden julistamista. Esityksen antamista perusteltiin sillä, että presidentti oli radiopuheessaan luvannut armahduksen niille, jotka poistuisivat vapaaehtoisesti kapinallisten riveistä ja kävisivät jälleen rauhantöihin. Mielestäni ei armahdusasiassa olisi pitänyt toimia niin nopeasti, etenkin kun vielä esitettiin syytteenkin nostamista jättämistä. — Eduskunta kuitenkin hyväksyi armahdulain porvariston äänillä.

Turun hovioikeuden käsitellessä asiaa vaadittiin rangaistusta 102 henkilölle, mutta hovioikeus tuomitsi 32 ehdolliseen ja 20 ehdottomaan vapausrangaistukseen. — Jo kesällä 1932 hallitus vapautti kenraalimajuri Walleniuksen lääkärintodistuksen perusteella.

Lapuanliike tosin lakkautettiin muodollisesti, mutta sen vaikutus oli edelleen voimakas etenkin maaseudulla. Sen jatkajaksi perustettiin jo ennen korkeimman oikeuden lakkauttamispäätöstä kesäkuun alussa Hämeenlinnassa pidetyssä kokouksessa Isänmaallinen Kansanliike, IKL.

Levottomuuksia puhujamatkoilla Lapuan liikkeen aikoihin

Lapuan liikkeen takia sai varustautua sekä vuoden 1930 että 1933 eduskuntavaaleissa siihen, että kokouksia häirittäisiin eikä puhujankaan olo olisi kaikkialla turvattu.

Eduskunnasta oli muodostunut tynkäparlamentti Svinhufvudin hallituksen vangituttua kommunistiset kansanedustajat. Siksi eduskunta hajotettiin ja määrättiin uudet vaalit pidettäväksi lokakuussa 1930.

Sosiaalidemokraattien vaalitunnuksissa 1930 korostettiin laillisuuden palauttamista maahan ja arvosteltiin terävästi lapualaišhulinoita, olivathan kyyditykset jatkuneet entiseen tapaan ja terrori maaseudulla jatkui. Kaikissa puheissani ruoskin säälimättä yleistä turvattomuutta maassa ja vetosin kansalaisten oikeustajuntaan.

Pidin ensimmäisen vaalipuheeni Raumalla 20. 9. 1930. Kokousta ei voitu järjestää suunnitellulla tavalla, sillä työväenyhdistyksen talo Soihtula oli joutunut kommunistien käsiin ja sen johdosta Lapuan liikkeen aikana vallinneen tavan mukaisesti pantu takavarikkoon. Viranomaisten puolesta olisimme saaneet pitääkin kokouksen, mutta kommunistit eivät suostuneet siihen.

Muutakaan kokoushuoneistoa ei ollut saatavissa, joten oli järjestettävä kokous ulkosalle. Lähellä työväenyhdistyksen taloa oli laaja rakentamaton alue, Uudentorin kallio, jonne ohjattiin tilaisuuteen saapuneet. Kokous oli järjestetty illaksi, ja syyskuun lopulla illat olivat jo pimeitä. Jollakin tavalla kokouksen häiritsijät onnistuivat katkaisemaan sähkövirran, joten katulampuista saatu vähäinen valokin sammui. Puhe oli pidettävä täysin pimeässä. Seisoin kiven päällä, jotta ääneni kuuluisi paremmin. En nähnyt ympäröivästä väkijoukosta muita kuin aivan lähinnä seisovat. Kiiluvia savukkeenpätkiä näkyi taaempana. Väkijoukkoa oli aika runsaasti ja se kuunteli äänettömänä ja häiriöttä puhetta. Tuntui silti melko omituiselta pitää puhetta näkemättä, keitä oli ympärillä ja seurattiinko puhetta. Ei se aivan vaaratontakaan ollut,

olisihan silloisissa levottomissa oloissa joku kiihkoutunut henkilö saattanut heittää kivellä tai vaikka ampua. Mitään sellaista ei kuitenkaan sattunut.

Kokousta valvomassa oli runsaasti poliisivoimaa. Suureksi yllätyksekseni vartioi myös yösijaani, Rauman Seurahuonetta koko yön pari kolme poliisia. Olin siten suorastaan esivallan suojeluksessa.

Puhuin Nokialla 27. 9. 1930. Tamperelaisen osuusliikkeen Voiman toimitusjohtaja Pentti Hirvonen kyyditsi minut sinne autollaan. Odottelimme sikäläisessä Voiman myymälärakennuksessa kokouksen alkamista. Tilaisuus pidettiin lähellä olleessa pienessä rakennuksessa, joka oli tupaten täynnä väkeä. Etupenkillä istui aivan tuntematonta joukkoa, lähiseudun tilallisia, jotka olivat saapuneet sinne autoillaan seuraamaan kokouksen kulkua. Etukäteen ei ollut tietoa, oliko heillä myös häiritsemisen aikeita.

Pidin puheeni. Tilaisuudessa olleet vieraat antoivat aihetta lisätä puheen kärkevyyttä. Mitään häiriötä ei siitä huolimatta tapahtunut, vaikka olinkin varautunut siihen. Nähtävästi vieraat olivat odottaneet, että heidän läsnäolonsa ja välihuutonsa olisivat onnistuneet hämmentämään puhujan, jolloin heidän olisi sopinut ryhtyä toimiin, kuten monilla seuduilla tapahtui. Kun niin ei tapahtunut, heillä ei ollut rohkeutta ”panna hulinaksi”.

Kokouksen päätyttyä menimme takaisin osuuskaupan myymälärakennukseen. Sen edustalle oli kerääntynyt melkoinen autokaravaani, jonka ympärillä hääri paljon miehiä. Emme kuitenkaan jääneet odottamaan nähdäksemme, mitä heillä oli mielessä. Juotuamme kahvit nousimme autoon ja ajoimme pois. Jälkeemme heitettiin voimakkaita kirouksia.

Samat menot uudistuivat Paneliassa ja Eurassa 28. 9. Kummassakaan paikassa eivät kokoukseen tunkeutuneet etupenkkiiläiset uskaltaneet ryhtyä häiritsemään tilaisuutta.

Seinäjoella Iisakki Penttala piti yllä omaa järjestystään ja sai minut lupautumaan puhujaksi sinne. Juuri ennen lähtöäni kävin

erään helsinkiläisjoukon mukana Riihimäen Lasitehtaalla. Kun tehdas oli katsottu, sanoin, että minun oli lähdettävä Seinäjoelle puhumaan. Kaikki varoittivat kovasti sanoen, että se oli vaarallinen paikka. Mutta menihän minä.

Seinäjoella pidettiin sos.dem. kunnallisjärjestön kesäjuhlat 27. 7. 1930 työväentalon tontilla, joka oli keskeisellä paikalla. Väkeä oli 700—800 henkeä. Penttala piti tervehdyspuheen ja sanoi sitten minulle: ”Mene nyt sinä sinne maalitauluksi.” Tein parhaani moitiksi Lapuan liikettä koko sen siihenastisesta toiminnasta ja korostin sosiaalidemokraattisen puolueen vaalitunnuksena olevan ”Kansanvallan ja oikeusjärjestyksemme puolesta, taantumusta- vastaan”.

Mitään ei tapahtunut puheeni aikana. Mutta sitten tuli kruununvouti ilmoittamaan, että hän oli tehnyt voitavansa, jotta kokous sujuisi rauhallisesti. Hänellä oli takanaan koko poliisivoimansa ja useita siviilejä, jotka oli varustettu aseilla siltä varalta, että syntyisi levottomuuksia. Hän kehotti minua puhumaan seuraavassa kokouksessa rauhallisemmin.

Kuulin jälkeen päin, että kokouksessa oli ollut mukana pari—kolmesataa aseistettua lapualaista ja saman verran vastapuolalaisia. — Myöhemmin pidettiin vielä toinen kokous sisällä. Jatkoin kriittistä suhtautumistani Lapuan liikkeeseen, mutta kaikki sujui häiriöittä.

Jatkoin matkaani Lapualle, koska olin niin lähellä pääpaikkaa ja sain erään puoluetoverin kyytimiehekseni. Lapualla tapasin kunnallisneuvos Ernsti Alajoen, jonka kanssa olimme olleet vastakkain SOK:ssa, hän kun oli SOK:n hallintoneuvoston puheenjohtaja. Hän näytti minulle talonsa ja peltonsa, teimme kierroksen hänen ulkotiluksillaan, ja kaikki näytti rauhalliselta. Mutta kun lähdin, hän tuli saattamaan minua ja sanoi: ”Tulen saattaa sua tonne sillalle saakka, ettei toi Viku sua vie.” — Vihtori Kosolan talo oli maantien toisella puolella.

Vuoden 1933 vaaleissa oli taloudellisilla kysymyksillä hyvin

suuri merkitys. Sunilan hallitus oli saanut aikaan viljatullin korotuksen, samoin saatiin eduskunnan enemmistö määräämään jauhatuspakko ja voinvientipalkkio. Hallitus suosi myös toimenpiteitä velkaantuneiden maanviljelijöiden auttamiseksi, ja tappiot valtio sai korvata hyväntahtoisuutensa palkaksi. Puhuimmekin vaalipropagandassamme agraariterrorista.

Ollessani menossa Poriin pitämään vaalipuhetta 18. 6. 1933 oli tien varteen asetettu autokaravaaneja estämään tuloni. Autonkuljettajanani oli juuri ajokortin saanut tyttäreni Maija, jolla oli ylioppilaslakki päässään. Häntä tervehdittiin iloisesti ja annettiin nöyrästi tietä huomaamatta lainkaan, että istuin vieressä. — Toisen kerran mennessäni junalla Poriin makuuvaunu jätettiin muutamaksi tunniksi Tampereen asemalle odottamaan Porin junaa. Kurkistin vaunun ikkunasta ja näin, että edessä kulki vartija. Kuulin jälkeen päin, että oli ollut tarkoitus järjestää jonkinlainen ”ryöstö”.

Vampulassa pidin 25. 6. 1933 tavanmukaisen tunnin kestäneen esitelmäni. Väki alkoi tulla levottomaksi ja rupesi tähyilemään ulos. Maantietä saapui pitkä autojono, joka oli tulossa Virttaankankaalta Oripään pitäjästä. Lapualaiset olivat pitäneet siellä omia juhliiaan. Autoja oli noin sata. Ne pysähtyivät työväentalon kohdalle, miehet tulivat autoista ja asettuivat rintamaksi maantielle. Lopetimme kokouksen, astuimme ulos ja asetuimme rintamaksi talon edustalle. Meitä oli noin 300 henkeä. Lapualaiset huusivat, että minun pitäisi puhua heille. Vastasin, että olin puheeni pitänyt ja seurakuntakin oli ollut kunniallinen, toisenlainen kuin heidän joukkonsa, en minä ruvennut heille puhumaan. Sieltä vastattiin, että joko Tanner puhuu tai Tanner viedään. Nimismies oli myös paikalla lukemassa kapitalakia. Hän luki sen kolmeen kertaan, mutta lapualaiset huusivat vastaan: ”Alas nimismies, alas presidentti!”

Tilanne alkoi näyttää uhkaavalta, mutta silloin heidän joukostaan tuli esiin iso reippaannäköinen mies, maanviljelijä Pohjala Harjavallasta, joka nosti kätensä ja huusi: ”Toverit, mustapai-

dat, järjestykseen, autoihin!" Häntä toteltiin paremmin kuin nimismiestä. Tunsin Pohjalaa kohtaan kunnioitusta ja ihmettelin, että heidän joukossaan oli sellaisiakin miehiä.

Samana päivänä minun piti puhua Lauttakylässä. Kukaan maanomistaja ei kuitenkaan suostunut vuokraamaan pihamaataan. Vaapaehtoisen palokunnankin talon vuokraaminen kiellettiin viime hetkellä. Lauttakyläläiset peruuttivat tilaisuuden, mutta myöhäisen ajankohdan vuoksi eivät kauempaa vaalikokoukseen saapuneet ehtineet saada asiasta tietoa. Lopulta menttiin Loimijoen rannalla sijaitsevalle vesijättömaalle, joka ei ollut kenenkään oma, ja ryhdyttiin pitämään kokousta. Yleisöä oli runsaasti.

Puhuin samalla matkalla vielä Loimaan Hirvikoskella. Metsän reunassa oli pieni kenttä ja työväentalo. Oli noustava korkeat portaat, ennen kuin pääsi juhlasalin tasolle. Koko metsänreuna oli täynnä lapualaisia, jotka olivat vallanneet kaikki etupaikat. Pidin pontevan puheen haukkuen lapualaisia. Yksi miehistä huuteli aina väliin, sitten hän rupesi lähestymään taloa ja nousemaan portaita. Sanoin: "Tänne ei tulla." Tartuin miestä hartioista ja käänsin hänet menemään. Hän lähti luistelemaan portaita pitkin, pudota rätkähti maahan ja taittoi käsivartensa, kuten jälkeen päin kuulin. Mutta ympäristö rauhoittui, lapualaiset katosivat ja sain jatkaa puhettani.

Puolueemme vaalivoitto 1933 yllätti sitten rohkeimmatkin odotukset. Sosiaalidemokraatit lisäsivät äänestäjäjoukkoaan yli 26 000:lla. Saimme eduskuntaan 12 uutta paikkaa, joten meillä oli yhteensä 78 mandaattia. Kokoomus ja IKL menettivät yhteensä 10 paikkaa, maalaisliitto 6.

Tampereen lippujupakka

Sosiaalidemokraattien puoluekokous pidettiin keskellä lapualaisaika Tampereella helatorstaina 1933.

Helatorstain aattona nostettiin salkoihin sekä valtakunnan että

puolueen liput, mutta 15 nuorukaista repi puolueen liput alas. Torstaiamuna ne nostettiin uudestaan. Kaarlo Harvalan avauspuheen jälkeen kuultiin, että 150 suojeluskuntaupseeria oli koontunut kaupunkiin. He olivat piiripäällikkö Pajarin johdolla täydessä univormussa ottaneet liput alas poliisimestarin kiellosta huolimatta. Punainen lippu oli otettu pois ja valtakunnan lippu nostettu jälleen salkoon. Pari työläisnuorukaista oli lyöty verille. — Pojat tulivat sitten kokouksen jälkeen luokseni sanomaan: ”Katsos nyt, kuinka poikiasi on lyöty.” Toinen pojista oli Tampereen nykyinen kaupunginjohtaja Erkki Lindfors.

Tapahtumilla oli epäilemättä hyvä vaikutus kokouksen kulkuun. Työväkeä oli hännätty, mutta sitä ei saatu kiihottetuksi panemaan toimeen epäjärjestyksiä. Taistelulipun riekaleet kiinnitettiin kokoussalin seinälle kunniapaikalle valtakunnan lipun viereen.

Puhuessani kiitin vastustajiamme, jotka olivat valmistaaneet meille vaihtelua ohjelmaan, tilaisuus olisi ollut paljon kuivempi ilman lisäohjelmaa. Totesin Vihtori Kosolan puhuneen Tampereella muutamaa päivää aikaisemmin ja vaatineen sosiaalidemokraattisen puolueen lakkauttamista. ”Tämän miehen ovat maan oikeuslaitokset tuominneet kuritushuoneeseen. Rangaistustaan hän ei ole kärsinyt. Ja kuvaavaa on, että sellainen mies saa juosta ympäri valtakuntaa ja pitää yhteiskunnalle vaarallisia puheita.”

Puoluekokous oli harvinaisen yksimielinen. Entinen puolue-toimikunta valittiin kokonaisuudessaan uudestaan. Sasu oli hie-man tyytymätönkin niin yksimieliseen kokouksen kulkuun ja toimitti aitosuomalaisuuskysymyksen yhteydessä kirjallisen vastalauseen kokouspöytäkirjaan. Hän oli närkästynyt väittäen minun sanoneen häntä aitosuomalaiseksi eläimeksi. Olin kuitenkin vain sanonut aitosuomalaisen olevan harvinaisen eläimen sosiaalidemokratian laitumilla.

Puoluekokous ja lippujupakka vaikuttivat ilmeisesti sosiaalidemokraattien vaalimenestykseen. Arbetarbladet totesikin otsikos-

saan: "Kosola reklamchef för finska partiets möte i Tammerfors." (Kosola suomalaisen puolueen mainospäällikkö Tampereella.)

Pohjanmaalla 27. 8. 1933 pitämässäni puheessa moitin hallitusta siitä haparoivasta menettelystä, jota oli noudatettu Tampereella puoluekokouksen aikana esiintyneitä metelöitsijöitä kohtaan. Olisi ollut iskettävä lain koko ankaruudella. Sen sijaan sanoin olevan joutavaa hätääntyä sen johdosta, mitä joku tasapainostaan horjahtanut professori tai eversti kirjoittaa tai puhuu.

"Itsesuojelutarkoituksessa olisi maamme demokratian vihdoinkin kiinnitettävä vakavaa huomiota myös *suojeluskuntalaitokseen, josta näyttää tulleen demokratian suurin vaara*, sen sijaan että sen tehtävänä olisi sitä suojella. Ei ole salaisuus, että tämä sotilaallinen järjestö on diktatuurimiesten perin pohjin soluttama. Hyväuskoiset hallitukset ovat viimeisen vuosikymmenen kuluessa päästäneet tässä laitoksessa johtaviin aseisiin henkilöitä, joiden päätehtävänä näyttää olevan hävittää kaikki kunnioitus demokraattista valtiota kohtaan. Suojeluskuntalaisia on ollut mukana kaikissa viime vuosien kuluessa suoritetuissa roistontöissä ja rikoksissa ja tälle toiminnalle on lisäksi haluttu vetää verhoksi isänmaallisia vaikuttimia. Ilman suojeluskuntien osuutta eivät esim. Mäntsälän kapina ja viimeksi Tampereen kapina helatorstaina edes olisi olleet mahdollisia. Tässä piileekin tämän hetken suurin sisäpoliittinen vaara ja suojeluskunnista on sen vuoksi muodostunut sisäpolitiikkamme tärkein avain. Vain sen kautta myös oikeistobolševistinen liike on sisäiselle rauhalle vaarallinen. Sen vuoksi on mitä jyrkimmin moitittava sitä, että tasavallan hallitukset ja myös tasavallan presidentti suojeluskuntien korkeimpana päällikkönä ovat ottaneet tämän laitoksen niin suojelukseensa, ettei edes räikeimpiä rikoksia sen keskuudessa ole saatettu rangaistukseen. Onko esim. Mäntsälän kapinaan osallistumisesta suojeluskuntalaisille ollut mitään mainittavia seurauksia? Ja Tampereella helatorstaina metelöineet ja hallituksen käskyjä uhmanneet suojeluskuntaupseerit

kulkevat yhä vieläkin univormuissaan, ilman että edes olisi syytettä heitä vastaan pantu vireille, vieläpä vaatien, että heitä kunnioitettaisiin jonkinlaisina isänmaallisina sankareina. Kyllä demokratia meillä on heikosti hoitanut leiviskänsä, kun se suvaitsee tämmöistä uhmailua valtakunnan aseellisten joukkojen taolta.”

Puheeni johdosta nostettiin elokuun lopussa painokanne väitteestä, että suojeluskuntalaisia olisi ollut mukana kaikissa viime vuosien kuluessa suoritetuissa roistontöissä ja presidentin ja hallituksen syyttämisestä.

Juttu oli esillä raastuvanoikeudessa kolme kertaa syksyllä 1933. Osoitin vastineessani, että puhe oli laadittu rakentavaan eikä revivään sävyyn. Totesin, että hallitus oli ollut valmis erottamaan virastaan Tampereen kapinoitsijoita johtaneen Pajarin, mutta presidentin vastustuksen vuoksi häntä ei erotettu. Raastuvanoikeus katsoi kuitenkin 22. 12. 1933 antamassaan päätöksessä puheeni sisältäneen erinäisiä perättömiä tietoja, jotka olivat omiaan halventamaan julkista viranomaista, minkä johdosta minut tuomittiin kahteenkymmeneen 150 markan suuruiseen päiväsakkoon tai varojen puuttuessa pidettäväksi 20 päivää vankeudessa.

Jo ennen päätöksen julistamista, 27. 10. eduskunnassa pitämässäni puheessa ilmoitin sosiaalidemokraattien lakanneen jo aikaa sitten luottamasta tuomioistuimiin. — IKL:n joukkokatselmuksessa Tammelassa Kosola oli julistanut samaan aikaan puheessaan, että IKL on vallankumouksellinen puolue, jossa ajatuksia seuraa toiminta sellaisen hallitusvallan pystyttämiseksi, joka ei olisi riippuvainen lakiasäättävästä vallasta vaan joka toimisi itsenäisesti. Kosolan jutussa nähtiin vain lapsellisuutta ja teatraalisuutta, vaikka puhe oli selvästi vallankumouksellinen. Siitä ei nostettu syytettä. Edistysmielisetkin lehdet nostivat sen takia jo pienen metelin.

Uusi eduskuntatalo

Lapualaismetelien aikana saatiin sentään jotakin myönteistäkin aikaan, mm. saatiin vihdoinkin rakennetuksi eduskuntatalo monien vaiheiden jälkeen. — Säätytalo oli arkkitehti Gust. Nyströmin parasta tuotantoa, mutta se oli rakennettu säätyvaltiopäiviä varten eikä soveltunut 200-jäseniselle yksikamariselle eduskunnalle.

Eduskunta joutui kokoontumaan aluksi entisessä palokunnantalossa ja sen jälkeen pitkään Heimolassa Hallituskadun varrella.

Jo 1908 eduskunnan valtiovarainvaliokunta sai tehtäväkseen harkita uuden kokoontumispaikan hankkimista eduskunnalle. Olin valiokunnan jäsenenä ja sain siten seurata asian edistymistä. E. G. Palménin johtamat oikeistolaiset eivät olleet halukkaita ulkonaisestikaan kohottamaan eduskunnan arvoa, joten he suositelivat Säätytalon laajentamista liittämällä sen takaosaan nykyisen puiston paikalle lisärakennuksen, johon sijoitettaisiin istuntosali. Taavi Tainio puolestaan halusi rakentaa talon Mäntymäelle, koska hänen mielestään yleinen äänioikeus oli hankittu siellä. Hän sai kuitenkin varsin vähän kannatusta, paikan katsottiin olevan liian kaukana kaupungin keskustasta.

Yleisimmän kannatuksen sai Tähtitorninvuori mahtavan asemansa ja komeitten näköalojensa vuoksi. Pantiin toimeen suunnittelukilpailukin, jonka voitti arkkitehti Eliel Saarisen ehdotus. Rakennusehdotus oli vaikuttava, mutta tuntui sisäjärjestelyltään epäkäytännölliseltä. Saarisen työtoverin arkkitehti Lindgrenin ehdotus oli myös erinomainen.

Tähtitorninvuorella oli kuitenkin vanha tähtitorni ja siihen liittyvä huoneisto, joka oli silloisen varsin vaatimattoman kokoisen astronomisen tieteenharjoittajajoukon hallussa. Heidän johtajansa professori Anders Donner vastusti jyrkästi eduskuntatalon rakentamista paikalle, koska se oli niin erinomainen havaintoasema. Hän mainitsi tekeillä olevan parhaillaan tärkeän työn, "taivaan valokuvauksen", kuten hän sanoi. Jos laitos olisi

jouduttu siirtämään Tähtitorninvuorelta, astronomit olisivat joutuneet Donnerin väittämän mukaan siirtämään meridiaanin uuteen paikkaan. Ja kaikki laskelmat perustuivat juuri tähän tärkeään meridiaaniin. Jos hänen laitoksensa olisi pakko väistyä, olisi varattava toinen paikka tähtitornia varten ja varat uuden, entistä paljon paremman laitoksen rakentamista varten. Valitettavasti ehdotettu paikka oli erään toisen valtion laitoksen hallussa, ja sen esimies oli taas halukas siirtymään pois vain ehdolla, että laitos saisi uuden paikan ja rakennuksen erään toisen valtionlaitoksen hallussa olevalta tontilta.

Eduskuntatalon paikkaan liittyi siten vähitellen toinen toisestaan riippuvia vaatimuksia, joita ei pystytty täyttämään. Siihen vaikeuteen asia hautautui. Eduskunnan päästyä Heimolaan sillä ei pidettykään niin kiirettä.

Rakennussuunnitelmat saivat levätä vuoteen 1923. Silloin Heimolan isännät olivat ruvenneet korottelemaan vuokria siinä määrin, että alettiin kyllästyneinä puuhata omaa taloa. Sitä suunnittelemaan valtiovarainvaliokunta valitsi 21. 3. 1923 eduskuntalautakunnan jäseniksi professori Kyösti Järvisen, johtaja Amos Andersonin, maisteri Wäinö Wuolijoen, entisen kansanedustajan Santeri Alkion ja minut. Tehtävänäimme oli laatia lopullinen suunnitelma tarkoituksenmukaisen eduskuntatalon saamiseksi aikaan.

Komitea kokoontui usein ja teki monia tutkimusmatkoja jäsentensä ehdottamille paikoille. Aluksi Tähtitorninvuori oli taas hyvin suosittu. Myös Laivaveistämön tonttia, nykyistä Olympiasataman aluetta ehdotettiin, mutta sen arveltiin olevan liian ahta ja tarjoavan vähäisiä mahdollisuuksia edustavan talon rakentamiseksi. Vanhan Säätötalonkin laajentamista ajettiin taas voimakkaasti, mutta se ei saanut enemmistön kannatusta. Oli saatava uusi talo.

Yllättävän ehdotuksen teki Amos Anderson. Hän esitti, että talo rakennettaisiin Töölöön ns. "Rakkarin kallioidelle". Ehdotukselle naureskeltiin, mutta Anderson piti päänsä. Kun asiasta ei

muuten selvitty, oli tehtävä retki sinnekin. Kiipesimme ehdotetulle paikalle, jonka ympärillä oli silloin vanhoja puuhökkeleitä, eikä kallio ollut mitenkään houkutteleva. Muistan sanoneeni, että paikka oli kauhean ruma eikä vastannut eduskuntatalon vaatimuksia. Siihen tokaisi Anderson, että juuri sen vuoksi siihen oli talo rakennettava, sillä se pakottaisi siistimään koko ympäristön.

Syvennyttäessä asiaan Andersonin ehdottamalta kannalta oli pakko ottaa mielikuvitus avuksi ja kuvitella, miltä surkea seutu näyttäisi vastaisuudessa, kun eduskuntatalo pakottaisi muuttamaan ympäristön luonnetta. Loppujen lopuksi olimme sitten valmiit hyväksymään Amos Andersonin ehdotuksen. Toimikunta teki esityksen eduskunnalle, joka hyväksyikin suunnitelman.

Järjestetyssä kilpailussa tuli ensi sijalle arkkitehti J. S. Sirénin ehdotus, ja hänen piirustustensa mukainen eduskuntatalo valmistui 1930. Oli juhlallista päästä 24-vuotisen vuokralaisena olon jälkeen muuttamaan omaan majaan. Silloinen pääministeri Svinhufvud piti tervetuliaispuheen kansanedustajien kokoontuessa taloon ensi kertaa, ja ensimmäisen keskustelupuheenvuoron käytti vanha Matti Paasivuori. Molemmat olivat olleet mukana jo uuden eduskunnan ensimmäisissä istunnoissa. Viralliset vihkiäiset pidettiin sitten 7. 3. 1931.

”Ukko-Pekka uudelleen — Luumäelle”

P. E. Svinhufvud

P. E. Svinhufvud tuli valituksi tasavallan presidentiksi 1931 kolmannessa äänestyksessä 151 äänellä Ståhlbergin 149 vastaan. Me sosiaalidemokraatit olimme äänestäneet sekä toisessa että kolmannessa äänestyksessä Ståhlbergia ja olimme uskoneet hänen voittoonsa, sillä meistä oli parin tarvittavan lisä-äänien saaminen Ståhlbergille maalaisliiton valitsijamiehiltä varmaa. Maalaisliittolaiset olivat kuitenkin päättäneet äänestää yksimielisesti Svinhufvudia kolmannessa äänestyksessä. Päätös oli Juho Niukkasen hyvin aktiivisen toiminnan tulos. Maalaisliittolaisten Ståhlbergin kannattajien käännättämisessä käytettiin myös uhkauksena suojeluskuntia, väitettiin, että niiden keskuudessa olisi odotettavissa levottomuuksia. Vihtori Kosola puolestaan uhkasi Ståhlbergin murhalla, jos tämä valittaisiin.

Olin joutunut Svinhufvudin kanssa tekemisiin jo ensimmäisen eduskunnan aikana, jolloin hänestä tehtiin eduskunnan puhemies. Sinä aikana olin ainakin yhden istuntokauden varapuhemiehenä, muistaakseni vuonna 1910. Eräässä istunnossa jouduin myös astumaan hänen paikalleen, mutta en pystynyt pitämään yllä järjestystä aivan loppuun asti.

Suorittaakseni oikeustutkinnon minun oli saatava käräjätottumusta. Vanhan tuttavuuden nojalla käännyn Svinhufvudin puoleen ja kysyin, saisinko suorittaa kärjäopiskeluni hänen tuomio-kunnassaan. Svinhufvud suostui siihen mielellään. Niin jouduin Kotkanniemeen parin muun nuoren ”juristinplantun” kanssa ja kävin tavanmukaisen kierroksen ainakin Valkealan käräjillä.

Velvollisuus jatkui vielä tutustumisella kärjäkunnan kansliaan, joka oli Svinhufvudin kotona Luumäen Kotkanniemessä.

Hänen kartanonsa sijaitsi hyvin kauniilla paikalla verraten lähellä maantietä järven rannalla.

Tutustuminen kansliaan oli helppoa, näytettiin, missä järjestyksessä asiakirjat olivat, mitä niille tapahtui jne. Svinhufvud koetteli myös joskus harjoittelijoita. Kerran kansliassa oli pantu uusi tulokas kyseenalaiseen tehtävään, hänen piti järjestää asiakirjat ja kun ne oli saatu oikeaan järjestykseen, sanottiin, että ne olivat kaikki tarpeettomia ja pantiin ne palamaan.

Miellyttävin hetki Kotkanniemessä oli kansliatyön päätyttyä yhdessä nautittu päivällinen ja sen jälkeinen kahvitauko. "Ukko-Pekka" oli silloin pääasiallisena seuranpitäjänä. Hän kertoi omia kokemuksiaan, pääasiassa oikeustapauksia. Tietysti harjoittelijat kyselivät innokkaasti eri tapauksista. Aika kului hupaisesti.

Ukko-Pekalla oli oma erikoinen taitonsa: hän oli harjoitellut puhaltamaan sikaaristaan renkaita ja oli siinä hyvin taitava. Ei ole niinkään helppoa saada aikaan rengasta, mutta hänellä oli kaksinkertainen taito, hän puhalsi ensin isomman renkaan ja heti perään pienemmän, joka meni isomman renkaan läpi. Tätä ihailtiin kovasti.

Tultuaan valituksi tasavallan presidentiksi Svinhufvud joutui muuttamaan elintapojaan huomattavasti. Hän oli nauttinut yksinkertaisesta elämästä kotitalossaan ja rakkaalla nahkasohvallaan ottamistaan nokkaunista. Hän tosin jutteli mielellään ihmisten kanssa, mutta kaikenlainen edustaminen oli hänelle kauhistus.

Svinhufvudin oli pakko elää "vankina" linnassa, ottaa vastaan ihmisiä, joilla kaikilla oli vain ikäviä asioita, sekä esiintyä virallisesti. Vanhojen tuttaviansa kanssa hän sentään tavoitteli entistä tyyliään ja teki parhaansa saadakseen keskustelun kulkemaan vaipaissa uomissa.

Katsoin kuuluvani vanhoihin ystäviin ja omaksuin sen vuoksi hänen kanssaan aikaisemman siekailemattoman seurustelutavan. Niinpä tapaaminenkin alkoi tavallisesti hänen iloisella tervehdyksellään, jota seurasi säännöllisesti syvämietteisesti lausuttuna:

”Jaa, jaa, heh, heh. Ota sikaari, ota sikaari. Jaa, jaa.” Siitä juttu lähti sitten luistamaan.

Linnan ikävästä elämästä johtuen Svinhufvud vietti sängen mielellään iltaa tuttavien piirissä, jos oli sellainen tilaisuus, johon presidentin saattoi kutsua mukaan. Tilaisuuksia sattui tietysti useinkin.

Tavallisimmin illanistujaiset järjestettiin valtioneuvoston juhlahuoneistossa, Smolnassa. Aluksi syötiin ja kuunneltiin jotakin ohjelmaa, puheita tai musiikkia. Sen jälkeen siirryttiin juttelemaan tupakkahuoneeseen ja juomaan kahvia tykötarpeineen. Silloin Svinhufvud oli jälleen entinen hymyilevä ja herttainen toveri. Monet jutut ehdittiin kertoa illan kuluessa, ja hänellä tuntui olevan hauskaa, vieläpä niin hauskaa, ettei hän lainkaan ajatellut kotiinmenoa. Eikä kenenkään muunkaan sopinut lähteä, ennen kuin presidentti oli poistunut. Nämä ”jälki-istunnot” saattoivat venyä tarkoitettua pitemmiksi ja moni vieras oli jo kauan ajatellut seuraavan päivän tehtäviä ja pikaista vuoteeseenpääsyä, mutta presidentti vain istui ja nautti.

Oli Svinhufvudillakin sentään paimenensa. Tavallisesti kellon lyödessä yksitoista adjutantti tuli kaikessa hiljaisuudessa hänen luokseen ilmoittamaan: ”Herra Presidentti, kello on 11.” Svinhufvud vain huitaisi kädellään. Istunto jatkui entiseen tapaan. Puoli tuntia myöhemmin adjutantti tuli ilmoittamaan: ”Herra Presidentti, kello on 11.30.” Jälleen kädenheilautus ja huomautus: ”No, no, eihän tässä ole mihinkään kiirettä.” Mutta kun oli päästy puoleenyöhön, adjutantti tuli viimeisen kerran ja kuulutti kaikuvalla äänellä: ”Herra Presidentti, Rouva Presidentti soitti.” ”Ai, peijakas”, sanoi Svinhufvud ja alkoi vastahakoisesti nousta hyvästelemään läsnäolleita. Tämä oli vakiintunut tapa.

Kivimäen hallitus

J. E. Sunilan hallituksen kaaduttua korkokannan säännöstely-

kysymykseen professori T. M. Kivimäki muodosti edistysmielisiä ja ruotsalaisista vähemmistöhallituksen, jossa oli lisäksi ammattiministereitä.

Henkilökohtaisesti koetin antaa kaiken tukeni hallitukselle, olihan se Lapuan liikkeen levottomuuksien alettua ensimmäinen, joka yritti saada aikaan järjestystä ja kuria maahan. Puolueessa oli tosin tyytymättömiä. He eivät tahtoneet hyväksyä hallituksen tukemista, koska Kivimäki käytti liian voimakkaita menettelytapoja suojellakseen kansalaisten rauhaa ja toimintavapauksia. Hallitus pyrki kuitenkin toimimaan tasapuolisesti rajoituksissaan, mm. se antoi eduskunnalle asetusesityksen, jonka mukaan sotilaallisesti järjestetyt yhdistykset kiellettiin. Asetus hyväksyttiin. Samoin kiellettiin lapualaisten mustien paitojen käyttö. Tampereen helatorstain 1933 levottomuuksien jälkeen kiellettiin puolestaan punaisten lippujen käyttö.

Kivimäki oli alusta alkaen asettunut hyvin luottamuksellisiin suhteisiin kanssani. Hän pyysi usein neuvottelua ja kysyi mielihaluitani ja tarjosin puolestani mielelläni apua. Pienenä esimerkkinä kysymys yhdistyslakiehdotuksesta syksyllä 1933. Olin luvanut puhua siitä muutamien sosiaalidemokraattien kanssa ja kirjoitin Kivimäelle 15. 11. 1933:

"Sopimuksemme mukaisesti olen neuvotellut yhdistyslakiehdotuksesta parin ystäväni kanssa.

Pahinta epäilystä herättää 22 §:n loppu, jossa omaisuus määrätään ehdottomasti menemään valtiolle. Nykyisissä epävarmoissa oloissa, joissa ei voi luottaa juuri muihin kuin itseensä, ei ryhmäni ilmeisesti voi sitä päästää läpi tässä muodossa. Se olisi valitettavaa, sillä näkisin mielelläni, ettei hallituksesikaan joutuisi välikäteen.

Esitän sen vuoksi harkittavaksi tämän kohdan muuttamista. Mielestäni ei mikään estä määräämästä seuraamusta samaksi kuin edellisessä momentissa, jossa se luovutetaan johonkin yhdistyksen toimintaan läheisesti liittyvään tarkoitukseen käytettäväksi.

Varsinkin Harvala oli skeptillinen kaikkien hänen viattomiin pienviljelijäyhdistyksiinsä kohdistuneiden traslausten jälkeen.

Muut kohdat luultavasti menevät keveämmin ja varsinkin 21 §:n 2 kohta on tyydytyksellä vastaanotettu.”

Tavanmukaisissa itsenäisyyspäiväjuhlissa 1933 sosiaalidemokraattien saavuttaman suuren vaalivoiton jälkeen jouduin kulkemaan sen pöydän ohi, jossa Svinhufvud istui eräiden lähimpiensä seurassa. Minut kutsuttiin pöytään. Alkoi poliittinen keskustelu, jossa kosketeltiin erilaisia päivänpoliittisia kysymyksiä ja hallituksen vaikeuksia. Svinhufvud kääntyi puoleeni kysyen: ”Eikö sovit siitä, että annetaan Kivimäen edelleen hoitaa hallitustehtäviä?” Me vasemmalla olleet emme tietenkään olleet erikoisen ihastuneita Kivimäen hallitukseen, vaikka olimmekin edelleen kannatelleet sitä, kun tiesimme sen vaihtoehtona olleen oikeistohallituksen. Vastasin sen vuoksi varovasti: ”Riippuu siitä, kuinka hän tulee käyttäytymään.” Vastaus herätti hiukan hapanta naurua niin hyvin Svinhufvudissa kuin Kivimäessäkin.

Kivimäen hallitus pysyi vallassa sen jälkeen vielä kolmisen vuotta, mutta Kivimäki koetti myös käyttäytyä entistä paremmin.

Puolueneuvostossa 25. 11. 1934 pitämässäni puheessa totesin Kivimäen hallituksen koettavan johtaa parlamentaarisesti asiain kulkua ja olevan vakaa demokraattinen hallitus, jota ei sen vuoksi pitäisi yrittää kaataa ajattelematta. Ennen kaatamista pitäisi olla selvyyttä uudesta hallituksesta ja totesin: ”Puhtaasti sosiaalidemokraattinen hallitus olisi tietysti jokseenkin mahdoton nykyisissä oloissa. Se aiheuttaisi heti kiihkoa eri tahoilla ja tätä kiihkoa tuskin pystyttäisiin hillitsemään, varsinkaan kun eivät suojeluskunnat olisi käytettävissä. Luulisi myös, että sosiaalidemokraattinen puolue ei vielä ole oikein hallituskypsäkään. Olot omassa keskuudessamme näyttävät olevan sellaisia, että oma hallitus tuskin saisi tarpeellista työrauhaa oman puolueen taholta.

Monasti mainittu talonpoikien ja työväen hallitus on ollut

täysin kuolleena syntynyt ajatus ja ihmettelen, että jotkut viitsivät enää puhuakaan siitä. Minkäänlaisia mahdollisuuksia sellaisen syntymiseen ei nykyoloissa ole. Porvarillinen yhteisrintama on myös jokseenkin toivoton nykyään. Maalaisliitto yksin tuskin pääsisikään hallitukseen, ja jos pääsisi, tulisi se pian alas, sillä sen politiikka tulisi olemaan sellaista, että hyvin suuri osa eduskunnasta tulisi olemaan sitä vastaan. Puhutaan useasti, että jos hallitusvaihdos tulee, saamme jonkinlaisen Paasikiven hallituksen, joka silloin olisi oikeiston käsissä ja jossa oikeistolaiset maalaisliittolaiset olisivat mukana. Tällaiseen ei mielestäni olisi minkäänlaista syytä vaihtaa nykyistä. Hallituksen suhteen saa nykyään olla paljon varovaisempi kuin aikaisemmin. Esimerkit muista maista osoittavat, että juuri hallituksen toimesta useimmat valtiokaappaukset on suoritettu ja kaikki vapaammat valtiolliset pyrkimykset tukahdutettu.”

Hallituskysymystä pyrki selvittelemään omalta osaltaan Matti Klemetiläkin, joka lähetti minulle kirjeen:

”Elannon Pääjohtaja, Valtiopäivämies, K. Herra Tuomari Wäinö Tanner, Helsinki.

Viime syksynä valtiopäiväpiirien kanssa aloittamieni neuvottelujen nojalla,

uuden porvarillisen kokoomushallituksen aikaansaamiseksi, mahdollisen hallituspulan sattuessa, olen voinut suunnitella seuraavanlaisen ministerilistan:

E. M. Tarkkanen, maatalousministeri, K. A. Lohi, sosialimin., Jalo Lahdensuo, kulkulaitosmin., A. Kukkonen, ulkomin., W. Kalliokoski, valtiovarainmin., Paavo Virkkunen, opetusmin., A. Oksala, puolustusmin., K. R. Kares, sisäasiainapulaismin., Eero Rydman, sisämin., Ernst von Born, oikeusmin., Erik von Frenckell, kauppaministeri.

Vaikka hyvin ymmärrän, että Sos.dem. vp. ryhmä ei tunne mitään mielenkiintoa uutta porv.kok. hallitus-hanketta kohtaan, olisi kait kuitenkin vielä karvaampaa ja Eduskunnan arvoa alen-

tavaa, jos kahdesta pahasta se pääsisi voitolle, että hallitusmuotoon tulisi liitetyksi sellainen kasvannainen kuin *taloudellinen neuvottelukunta*, jota nykyinen hallitus niin kiihkeästi ja uhmaten vaatii. Rohkenen sen vuoksi toivoa, että Sos.dem. vp. ryhmä päättäisi *hylätä* esityksen tässä asiassa, josta hallitus on tehnyt *luottamuskysymyksen*.

Kunnioittaen M. Klemetilä.”

Pohjoismainen suuntaus

Suomessa oli jo 1920-luvulla ensimmäisten hapuilujen jälkeen löydetty ulkopoliitikalle puolueettomuuden linja, mutta sen tueksi kaivattiin tunnustusta maan rajojen ulkopuolellakin. Voimakkaat sympatiat vetivät Skandinaviaan päin, jossa kolme puolueetonta valtiota oli edellisen maailmansodan aikana onnistunut välttämään sodan jalkoihin joutumisen. Asiasta oli yksityisissä piireissä useinkin keskustelua, mutta se ei ottanut edistyäkseen.

Annoin Genovassa toukokuussa 1922 ruotsalaisen Arbetet-lehden kirjeenvaihtajalle lausunnon Suomen ulkopoliittisesta suunnasta. Totesin mm., ettemme me sosiaalidemokraatit olleet tyytyväisiä siihen ulkopoliittiseen suuntaukseen, johon Suomessa oli ryhdytty erittäinkin Puolan suhteen. Liitto Puolan kanssa ei tulisi tarjoamaan varmoja takeita rauhallisesta tulevaisuudesta, sillä Puola harjoitti yhä imperialistista politiikkaa, sen rajat eivät olleet vakiintuneet, ja Riian rauhassa piili aihe uusiin selkkauksiin Venäjän kanssa.

Mainitsin porvarillisten puolueiden toivovan yhteisrintamaa Venäjää vastaan käsitettynä siten, että liitto olisi tarkoitettu yksinomaan puolustusta varten. Mutta sosiaalidemokraattien mielestä suuntaus saattaisi Suomen sellaiseen politiikkaan, jota ei voitaisi kontrolloida. Emme myöskään uskoneet, että vaara Venäjän suhteen olisi niin suuri kuin porvarillisissa piireissä arveltiin. Olimme sitä mieltä, ettei vaara ollut uhkaava maalle,

joka oli tehnyt hyvän rauhan naapurinsa kanssa ilman aluevaltauksia. ”Vapaana maana ja joutumatta poliittiseen riippuvaisuuteen Venäjästä saattaa Suomi tyydyttää koko joukon Venäjän vaatimuksia esim. ehdoilla käyttää Suomen satamia. Sen sijaan koska Suomen puolustusmahdollisuudet Venäjää vastaan ovat niin vähäiset, täytyy Suomen harjoittaa rauhanpolitiikkaa niin kauan kuin se suinkin käy mahdolliseksi. Hyökkäämällä Suomen kimppuun tulisi Venäjä nostattamaan vastaan kaikki Itämeren reunavaltiot, vaikka puolustusliittoa ei olisikaan olemassa.

Suomen sosiaalidemokraatit tahtoisivat Suomen kuuluvan Skandinavian puolueettomaan valtioryhmään. Erikoisesti ovat Suomen sosiaalidemokraatit saaneet ikäväkseen havaita, ettei Ruotsin veljespuolue ole osoittanut sitä harrastusta asiaan, jota Suomen työväenliikkeen taholta olisi toivottu, Ahvenanmaan kysymyksen ei ainakaan enää luulisi tuottavan vaikeuksia tässä suhteessa.”

Pohjoismaiset kulttuuriyhteydet kehittyivät jo 1920-luvulla, samoin solmittiin monia kaupallisia ja lainsäädännöllisiä yhteistyösopimuksia. Varsinaista ulkopoliittista suuntautumista Pohjoismaihin ryhtyi ajamaan Kivimäen hallituksen aikana ulkoministeri Antti Hackzell, ja vuoden 1935 aikana siirryttiin puheista tekoihin. Osuudekseni tuli ensimmäisten tunnustelujen suorittaminen.

Pääministerin ollessa kesälomalla toukokuussa 1935 pyysi pääministerin virkaa hoitanut Oskari Mantere minut puheilleen ja ryhtyi puhumaan lähemmän pohjoismaisen yhteistyön tarpeellisuudesta. Hän kehotti minua matkustamaan Ruotsiin keskustelemaan sen hallituksen jäsenten kanssa asiasta ja tiedustelemaan heidän mielipidettään. Olin hänen kanssaan samaa mieltä ja lupasin yrittää täyttää hänen toivomuksensa. Pyysin kuitenkin, että hän valmistuttaisi matkaa varten jonkinlaisen muistion, jonka vois in jättää ruotsalaisille lähemmin tutkittavaksi.

Mantere antoi pääministerin sihteerin, lehtori Lauri Pelkosen

tehtäväksi laatia tarpeelliset muistiot. Sain niitä mukaani kaksi. Niissä selostettiin Suomessa käytyä ulkopoliittista keskustelua, jonka mukaan puolueettomuussuunta oli vahvistettava. Lisäksi selostettiin suhteitamme Neuvostoliittoon ja sisäpoliittisia vaiheitamme. Mainittiin myös Lapuan liikkeestä ja sen vähittäisestä taantumisesta. Toisessa muistiossa kuvailtiin, kuinka tärkeätä Suomen lähempi liittyminen pohjoismaiden rauhanomaiseen puolueettomuusryhmään olisi. Muistion yhteenvetona oli seuraava ”johtojatus”:

Yksikään pohjoismaisista kansoista ei halua tulla vedetyksi kansainvälisiin ristiriitoihin. Ne vaativat itselleen oikeutta elää rauhassa. Jos ne julistavat tahtonaan olevan yhteisesti puolustaa tätä oikeuttaan jokaisen neljän valtakunnan kohdalta, on tuskin olemassa valtaa, joka uskaltaisi ryhtyä hyökkäämään niitä vastaan. Kauppapoliittisestikin tämän tapainen liittoutuma antaisi jokaiselle osalliselle arvokasta tukea. Jos jokin näistä neljästä sortuisi, muodostuisi toisten asema heikommaksi. Edellytyksenä olisi tietysti, ettei yhdelläkään näistä olisi hyökkäyssuunnitelmia eikä tarkoitusta sekaantua toisten sisäpoliittisiin oloihin. Ruotsin on ratkaistava, onko Pohjolan oltava hajallaan vai keräännyttävä yhteen, onko skandinaavisen puolueettomuuspolitiikan tunnusmerkkinä oleva passiivinen voimattomuus vai aktiivinen tietoisuus päämäärästään.

Muistiot matkassani lähdin Tukholmaan ja jouduin sinne varsin mielenkiintoiseen aikaan. Perille tullessani koko Tukholma oli häähumun vallassa. Silloisen kruununprinssin, nykyisen kuninkaan Kustaa Aadolfin tytär Ingrid vihittiin avioliittoon Tanskan kruununprinssin Frederikin kanssa, ja tilaisuuteen osallistui tavallaan koko kaupunki. Vastanaineiden kiertoajelu oli kerännyt kaupungin kaduille taajoja kansanjoukkoja onnea toivottamaan.

Heti hovivihkiäisiä seuranneen lounaan jälkeen tapasin silloisen hallituksen jäseniä pääministerin virkahuoneessa. Läsä olivat

pääministeri P. A. Hansson, ulkoministeri Rickard Sandler ja sosiaaliministeri Gustav Möller, sosiaalidemokraattisen hallituksen määräävimmit miehet.

Ryhtyessäni esittämään asiaani mainitsin olevani liikkeellä kuten ”diplomaattinen erikoislähettiläs”. Toimin pääministerin toimeksiannosta ja asiani tunsin Suomessa vain muutama henkilö, pääministerin ohella ministeri Mantere hallituksesta ja lisäksi tasavallan presidentti Svinhufvud ja sotamarsalkka Mannerheim tiesivät matkastani. Tarkoitukseni oli keskustella heidän kanssaan Suomen harjoittamasta ulkopoliitikasta. Meillä oli Suomessa parhaillaan käynnissä laajaksi paisunut ulkopoliittinen keskustelu, jossa oli havaittavissa eri suuntiin vetäviä voimia. Keskustelussa oli esiintynyt kolme pääsuuntaa: 1) liittyminen Saksaan tai länsivaltoihin, 2) pysyminen täysin erossa kaikista valtaryhmistä ja siten puolueettomana ja 3) liittyminen balttilaiseen pikkuvaltio-ryhmään. Kullakin suunnalla oli omat kannattajansa. Hallituksen edustama maan virallinen kanta oli puolueettomuus, joka samalla vaati lähentymistä skandinaaviseen valtioryhmään.

Ajatussuunnan kannattajat arvelivat, että Ruotsin ja Suomen intressit olivat yleensä samoja, jonka vuoksi lähentyminen olisi luonnollista. Sosiaalidemokraattinen puolue tuki virallista puolueettomuuskantaa. Kerroin myös, että kielikysymys kärjisti Suomen kansalaisten välejä, mutta oli oletettavissa sen laukeaminen, jos lähentyminen Ruotsiin saataisiin aikaan. Oikeistopii-reissä taas oli vallalla puolustuskiihkoilu, mutta sekin saattaisi laimeta, jos lähentymisajatus toteutuisi.

Seuranneessa keskustelussa Hansson sanoi, ettei Ruotsi saatanut kansainvälisissä suhteissaan mennä pitemmälle kuin Kansainliiton säännöt edellyttivät ja se oli Kansainliiton jäsenenä velvollinen tekemään.

Sandler sanoi molempien maiden ulkopoliitikan yhdenmukais-tuneen yhä enemmän, olimme myös entistä enemmän kosketuk-sissa toistemme kanssa. Varsinkin ulkoministeri Hackzell oli ha-kenut yhteistoimintaa, ja hänen kanssaan oli helpompi päästä

sopimukseen kuin Holstin kanssa, jonka menettely Genevessä oli herättänyt usein ihmettelyä. (Holsti oli Suomen edustajana Kansainliitossa.) Sandler piti suotavana, että Pohjois-Euroopasta muodostuisi alue, jonka maailma tietäisi ajavan puolueettomuuspolitiikkaa. Suomalaisten epäilykset liittoutumisesta Baltian maiden kanssa osoittivat, ettei Suomi halunnut lukeutua baltialaiseen ryhmään. Pohjoismaiden olisi ajettava Kansainliitossa yhtenäistä politiikkaa ja koetettava vaikuttaa päätöksiin. Hän oli puolestaan koettanut laajentaa rintamaa vetämällä Suomen mukaan maailmansodan aikana puolueettomina pysyneiden Skandinavian, Hollannin, Sveitsin ja Espanjan rintamaan. Se oli tapahtunut näiden maiden suostumuksella. Yhdenmukaisuuspolitiikan harjoittamiseen ei kuitenkaan tarvittaisi liittosopimusta, vaan hyvää tahtoa ja jatkuvan kosketuksen ylläpitämistä.

Sandler kysyi, miksi välit Neuvostoliiton kanssa olivat jatkuvasti kireät. He eivät jaksaneet ymmärtää sitä Ruotsissa. AKS:n neulanpistot aiheuttivat heti itäisessä naapurimaassa vastavaikutuksen. Neuvostoliitto epäili Suomea ja uskoi, että jos vain tilaisuus tulisi, Suomi olisi valmis yhtymään Venäjää vastaan hyökkääviin.

Suomen kielikysymys oli Sandlerin mielestä toinen häiritsevä seikka ja hän kysyi, eikö molempia kysymyksiä voisi saada poistetuksi.

Selostin keskustelutovereilleni Suomen suhdetta Neuvostoliittoon ja kommunistien Suomessa harjoittamaa propagandaa. Suomi oli siinä suuremman vaaran alaisena kuin muut pohjoismaat, koska meillä ei ollut kyseessä vain maan sisäpolitiikka, vaan myös maan itsenäisyys. — Kieliasia toivottavasti järjestyisi piankin.

Sandler arveli, että Neuvostoliiton propaganda oli loppumassa. Maan tekemä sopimus Ranskan kanssa ja Englannin ulkoministerin Edenin sille antamat vakuutukset olivat oireellisia ja voivat rauhoittaa Neuvostoliittoa. Hän arveli, että kolmas internationaali lopetettaisiin.

Mainitsin, ettei meillä ollut minkäänlaisia merkkejä propagandan loppumisesta, päin vastoin saimme jatkuvasti käsiimme kommunistien jakelemia ohjeita suhtautumisesta ammattijärjestöön ja sosiaalidemokraattiseen puolueeseen.

Hansson puhui sotatarvikkeiden saantimahdollisuudesta. Heiltä oli tiedusteltu sitä aikaisemminkin. Boforsin tehtaiden teho oli tosin suuri ja riitti hyvin rauhan aikana, mutta tuskin sotaa käytäessä. He olivat kieltäytyneet antamasta mitään sitoumuksia sen tuotteiden jatkuvasta luovuttamisesta. Ruotsin täytyi säilyttää itselleen vapaa harkinta kussakin tilanteessa. Siinäkin kysymyksessä Kansainliiton säännöt olivat määräävinä. Mahdollisen sodan syttyessä oli mm. otettava huomioon, kuka silloin oli hyökkääjä. — Englantikin voisi luovuttaa Suomelle sotatarvikkeita, jos niitä tarvittaisiin hyökkääjää vastaan.

Möller tahtoi tietää, oliko mahdollisesti aseiden tarve aiheuttanut kääntymisen heidän puoleensa.

Sanoin henkilökohtaisesti toivovani, että voisimme saada lupauksen aseiden saannista tarpeen vaatiessa. Suomessa varusteluharrastus oli verrattain voimakas ja sen tyydyttämiseen vaadittiin suuria summia. Maalle olisi helpotus, ellei sen itse tarvitsisi rakentaa kaikkia sotatarviketehtaita, vaan voisi tyydyttää tarpeensa ulkoa ja ennen kaikkea Ruotsista.

Sandler totesi, että täytyisi tavata useammin, jos haluttaisiin yhdenmukaista politiikkaa. Sosiaaliministerit olivat tavanneet toisiaan säännöllisesti, mikseivät muut voisi tehdä samoin. Hänestä oli myös suotavaa, että Hackzell edustaisi Suomea Genèvessä, asiat sujuisivat silloin varmasti paremmin.

Taloudellinen yhteistyö oli Sandlerin mielestä hyvin tärkeää. Pohjoismaiden yhteistyökomitean oli tehtävä siinä parhaansa päästäkseen hyviin tuloksiin. Yhteyttä tarvittaisiin myös kauppasopimusneuvotteluissa toisten maiden kanssa. Sandler tiesi Suomessa olevan piirejä, jotka kannattivat Suomen—Ruotsin kauppasopimuksen irtisanomista, mutta toivoi päästävän siinä yhteisymmärrykseen ilman irtisanomista. Hän lupasi puolestaan koet-

taa vähentää kauppavaihdon erotusta järjestämällä enemmän os-
toja Suomesta.

Möller tahtoi puhua entisenä sosiaalidemokraattisen puolueen
puoluesihteerinä. Hallitus ei voisi tehdä sellaista, mitä puolue ei
hyväksyisi, eikä puoluetta saisi mukaan ajateltuun sopimukseen.
Ruotsi oli harjoittanut jo 120 vuotta rauhanpolitiikkaa ja ikään
kuin sulkeutunut kuoreensa. Liittosopimukseen meneminen olisi
vastoin kaikkia sen perinteitä. Sotaisen selkkauksen mahdollisesti
syntyessä Ruotsi olisi ehdottomasti puolueeton. Maailmansodassa
hallitus oli puolueeton, mutta eivät yksityiset kansalaiset. Saksa
varustettiin silloin Ruotsista käsin, mutta seuraavalla kerralla sitä
ei sallittaisi.

Hansson kertoi, että Ruotsissa oli hiljattain käynyt Englannin
työväenpuolueen jäsen Morgan Phillips. Tämä sanoi tietävänsä,
että mahdollisen sodan syttyessä Englanti ei sallisi Skandinavian
jäävän puolueettomaksi, vaan vetäisi sen mukaan.

Kysyin, tunnettiinko Ruotsissa ajatusta, että pienten kansojen
olisi erottava ajoissa Kansainliitosta, jotta ne eivät sodan mah-
dollisesti syttyessä joutuisi sekaantumaan siihen. Eräs pohjois-
mainen lähettiläs oli puhunut asiasta Helsingissä.

Sandler sanoi ajatuksen olevan heille vieras. Jos Ruotsi eroaisi
Kansainliitosta, se selitettäisiin heti askeleeksi Saksaan päin.
Oli parempi pysyä Kansainliitossa ja koettaa vaikuttaa sen pää-
töksiin.

Keskustelimme asiasta puolisoista tuntia. Lähtiessäni pyysin
saada jättää luettavaksi Helsingistä saamani muistiot. Sandler sai
ne haltuunsa.

Palattuani Helsinkiin annoin Mantereelle täydellisen selostuk-
sen Tukholmassa käymästäni keskustelusta. Se oli mielestäni
osoittanut, että Ruotsin hallitus näkisi mielellään Suomen liitty-
vän lähemmin skandinaaviseen yhteistyöhön, vaikkei Ruotsi ollut-
kaan halukas ajattelemaan minkäänlaista liittoutumista. Mantere
oli tyytyväinen matkan tulokseen.

Sotamarsalkka Mannerheim tahtoi myös kuulla lähemmin matkasta. Hän pyysi minut lounaalle yhdessä kenraali Rudolf Waldenin kanssa. Häntä kiinnostivat lähinnä aseksymykset.

Tietääkseni hallituksella ei ollut tämän jälkeen suoranaista kosketusta Ruotsiin. Kysymystä valmisteltiin sen sijaan valtioneuvostossa. Pääministeri antoi 5. 12. 1935 eduskunnassa hallituksen tiedonannon pohjoismaisesta suuntauksesta, ja eduskuntaryhmät yhtyivät siihen.

Tarkoituksena oli ensin ollut esittää julkilausuma Kansainliitossa. Sitä ennen tahdottiin kuitenkin kuulla eduskuntaryhmien mielipiteitä. Muut ryhmät hyväksyivät sekä asian että esittämistavan, mutta maalaisliitto vastusti aluksi koko skandinaavisista suuntausta pitäen Baltian valtioiden liittoa parempana. Lopuksi päästiin yhteisymmärrykseen asian esittämisestä eduskunnassa.

Julkilausuman esittämisen jälkeen alkoi entistä vilkkaampi yhteistyö Skandinavian maiden, ennen kaikkea Ruotsin kanssa sekä sivistyksellisellä että taloudellisella alalla. Kysymys lujemmasta poliittisesta liitosta oli silloin tällöin puheenaiheena, mutta siitä ei ehtinyt tulla totta, ennen kuin uusi sota oli ovella. Liittoutumisesta puhuttiin sitten uudestaan Suomen talvisodan päätyttyä, mutta sekä Neuvostoliitto että Saksa tukahduttivat keskustelun alkuunsa.

Suomen sosiaalidemokraattinen puolue oli myös hyvin paljon tekemisissä muiden pohjoismaiden työväenpuolueitten kanssa, vierailimme toistemme puoluekokouksissa, oli yhteisiä neuvotte-luja jne. Porvaristo ei kuitenkaan aina pitänyt läheisestä yhteistyöstämme, etenkin kun puoluetovereita oli pohjoismaissa pääministereinä, ja nämä antoivat siten porvarien mielestä ehkä liikaa loistoa sosiaalidemokraattien kokouksille. Tästä esimerkiksi ulkoministeriön lehdistöpäällikön K. N. Rantakarin Wäinö Wuolijolle 19. 9. 1935 kirjoittama kirje.

Rantakari mainitsee ”mustana huolenaan” olevan pohjoismaisten pääministerien tuloon Helsinkiin. Hän sanoo aluksi otaksu-

neensa, että heidän käyntinsä Helsingissä olisi omansa tekemään Suomen hallituksen suuntautumispyrkimykset suositummiksi orientoitumiselle aikaisemmin penseissäkin piireissä ja uskottamaan muulle maailmalle pohjoismaisen ryhmittymisen valmiimaksi kuin se oli. Mutta silloin pääministerien olisi osoitettava Suomen hallitukselle vähintään yhtä paljon huomaavaisuutta kuin suomalaisille puoluetovereille.

Rantakari toteaa kuitenkin herrojen käynnin pääministeri Kivimäen luona muodostuvan toisarvoiseksi sosiaalidemokraattien puoluejuhlaan osallistumisen rinnalla. Se häiritäisi Rantakarin mielestä pahoin ponnistuksia pohjoismaisen suuntauksen puolesta:

”Jos nämä vastahakoisesti mukaan talutetut pääsevät sanomaan, että koko orientaatio merkitsee sosialidemokratian vahvistumista meillä, niin onhan asia pilalla täällä Suomessa ja samalla Ruotsissa, koska tässä yhteydessä tullaan suomenkielisellä taholla käyttämään sellaista kieltä, että ilmankin herkäät ruotsalaiset siitä kerrassaan loukkaantuvat. Tuollainen vieraan maan ministerien käyttäminen vaalidemonstraatiotarkoituksiin tullaan leimaamaan sekaantumiseksi meidän sisäisiin oloihin jne. Korvia särkee kuvitella sitä huutoa, jolla todellakin särjetään Jerikon muurit.

Kunnioitukseni nousi P. A. Hanssonia kohtaan kuultuani, että hän oli lausunut epäilyksensä tuota juhlatervehdyshommaa kohtaan. Kuka asian sitten sai ratkeamaan niin kuin kerroin, en tiedä. Ehkä Tanner, jossa, koska on niin kuin me muutkin myös kaksijalkainen nisäkäs, saattaa puoluepäällikkö joskus voittaa valtiomiehen.

En tiedä lainkaan, miten sinä tätä itsessään pientä asiaa arvostelit, mutta kun olen täällä paikan päällä, pidän kaverillisena velvollisuutenani maalata seinällesi pirun niin realistisena kuin miltä se täällä näyttää. Ajattelen, että jos katsot pelkoni todenmukaiseksi, teet jotakin, ellet, niin et tee mitään. Oli ensin aikomukseni jutella tästä asiasta Tannerille, mutta luovuin siitä päätettyä-

ni, että jos ei hän sinulta ota vaikutusta tai mahdollisesti Kivimäeltä, jos tämä asiasta hänelle puhuisi, niin ei kai silloin yhtään mitään minulta. Tuus Rantakari.”

Rantakarin näkemys asiasta oli turhaa ”vouhotusta”. Pääministerit vierailivat Helsingissä ja puoluejuhlassakin, samoin kävivät tervehtimässä pääministeriä, eikä heidän käyntinsä suinkaan vaikeuttanut pohjoismaisen suuntauksen hyväksymistä eri piireissä, pikemminkin ehkä päin vastoin.

Puhuin pohjoismaisesta yhteistyöstä Skandinavian pääministerien vieraillessa Helsingin Työväentalossa pidetyssä ”Pohjoismaiden yhteistyöjuhlassa” 8. 12. 1935. Huomautin, ettemme juhlina yksinomaan työväenluokan yhteistoiminnan merkeissä, vaan tähtäsimme Pohjolan kansojen väliseen yhteistyöhön. Totesin, ettei Suomi kuulunut maantieteellisesti Skandinaviaan eikä sen kansan enemmistö puhunut samaa kieltä kuin pohjoismaiset kansat. Eivät myöskään yhteiset historialliset muistot yksinään riittäisi. Ennen kaikkea täytyisi yhteistyön pohjana olla yhteisten etujen valvomisen tarve, muuten sillä ei olisi suuriakaan mahdollisuuksia johtaa tuloksiin. Tällainen tarve kuitenkin oli: ”Kaikki pohjoismaat kuuluvat pienten kansojen perheeseen samalla maantieteellisellä alueella. Kaikki ne haluavat elää rauhassa ja rauhassa kehittää kansojensa hyvinvointia. Erikseen otettuina ne voivat sangen vähän vaikuttaa maailman menoon, mutta yhdessä ne jo muodostavat huomattavan ryhmän Euroopan valtojen konsertissa, ryhmän, jonka mielipiteitä ei kokonaan voida sivuuttaa. Mikään niistä ei halua heittäytyä jonkin suurvallan vanaveteen ja semmoisen vasallina sekaantua suurvaltojen keskinäisiin etutaisteluihin. Sen sijaan ne voivat luottamuksella lähestyä toisiaan, varmasti tietäen, ettei kukaan niistä halua toistaan sortaa. Valvottavien etujen yhtäläisyys on siis melkoinen jo ulkopoliitikassakin.

Taloudellisella alalla ei myöskään ole vaikea osoittaa, että lähenemisestä ja yhteisistä menetelmistä on kaikille asianomaisille suurta hyötyä. Tämä on moneen kertaan voitu todeta niissä neu-

votteluissa, joita tässä mielessä on käyty. Useat erikoisalat ovatkin jo päässeet verrattain pitkälle yhteisissä neuvotteluissa.

Mitä taasen pohjoismaissa vallitseviin oloihin tulee, voi jo vähäisellä tutustumisella todeta, että ne suurin piirtein ovat samanlaisia. Matkustellessaan näissä maissa tuntee kaikkialla olevansa kuin kotonaan, ja se kai on varmin merkki siitä, että liikumme samanlaisella pohjalla. Ennen kaikkea on tärkeätä korostaa sitä, että demokratiolla kaikissa pohjoismaissa on vahvat juuret ja että ne siinä suhteessa edukseen eroavat useista muista Euroopan maista.

— Kun on ollut kysymys lähemmästä yhteistyöstä skandinaavisten naapurimaiden kanssa, on voitu todeta tällä ajatuksella olevan hyvä kaikupohja maassamme, puolue- tai muista rajoista riippumatta. Varsinkin on maamme työväenluokka tätä lähentymistä harrastanut. Se on suurella ihailulla seurannut puoluetovereidensa ponnistuksia läntisissä naapurimaissa. Se on iloinnut jokaisesta voitosta, minkä näiden valtiolliset ja ammatilliset järjestöt ovat saavuttaneet. Se on asettanut itselleen tämän toiminnan esikuvaksi, jota se koettaa omassa maassaan toteuttaa. Täältä käsin ollaan siis valmiita tarjoamaan ystävän kättä, ja toivotaan, että se myös vastaanotetaan.”

Kivimäen hallituksen kaatuminen

Vuoden 1936 valtiollisissa vaaleissa sosiaalidemokraattinen puolue vahvisti vielä entisestäänkin asemaansa. Edustajaimme luku nousi eduskunnassa 83:een. Kaksissa vaaleissa mandaattiemme määrä oli noussut 17:lla eli lähes 20 %:lla. Kivimäen hallituksen olisi silloin mielestäni ollut heti uuden eduskunnan istuntopäivän alkaessa otettava selville, oliko sillä jatkuvaa kannatusta.

Olimme vaalien jälkeen valmiit menemään hallitukseen ja palauttamaan vinoon kasvanutta valtiollista elämäämme takaisin

kansanvaltaisille poluille. Emme kuitenkaan halunneet ottaa hallitusvastuuta yksin, vaan olimme käyneet neuvotteluja maalaisliiton kanssa.

Eduskuntatyön alettua syksyllä minun oli matkustettava Varsovaan Kansainvälisen osuustoimintaliiton keskuskomitean syyskokoukseen. Vaimoni oli mukana matkalla, ja meistä oli erittäin hauskaa tutustua Puolaan ja sen ystävälliseen osuuskauppaväkeen. Kokoukset onnistuivat hyvin, ja isäntäväkemme kestitsi ja huvitti meitä mainiosti.

Olisimme jääneet vielä muutamiksi päiviksi Varsovaan, mutta sain Hannes Ryömältä sähkeen, jossa mainittiin lyhyesti Kivimäen hallituksen saaneen epäluottamuslauseen ja eronneen. Ryhmän toivomuksen mukaisesti minun oli palattava kotiin mahdollisimman pian. Niinpä palasimme heti seuraavalla koneella Tallinnan kautta Suomeen.

Osoittautui, että Kivimäen hallitus oli tehnyt luottamuskysymyksen eräästä rikoslain maanpetospykälään esittämästään muutoksesta. Eduskunnan hylättyä ehdotuksen se oli eronnut. Uhkamaassa olisi ollut toinen, paljon ikävämpi juttu, kuuluisa etsivän keskuspoliisin salainen muistio, jossa kunniallisia kansalaisia oli tehty valtiollisesti epäluotettaviksi. Siitä oli suunniteltu välikysymystä, johon hallitus olisi varmasti kaatunut. Siten oli tarkoitus raivata Kivimäen hallitus tieltä ja saada uusi vapaamielimpi ministeristö tilalle.

Kivimäen hallitus sai sosiaalidemokraateilta monessa yhteydessä melko huonon jälkimaininnan. Mielestäni siihen ei ollut kuitenkaan syytä. Hallitus oli oman aikakautensa tulos. Sen parempaa ei ollut saatavissa silloin, kun se muodostettiin. Se oli hoitanut hyvin asiansa levottomina aikoina. Järjestys maassa parani ja taloudellinen elämä saatiin sen aikana normaaleille raiteille.

Heti matkalta palattuani presidentti Svinhufvud kutsutti minut ryhmän puheenjohtajana luokseen keskustelemaan, minkälaiseen hallitukseen olisi pyrittävä. Noudatin kutsua. Kuulumisien jälkeen

päästiin vähitellen hallituskysymykseenkin. Ilmoitin selvästi ryhmän kantana, että olisi saatava aikaan kokoomushallitus, joka aloittaisi uuden suuntauksen sisäpolitiikassa ja jossa meidän suunnitelmiamme mukaan myös sosiaalidemokraattinen puolue olisi mukana. Keskustelumme oli sopuisa ja totesimme, että asia olisi niin sillä kertaa järjestettävä. Erotessamme olimme täysin yksimielisiä siitä, että tätä linjaa olisi nyt kuljettava.

Tuskin olin päässyt Elantoon ja mennyt aamiaiselle, kun minut kutsuttiin puhelimeen. Svinhufvud aloitti keskustelun sanomalla: ”Kuules, ei siitä meidän ajatuksestamme sittenkään tule mitään. En minä voi ottaa sosiaalidemokraatteja hallitukseen. Tahdoin siitä ilmoittaa Sinulle heti tuoreeltaan, ennen kuin ryhdyt mihinkään toimenpiteisiin.”

Olin ällistynyt, sillä ei ollut kulunut puoltakaan tuntia siitä, kun olimme lyöneet kättä sen päälle, että nyt olisi ennen kaikkea sosiaalidemokraattien oltava mukana hallituksessa. Vastasin sen vuoksi melko töykeästi: ”Sopiihan Sinun yrittää muodostaa hallitus toisella pohjalla, mutta sen voin Sinulle sanoa, ettei se hallitus tule pysymään pystyssä.” — Svinhufvud mutisi jotakin vastaukseksi, ja siihen keskustelumme päättyi. Hän piti päänsä eikä halunnut sosiaalidemokraatteja mukaan. Hänen luonaan oli sillä välin käynyt joku kokoomuspuolueen johtohenkilöistä ja saanut Ukko-Pekan pään kääntymään.

Hallituksen muodostaminen annettiin Kyösti Kallion tehtäväksi. Hän sai aikaan maalaisliiton ja edistyksen yhteishallituksen, jossa oli pari kokoomuslaista ammattiministeriä. Sosiaalidemokraatit, eduskunnan voimakkain ryhmä, jätettiin syrjään ja muodostettiin vähemmistöhallitus. Se oli parlamentaarisen käytännön karkeata syrjäyttämistä. Oli selvää, että sellainen hallitus saattoi olla vain väliaikainen.

Puhuin kysymyksestä Helsingin työväentalossa 20. 10. 1936. Totesin meitä kohdellun toisen luokan kansalaisina. Huomautin, että tasavallan presidentin olisi ollut ensi sijassa käännäyttävä sosiaalidemokraattien puoleen pyytäen meitä muodostamaan halli-

tusta, koska olimme eduskunnan suurin ryhmä ja olimme lisäksi äänestäneet hallitusta vastaan.

”Parlamentaarinen käytäntö sanoo, että valtion päämiehen asiana on kysymykseen tulevasta puolueesta etsiä käsiinsä se henkilö, jolle hän uskoo hallituksen muodostamisen, eli siis tulevan pääministerin. Tämän tulevan pääministerin asiana on sen jälkeen kerätä ympärilleen ne henkilöt, joihin hän luottaa ja joiden kanssa hän toivoo voivansa menestyksellä työskennellä. Yhdessä näiden kanssa hän myös laatii hallitusohjelman, jota vastaisessa hallitustoiminnassa tullaan noudattamaan. Kumpaankaan näistä kysymyksistä, eri ministerisalkkujen hoitajien vaaliin yhtä vähän kuin hallitusohjelmaankaan nähden ei valtion päämiehellä parlamentaarisen käytännön mukaan ole määräämisvaltaa. Korkeintaan hän voi ystävällisesti neuvotellen koettaa saada oman mielipiteensä huomioonotetuksi. Tämä kaikki seuraa parlamentaarisesta käytännöstä, joka meillä on katsottu niin tärkeäksi, että se on suorastaan otettu hallitusmuotoon määräämällä, että hallituksen on nautittava eduskunnan luottamusta.

Näin sanoo parlamentaarinen teoria. Käytännössä meillä äskeisessä hallitusvaihdoksessa meneteltiin jokaisessa kohdassa täsmälleen päinvastoin.

Eräs Uuden Suomen artikkeli sunnuntaina 27. 9., siis heti hallituksen kaatumisen jälkeen, antoi aavistaa, mitä mielialoja oikeiston taholla liikkui. Siinä ei annettu mitään arvoa parlamentaarille menettelytavoille. Samoin siinä jyrkästi sanottiin, että sosialidemokraattinen puolue on mahdoton hallituksessa vuoden 1930 jälkeen, siis lapuanliikkeen alkamisen jälkeen.

Aluksi luultiin, että tämän mielipiteen esiin heittäminen oli vain tavallisia Uuden Suomen hermostuksen puuskauksia, mutta seuraavat päivät, jolloin hallitusta koottiin, osoittivat, että myös tasavallan presidentti oli samalla kannalla. Luonaan käyville ryhmien puheenjohtajille hän ilmoitti haluavansa koota porvarillisista ryhmistä kokoonpannun hallituksen, jossa kokoomus ja ruotsa-

lainen puolue olisivat mukana ja joka mieluummin kulkisi kokoomuksen lipun alla.

Päätäväisesti ilmoitettiin kaikille, että sosiaalidemokraattien hallitukseen tulo ei tule kysymykseen.

Kun kysymys hallituksen muodostamisesta oli eduskuntaryhmissä esillä, ilmoitti sosialidemokraattinen ryhmä toivovansa, että hallituskysymys ratkaistaisiin täysin parlamentaarisella tavalla muodostamalla hallitus, joka voisi nojautua mahdollisimman laajaan kansanvaltaisten ryhmien enemmistöön'. Jos tällainen hallitus muodostettaisiin, ilmoitti sosialidemokraattinen ryhmä olevansa valmis siihen osallistumaan. — Tämä ilmoitus otettiin yleensä suurella tyytyväisyydellä vastaan. Ja sehän osoitti, että meidän taholtamme ei ainakaan liikoja vaadittu, vaan oltiin taipuvaisia yhteistoimintaan mahdollisimman laajalla pohjalla ja toivottiin myös voitavan aikaansaada kaikkia tyydyttävä hallitusohjelma. — Useat muutkin ryhmät — kokoomusta ja ikl:ää lukuun ottamatta — olivat samalla periaatteellisella kannalla. Ikl huvitti maailmaa vaatimalla muodostettavaksi hallitusta, joka ei missään asiassa poikkea laillisuuden tieltä.

Asiassa alkoi tämän jälkeen esiintyä vaikeuksia. Se suunnitelma, jota tavoiteltiin, ei näkynyt olevankaan toteutettavissa. Oli pelättävissä, että syntyy perustuslakitaistelu, jos valtion päämies aikoo pysyä alkuperäisessä suunnassaan. Siinä tapauksessa hän tuskin olisi saanut hallitusta ensinkään kokoon. Sen välttämiseksi tapahtui vähitellen myönnytys toisensa jälkeen. Oli käännyttävä maalaisliiton puoleen, pyydettyä sitä muodostamaan hallitus. Hallituslistaan tahdottiin kuitenkin edelleen sekaantua ja samoin hallituksen ohjelmaan. Vähitellen asia kuitenkin järjestyi.

Tuloksena on nyt, että meillä on maalaisliittolais-edistysmielinen hallitus, jossa on pari kokoomuslaista ammattiministeriä ja jonka takana 200 edustajasta on vain 60. Se on siis kyllä askel parempaan suuntaan, ollen leveämmällä pohjalla kuin aikaisempi Kivimäen hallitus. Täysin parlamentaarinen ei tämäkään hallitus vielä ole.

Suurin puolue on siitä poissa ja hallituksen on asioita johtaessaan nojaututtava milloin oikealle milloin vasemmalle.

Valtion päämies olisi hyvän tavan mukaan jätettävä valtiollisen keskustelun ulkopuolelle. Mutta jos hän ryhtyy harjoittamaan persoonallista politiikkaa, on hänen alistuttava siihen, että sitä myös kansalaisten keskuudessa arvostellaan. Tämän tapauksen johdosta onkin arvostelua harjoitettu, joskin se on ollut veraten lievä.

Mielestäni on tässä yhteydessä sanottava, että presidentti Svinhufvud on näin menetellen jatkanut pääministeri Svinhufvudin aikaisempaa politiikkaa. Ei tulisi kysymykseenkään, että josakin muussa kansanvaltaisessa valtiossa näin meneteltäisiin. Ei Englannin kuningaskunnassa eikä Skandinavian kuningaskunnissa koskaan tulisi kysymykseen, ettei vaaleissa voittajana suoriutuneelle puolueelle annettaisi tehtäväksi hallituksen muodostamista. Huomaamme siis, ettei valtiomuoto semmoisenaan ratkaise kansanvaltaisuuskysymystä. Tasavallanhan pitäisi olla edistyneintä kansanvaltaa, mutta näemme, että kuningasvalta voi tässä suhteessa olla paljon pitemmälle kehittynyt. Monet ovatkin viime aikoina piloillaan valittaneet, ettei Suomessa ole kuningasta.

Havaitsemme uudelleen, ettei ulkokuori mitään merkitse, ellei sisältö ole oikea. Asianlaita on sama kuin viinin suhteen. Hyvää viiniä tapaa sekä pitkäkaulaisissa että lyhytkaulaisissa pulloissa.”

Kallio presidentiksi

Svinhufvudin toiminta hallituskysymyksessä muodostui hänen poliittisen uransa päätepisteeksi. Sosiaalidemokraattinen puolue katsoi hänen teollaan menettäneen viimeisenkin mahdollisuutensa olla Suomen kansan presidenttinä ja aloitti järjestelmällisen taistelun häntä vastaan. Presidentin toimintakausi oli pian päätty-mässä. Uudet vaalit oli toimitettava puolen vuoden kuluttua.

Valitsijamiesvaalien lähestyessä kokoomus ja muu oikeisto

asetti Svinhufvudin uudelleen ehdokkaaksi ja ryhtyi ponteviin vaalivalmisteluihin. Heidän tunnuslauseenaan oli: "Ukko-Pekka uudelleen." Siihen vasemmistokin yhtyi lisäämällä yhden sanan: "Ukko-Pekka uudelleen — Luumäelle."

Vaalitaistelu oli ankara. Olin sosiaalidemokraattien ehdokkaana, mutta valituksi tulon mahdollisuudet olivat mitättömät. Siten sosiaalidemokraatit äänestivät jo ensimmäisessä äänestyksessä Ståhlbergia, joka saikin 150 ääntä. Ruotsalaiset pettivät eivätkä äänestäneetkään silloin Ståhlbergia, joten lupauksemme mukaan äänestimme Kalliota toisessa äänestyksessä torjuaksemme siten varmasti kaikki Svinhufvudin mahdollisuudet. Kallio saikin 177 ääntä ja tuli siten valituksi tasavallan presidentiksi.

Kallio tuli ensi kerran näköpiiriini jo ensimmäisessä eduskunnassa. Hän oli solakka nuori mies, melkein poika vielä, näkyi olevan urheilijatyyppi. Tokoin hallituksessa 1917 olimme molemmat. Silloin ihmettelin, millä ansioilla Kallio oli sinne tullut, hän oli silloinkin nuoren ja höyläämättömän näköinen. Mutta hän oli reipas mies ja lausui mielipiteensä selkeästi ja kauniisti.

Myöhemmin jouduin paljonkin tekemisiin Kallion kanssa. Hän oli eduskunnan puhemiehenäkin, vaikka sai aina kaikki ruotsalaisten äänet vastaan. He eivät voineet ymmärtää sellaista tilannetta, että puhemiehenä olisi henkilö, joka ei voinut hoitaa tehtäviään kahdella kielellä. Ruotsalaiset koettivat osoittaa kaikessa, etteivät olleet hänen kannallaan. Se ei tosin muuta eduskuntaa paljon vaivannut, ruotsalaisiahan oli enimmilläänkin vain kymmenesosa edustajista.

Presidenttinä Kallio hoiteli asioita tietyllä arvovallalla. Hänessä ei voinut havaita ainoatakaan piirrettä, joka olisi viitannut oman edun hankkimiseen. Hän oli aina yleistä hyvää harrastava ja koetti sovittaa puheensakin sen mukaisesti.

Kallio oli hyvinvoipa maanviljelijä Nivalasta. Kävin siellä hänen kotonaan ja totesin, että Kaisa Kallio oli harrastanut aikanaan paljon käsitöitäkin, niitä oli kaikkialla. Varsinaisesti Kallio

ei ollut isäntä sen jälkeen, kun hän joutui politiikkaan. Hän oli Helsingissä ja Kaisa Kallio hoiteli maatilaa isännänhousut yllään. Kallio kirjoitti joka päivä kirjeen kotiin ja seurasi postin ja puhelimen välityksellä myös maanviljelystään.

Tietysti Kallio oli maalaisliittolainen ja esiintyi sen mukaisesti, mutta hän ei ollut koskaan millään tavalla kiihkoilija eikä mennyt äärimmäisyyksiin. Hän ei myöskään koskaan loukannut ketään; harvinainen henkilö siinä suhteessa eduskunnassa.

Kallio koetti parastaan saadakseen maan asiat kuntoon. Hän tuntui luottaneen minuunkin, sillä hän tuli usein puhumaan ajatuksistaan ja kysyi mielipidettäni eri asioista. Hän toi myös puheidensa konseptit korjailtavakseni, varsinkin eduskuntaa koskevat puheet presidenttikautenaan, eikä hän lainkaan pahastunut, vaikka peukaloininkin niitä.

Annoin suuren arvon Kalliolle.

Puna-multayhteistyötä

Neuvottelut hallitusyhteistyöstä

Ajatus työläisten ja talonpoikien yhteishallituksesta tuli esille varsinkin vuoden 1933 vaalien jälkeen. Ruotsissa ja Tanskassa oli juuri sitä ennen solmittu sopimukset sosiaalidemokraattisten hallitusten ja talonpoikaisryhmien välillä.

Totesin puheessani Pohjanmaalla elokuussa 1933, että ryhmityksellä oli asiallinen pohja, olivathan kummatkin ryhmät maassamme vankasti demokraattisia ja vastustivat jyrkästi diktatuuri-yrityksiä. Suurena vaikeutena oli kuitenkin taloudellisten ohjelmien yhteensovittelu. Ruotsissa ja Tanskassa oli pakotettu vastahakoiset talonpojat sopimukseen, Ruotsissa vaaleilla uhkaamalla ja Tanskassa suoritettujen vaalien avulla.

Puheessani arvelin, että meillä tuottaisi lisävaikeuksia maalaisliiton samoin kuin edistyksenkin kehittymättömyys ja arkuus, ne kun eivät valitsijainsa ja oikeiston uhkauksien vuoksi suosuisi mielellään yhteistoimintaan sosiaalidemokraattisen puolueen kanssa. Oikeisto olikin käyttänyt koko asevarastonsa pilkasta järeään tykistöön osoittaakseen ajatuksen mahdottomuuden. Se kuvasi sitä suurimmaksi lehmänkaupaksi, mitä parlamentaarisessa elämässämme koskaan olisi tehty.

Maalaisliitto oli puolestaan häikäilemättä ajanut omaa ohjelmaansa ottamatta lainkaan huomioon sosiaalidemokraattien toivomuksia. Sopimuksen avulla voitaisiin tietysti tasoittaa ja koettaa toteuttaa kummankin ohjelmavaatimuksia. Totesin: "Tämä liittoajatus näyttää joka tapauksessa olevan liian hyväuskoinen ja ennen kaikkea ennenaikainen. Parasta lieneekin antaa olojen rauhassa kehittyä ja nykyisen Kivimäen hallituksen jatkaa hallitsemistaan, kunnes sen eteen kasaantuu voittamattomia vaikeuksia.

Sosialidemokraattisella puolueella ei ole minkäänlaista halua tyrkyttää apuaan, vielä vähemmän esiintyä hylättynä kosijana.”

Puolueneuvostossa 25. 11. 1934 pitämässäni puheessa totesin maalaisliiton tosin olevan kansanvaltainen mutta kuitenkin täydellinen luokkapuolue. Se ajoi yksinomaan maataloustuottajien asioita niin täydellisesti, että se edelleen oli pulapuolue. Maalaisliitossa oli hallitushalua, ja kun se ei päässyt hallitukseen, se oli katkeroitunut. ”Nähtävästi puolueen pyrkimyksenä on päästä mahdollisimman pian hallitukseen, saada siellä osoittaa joitakin suuria eleitä ja esittää joitakin heille tärkeitä uudistuspyrkimyksiä sekä sen jälkeen nopeasti kaatua, ennen kuin uudet vaalit ovat edessä. Sillä vanhastaan tiedämme, ettei maalaisliitto uskalla vaalien aikana olla hallituksessa. Se haluaisi siis päästä hallitukseen ja sieltä ulos, ennen kuin vaalit tulevat, ja siitä johtuu, että hermostus on suuri.”

Vähitellen mielipiteet alkoivat kuitenkin muuttua suosiollisemmiksi työläisten ja talonpoikien hallitusta kohtaan. Erityisesti sosiaalidemokraattien vuoden 1936 vaalivoiton jälkeen ajatusta alettiin harkita vakavasti. Vaalien tuloksena suomalaiset porvarilliset puolueet menettivät enemmistönsä eduskunnassa. Sosiaalidemokraattisella puolueella oli yhdessä ruotsalaisen kansanpuolueen kanssa mahdollisuus muodostaa erinäisissä kysymyksissä enemmistö. Hallituskokoomus olisi voitu luoda enemmistöpohjalla myös sivuuttamalla maalaisliitto. Se antoi maalaisliiton jäsenille aihetta ryhtyä vakavammin harkitsemaan lähentymistä sosiaalidemokraattiseen puolueeseen. Syksyllä 1936 hyväksyttiinkin sopimus maalaisliittolais—sosiaalidemokraattisesta hallituspohjasta, joka sitten jäi odottamaan presidentinvaaleja.

Jo presidentinvaalitaistelun aikana Niukkanen ja meidän puoluesihteerimme Aleksi Aaltonen istuivat monia iltoja pitkään Tornissa kiistellen hallitusohjelmasta, olihan siinä melkoisesti sovittelamista puolin ja toisin. Minua pidettiin selvillä neuvotte-
lujen kulusta ja kysyttiin, kuinka pitkälle voitaisiin missäkin kohdassa mennä. Aina välillä kysyttiin, tahtoisinko mennä mu-

kaan neuvotteluihin, mutta kehotin heitä jatkamaan kahden. Lop-
puneuvotteluihin menin kuitenkin mukaan. Istuimme Tornissa
hyvin myöhään.

Pääministeristä keskusteltaessa Niukkanen katsoi minua ja mi-
nä Niukkasta. Tulimme siihen tulokseen, että oli ilmeisesti pa-
rempi, ettei kumpikaan meistä ryhtyisi pääministeriksi. Olimme
jo kuulleet, että edistyskin olisi halukas ottamaan osaa hallituk-
seen. Pääministeriehdokkaana oli ensin Ryti, jota presidenttikin
kannatti, mutta Ryti ei ollut aluksi neuvottelujen aikana Helsin-
gissä. Lisäksi puoluetoimikunta oli vastahakoinen hänen suhteensa
ja tahtoi paikalle Cajanderia. Yhteisneuvotteluissa päädyimme-
kin sitten Cajanderiin, jonka tiesimme toimeliaaksi mieheksi.

Esittelin hallituskysymystä puolueuuevostolle 7. 3. 1937. Eh-
dotusta puoltavina seikkoina totesin, että kansanvaltaisten pii-
rien muodostaman enemmistöhallituksen avulla voitaisiin suojella
kansanvaltaa aivan toisella tavalla kuin vähemmistöhallituksen
avulla. Mukana ollen voisimme ainakin estää pahimmat työvä-
keen kohdistuvat loukkaukset, voisimme saada aikaan muutoksen
virkakunnan, armeijan ja koulun suhtautumisessa työväenliik-
keeseen ja yleensä kansanvaltaisiin pyrkimyksiin. Meidän halli-
tukseen menomme nostaisi myös puolueen arvonantoa. Lisäksi
osallistuessamme hallitukseen yhdessä maalaisliiton kanssa pääsi-
simme kehittämään sitä, "se kun on kuriton ja huonosti kasvatet-
tu lapsi".

Matti Turkia viittasi kokouksessa Eetu Salinin sanoihin: "Ostaa
saa puolueen nimeen niin paljon kuin tahtoo, mutta ei mitään
myydä." Totesin, että toisinaan oli myytäväkin, ja suunniteltu
hallituskokoomus maksaisi useita ohjelmakohtiamme, myönny-
tyksiä tapahtuisi pääasiassa meidän tahollamme. Sellainen halli-
tus ei voisi vastapainoksi tarjota sosiaalisia uudistuksia puhu-
mattakaan sosialisoimiskysymyksestä, joka saataisiin panna pit-
käksi aikaa hyllylle. "Eräänä epäilyttävänä asianhaarana on tie-
tysti ennen muita mainittava vaikeus toimia maalaisliiton kanssa.

Kaikki ne porvaritkin, jotka ovat olleet hallituksessa heidän kanssaan, sanovat, että vaikeampia työtovereita ei voi löytää.”

Huomautin puolueuuevostolle myös siitä, että hallituksessa olevia puolueen jäseniä olisi tuettava aivan toisella tavalla kuin oli tehty 1917 ja 1927. Jälleen vasemmistosiipi kannatti hallitukseen menoa, mutta epäilin, että he taas pian kyllästyisivät. Kokouksessa päätettiin kuitenkin hallitukseen menosta.

Cajanderin hallituksen nimittäminen

Päästyämme hallitusneuvotteluissa sopimukseen menin neuvottelemaan Cajanderin kanssa. Hän näytteli hyvinkin hämmästynttä ehdotuksen johdosta, vaikka ilmeisesti tiesi siitä etukäteen. Hän ”koketeerasi” melko pitkään, kuinka hän voisi siihen ruveta, eihän hänestä olisi jne. Lopulta hän suostui, ja esitin hänelle valmiin ohjelman ja ministerilistan.

Presidentti nimitti sitten 12. 3. 1937 hallituksen, jonka pääministerinä oli siis A. K. Cajander, ulkoministerinä Rudolf Holsti, sisäministerinä Urho Kekkonen, puolustusministerinä Juhon Niukkanen, valtiovarainministerinä Väinö Tanner, opetusministerinä Uuno Hannula, maatalousministerinä P. V. Heikkinen, apulaismaatalousministerinä Juhon Koivisto, kulkulaitosministerinä Hannes Ryömä, apulaiskulkulaitosministerinä Väinö V. Salovaara, kauppaministerinä Väinö Voionmaa ja sosiaaliministerinä J. W. Keto.

Cajander oli lähinnä hallituksen puheenjohtaja eikä pääministeri, ja puheenjohtajaksi häntä usein sanottiinkin. Hän toimi hyvin sovittelun asioita. Hän oli tunnollinen ja ahkera. Hän ei myöskään ollut turhantärkeä. Hän saattoi usein soittaa jostakin asiasta ja ilmoittaa tulevansa keskustelemaan esim. työhuoneeseeni. Vastasin siihen, että tietysti minä menisin pääministerin luokse eikä päinvastoin, mutta Cajander ei piitannut sellaisista muodollisuuksista, vaan tuli aina itse ao. ministerin luo. Siten

asiasta ei myöskään tullut niin virallista, vaan voitiin vapaasti keskustella kaikessa rauhassa.

Niukkanen oli maalaisliiton ministeriryhmän johtava henkilö. Hänen kanssaan tuli hyvin toimeen, kun hänet oppi ensin tuntemaan, ja häneen saattoi aina luottaa. Jos hänen kanssaan sopi jostakin asiasta, tiesi, että niin myös tehtiin; hän sai ryhmänsä suostumaan asiaan.

Maatalousasioista määräsivät tietysti maalaisliittolaiset maatalousministerit. Heidän kanssaan minulla oli hieman erimielisyyksiä. Heikkisellä — ja myöhemmin samaa tapaa noudattaen Kallio-koskella — oli tapana kasvattaa budjettia siten, että he tahtoivat joka momentille maataloudessa aina hiukan lisää, ei paljon, ei koskaan mitään levottomuutta herättäviä ehdotuksia, milloin se oli 5 000, milloin 2 000 markkaa joka momentille. Minua pikkulisäykset rupesivat vaivaamaan ja ärähdinkin monta kertaa heille siitä. Samalla aivan huomaamatta maatalousministerit aloittivat tukemisjärjestelmän, aina jollekin kasville piti antaa tukea jne. — Koivisto oli suora pohjalainen, hän sanoi reippaasti mielipiteensä ja jos huomasi olevansa väärässä, antoi yhtä reippaasti toisenkin mielipiteelle arvoa.

Sosiaalidemokraattien keskuudessa minä toimin yleensä ”esilukijana” ja pidin ryhmää hallituksessa koossa. Yhteistyö oli hyvä, harvoin meillä oli ryhmäkokoustakaan, vaikka huomasimme pian, että maalaisliittolaiset ministerit niitä pitivätkin. Kaiken varalta mekin sitten joskus totesimme keskuudessamme, miten menettelisimme.

Yliopiston suomalaistaminen

Yliopiston suomalaistamisessa oli ollut liikehtimistä useita kertoja jo 1930-luvun alkupuolella, sillä 1923 annettua yliopistolakia pidettiin monilla tahoilla suomenkielisille opiskelijoille epäoikeudenmukaisena. Vuoden 1930 vaaleissa eduskuntaan oli va-

littu suomenkielisten porvarillisten edustajain enemmistö, ja niin 54 porvaria jätti aloitteen yliopiston täydellisestä suomalais-tamisesta ja ruotsinkielisen yliopisto-opetuksen järjestämisestä sen ulkopuolella. Ylioppilaat painostivat eduskuntaa, mutta se hylkäsi kuitenkin aloitteen helmikuussa 1932. Ylioppilaat aloittivat silloin luentolakon, mutta Mäntsälän tapausten johdosta asia jäi hetkeksi syrjään.

Kivimäen hallitus antoi sitten syksyllä 1934 esityksen, jossa ehdotettiin Helsingin yliopistoon ruotsinkielistä linjaa. Siihen olisi tullut 21 professoria. Esityksen johdosta ylioppilaat järjestivät kaikkialla maassa kansalaiskokouksia, ja kerättiin ylioppilas-adressi. Ruotsinkieliset keräsivät puolestaan adressin, jossa hekin tuomitsivat hallituksen esityksen. Eduskunta kutsuttiin ylimääräisille valtiopäiville tammikuussa 1935 käsittelemään yliopistolakiehdotusta.

Päätöstä ei kuitenkaan saatu syntymään, sillä aitosuomalaiset panivat ylioppilaiden avustamina toimeen voimakkaan, yli viikon kestäneen jarrutuksen, joten presidentti päätti lopulta valtiopäivät tuloksettomina.

Esittäessäni ryhmän kannan sanoin mm.: "Niin kauan kuin meillä on ratkaisematta lukuisia vähävaraista kansanluokkaa koskevia ja sen asemaan syvästi vaikuttavia kysymyksiä, niin kauan kuin meillä on laajaa työttömyyttä, palkkataso alhainen, verotusta emme saa alennetuksi, emme edes raskasta ja kohtuutonta tulliverotusta, on turhaa odottaa, että Suomen työväenluokka voisi innostua semmoisista kuudennen luokan kysymyksistä kuin yliopiston suomalaistuttamisesta. Emmekä me puolestamme voi olla ihmettelemättä sitä, että eduskunnassa olevat talonpoikaisluokan edustajat eivät näe itsellään tärkeämpää tehtävää kuin puuhata tämäntapaisten turhien asioiden kanssa. Kovin ylätuloisissa liikkuvat silloin miehet, joiden jokapäiväinen työ sentään suoritetaan lantatunkion ja muiden yhtä proosallisten, mutta silti tietysti hyödyllisten asiain yhteydessä." Näistä sanoistani maa-

P. E. Svinhufvud — isällisenä ja myhäilevänä työpöytänsä ääressä. Kun astuin hänen työhuoneeseensa, hän tarjosi ensimmäiseksi aina muhkean sikarin. Valok. Suomen Kansallismuseo.

Viimeinen ojennus Mäntsälän suojeluskuntatalolla. Oven yläpuolella oli teksti: Tervetuloa. Valok. Suomen Kansallismuseo.

Palatessaan Ori-
päässä pitämiltään
juhlista mustapaidat
pysähtyivät
Vampulan työväen-
talon edustalle,
missä olin juuri
pitänyt sapekkeaan
puheen ja
haukkunut heidät
perusteellisesti.
Minua vaadittiin
puhumaan myös
heille, mutta kiel-
täydyin, vaikka
rintama näyttikin
uhkaavalta.

Mustapaitojen autokaravaani on tukkinut tien.

Vihtori Kosola oli ollut puhumassa Tampereella muutamaa päivää ennen sosiaalidemokraattisen puolueen puoluekokousta helatorstaina 1933. Hän oli vaatinut puheessaan sosiaalidemokraattisen puolueen lakkauttamista. Siitä sain aiheen lausua hänestä muutamia ponnekkaita sanoja ja kuvasta päättäen näyttää, että olen tukenut esitystäni myös käsin.

Elanto asetti ensimmäisen myymäläauton liikenteeseen Vihdissä 1933, mutta paikakunnan vähittäiskauppijat nostivat sen johdosta syyteen. Syyskuussa 1933 minut tuomittiin 20 päiväsakkoon à 150 markkaa kulkukaupan harjoittamisesta. Kihlakunnanoikeus katsoi pitemmittä perusteluitta, että autostamynti oli kulkukauppaa.

Olin siihen aikaan juuri menossa Tukholmaan vaimoni ja tunnetun Helsingin kaupunginvaltuutetun Georg von Wendtin kanssa. Tukholman laivarannassa oli sanomalehtimiehiä ja valokuvaajia. Seuraavan aamun lehdessä ilmoitettiin tulkuvan yhteydessä, että Suomen tunnetuin kulkukauppias oli saapunut onnellistamaan Tukholman kaupunkia. Kuvassa näynkin raahaavan huomattavan suurta matkalaukkua.

Uuden eduskunnan kokoonnuttua 1908 asetettiin komitea suunnittelemaan oman talon aikaansaamista, Olin mukana tässä tehtävässä alusta alkaen. Nykyinen eduskuntatalo vihittiin käyttöönä vuonna 1931. Sitä ennen eduskunta piti istuntojaan mm. Hallituskadun varrella sijaitsevassa Heimolan talossa, Puhemies Kallio puhumassa istuntokaudella 1924—1925 Heimolan salissa. Valok. Suomen Kansallismuseo.

T. M. Kivimäen johtamalla hallituksella on edelleen hallussaan ennätys: se istui joulukuusta 1932 syyskuuhun 1936. Valok. Suomen Kansallismuseo.

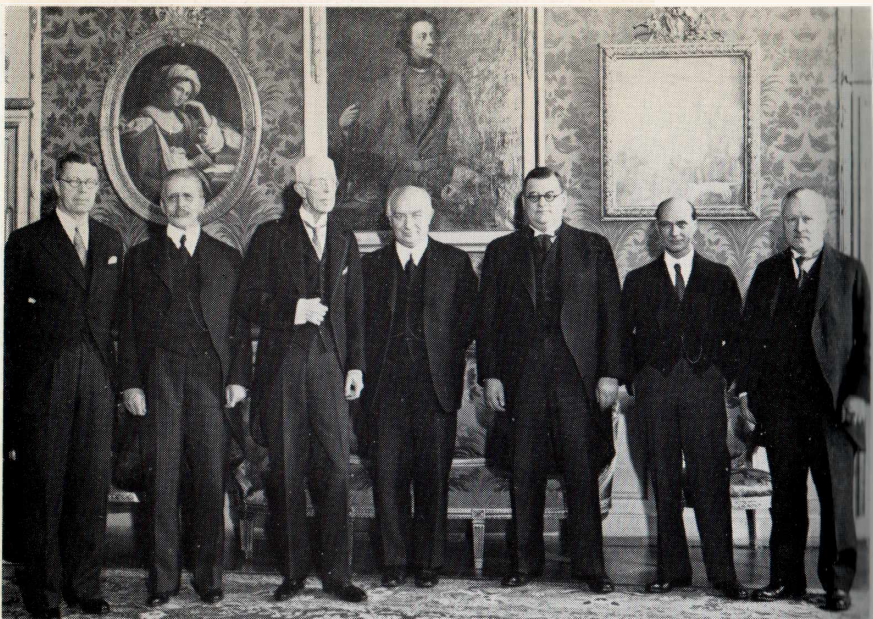

Punamultahallitus saatiin vihdoinkin aikaan presidentinvaikhoksen jälkeen maaliskuussa 1937. Ministeristö koolla 12. 3. 1937.

Punamultahallitus toimi hämmästyttävän sopuisasti, riitaa ei tullut paljon muusta kuin puolustusmäärärahoista. Presidentin esittely marraskuussa 1937.

Ollessamme Tukholmassa Ahvenanmaan kysymyksestä neuvottelemassa tammi-kuussa 1939 kuningas Kustaa V tarjosi lounaan Drottningholmin linnassa. Lounaan jälkeen asetuiimme komeaan riviin valokuvaajia varten. Vasemmalta: kruununprinssi Kustaa Aadolf, pääministeri Cajander, kuningas Kustaa V, pääministeri Hansson, ulkoministeri Erkko, ulkoministeri Sandler ja minä.

Presidentti Kyösti Kallion kanssa olimme vanhat hyvät ystävät. Meillä oli luottamuksellisia keskusteluja kaikista hallituksessa esille tulleista asioista. Kävin myös kesäisin tapaamassa häntä Kultarannassa, josta kuva.

Kävin mielelläni puhumassa sosiaalidemokraattien kesäjuhlilla. Sortavalassa puhuin kesäkuussa 1939. Ilma oli lämmin ja olen heittänyt takin pois.

Sotamarsalkka Mannerheimin kanssa meille tuli kiistaa puolustusmäärärahoista, mutta muuten olivat välimme hyvät. Hän kävi joskus tapaamassa minua Kaikukadun asunnossani.

Tämä on kai tuttu kuva: palaamme Paasikiven kanssa neuvottelumatkalta Moskovasta talvisodan aattona. Valok. Suomen Kansallismuseo.

laisliittolaiset kimpaantuivat melkoisesti, ja sain kuulla niistä vielä vuosia myöhemminkin.

Puhuin yliopistokysymyksestä myös 1. 4. 1937 Helsingin työväentalossa järjestetyssä juhlassa. Totesin yliopiston täydellisen suomalaistuttamisen olevan vähämerkityksinen vain suomalaisuuden kannalta katsottuna. Suomalaisillehan oli tärkeätä ainoastaan se, että sen nuoriso sai kaikissa aineissa täydellisen opetuksen omalla kielellään ja että suomalaiselle kansallisuudelle varattiin tässäkin asiassa kaikki sen tarvitsemat oikeudet. Ne eivät lainkaan suureenneet siitä, että samassa yhteydessä yritettiin riistää ruotsalaisilta mahdollisuus saada yliopistossa opetusta omalla kielellään. Ruotsalaiselle kansanosalle asia oli sen sijaan kulttuurikysymys. Oli tärkeätä tarjota vähemmistökansallisuudellekin kaikki mahdollisuudet saada opetusta omalla kielellään. — Kysymys ei myöskään ollut taloudellinen, sillä muutaman professorinviran perustaminen ei tuntunut valtion menoarviossa.

Cajanderin hallitus jätti jo 31. 3. 1937 eduskunnalle esityksen laiksi Helsingin yliopiston järjestysmuodon perusteista 14. päivänä heinäkuuta 1923 annetun lain muuttamisesta sekä laiksi Helsingin yliopiston järjestysmuodon perusteita koskevan muutetun lain voimaanpanosta. Esitys oli kompromissin tulos, joka ei tietenkään tyydyttänyt ketään. Mielestäni siinä jouduttiin antamaan liiaksi myöten aitosuomalaisten vaatimuksille, mutta toisaalta laissa ehdotettiin 15 ruotsalaista professuuria, kun aitosuomalaiset vaativat kaikkien poistamista. Samoin poistettiin sosiaalidemokraattien vaatimuksesta osakuntapakko. Uuden lain mukaan yliopiston sekä hallinto- että vakinaisena opetuskielenä oli suomi.

Esitys meni tietysti läpi eduskunnassa, kun siitä oli sovittu etukäteen hallitusryhmissä. Ruotsinkieliset edustajat tekivät ehdotuksen lain hylkäämisestä, mutta esitys hyväksyttiin suurella ääntenenemmistöllä 29. 4. 1937.

Ylioppilaat eivät olleet tyytyväisiä lakiin, vaan järjestivät sen johdosta mielenosoituksia. Heidän lähetystönsä kävi tasavallan

presidentin ja yliopiston rehtorin K. R. Brotheruksen luona ilmoittaen, että ruotsalaisuuden suosiminen ja osakuntapakon poistaminen herättivät heissä suurta katkeruutta.

Yliopiston viranomaiset tulkitsivat uutta yliopistolakia mm. siten, ettei esim. yliopiston ohjelmaa julkaistu ruotsin kielellä. Suomen Tukholman-lähettiläänä silloin toiminut J. K. Paasikivi oli aivan raivoissaan yliopistomiesten tulkinnasta. Hän kirjoitti asiasta Cajanderille, Artturi Leinoselle, yliopiston kanslerille Hugo Suolahdelle ja minulle. Samalla hän lähetti jäljennökset kaikista kirjeistä minulle. Jouduin lisäksi pariinkin kertaan keskustelemaan hänen kanssaan asiasta, samoin Voionmaa.

Paasikivi ilmoitti yliopistolain tulkinnan viilentäneen huomattavasti välejä. Suomen ystävät olivat toivoneet, ettei asiaan enää koskettaisi, vaan mielet saisivat rauhoittua ja asiat paranisivat vähitellen, mutta sitten tuli uusi kolaus.

Ruotsin lehdet kirjoittivat kiivaasti asiasta, mm. *Dagligt Allehanda*, jonka omisti Suomen ystävä Axel Wenner-Gren ja joka yleensä erityisesti ajoi Suomen asiaa ja yhteistoimintaa Suomen kanssa, kirjoitti hyvin jyrkästi.

Paasikivi kirjoitti Cajanderille 20. 9. 1937: "Meillä ollaan kyllä hirmuisen doktrinäärisiä pykälänsaivartajia. En sitä paitsi ole ehtinyt tarkastaa uuden yliopistolain sanamuotoa, mutta en saata luulla, ettei tätä lakia voitaisi hyvällä tahdolla tulkita siten, että esim. yliopiston ohjelma yms. voitaisiin julaista myös ruotsin kielellä. Jos laki tämän kieltää, se on kömpelösti ja taitamattomasti kirjoitettu.

Suomalaisen asia ei tästä selkkauksesta hyödy, mutta suhteitamme tänne päin tällaiset — tahtoisin sanoa — tyhmyydet suuresti vahingoittavat. Meidän on kerta kaikkiaan harkittava ja ratkaistava, mitä me politiikassamme tahdomme ja mihin me pyrimme ja sovitettava menettelymme sen mukaan. Ellei sitä tahdota tehdä, on paras lopettaa nykyinen politiikka ja etsiä uusi, jos se luullaan mahdolliseksi. Tällaisesta epäjohtonmukaisuudesta ei voi olla muuta tulosta kuin epäonnistuminen.

Minun mielestäni olisi hallituksen tavalla tai toisella oikaistava tämä asia. On suorastaan käsittämätöntä tehdä suomalaisuuden kannalta aivan toisarvoisista kysymyksistä suuri asia.

Meidän Suomen edustajien asema täällä käy aivan sietämättömäksi. Mitä on vastattava, kun tästä asiasta kysytään. Minä en osaisi sanoa muuta kuin että yliopiston rehtori ym. viranomaiset tahtovat tulkita uutta lakia in absurdum osoittaakseen sen mahdottomuuden, mutta ei kait asia ole näin hullunkurinen.”

Paasikivi oli sitten lukenut Ilkan pääkirjoituksen yliopistoasiasta ja kirjoitti heti 24. 9. 1937 lehden päätoimittajalle Artturi Leinoselle ilmoittaen, kuinka suuresti yliopistoasia oli vahingoittanut suhteita ja kuinka oli lausuttu epäilyksiä Suomen ja Ruotsin yhteistoiminnan suhteen. ”Minäkin puolestani alan pelätä pahaa. Kun vuonna 1935 Suomen suuntautuminen Pohjoismaihin päin tuli ajankohtaiseksi, lausui eräs Helsingissä olevista ulkomaisista diplomaateista, että se puuha on vain ’kanalento’. ’Aitosuomalaiset pitävät huolen siitä, että asiasta ei mitään tule’, hän sanoi. Silloin pahastuin tuosta sanasta.

— ’Suomen itsenäisyys on Ruotsille hyvä asia, mutta se ei ole sille elinkysymys’. Tämä on toistaiseksi yleinen kanta täällä. — Pienenkin jalomielisyyden osoitus kieli asiassa vaikuttaisi ymmärtääkseni täällä erinomaisesti. Sitä paitsi meidän pitäisi saada rauha ja sovinto siellä kotona, niin että saataisiin ruotsinkielisemme mukaan aktiivisesti ja lojaalisesti toimimaan meidän suomenkielisten kanssa tämän pohjoismaisen orientoimisen hyväksi. Humoristista ehkä, mutta totta. Ja täällä tarvittaisiin paljon voimia ja työtä. Emme me kuitenkaan täältä liikoja saa irti.”

Vastasin Paasikivelle kertoen mm., että yliopistoasia oli saatu lopullisesti ratkaisuun hallituksessa. Toivoin, että ratkaisu tyydyttäisi Paasikiveä ja helpottaisi hänen toimintaansa Tukholmassa. Totesin, että ruotsinmaalaisen lehdistön äänensävy oli ollut melko lailla toinen kuin aikaisemmin ja että myös kotimaassa ruotsalaisissa piireissä oltiin tyytyväisiä ratkaisuun, vaikka muodon vuoksi vielä kritisoiitiin.

”Yliopistoa koskeva laki tuli keväällä kiireessä hieman huolimattomasti tehdyksi ja sen sanamuoto asetti verrattain ahtaat rajat toimia siten kuin olisi toivonut. Joka tapauksessa voitiin eräissä kohdin laajentaa yliopiston konsistorin ajamaa ahdasta kantaa ja saada asiaintila edes jossakin määrin siedettäväksi. Olimme kernaasti *kaikkikin* — alleviivaan tämän, koska maalaisliittolaisetkin hallituksen jäsenet olisivat olleet siihen valmiit, olleet halukkaampia vapaampaan tulkintaan, mutta kun oikeuskansleri ja monet huomattavat lakimiehet tulkitsivat yliopistolakia sillä tavalla, ettei suunnittelemamme sanamuoto ollut mahdollinen, täytyi etsiä kompromissi. Ratkaisun tulos on siten semmoinen kuin se on, mutta toivottavasti se on ainakin joksikin aikaa poistanut pahimman ärtyisyyden tämän kysymyksen ympäriltä.”

Paasikivi ei ollut kuitenkaan tyytyväinen, vaan kirjoitti 1. 12. 1937 Cajanderille: ”Näen lehdistä, että konsistorin ehdotuksen mukaan toimeenpanoasetukseksi eivät edes ruotsinkieliset professorit olisi oikeutettuja konsistorissa ja tiedekunnan kokouksissa käyttämään ruotsin kieltä. Lehdissä mainitaan rehtori Brotheruksen tehneen konsistorin kokouksessa ehdotuksen, että ruotsinkielisen professuurin haltijalla olisi oikeus konsistorin ja tiedekunnan kokouksissa puhua ruotsia, mutta että konsistorin enemmistö oli sen hylännyt, koska se muka oli vastoin yliopistolakia.

Se vaatimus, että ruotsinkielinen professori saa puhua ruotsin kieltä ja antaa lausuntonsa sillä kielellä, on mielestäni aivan kohtuullinen ja oikeutettu. Tämän oikeutetun vaatimuksen täyttämättä jättäminen ei voi olla herättämättä sellaista ajatusta, että suomenkielisissä piireissä ei tahdota edes kuulla ruotsin kieltä puhuttavan. Ja täällä Ruotsissa tämä käsitys, joka nyt on jo kylläkin yleinen, lisää ja vahvistaa sitä kylläntymistä ja kylmentymistä meihin, joka täällä pyrkii kasvamaan. Mutta meille myötätuntoinen, sympaattinen yleinen mielipide on *kaiken* tuloksellisen yhteistoiminnan *edellytys*.”

Tapasin sitten Paasikiven Tukholmassa joulukuun alussa ja jouduin kertomaan, että hallitus aikoi asettaa yliopiston toimeenpanoasetukseen nähden konsistorin kannalle. Paasikiven mielestä se oli onnetonta ja hän pyysi, että asia järjestettäisiin.

Paasikivi kirjoitti 7. 12. 1937 uudelleen Cajanderille: "On paras lopettaa tämä pohjoismainen orientointi, jos me emme katso voivamme niin toimia kieliasiaissa, että luodaan edellytykset poliitikallemme ja paras on, ettemme alituisesti puhu retoorisia sanoja yhteisymmärryksestä ja yhteistoiminnasta yms, jos emme kuitenkaan kieliasian alalla teoissa katso voivamme mennä niin pitkälle kuin olojen siedettävälle kannalle saaminen edellyttää."

Keskusteltuani vuoden 1938 alussa pääministeri Hanssonin kanssa kirjoitin Paasikivelle 10. 1. 1938 mm.: "Ohimennen meillä oli puhetta myöskin Helsingin Yliopiston kieliasiaista, jolloin heti voin havaita, että hän oli täysin selvillä asian ytimeistä. Hän naurahti vain ja sanoi, että ruotsinmaalaisten näkyvä olevan vaikea oppia ymmärtämään, että Suomessa on myöskin suomalaisia."

Mielet rauhoittuivat vähitellen yliopistoasiassa. Eikä Paasikivi syyttänyt yksinomaan suomenkielisiä Suomen ja Ruotsin välienviileydestä, vaan osansa saivat myös ruotsinkieliset. Paasikivi kirjoitti minulle 1. 4. 1938: "Lähetän Sinulle tämän mukana leikkelleen Göteborgs Postenista, jossa on laaja referaatti Ernst von Bornin esitelmästä Göteborgissa viime kuun 28. päivänä. Olen alleviivannut eräät kohdat, joista toiset ovat törkeitä."

Myös professori Furuhjelm piti täällä esitelmän 'Om Finlands svenskhet' i 'Riksförbundet för svenskhetens bevarande i utlandet'. Minä en, jos olisin ruotsinkielinen, katsoisi voivani sotkea Suomen ruotsinkielisten asiaa 'med svenskhetens bevarande i utlandet' (ruotsalaisuuden säilyttämiseen ulkomailla).

Pahinta on, että tällainen propaganda vahingoittaa meidän pyrkimyksiämme yhteistoimintaan Ruotsin kanssa. Minun käsitykseni on, että juuri Suomen ruotsinkielisten lojaalinen ja tarmokas yhteistoiminta olisi tehokas tässä yhteistyössä. Nyt ruotsinkie-

lisemme ovat parhaassa tapauksessa passiivisia, usein frondeeraavat.

Voisiko tässä asiassa mitään tehdä?

Omaa asiaansa meidän ruotsinkielisemme eivät täällä edistä, vaan vahingoittavat.”

Paasikivi moitti myös ruotsalaisten suhtautumista: ”Tulee usein ajatelleeksi, että meitä pidetään jonkinlaisena provinssina sekä taloudellisessa että kulturellisessa suhteessa eikä ymmärretä oikein kohdella juhlapuheista huolimatta. Se esiintyy kaikissa piireissä. Kun Helsingin, Tampereen ja Turun yhdistyneet työväenlaulukoorot, jotka lauloivat erinomaisesti, joku aika sitten olivat täällä, oli sali miltei tyhjä, vaikka asian piti olla jo ajoissa järjestetty vastaavien työväenyhdistysten kanssa. Jokseenkin ainoat kuulijat olimme me Tukholman suomalaiset. Se minua harmitti, eikä siitä maisteri Pesolakaan ollut mielissään. Ja, kuten sanottu, koorot lauloivat mainiosti. Se on sitä yli olkain katsomista.”

Holstin ero

Holstiin suhtauduttiin monella eri tavalla. Toisten mielestä hän oli laatuunkäypä ihminen ja ulkoasiaintuntija, mutta monet eivät pitäneet hänestä. Olin joutunut jo verraten nuorena tekemisiin Holstin kanssa. Hän tuli Hämeenlinnasta Helsingin Lyseoon 7. tai 8. luokalle, joten olimme koulutovereita. Hän ei silloin herättänyt millään tavalla huomiota, vaikka olikin terävä poika. Hän siirtyi hämeenlinalaisen sanomalehden toimitukseen ja tuli tunnetuksi koko maassa hyvänä sanomalehtimiehenä. Ensimmäisen maailmansodan aikaan hänestä tuli Helsingin Sanomain ulkoasiaintoimittaja. Oli suorastaan nautinto lukea hänen sotakatsauksiaan ja poliittisia arviointejaan, hän tarjosi niissä uutta tietoa ja piti lukijoitaan ajan tasalla.

Uudelleen näköpiiriini Holsti tuli vasta puna-multahallituksessa. Hän oli Ståhlbergin ehdokas ulkoministeriksi. Holsti tah-

toi herättää aina jollakin tavalla huomiota. Kun hänellä oli kerrottavanaan jokin ulkomaanuutinen, hän vaikutti tullessaan äärettömältä tietolähteeltä: hän oli taas paljastamassa suurta salaisuutta. Hän oli levoton sielu, ja vertasin häntä aina miehesäni västäräkkiin. Hänellä oli tavallisesti yllään jokin pitkä takki ja hän käveli istuntoon takin liepeet liehuen. Aina hänellä oli jotakin hämmästyttävää kerrottavana.

Holsti oli sitten mukana Genève:ssä Kansainliiton kokouksessa. Hän oli humalapäissään joillakin illallisilla kutsunut Hitleriä kapseiksi koiraksi. Toisen valtakunnan päämiehen loukkaamista ei voitu tietenkään syrjäyttää, ja saksalaiset rupesivat vaatimaan hänen eroaan.

Holsti joutuikin eroamaan. Tuli sitten puheeksi uuden ulkoministerin saaminen hallitukseen. Cajander tuli eräänä päivänä virkahuoneeseeni ja ilmoitti keksineensä sopivan ehdokkaan. Hän sanoi, että Erkko voisi sopia siihen. Vastasin Erkon olleen kovin penseä lehdessään hallitusta kohtaan koko ajan, eihän häntä voisi ajatella. Juuri siksi Cajander häntä ehdottiinkin. Erkko ja Holsti eivät nähtävästi olleet erityisen hyviä ystäviä, sillä Erkko oli ahdistanut Holstiakin jonkin verran lehdessään.

Tuumin, että annetaan Erkon koettaa. Hänelle ehdotettiin ministerinpaikkaa, ja hän oli heti valmis siihen. Samana päivänä muuttui Helsingin Sanomien kanta. Se alkoi ymmärtää hallitusta mainiosti.

IKL:n lakkauttaminen

IKL oli perustettu jatkamaan lakkautetun Lapuan liikkeen toimintaa. Se oli tosin melko lailla rauhoittunut ja sen kannatus oli vähentynyt, mutta sen toiminta oli silti demokratian vastaista ja levottomuutta herättävää.

Kerran Cajander tuli taas huoneeseeni valtioneuvostossa ja

kysyi, olinko kuullut, että Kekkonen ministeriössä istui toimikunta tutkimassa IKL:n asiaa. ”En ole kuullut”, vastasin. ”Mitä ne siellä kaivavat?” ”Ne katsovat, minkälaista syyterekisteriä siitä voitaisiin tehdä.” Tuumin, että se oli hyvä asia.

Komitea sai sitten nähtävästi mielestään riittävästi materiaalia kokoon, vaikka IKL:n kontolle taisi tulla joitakin Lapuan liikkeenkin syntejä. Eräässä iltakoulussa Kekkonen rupesi esittelemään materiaalia IKL:n lakkauttamiseksi. Papereita oli paljon. Se oli tavattoman kuivaa kuultavaa, ja esitelmä kesti yli kolme tuntia. Ei ihme, että siinä illan kuluessa yksi jos toinenkin välillä torkahti. Niin tein minäkin, eihän juridista ajatuksenkulkua jaksa niin kauan kuunnella. Hallitus tuli kuitenkin esityksen pituuden ja perinpohjaisuuden perusteella vakuuttuneeksi siitä, että asialla oli riittävästi pohjaa. Niin Kekkonen sai valtuudet lehtien lakkauttamiseen ja kirjapainojen takavarikoimiseen.

Hallitus antoi 22. 11. 1938 eduskunnalle tiedonannon, jossa selostettiin lakkautuspäätöstä. Poliisiviranomaiset olivat sulkeneet IKL:n puoluetoimistot ja lehtien toimitukset. Samana iltana pidetyssä istunnossa eduskunta hyväksyi äänin 121—42 edustaja Pilpulan esittämän päätöslauselman: ”Saatuaan tiedonannon, eduskunta hyväksyy hallituksen toimenpiteen ja kehottaa hallitusta jatkamaan työtänsä kaiken voimassaolevan kansanvaltaisen valtiojärjestyksemme vastaisen toiminnan tukahduttamiseksi sekä siirtyä päiväjärjestykseen.”

Raastuvanoikeus kumosi kuitenkin sisäministeriön päätöksen. Oikeuden kolme jäsentä ratkaisivat asian kahdella äänellä yhtä vastaan. Mielestäni oli sopimatonta, että tuomioistuin kumosi hallituksen ja eduskunnan päätöksen, jota yleinen mielipidekin kannatti. Kotkassa pitämässäni puheessa väitin sitten tuomioistuimen jäsenten olleen lapualaisia, ilmoitin päätöksen sisältäneen sammakoita ja sen olleen luokkatuomio omaa laatuaan. Vaadin myös tuomioistuinten tuulettamista. Puheeni johdosta tehtiin eduskuntakysely, eihän tuomioistuinta saanut moittia, mutta en sentään saanut epäluottamuslausetta.

IKL:n lakkautusjuttu vietiin sitten hovioikeuteen, mutta sen käsittely oli kesken syksyllä 1939, jolloin valitus peruutettiin. Tahdottiin pyrkiä mahdollisimman suureen yksimielisyyteen silloisessa vaikeassa tilanteessa. Mutta nolo juttu lakkauttamisyrittys oli hallitukselle ja Kekkoselle erityisesti. Sen yhteydessä ruvettiin kin puhumaan "Kekkosen konsteista".

Työväestön ja talonpoikain edustajien yhteistyö hallituksessa

Hallitusyhteistyöhön ryhdyttäessä oli epäilyksiä melkoisesti molemmilla puolilla. Ohjelmakohdista oli tingittävä. Etenkin sosiaalidemokraatit epäilivät, että oli luovuttu kokonaan luokkataisteluoopista. Rauhoitin useissa puheissani kuulijoitani, että puolueen ohjelma pysyisi ennallaan, vaikkei kaikkea voitaisikaan hallituksessa ollen toteuttaa. Mainitsin luokkataisteluoopin silti olevan takataskussa, josta porvarilliset lehdet nostivat metelin ja varoittivat maalaisliittoa. Kekkonen puolestaan vastasi puheessaan tutkineensa taskuni ja havainneensa ne tyhjiksi.

Epäilyksistä huolimatta yhteistyö sujui hyvin noudattamalla alun perin laadittua ohjelmaa. Totesin puhuessani Naantalissa 17. 7. 1938: "Vaikkakin nykyiseen hallitukseen osallistuvilla puolueilla on paljon yhtymäkohtia, on luonnollisesti olemassa paljon, mikä niitä erottaakin. Kullakin on oma ohjelmansa ja kukin pyrkii eri teitä päämääräänsä. On näin ollen selvää, ettei mikään niistä ole voinut vaatia omaa ohjelmaansa toiminnan perustaksi. Hallitusta muodostettaessa onkin sen vuoksi täytyntä laatia hallitusohjelma, jota on sitouduttu noudattamaan. Tämän hallitusohjelman puitteissa on sen jälkeen toista vuotta työskennelty. Tässä yhteydessä on mieluista todeta, että tämä työskentely on sujunut ilman suurempia hankauksia. Ennen kaikkea on tietysti tärkeätä, että keskinäinen luottamus on täydellinen,

ja tässä suhteessa ei ole ollut aihetta valituksiin. Tämä luottamus on kokemuksen tuomaa, sitä ei ollut heti alussa.

Suomessa on täten siirrytty normaalsiin oloihin. Täällä oli jo päässyt valtaan huono käytäntö muodostaa vähemmistöhallituksia, jotka eivät voineet nojautua varmaan enemmistöön eduskunnassa. Ne saivat sen vuoksi toiminnassaan 'hypätä mättäältä mättäälle' pystyssä pysyäkseen, toisin sanoen, etsiä tukea milloin mistäkin ryhmästä voidakseen yleensä toimia. Tämä tuotti suurta epävarmuutta koko poliittiselle elämälle, kun ei koskaan etukäteen tiedetty, mihin suuntaan asiat tulisivat kulkemaan. Nyt ovat asiat toisin. Hallitus voi toiminnassaan nojautua varmaan enemmistöön, joka muodostaa noin kolme neljäsosaa koko eduskunnasta. Sen suunta on siten vakava ja etukäteen tunnettu.

Tuskin tämmöistä eri puolueiden kohdalla tapahtuvaa itsensä voittamista vieläkään olisi voinut tapahtua meidän nuorissa oloissamme, joissa eletään ilman pitempiaikaista kokemusta ja perinteitä, elleivät olot muualla maailmassa olisi olleet levottomia ja meidän tasaista kehitystämme uhkaavia. Nämä myrskypilvet ovat pakottaneet puolueita kaikissa maissa reivaamaan purjeitaan, unohtamaan entiset riidanaiheensa ja etsimään toisiaan. Meille ovat antaneet hyvän esimerkin toiset pohjoismaat, joissa samantapaista työläisten ja talonpoikien yhteistoimintaa on voitu jo pitemmän aikaa menestyksellä harjoittaa. Meillä on sitä paitsi katsottava onneksi, että myöskin edistyspuolue, runsaine henkisine voimineen, on suostunut ottamaan osan vastuun kantamisesta.

Vaikkakin iskusana "työläisten ja talonpoikien yhteistoiminta" tällä hetkellä on osittain jonkinlainen muotiasia, sisältyy siihen runsaasti luonnollisia edellytyksiä. Ovathan nämä molemmat maamme valtaryhmät itse asiassa samaa juurta. Nykyinen työväenluokka on joko aivan äskettäin tai korkeintaan pari sukupolvea takaperin lähtenyt viljelevän väestön piiristä. Osattomiksi jääneet talonpoikien nuorimmat pojat, muonamiehet, joille ei ole riittänyt maataloudessa työtä, samoin kuin muu maalla elänyt

irtain väestö on teollisuuden alkaessa ja kehittyessä siirtynyt teollisuuden palvelukseen ja asuu sen jälkeen kaupungeissa ja tehdasyhdyskunnissa. Näiden molempien ryhmien tiet ovat sen jälkeen eronneet toisistaan ja mielipiteet ovat toisinaan olleet jyrkästi vastakkain. Niiden edut ovat kuitenkin suuressa määrin toisistaan riippuvaisia. Jos jompikumpi elää huonoissa oloissa, kärsii toinenkin. Jos työväellä on huono aika, ei talonpoika saa tuotteitaan kaupaksi kohtuulliseen hintaan. Ja jos maata viljelevällä väestöllä on taloudellisia vaikeuksia, ei se pysty kuluttamaan teollisuustuotteita. Teollisuus menestyy silloin huonosti ja teollisuudesta elävä työväki kärsii. Luonnollisin asia maailmassa olisi sen vuoksi, että nämä molemmat ryhmät pysyvästi tukisivat toisiaan.

Kuten edellä mainitsin on tähänastinen yhteistyö menestynyt yli odotusten. Siitä on myöskin ollut tuloksia. Maa on täysin rauhoittunut, ja vähävarainenkin väestön osa, joka aikaisemmin tunsii olonsa turvattomaksi, on jälleen saanut luottamusta tulevaisuuteen. Elinkeinoja on voitu kohentaa ja turvata kohtuullinen toimeentulo niin maataloudesta kuin teollisuudestakin elävälle väestön osalle. Verotusoloissa on aikaansaatu käänne vähävaraisen kansanluokan eduksi. Maan virkamiehistö, joka lapualaisvuosien vaikutuksesta oli heittäytynyt puolueellisuuteen ja mielivaltaan, on vähitellen totutettu lojaalisuuteen ja tasapuolisuuteen. Jos jossakin päinvastaista havaitaan, tullaan siihen käymään käsiksi ankaralla tavalla.

Maa tuntuukin olevan tyytyväinen nykyiseen olotilaan. Näin sanoessani tarkoitan tietysti väestön valtaosaa. Poikkeuksen tekee tietysti oikeisto, joka entistä avoimemmin on osoittanut pyrkimyksensä olevan taistella vain pääoman etujen puolesta. Sen mielestä asiat eivät ole laisinkaan kunnossa.”

Hallitusyhteistyötä kuvaa myös presidentti Kallion kanssa käymäni kirjeenvaihto hänen sairastuttuaan kesällä 1939 ja matkustettuaan sen jälkeen vuorineuvos Serlachiuksen metsästysmajalle lepäämään. Kallio kirjoitti 14. 7. 1939:

"H. V. Otaksun, että ainakin pyhäsi vietät Sorkissa, ja sen tähden osoitan tämän kirjeeni sinne rauhaasi häiritsemään. Cajanderilta, joka kävi täällä, lienet kuullut hänen havaintonsa voinnistani. Ja Sinun toivomuksen mukaan annoin siitä lääkäriinkin sanomalehdissä puhua. Mutta täysin terve en ole, sillä pumpppuni, vaikka sen käynti on tasainen ei jaksa pumpata kyllin voimaa kaikkiin soluihin. Sentähden olen päättänyt ainakin tämän kuu-kauden olla täällä. Ja sitten onkin täällä korvessa syksy. Toivot- tavasti elokuun 4. päivän presidentin istuntoon voin saapua ja sitten käyn vähän asumassa Kultarannassa. Mutta tämä on hurs- kas toivoni, josta ei ole syytä vielä puhua edes virkatovereillesi.

Tämä kirjeeni lähinnä aiheutuu vaalien johdosta, koska jotkut edistys- ja kokoomuspuolueen lehdet ovat niiden perusteella lau- suneet ajatuksiaan hallituksen uudistamisesta. En tosin pane näille kirjoitteluille mitään arvoa, mutta kumminkin haluan esittää aja- tukseni Sinulle, jonka takana on suurin parlamenttiryhmä. Siinä asemassa kuuluisi teille myös hallituksen johto, kuten maalisi- kuussa 1937 minulle esitit. Mutta varmaan muistat ne peruste- lut, jotka silloin esitin niitä vastaan. Ne olivat enempi käytän- nöstä, kuin periaatteesta johtuvia. Ja minä rohkenen sanoa, että niin suurella joustavuudella kuin oletkin finanssiministerin salk- kua hoitanut, niin tuskin puolueena epäkypsempi ml. olisi jaksan- nut pysyä koossa, jos olisit ollut pääministerinä, koska nytkin on ollut liian paljon heikkoja sieluja ml. edustajien keskuudessa. Viittaan vaan perintö- ja lahjaveroa koskevan asian käsittelyyn.

Tätä ml. miesten arkuutta käydä vastuuseen yksin teidän kans- sa epäilin silloin. Ja sos.dem. kohtaan olisi ollut suoranainen loukkaus pyytää teitä ml. johtamaan hallitukseen. Sentähden kute- nen muistat etsin henkilön pääministeriksi ulkopuolelta näitä ryh- miä. Ja kun näin järjestettynä on asioiden hoito mennyt muuta- min poikkeuksin hyvin, niin toivon hartaasti, että jatkaisimme samoissa merkeissä, koska kansa on ollut myös vaaleissa tyyty- väinen, sillä ed. 1 edustajan vähennys on sattuma, sillä esim. Oulun läänissä olisi varmasti saaneet paikan IKL:ltä, jos olisi

ollut tunnetumpia ehdokkaita. Pahempi oire oli äänestäjien väheneminen. Mutta sittenkin edistyksen mukana olo on tärkeä, sillä C ja Erkon tieto ja taito on kieltämätön. E. on ollut minulle iloinen yllätys, sillä edusmiehenä hän ei osoittanut sitä harrastusta ja työkykyä, jota nykyisessä asemassaan on osoittanut. Hän on aivan eri maata kuin edeltäjänsä, jolla tosin oli tietoa ja taitoa, mutta puuttui tärkeintä — järjestelykykyä ja luonnetta.

En ole kenenkään ml. kanssa asiasta keskustellut, enkä keskustelekaan asiain näin ollen, mutta olen halunnut Sinulle esittää ajatukseni, koska Sinun asenne on ratkaiseva ja koska lähes 2,5 vuotta sitten neuvottelimme samasta kysymyksestä. Sitä suuremmalla syyllä olen tämän silloin omaksunani kannan nytkin omanut, kun parlamenttaarisen hallinnon käsite on paljon käytännön kautta kansallemme selviytynyt. Toivon, että ml keskuudessakin vähitellen selkää kovenee, etteivät laske tuuliajolle hallituksen esityksiä, kuten parissa tapauksessa viime eduskunnassa. Jos hyväksyt kantani, niin Sinä voit myös C. rohkaista, jos sanomalehtikirjoitukset alkaisivat häntä hermostuttamaan. Saavutettu hyvä kokemus ja kansojen välinen sekava, jopa uhkaava tilanne kehottaa mielestäni näitä kulkemaan edelleen käsi kädessä eteenpäin, sillä nyt ei ole kysymys puolueiden, vaan koko maan tulevaisuudesta.

Olisin kiitollinen, jos saisin tietää ajatuksesi.

Tervehdykseni velj. Kyösti Kallio.”

Vastasin Kalliolle Sorkista 17. 7. 1939:

”Arvoisa Veli!

Suuret kiitokset ystävällisestä kirjeestäsi.

Siitä oli mieluisinta lukea, että olet siellä vahvistumassa ja että tunnet voimiesi palaavan. Luulen myös Sinun harkinneen oikein, kun olet päättänyt vielä viipyä siellä ainakin kuun loppuun. Toivottavasti saavutat ainakin semmoisen terveystasteen, että jaksat taasen kestää talven raskaan työtaakan.

Minäkin olen vihdoin päässyt hieman tuuleuttamaan itseäni, vaikka sitä ei nähtävästi voi kauan jatkaa. Eduskunta vei niin

tarkoin ajan, ettei silloin tullut budjettityöstä mitään. Sen jälkeen sitoivat vaalihakemist miehet tarkkaan ja vasta niiden jälkeen päästiin vakavammin jatkamaan työtä. Sitä riitti kuitenkin niin pitkälti, että vasta tk. 13. päivänä saatiin ensimmäinen lukeminen loppuun. Silloin painuin suoraa päätä tänne.

Olen kiitollinen siitä, että olet kosketellut hallituskysymystä. Sehän on asia, jossa Sinulla on ratkaiseva sana. Jos kuitenkin olet tyytyväinen nykyiseen olotilaan niin luulen, ettei asiassa ole paljoakaan keskustelemista. Minulla on se tunne, että ml:n taholla ollaan valmiita jatkamaan yhteistyötä ja sd:n puolesta arvelen voivani sanoa saman täydellä varmuudella. Edistyspuolue on jonkun verran eri asemassa, kun sen kohdalla vaaliohjelma ei ollut aivan suopea. Voi odottaa, että Kivimäki tulee tekemään ryhmässä vaikeuksia. Minusta on tuntunut, että Cajander on ollut siitä jonkun verran huolissaan ja myöskin masentunut vaalien tuloksesta. Olen kuitenkin koittanut häntä lohduttaa ja lupailut suurten ryhmien täyttämistä hänelle pääministerinä.

Niin kuin asiat nyttemmin ovat muodostuneet tunnustan avoimesti, että sd:n ja ml:n työskentely kahden kesken voisi johtaa vaikeuksiin. En aikanaan uskonut ml:n ryhmää niin hajanaiseksi ja oikeiston arvostelua niin arkailevaksi kuin mitä sen jälkeiset tapahtumat ovat osoittaneet. On sen vuoksi paikallaan, että toinenkin porvarillinen puolue, joskin pieni, on vastuuta jakamassa. Sitä paitsi Cajanderin tasoittava toiminta on itse hallituksessakin tarpeen. Hänen on monasti esiinnyttävä vaalan tasapainossa pitäjänä.

Lyhyesti sanoen: minun mielestäni hallituskysymyksen ei tarvitse millään tavalla tulla päiväjärjestykseen. Hallitusrintama on saanut kansan luottamuksen ja jatkaa toimintaansa.

Yksi remontti siinä on kuitenkin tehtävä. Meillä ei ole Reinkaista ja hänen paikkansa on aikanaan täytettävä. Emme ole häntäilleet asiassa, koska on kohtuullista, että eduskuntaryhmä saa siinä sanoa sanansa. Ehdokkaasta ei ole ollut missään piirissä keskustelua. Sinulle rohkenen kuitenkin mainita, että olen va-

kavasti ajatellut Alpo Lummetta sd ryhmästä. Hän on vakava ja työteliäs mies sekä omaa melkoisen toimitusjohtajan tottumuksen. Paras antaa asian kuitenkin vielä levätä ja toivon, että et Sinäkään vielä ota asiaa puheeksi. En edes tiedä, antaisiko ajattelemani mies suostumuksensa.

— Mainitset pettyneesi miellyttävällä tavalla Erkon suhteen. Minun on tehtävä sama tunnus. Hänen kanssaan on hauska työskennellä. Asiat hoidetaan, mies ei vilpistele, vaan kertoo huolensa todellisina. Ei myöskään kuluta aikaa jaarituksiin, vaan tekee selvät ehdotukset. Rauhallisuus ja optimismi tulevat vielä lisäksi. Hän on todella arvokas voima nykyisessä hallituksessa.

Olen näinkin pitkään ajatuksiani esittänyt siinä toivossa, etten Sinua niillä liiaksi rasittaisi. Toivotan vain lopuksi tervehtymisen hyvää edistymistä ja reipasta jälleennäkemistä. Sinun Väinö Tanner.”

Kallio vastasi taas 19. 7. 1939:

”H. V. Kiitos kirjeestäsi. Olen kovin iloinen, että rohkaiset C, joka tuntui olevan vähän hermostunut oman puolueensa vuoksi.

Myöskin huomaan suureksi ilokseni, että hallituskysymyksessä omaksut saman kannan, kuin minä. Minäkin olen ajatellut R. tilalle L., sillä hän on puhdas mies ja sosialisiin asioihin perehtynyt. Harkintakyvyltä tosin edellistä heikompi, mutta sille emme voi mitään.

Mitä virkaan-astumiseeni tulee, niin siitä sovin C pitääkö hän parempana, että otan vastuun 2. pnä jolloin saatte vapaammin matkustella vai palattuanne. Minulle on tietysti saman tekevä.

Viime aikoina olen todella voimistunut. Nyt en ole pariin päivään ottanut suuhuni lääkkeitä ja hyvin se näyttää sopeutuvan entinen kurssi.

Vaimoni meni käymään kotona, joka sekkin todistaa, että alan vapautua ”tohvelin alta”.

Terveiset myös talon emännälle. Velj. Kyösti Kallio.”

Ahvenanmaan kysymys

Maailmanpoliittisen tilanteen kiristytessä alettiin sekä Suomessa että Ruotsissa kiinnittää huomiota Ahvenanmaan asemaan. Kansainliiton päätöksellähän oli vuonna 1921 päätetty, ettei Ahvenanmaan saaria saanut linnoittaa. Ne oli pidettävä puolueettomana vyöhykkeenä. Päätökseen tahdottiin muutosta. Kirjoitin pääministeri Hanssonille kysymyksestä 31. 3. 1938. Totesin, että vieraan vallan noustessa maihin Ahvenanmaalla Suomen velvollisuus olisi tietysti puolustaa saaristoa, mutta kysyin, kuinka puolustaminen kävisi, kun meillä ei ollut mitään mahdollisuuksia varustautua etukäteen mahdollisen hyökkäyksen varalta, nehän tapahtuivat salamannopeasti ilman sodanjulistusta.

Huomautin, että ulkoministerimme olivat keskustelleet asiasta jonkin verran ja molempien maiden lehdistö oli kirjoittanut kysymyksestä, mutta linnoittamisesta ei tulisi mitään, ellei Ruotsi olisi mukana asiassa. Suomi hoitaisi tosin itse linnoitustyöt, mutta Ruotsin tulisi huolehtia varusteluista Ahvenanmeren länsipuolella.

”Täällä on väitetty, että Ruotsin sotilasviranomaiset olisivat kovin kiinnostuneita asiasta ottaen huomioon Ruotsin omat turvallisuusnäkökohdat, mutta että hallitus on vielä epävarma. Sanotaan, että Sandler olisi valmis varusteluihin, mutta Sinulla on tiettyjä epäilyksiä. Sen vuoksi päätin kirjoittaa Sinulle nämä luotamukselliset rivit.

Suomen hallitus on yksimielinen siitä, että kysymys pitäisi ratkaista positiiviseen suuntaan mitä pikimmin. Myös sosialidemokraattisessa puolueessa kannatetaan ajatusta. Puolue on muutenkin muuttanut hämmästyttävän puolustusystävälliseksi. Tiedämme, että asian järjestäminen aiheuttaa melkoisia diplomaattisia vaikeuksia, mutta toisaalta emme epäile positiivista tulosta, jos Ruotsi on mukanamme asiassa. Uskomme saavamme ahvenanmaalaiset tyytymään ratkaisuun. Tarkoituksena on sijoittaa linnoituksiin niin paljon ahvenanmaalaisia kuin mahdollista ja

lisäksi ruotsinkielisiä siirtolaisia. Ensi viikon konferenssissa Oslolla Sandler ja Holsti varmasti käsittelevät asiaa.”

Hansson vastasi 7. 4. 1938. Hän ilmoitti, ettei hänen ja Sandlerin välillä ollut mitään kiistaa Ahvenanmaan kysymyksessä, päin vastoin molemmat olivat kiinnostuneita kysymystä koskevista neuvotteluista. He olivat vain odottaneet Suomen hallituksen aloitetta. Hän totesi myös, että Sandler ja Holsti olivat nyt käyneet alustavia keskusteluja. Sandler oli ehdottomasti kieltäytynyt esittämästä demilitarisointimääräysten lakkauttamista ilman muuta, mutta lupasi hallituksen puolesta osallistua Suomen mahdollisesti esittämiin yhteisiin tutkimuksiin ja keskusteluihin, jotka koskisivat Ahvenanmaan turvallisuuden lisäämistä militarisoituna alueena.

Lisäksi Saksaa ja Neuvostoliittoa oli kohdeltava kysymyksessä periaatteessa samalla tavoin.

Holsti kirjoitti minulle Tukholmasta Ahvenanmaan kysymyksestä 20. 5. 1938:

”Eilen aljetut ja huomenna päättyvät ensi neuvottelut Sandlerin ja minun välillä Ahvenanmaan asiasta antavat minulle aihetta vedota apuusi niinä päivinä, jolloin tulet paluumatkallasi oleskelemaan Tukholmassa.

En tahdo kieltää, etteikö Ruotsin hallitus olisi näiden neuvottelujen aikana osoittanut melkoisen suurta harrastusta ymmärtää pyrkimyksiämme. Mutta paljon tarvitaan vielä, että lopullinen tulos vähänkin voisi vastata tarkoitustaan. Jos saat tilaisuuden tavata täkäläisiä hallitusherroja, olisi mitä tärkeintä, että neuvoisit heitä taipumaan seuraavissa kohdissa:

1) Ahvenanmaan väestö. Ruotsi tahtoo katsoa, että ahvenanmaalaiset ovat kolmantena sopimuskumppanina, jonka tulee tasarvoisena olla mukana päättämässä saarten neutraliteetin suojelemisesta. Tosiasia on, että neuvottelut Suomen ja Ruotsin välillä koskevat ahvenanmaalaisten suojelemista joutumasta jonkun suurvallan saaliiksi. Heidänhän siis pitäisi olla enemmän kuin kiitolliset tästä Suomen ja Ruotsin välillä ehkä solmittavasta

avunannosta heille. Vasta sitten, kun on varmuus olemassa Ahvenanmaan linnoittamissuunnitelmien onnistumisesta, olisi Suomen ja Ruotsin yhdessä ilmoitettava, mitä suoranaista turvallisuuden 'hyväntekeväisyyttä' me haluamme ulottaa ahvenanmaalaisiin, ja siihen heidän on lyhyesti vastattava kiittämällä eikä asettamalla ehtoja tai vaatimuksia.

2) Ruotsi ilmeisesti pelkää, että Suomen pyrkimysten takana on Saksa ja että Ruotsi suostumalla ehdotuksiimme joutuu itse asiassa palvelemaan sille vaarallisia saksalaisia pyyteitä. Tosiasia on, että juuri pääsemällä Ruotsin kanssa Ahvenanmaan suojelemisen suhteen täyteen yhteisymmärrykseen me molemmat vältymme vaaralta, että Saksa ja Venäjä pääsevät esittämään kriisin sattuessa ultimatumia Suomelle. Venäjä voisi vaatia, että Suomi v. 1921 sopimuksen mukaisesti vetoaisi Kansainliiton neuvostoon ja Venäjä siellä tarjoaisi sotilaallista apuaan Ahvenanmaan suojelemiseksi. Jos neuvosto suostuisi siihen, millä Suomi sitten vihollisuuksien päätyttyä karkoittaisi Venäjän sieltä.

Toisaalta kriisin hetkellä Saksa voisi ultimatiivisesti vaatia, ettei Suomi vetoaisi neuvostoon, jossa Venäjä on mukana, vaan hyväksyisi heti Saksan tarjoaman sotilaallisen avun v. 1921 sopimuksen nojalla. Millä me, hyväksytyämme erheellisesti tämän Saksan avun, karkoittaisimme saksalaiset vihollisuuksien päätyttyä Ahvenanmaalta?

Ainoa oikea ratkaisu on se, ettemme joudu valitsemaan Venäjän ja Saksan välillä, vaan voimme kummallekin suurvallalle vastata, että Ruotsi auttaa meitä suojelemaan Ahvenanmaan neutraLiteettia.

3) Kolmanneksi olisi Ruotsi saatava käsittämään, että kuta enemmän Suomi yleensäkin pääsee turvallisuuspoliittisissa suhteissa lähelle Ruotsia, sitä vähemmän jää Saksalle mahdollisuuksia harjoittaa propagandaa v. 1918 malliin. Saksahan kaiken aikaa selittelee nykyisin Suomessa, etteivät Skandinavian demokratiat halua vakavassa kriisissä auttaa Suomea, vaan ainoa varma apu on saatavissa Saksasta. Paras keino tehdä tyhjäksi I.K.L:n juo-

nittelu Saksan hyväksi on voida osoittaa, että Suomen ja Ruotsin demokratiat hoitavat turvallisuutensa keskinäisellä järjestelyllä tarvitsematta millään asteella antautua Saksan armoille.

Valmistaudun loppuneuvotteluihin Sandlerin ja Undénin kanssa huomenna. Velj. terv. Rudolf Holsti.”

Paasikivi kirjoitti 1. 8. 1938:

”Olen nyttemmin ehtinyt miettiä Ahvenanmaan neuvotteluja ja olen ollut tilaisuudessa tänään jälleen kolmannen kerran pitkälti keskustelemaan asiasta sotamarsalkka Mannerheimin kanssa, joka tänään klo 5 matkusti Turun kautta Helsinkiin.

Tulos on suhteellisen hyvä sen kautta, että Ruotsi nyt on astunut yhden askeleen meihin päin puolustusasiassa.

Asia ei kuitenkaan ole riittävän hyvä ja — harkittuani yhä uudelleen asiaa, näyttää minusta, että olisimme kenties voineet saada enemmän, mutta olemme itse tahtoneet supistaa tuloksen. Hyväksytyyn asiakirjan mukaan saamme varustaa kolme ulkosaarta ja Ahvenanmaalla pitää rauhan aikana — ainakin 10 vuotta — liikkuvaa tykistöä ym. sekä tarvittavan miehistön. Tämä kaikki on hyvä saavutus.

Mutta sodan vaaran aikana riippuu ruotsalaisten avustus meidän pyynnöstämme ja Ruotsin silloin tehtävästä päätöksestä. Tässä suhteessa asia on siis auki. Päätöksen teko sellaisessa tapauksessa — ehkä sodan edessä — on vaikea asia. Minun mielestäni meidän olisi pyrittävä siihen, että sopimus automaattisesti astuu voimaan ja menee täytäntöön sodan uhatessa. Minusta tuntuu kuin mahdollisuuksia olisi ollut tässä kohden jo nyt saada jotakin enempää.

Syy menettelyymme, jossa suhteessa Holstin ilmoituksen mukaan hallitus on asiassa antanut nimenomaiset ohjeet (minä olen jotenkin vähän voinut olla mukana asioita etukäteen tuumittaessa) — on se, että meillä ei tahdottaisi ruotsalaisten joukkojen tuloa Ahvenanmaalle sodan aikana, mistä nyt on kysymys. Katsotaan arvatenkin, että emme tällaista apua tarvitse ja epäil-

lään ruotsalaisten tarkoituksia ja ettei heitä saataisi myöhemmin pois Ahvenanmaalta.

Mannerheim on sitä mieltä, että me kipeästi sellaisessa tilassa tarvitsemme ruotsalaisia apujoukkoja. Hän on myös siitä vakuutettu, ettei tarvitse pelätä uutta Ahvenanmaan riitaa, ainakaan niin kauan kuin Suomi kykenee suurvaltoja vastaan pitämään Ahvenanmaan hallussaan. Aivan samaa mieltä olen minäkin. Mutta tärkeätä on, että täydellinen molemminpuolinen luottamus vallitsee jos toivomme voivamme yhdessä Ahvenanmaata puolustaa. Tämä asia aiheutti neuvotteluissa vähemmän hauskan keskustelun, johon kyllä minäkin urhoollisesti otin osaa, ja se on aiheuttanut ikävää mielialaa parhaiten puolustusystäviemme keskuudessa.

Kuten sanottu, minun mielestäni olisi pyrittävä varsinaiseen Ahvenanmaan puolustamista tarkoittavaan sotilasliittoon, joka automaattisesti astuisi voimaan, kun casus foederis on voimassa. Sitä asiaa ei kuitenkaan nyt heti voine ottaa esille, vaan asia on pidettävä tulevaisuudessa mielessä.

II. Noudattaen Sinun (Cajanderin) ohjeitasi emme ottaneet neuvotteluissa esille kysymystä, mitä tarkoitetaan sanonnalla, että Suomen ja Ruotsin on pysyttävä 'neutraleina'. Holstilta olen kuullut, että Sandler viimeisellä suuruksella lausui omana mielihiteenä, että olisi 'orimligt', jos sovittu järjestelmä lakkaisi toimimasta juuri siinä tapauksessa, jota varten se on tehty — jotain siihen suuntaan. Tämä Sandlerin lausunto ruokapöydässä oli kyllä ilahuttava kuulla, ja sillä on tietenkin joku merkitys. Mutta se ei tullut pöytäkirjaan merkityksi. Mannerheim jälleen tänään tästä asiasta puhui ja hän keskusteli siitä myös kreivi Ehrensvärdin kanssa, jonka hän tänään tapasi. He olivat tuumineet, miten asian saisi virallisesti konstateeratuksi. Ehrensvärd oli lausunut sen ajatuksen, että minä virallisessa kirjeessä kertoisin, mitä olin kuullut, mutta se ei käy päinsä, koska sellainen kirje ei sido ketään. Mannerheim ajatteli sellaista menettelyä, että Suomen hallitus kääntyisi minun, virallisen edustajansa kaut-

ta Ruotsin hallituksen puoleen pyytäen saada asianmukaisen selityksen. Tätä voisi ajatella, mutta omasta puolestani en nyt osaa sanoa siitä mitään varmempaa.

III. Kuten tiedät, asettivat ruotsalaiset kaiken ehdoksi, että saadaan ahvenanmaalaiset suostutetuiksi olemaan tässä asiassa mukana. Mannerheim oli siitä aika huolissaan, sillä hänen kokemuksensa keskusteluistaan Sundblomin kanssa eivät olleet rohkaisevia. Jo Holstin täällä ollessa keskusteltiin siitä, että myös Ruotsin taholta koetettaisiin vaikuttaa ahvenanmaalaisiin. Sandler ilmoitti Holstille ja myöhemmin minulle olevansa nyttemmin valmis ottamaan vastaan Sundblomin, jos tämä haluaa käydä Sandlerin luona. Minun mielestäni olisi hyvä ja toivottava, että ahvenanmaalaisiin täältäpäin vaikutettaisiin, ja erityisesti, että Sundblom kävisi Sandlerin luona. Jos mikään, pitäisi Sandlerin puheen Sundblomiin vaikuttaa. Mutta teidän kaiketi on hallituksessa tällainen Ruotsin taholta tapahtuva ahvenanmaalaisiin vaikuttaminen hyväksyttävä, ettei voida sanoa ruotsalaisten sekaantuneen Suomen asioihin. Toivon, ettette katso olevanne pakotettuja asettumaan tässä vastaan. Minä puolestani en huomaa siihen syytä olevan.

Sitten on kysymys, miten Sundblom saataisiin menemään tässä asiassa Sandlerin luo — Holstin tieto, että Sundblom nykyään on täällä Ruotsissa, lienee erehdys. Ja edelleen: miten sieltä Suomesta päin olisi vaikutettava ahvenanmaalaisiin. Puhellessamme Mannerheimin kanssa lausuin, että hänen täytynee jälleen toimia asiassa. Siihen ei Mannerheim vielä voinut sanoa mitään. Hän viittasi ohimennen matkaan Ahvenanmaalle, mutta pelkäsi sen herättävän liiallista huomiota. Oli myös puhe Ehrensvärdin käytännisestä välimiehenä. Mannerheim kuitenkin pelkäsi sundblomilaisten katsovan Ruotsinkin esikuntaupseerien liiaksi pitävän silmällä sotilaallista yhteistoimintaa meidän kanssamme eikä ymmärtävän ahvenanmaalaisen rauhan tuumia. Se asia näkyi jääneen Mannerheimin ja Ehrensvärdin kesken avonaiseksi.”

Suomen pääministeri ja Ruotsin ulkoministeri pitivät 8. 9. 1938 radiopuheet Ahvenanmaan kysymyksen johdosta. Sandler sanoi Ahvenanmaan turvallisuuden olevan tärkeä sekä Suomelle että Ruotsille ja kysymyksen koskevan vain välttämättömän turvallisuuden hankkimista Ahvenanmaalle, ei suinkaan sen erikois-aseman loukkaamista. Ahvenanmaalaisten olisi itse osallistuttava maakuntansa puolustukseen. Cajander liikkui puheessaan samoilla linjoilla.

Ahvenanmaan maaherraa kehoitettiin kutsumaan maapäivät ylimääräiseen istuntoon. Hallitus lähetti lokakuussa 1938 niille kirjelmän, jossa niitä kehoitettiin ottamaan harkittavakseen ehdotukset laiksi Ahvenanmaan itsehallinnossa annetun lain 27 §:n muuttamisesta ja laiksi Ahvenanmaan maakunnan asukasten velvollisuudesta osallistua isänmaan ja kotiseudun puolustukseen sekä laiksi Ahvenanmaan asukasten palvelemisesta luotsi- ja majakkalaitoksessa. Maapäivät suhtautuivat kielteisesti ehdotuksiin.

Marraskuun alussa 1938 pidettiin ensimmäinen julkinen neuvottelu Suomen ja Ruotsin hallitusten välillä. Neuvottelujen jälkeen annetussa tiedotuksessa todettiin, että Kansainliiton jatkuvasti heikettyä Itämeren sotilaspoliittinen asema oli muuttunut, ja sen vuoksi oli vaikea soveltaa vuoden 1921 takuulakia. Korostettiin, etteivät Ahvenanmaan puolueettomuuden turvaamiseksi tähdätyt toimenpiteet loukanneet Ahvenanmaan erikoisasemaa. Ahvenanmaan maapäiviä edustaneelle valtuuskunnalle oli annettu tilaisuus osallistua neuvotteluihin ja perehtyä Suomen ja Ruotsin hallitusten suunnitelmiin.

Neuvotteluissa asetettiin teknillinen valiokunta suunnittelemaan lähemmin kysymyksen ratkaisua.

Tukholmassa jatkettiin neuvotteluja 5.—7. 1. 1939. Valtuuskuntaamme kuuluivat Cajander, Erkkö ja minä hallituksen edustajina sekä asiantuntijajäsenenä ministeri K. G. Idman, eversti Aksel Airo, tohtori Aaro Pakaslahti, lähetystöneuvos Johan Nykopp ja J. K. Paasikivi.

Ruotsin valtuuskuntaan kuuluivat Hansson, Sandler, yliopis-

tonkansleri Östen Undén, lähettäjä C. G. von Heidenstam, kabinettsihteeri E. Boheman, vapaaherra Beck-Friis, everstiluutnantti, kreivi C. A. Ehrensvärd ja ensimmäinen sihteeri C. Croneborg.

Yhteisten neuvottelujen jälkeen me suomalaiset keskustelimme omassa ryhmässämme ja päätimme olla tinkimättä ehdotuksettamme. Minut lähetettiin Hanssonin luo keskustelemaan siitä. Ilmoitin, että se oli viimeinen ehdotuksemme ja toivoimme, että he hyväksyisivät sen. He hyväksyivätkin sen, vaikka melko happamasti.

Tukholmassa hyväksytyyn suunnitelmaan sisältyi oikeuden myöntäminen Suomelle ryhtyä puolueettoman vyöhykkeen eteläisimmässä osassa kaikkiin sotilaallisiin puolustustoimenpiteisiin sekä kymmenen vuoden aikana voimassa oleva väliaikainen valtuutus Suomelle ryhtyä vyöhykkeellä yleensäkin eräisiin määritelyihin sotilaallisuontoisiin toimenpiteisiin niissä enimmäispuitteissa, joista sovittaisiin erikseen Suomen ja Ruotsin kanssa. Etelässä Lemlandin eteläkärjestä läntiseen ja itäiseen suuntaan Ahvenanmaan alueen nykyisiin rajaviivoihin asti vedetyn linjan eteläpuolella olevaan vyöhykkeen osaan nähden Suomi vapautuisi siten kaikista rajoituksista toimintavapauteensa ja määräämisvaltaansa nähden.

Sovittiin myös asevelvollisuuden saattamisesta voimaan ahvenanmaalaisten suhteen. Suomen valtuuskunta ilmoitti, että Suomen hallitus sisällyttäisi annettavaan lakiin mm. määräyksiä, jotka takaisivat päällystöhenkilöstön ruotsinkielisyyden ja määräsivät ruotsin kielen ahvenanmaalaisista asevelvollisista muodostettavien joukkoyksikköjen komentokieleksi.

Valtuutetut puolsivat vakinaisten valtuuskuntien asettamista hallitusten eliminä soveltamaan Ahvenanmaan suunnitelmaa. Valtuuskunnat olivat myös yksimielisiä diplomaattisesta ja parlamentaarisesta menettelystä suunnitelman toteuttamisessa.

Sopimus syntyi lopulta kolmessa tunnissa. Neuvottelut päät-

tyivät lauantaina 7. 1. 1939 kello 13, ja kaksi tuntia myöhemmin Erkko ja Sandler allekirjoittivat suunnitelman.

Meidät kutsuttiin neuvottelujen aikana kuninkaan lounaalle Drottningholmiin kaupungin ulkopuolelle. Matkalla kysyin Sandlerilta, vieläkö kuningas jaksoi seurata asioita, kun hän oli niin vanha ja oli minusta vaikuttanut aina vähän poissa maailmasta olevalta. Sandler sanoi kuninkaan seuraavan maailman menoa hyvinkin tarkkaan. Hän oli juuri kysynyt neuvotteluista ulkoministeriltä.

Kuningas Kustaa V oli etukäteen ottanut selvää, kuka kukin oli. Hän sinutteli meitä kaikkia ja sanoi minullekin tervehtiesään: "Du har gjort en god budjet i år." (Olet tehnyt hyvän budjetin tänä vuonna.) — Kesken lounaan kuningas sytytti savukkeensa ja ryhtyi tupakoimaan. Tavallisesti seuraan siinä aina esimerkkiä ja kysyin, saisinko minäkin polttaa. En saanut, se olisi ollut hovitapoja vastaan. Totesin, että oli sekin demokratiaa, isäntä tupakoi eivätkä vieraat saaneet tehdä sitä.

Illalla syötiin päivällistä kaupungintalossa. Silloinen kruununprinssi tuli juttelemaan kanssani ja melko kauan puhelikin. Huomasin seuraavan päivän lehdissä uutisen, jossa kerrottiin prinssin keskustelleen pitkään finanssiministeri Tannerin kanssa nähtävästi tärkeistä asioista. — Puhuimme kaupungintalosta, kehuin sitä kauniiksi, siinä se tärkeä keskustelunaihe. Sain luikata kovaa aivan hänen korvansa juuressa, sillä hän oli hiukan huonokuuloinen. Siksi kai keskustelu vaikutti etäämmältä katsoen hyvinkin salaperäiseltä.

Ahvenanmaan kysymyksestä lähetettiin nootit eri valtioille. Myöntävät vastaukset saatiin kevään kuluessa Virolta, Englannilta, Latvialta, Puolalta, Tanskalta, Ranskalta, Saksalta ja Italialta.

Ruotsissa oltiin kuitenkin levottomia. Sain Paasikiveltä 12. 3. 1939 kirjeen: "Täällä alkaa päästä vallalle huolestuminen Ahvenanmaan asiassa. Agitaatio Suomen ja Ruotsin sopimusratkaisua vastaan on kiihtymässä. Sekä Sandler että Boheman, joiden kans-

sa olen näinä päivinä puhunut, ovat alkaneet huolestua. Boheman pyysi minut toissapäivänä luokseen silminnähtävästi Sandlerin tietten ja lausui aivan toivomuksen, että koettaisin auttaa heitä. Boheman huomautti Ahvenanmaan asian olevan ratkaistavissa myönteiseen suuntaan vain vastoin ahvenanmaalaisten tahtoa. Sen tähden on asema Ruotsissa vaikea ja ikävä. Kysymys ahvenanmaalaisten ja Suomen välisistä suhteista on sen vuoksi arka. Sandler sanoi ymmärtävänsä, että Castrénin komitean ehdotusten käsitteleminen tänä keväänä voi tuottaa voittamattomia vaikeuksia ajan vähyyden vuoksi. Mutta sanoivat Sandler ja Boheman: on vain yksi kysymys, joka ei vaadi aikaa, se on kysymys kiinteistön hankinnasta Ahvenanmaalla. Jos Suomen hallitus asettuisi sille kannalle, että viiden vuoden oleskelu vaaditaan edellytyksenä kiinteistön ostamiselle, kuten asianlaita on ääni-oikeuteen nähden (ahvenanmaalaisten vanha vaatimus) ja jos Suomen hallitus saattaisi julkisuuteen tämän kantansa ennen kuin asia täällä tulee valtiopäivillä esille, niin asema täällä Ruotsissa suuresti helpottuisi, joskin kysymys lopullisesti tulee ratkaistavaksi meillä vasta eduskunnassa.

Olen tullut siihen vakaumukseen, että meidän olisi tässä asiassa myönnyttävä. Tällä kysymyksellä ei nähdäkseni asiallisesti ja käytännöllisesti ole sanottavaa merkitystä, niin kuin tietääkseni kokemus on osoittanut ja erittäin myös kun ottaa huomioon, miten 5 § 1920-vuoden laissa on tulkittava. Pyydän sen vuoksi Sinua vaikuttamaan siihen suuntaan, että hallitus niin pian kuin mahdollista käsittelee tämän asian ja jollakin tavalla saattaa kantansa julkisesti tiedoksi. Täällä levitetään myös sitä huhua, että Castrénin komitean mietinnössä koetetaan rajoittaa ahvenanmaalaisten oikeuksia. Tämän väitteen perättömyys olisi nyt myös sopivalla tavalla saatettava tiedoksi. On uudistettava, että hallituksen kanta on, kuten se aina on ollut, nimittäin, että ahvenanmaalaisten oikeuksiin ei tahdota kajota.”

Hallitus päätti 8. 5. 1939 antaa eduskunnalle esityksen Ahvenanmaan linnoittamisesta.

Neuvostoliitto ilmoitti kuitenkin 23. 5., että koska Suomi ei ollut antanut selvitystä Ahvenanmaalle suunniteltujen linnoitusten laadusta ja luonteesta, se ei katsonut omaavansa tarpeellista aineistoa kysymyksen ratkaisemiseksi ja vaati sen vuoksi asian lykkäämistä.

Kansainliiton neuvoston asettama tarkkailija totesi 27. 5., että Ahvenanmaan linnoituskysymys koski yksinomaan sopimuksen allekirjoittajavaltioita. Neuvostohallituksen valtuutettu Maiski ilmoitti Neuvostoliiton vastustavan linnoitussuunnitelmia.

Ruotsin hallitus peruutti 1. 6. 1939 Ahvenanmaa-esityksensä ilmeisesti Neuvostoliiton painostuksesta. Samana päivänä Suomen eduskunta hyväksyi lain ahvenanmaalaisten asevelvollisuudesta.

Paasikivi kirjoitti minulle 17. 7. 1939 Ahvenanmaan asiasta: ”Jos Venäjä luopuu vastustuksestaan Ahvenanmaan linnoittamisasiassa, on kaikki hyvin. Mutta jos Venäjä ei siitä luovu, niin asia on vaikeampi. Mitä riskejä meillä mahdollisesti olisi, jos Venäjän vastustuksesta huolimatta ryhtyisimme linnoittamaan?

Keskustelimme paljon tästä asiasta Mannerheimin kanssa, mutta en tahdo tässä kertoa, mitä hän sanoi, koska keskustelumme ei ollut muille tarkoitettu. Hän voi itse siellä ilmoittaa mieltänsä. — Y.K. (Yrjö-Koskinen) näkyy olevan sitä mieltä, että venäläiset eivät tulisi nyt ryhtymään voimakeinoihin mutta että he sodan syttyessä tai uhatessa miehittäisivät Suomenlahden saaret. Pahimpana tapauksena voisi pelätä, että he heti repressaliolina nuo saaret miehittäisivät. Tästä on vaikea mitään varmaa sanoa.

Joka tapauksessa olisi meille itsenäisenä valtiona poliittisesti kova isku, jos meidän olisi Venäjän kiellon vuoksi luovuttava Ahvenanmaan varustamisesta, vaikka meillä on siihen laillinen oikeus. Se osoittaisi, ettei meidän asemamme itsenäisyyden kautta ole *asiallisesti* vankalla pohjalla (— olin sanoa: ole Venäjän ajasta sanottavasti muuttunut).

Tukholman sopimuksen voimaan saattaminen olisi tehokas keino Suomen ja Ruotsin yhteistyön lujittamiseksi ja se olisi

siten hyvänä vastapainona sille virtaukselle, joka täällä pyrkii yhä enemmän esille ja joka tahtoo lopettaa yhteistyön Suomen kanssa ainakin kaikella poliittisella alalla.

Täällä on kysymys se, tuleeko Ahvenanmaan asia valtiopäivillä hyväksytyksi, jos Wenäjä ei luovu vastustuksestaan. Pitäisin mahdollisena, että Ruotsi ei tule estämään meitä saaria linnoittamasta, jos me sen päätämme tehdä ja otamme riskin Wenäjään nähden. Edellytyksenä on, että täällä hallitus edelleen horkumatta ja lujasti asiaa ajaa. Hallituksella on valtiopäivillä luullakseni enemmistö vallassaan. Mutta luulen välttämättömäksi, että tämän tuloksen saavuttamiseksi Sinun tässäkin asiassa pitää lähteä liikkeelle, saadaksemme täällä hallituksen lujasti tukemaan tätä kantaa, jos nimittäin siellä päätätte sen omaksua. Sinun täytyy, (esim. privaattiasioissa) saapua tänne tapaamaan Hanssonia ym. tšekäläisiä ystäviäsi.

Jos me päätämme panna Tukholman sopimuksen täytäntöön, on meille tärkeää, että Ruotsi ei ainoastaan anna suostumustaan vain signatäärivaltiona, vaan että Ruotsin hallitus ja valtiopäivät edelleen selvästi pysyy sillä kannalla ja sen julki lausuu, että Ahvenanmaan linnoittaminen on välttämätön asia myös Ruotsin puolueettomuuden kannalta. Tämä antaisi meille moraalista tukea myös Wenäjää vastaan ja vähentäisi siltä taholta uhkaavaa vaaraa.”

Kirjoitin puolestani Paasikivelle 26. 7. 1939: ”— Paljon kipe-rämpi on Ahvenanmaan asia. Tässäkin venäläisillä on ilmeinen pelko, että niitä voi käyttää hyväkseen Saksa. Yksityiskeskuste-luissa venäläiset eivät ole vastustaneet saarten linnoittamista, mutta ovat vaatineet kontrollia sen suoritukseen nähden. Myöhemmin on tullut vaatimus, että he saavat niitä puolustaakin samalla tavalla kuin Ruotsi. Kontrolli olisi heidän ilmoituksensa mukaan saanut tapahtua vaikka kuinka salaisesti niin, ettei siitä kukaan sivullinen olisi edes tietoinen. Pääasia oli, että he tietäisivät, mitä siellä tehdään. Tähän oli meidän mielestämme mahdoton suostua, se kai on selvää. Jälkeen päin on saatu se lisä-

selvyys, että Saksa on ilmoittanut olevansa vapaa suostumuksestaan, jos Venäjän kanssa tässä suhteessa joitakin sopimuksia tehdään. Olemme siis siinä asemassa, että jos yritämme tyydyttää venäläisiä, saamme Saksan vastaamme. Jos taasen emme välitä kummastakaan, vaan rupeamme oikeutemme mukaisesti suoraa päätä linnoitustöihin, voi se olla aiheena venäläisille käydä väkivallalla sitä estämään. Silloin olemme provosoineet sodan omilla nurkillamme, vaikka kaikella pyrimme sodanuhkasta vapautumaan.

Sotilaspiirien mielestä olisi käytävä heti linnoitustöihin, mutta minusta se ei olisi viisasta, ja olen tätä ajatusta jyrkästi vastustanut.”

Paasikivi kirjoitti 5. 8. 1939 kuulleensa Erkolta, että ajattelimme panna luotsipalvelun voimaan ahvenanmaalaisiin nähden. Boheman oli lausunut hänelle toivovansa, että jos Ahvenanmaan asia ei muuten selviäisi, Ahvenanmaan maakäräjille annettaisiin uusi esitys asevelvollisuudesta. Hän sanoi kirjoittaneensa asiasta myös Erkolle ja toivoi, ettemme vielä tekisi mitään ratkaisua asiassa.

Ruotsin hallitus oli ilmoittanut siirtävänsä Ahvenanmaa-esityksensä syksyksi, mutta se jäi antamatta. Kiista jäi myös syrjään, kun Ahvenanmaan tavoittelijoiksi toisiaan epäilleet Saksa ja Neuvostoliitto solmivat sopimuksen 23. 8. 1939.

Puolustuskyky

Sosiaalidemokraatit vaativat vuoden 1930 puoluekokouksessa silloisen liian rasittavan puolustusjärjestelmän sijalle uutta, kansanvaltaisemmille perusteille rakennettua ja vähemmän menoja vaativaa puolustusjärjestelmää. Todettiin, että sotalaitos merkitsi Suomen kansalle sen kehitystä ehkäisevää, raskasta taakkaa, mutta se ei kuitenkaan pystyisi silloisella ilma- ja kaasusodan aika-

kaudella kauankaan puolustamaan maata jotakin suurvaltaa vastaan.

Puolustuskysymyksessä oli mietinnön puoluekokoukselle laatinut komitea, johon kuuluivat Johan Helo, M. Puitinen, R. Sventorzetski, K. H. Wiik ja Väinö Voionmaa. Mietinnössä oli mm. IKL:n julistamana kuuluisaksi tullut Voionmaan lause: "Meidän aikanamme yleinen kehitys vaikuttaa eri maihin tasoittavasti, mikään ulkoa tuleva valloitus ei voisi siinä määrin kuin ennen mullistaa maan oloja, sillä samaan sivistysmaailmaan kuulumme kaikki." — Tätä perustelua ei kuitenkaan hyväksytty varsinaiseen maanpuolustusohjelmaan, eikä ohjelmassa suinkaan myöskään vaadittu puolustuslaitoksen poistamista, vaadittiin vain sen kansanvaltaistuttamista ja suojeluskuntain lakkauttamista. Samoin vaadittiin eduskunnalle ratkaisevaa valtaa puolustuslaitokseen nähden. Mm. todettiin: "Liikekannallepanoon ei saa ryhtyä ilman eduskunnan suostumusta, paitsi milloin tämä kiireellisissä tapauksissa, maan puolustamiseksi välittömästi uhkaavaa ulkomaista hyökkäystä vastaan käy välttämättömäksi pakoksi, ja on tällöin ilman viivytystä toimenpide esitettävä eduskunnan hyväksyttäväksi."

Vuoden 1930 eduskuntavaalien edellä käytiin ankarasti keskustelua sosiaalidemokraattien "puolustusnihilismistä", mutta ilmoitimme silloin selvästi: "Jos maan vihollinen hyökkää Suomen kimppuun, silloin sosialidemokraattinen työväestö on valmis puoltamaan rintamalla Suomen, kansan itsemääräämisoikeuksia ja Suomen valtion suvereenisuutta."

Vastustimme kuitenkin jatkuvasti suuria puolustusmäärärahoja, mm. vuoden 1936 eräänä vaalitunnuksenamme oli: "Mitä kansa haluaa? 210 milj. markkaa lisää sotavarustuksiin? Vaiko tämä summa verohelpotuksiin?"

Toukokuussa 1936 puoluekokoukselle pitämässäni puheessa mainitsin mm.: "Lähes vuoden ajan on maanpuolustuskysymys aikaansaanut melkoista levottomuutta. Sehän on nykyään yleis-

eurooppalainen ilmiö tai sanokaamme yleismaailmallinen ilmiö, eivätkä meidänkään porvaristoryhmämme ole tältä tartunnalta säästyneet. On vaadittu runsaita lisämäärärahoja sotalaitoksen hyväksi ja myös yhden kerran valtion menosääntöön äänestettykin. Sosialidemokraattisen puolueen taholla emme ole katsoneet voivamme olla tässä mukana. Mielestämme ei ole ollut syytä mennä tällä alalla pitemmälle kuin tähän saakka on menty, mieluummin olisi päin vastoin vähennettävä puolustusmenoja.

Emme ole mikään puolustusnihilistinen puolue. Aikanaan on tosin ollut voimakaskin mielipide puolueen keskuudessa puolustusmenoja vastaan. Näin oli laita aikana, jolloin työväen asemassa oli tavattoman paljon korjaamattomia epäkohtia, jotka aikaansaivat katkeruutta ja milteipä toivottomuutta. Silloin voitiin sanoa, ettei yhtään miestä eikä yhtään markkaa olisi annettava tällaisten olojen puolustamiseksi. Olot ovat kuitenkin muuttuneet. Työväen oloissa on saatu aikaan parannuksia, nyt on työväelläkin puolustettavaa ja tätä puolustettavaa tulee vuosittain yhä lisää. Siksi ei työväestöllä ole enää kielteistä kantaa puolustuslaitokseen nähden, mutta toistaiseksi on kuitenkin koetettava hillitä liiallista asevarustelua.”

Puhuessani vaalien jälkeen Helsingin työväentalossa 20. 10. 1936 vastasin Uuden Suomen esittämiin syytöksiin mm.: ”Me myönnämme valtakunnan puolustuksen tarpeellisuuden, mutta vaadimme, ettei ihmisten isänmaallisuutta mitata sen mukaan, kuinka monta miljoonaa kukin on valmis myöntämään puolustuslaitoksen tarpeisiin. Me olemme vaatineet, että kohtuullisuutta on tässä noudatettava ja katsottava, etteivät muut tärkeät tarpeet joudu kärsimään ja ettei varsinkaan sosiaalista edistystä maassamme tukahduteta käyttämällä kaikki raskaalla verotuksella kerääntyneet varat puolustuslaitoksen kehittämiseen. Se perushankintaohjelma, jonka lumoissa porvarilliset puolueet nykyisin ovat, ei edes ole ollut meidän lähemmin tarkastettavanamme ja sen valmistaminen on ollut kovin salaperäistä.

Ei voitane vaatia, että me silmät ummessa olisimme valmiit

lisäämään parisataa miljoonaa markkaa vuodessa entisiin raskaisiin puolustusmenoihin.”

Punamulta-hallitusta suunniteltaessa puolustuskysymys oli suurimpia kompastuskiviä. Selostaessani hallituksen syntyä Helsingin työväentalossa 1. 4. 1937 mainitsin: ”Ehkä suurin eroavaisuus sosialidemokraattisen puolueen ja porvarillisten puolueiden välillä on viime vuosien aikana esiintynyt niiden suhtautumisessa puolustuskysymykseen. Me täällä työväen rintamalla olemme rauhan ystäviä. Emme usko aseilla voitavan turvata maailmanrauhaa. Meidän joukossamme on paljon idealisteja, joilla täydellinen aseistariisuminen on päämääränä. Aikaisempina vuosina esiintyi joukossamme myös henkilöitä, jotka olivat todellisia puolustusnihilistejä, kielsivät kaiken maanpuolustuksen tarpeellisuuden. Sitä mukaa kuin työväen olot ovat parantuneet ja sille on ilmaantunut puolustettavaa, on tämä kanta hävinnyt. Sen kannattajia tuskin enää on ensinkään joukossamme.

Socialidemokraattinen puolue tunnustaa nyt täysin maanpuolustuksen tarpeellisuuden ja on valmis siinä suhteessa tekemään voitavansa. Se ei kuitenkaan ole voinut tähän saakka asettua samalle kannalle kuin maamme porvarilliset puolueet. Se ei ole pitänyt ainoana tärkeänä aseellisen puolustusvoiman lisäämistä, vaan on halunnut ennen kaikkea lujittaa sisäistä puolustustahtoa käyttämällä runsaammin varoja sosiaalisiin parannuksiin.

Suurin erimielisyys parin viime vuoden aikana on koskenut ns. perushankintaohjelmaa, jonka sisältönä lyhyesti sanoen on, että muutaman vuoden kuluessa olisi käytettävä 1 700 milj. markkaa puolustuslaitoksen aseellisen varustuksen lisäämiseksi. Kun puolustusbudjetti jo aikaisemminkin on ollut huomattavan korkea, nousee se näiden perushankintamäärärahojen kautta lähemmä 900 milj. markkaan. Tätä summaa olemme pitäneet liian suurena ja huomauttaneet, että se ylittää kansan veronkantokyvyn.

Olemme tähän saakka johdonmukaisesti taistelleet tämän ohjelman hyväksymistä vastaan. Senkin jälkeen, kun se jo kerran oli eduskunnassa tullut hyväksytyksi, vetosimme kansaan viime

kesänä toimitetuissa vaaleissa. Vaalit eivät kuitenkaan tuoneet eduskuntaan enemmistöä meidän kantaamme tukemaan. Päinvastoin eduskunnan porvarillinen enemmistö sai tämän vuoden talousarviosta päätettäessä saman ohjelman uudelleen hyväksytyksi. Tällä se meidän mielestämme on saanut lopullisen ratkaisunsa. Olemme tehneet voitavamme torjuaksemme tämän suunnitelman. Olemme vedonneet kansaan. Kun ratkaisu siitä huolimatta käy meidän mielipidettämme vastaan, on meidän demokraatteina siihen alistuttava. Tämä kysymys on ymmärtääkseni tämän jälkeen siirrettävä pois poliittisten riitakysymysten joukosta. Siinä mielessä olemme katsoneet voivamme hyväksyä hallitusohjelman määräyksen, jonka mukaan puolustuslaitoksen jatkuva lujittaminen on oleva hallituksen huolena.

Eräänä lisäsyynä tähän kannanmuutokseen ovat ne maailmanpoliittiset tapahtumat, joiden todistajina olemme saaneet viime vuosina olla. Diktatuurimaiden jatkuva asevarustelu on ollut rauhan uhkana ja on pakottanut myöskin demokraattisella kannalla olevat maat huolehtimaan varustustensa täydentämisestä. Ne eivät ole voineet antautua sen vaaran alaisiksi, että diktatuurimaiden laajentumispyrkimykset olisivat voineet uhata niiden olemassaoloa ja itsenäisyyttä. Demokratia on pitänyt välttämättömänä ryhtyä suojelemaan itseään. Tämä on ollut ratkaisevimmin vaikuttamassa niihin kannanmuutoksiin, joita sosialidemokraattiset puolueet kaikissa maissa, myös niissä, joissa ne ovat olleet hallitusten johdossa, ovat viime vuosina tähän kysymykseen nähden ottaneet. Suomenkaan sosialidemokraattinen puolue ei ole voinut olla tästä sivussa.”

Emme kuitenkaan hyväksyneet vain puolustusmäärärahojen korotuksia, vaan vaadimme samalla runsaasti sosiaalisia parannuksia. Hyväksyessämme vakinaiset puolustusmäärärahat vaadimme samalla, että puolustusvoimien johtoa olisi pyrittävä keskittämään ja uudistamaan, oli pidettävä huoli siitä, että se oli luotettavien aineiden käsissä, suojeluskunnat oli saatava saman

johdon alaisiksi armeijan kanssa ja pidettävä huoli siitä, että sotilaskasvatus tapahtuisi kansanvallalle myönteisessä hengessä.

Vaikka porvarit olivat innokkaita maanpuolustusystäviä, he eivät olisi kuitenkaan olleet halukkaita maksamaan paljon. Kaikki tahdottiin vain järjestää lainojen avulla. Olin puolestani jyrkästi sitä mieltä, että kunkin sukupolven oli itse maksettava omat laskunsa. Niinpä ehdotuksestani otettiin vuoden 1938 budjettiesitykseen 20 %:n korotus tulo- ja omaisuusveroon. Asiasta pidettiin porvariston lehdissä ja eduskunnassa melkoista meteliä, mutta se hyväksyttiin kuitenkin. Sitä alettiin nimittää tannerveroksi. Totesin väittelyn ollessa kiivaimmillaan, etteivät porvarin isänmaallisuus ja lompakko näyttäneet olevan edes hyvänpäivän tuttuja keskenään.

Kirjoitin Hanssonille 7. 2. 1938 Ruotsista mahdollisesti saatavista aseista:

”— Viime vierailusi aikana keskustelimme niistä kyselyistä, joita sotilasviranomaisemme olivat tehneet ruotsalaisille kollegoilleen. Kysymyshän koski sotamateriaalia, jota Ruotsi mahdollisesti voisi toimittaa Suomeen siinä tapauksessa, että sellaista tarvittaisiin.

Syynä siihen, että palaan asiaan on se, että joitakin päiviä sitten sotamarsalkka Mannerheim kävi luonani ja esitti näkökantansa asiasta. Samalla hän pyysi, että voisin jotenkin edistää asiaa ruotsalaisten puoluetoverieni avustuksella.

Herra Mannerheim, joka täällä porvarillisissa piireissä on voimakkaasti ajanut pohjoismaista suuntausta, oli levoton siitä, että täällä voisi syntyä keskustelua, elleivät neuvottelut edisty. Tällä kertaa on kysymys vain siitä, mitä teknillisiä ja aineellisia mahdollisuuksia Ruotsilla on auttaa meitä tässä suhteessa. Ei siis ole kysymys mistään sitoumuksista tai lupauksista. Todellisen tarpeen tullen Ruotsilla olisi siis täysi vapaus päättää asiasta riippuen silloisesta tilanteesta ja hallituksesta. Suomen sotilasviranomaiset eivät kuulemma pääse eteenpäin suunnittelutyössään, el-

leivät he saa näitä nyt kyseessä olevia perustietoja, sikäli kun suunnitelmat voidaan tehdä Ruotsin vastauksen turvin.

Eversti Grandell kävi Ruotsissa muutamia viikkoja sitten ja keskusteli asiasta kenraali Åkermanin ja ministeri Westmanin kanssa. Mutta vierailu ei johtanut positiiviseen tulokseen, ja siitä johtuu tämän epätavallisen tien valinta. Ministeri Westman oli keskustelun kuluessa sanonut kuulleensa hämmästyttäviä tietoja, mm. että me Suomessa suunnittelisimme yhteistyötä Saksan kanssa tässä suhteessa, että Saksa rakentaa asetehtaita Suomeen ja että Suomi rahoittaa tehtaiden rakentamista Saksaan. Minun tarvinnee tuskin vakuuttaa, että nämä olettamukset ovat täysin väärinä. Päin vastoin olemme myös tässä asiassa pysytelleet pohjoismaisilla linjoilla, kanuunat ovat ruotsalaisia eikä saksalaisia.

Keskustellessamme asiasta täällä esitit olettamuksen, että jos syvennymme kysymykseen sotamateriaalin hankkimisesta, siitä tulee helposti pääasia ja yleisestä elintarvikehuollosta pohjoismaiden välillä sivuasiasa samoin kuin että jälkimmäisen asian ratkaiseminen vie pitkän ajan. Olen kuitenkin ymmärtänyt, että Ruotsi on omasta puolestaan jo kauan sitten tehnyt tarpeelliset suunnitelmat, joiden avulla Suomenkin pyyntö voitaisiin melko helposti toteuttaa.

Toivottavasti annat anteeksi, että uudestaan ja näin pitkään taas vaivaan Sinua tällä asialla. Olen kuitenkin katsonut velvollisuudekseni kiinnittää huomiosi tähän asiaan ja samalla esittää pyynnön, että voisit, jos mahdollista, pyytää hallitusta kehottamaan sotilasviranomaisia järjestämään asian positiivisessa hengessä.”

Vastauksessaan Hansson arveli, että yhteistoiminnassa oli edettävä verraten varovasti, etteivät ruotsalaiset antaisi naapureille aiheutta minkäänlaisiin liiallisiin toiveisiin, mutta lupasi kuitenkin puhua Åkermanin kanssa.

Työväestön suhtautuminen Mannerheimiin muuttui myös vähitellen. Vielä hallitukseni aikaan kieltäydyimme antamasta bud-

jetissa määrärahaa Mannerheimin Lastensuojeluliitolle, ellei sen nimeä muutettaisi. Eduskunta myönsi tietysti määrärahan, mutta kieltäytymisemme oli kuitenkin jonkinlainen sosiaalidemokraattinen mielenosoitus.

Sosiaalidemokraattiset ministerit eivät myöskään osallistuneet Mannerheimin 70-vuotisjuhlallisuuksiin.

Puheessani 17. 6. 1938 Naantalissa ilmoitin, ettei työväestö ollut enää katkera Mannerheimille. Sittemmin sotamarsalkka vieraili usein luonani, kerran aivan iltamyöhälläkin selittämässä puolustusvoimien varojentarvetta. Minun täytyi valitettavasti katsoa valtion rahatilannetta ja koettaa pitää se järjestyksessä. Ellei sosiaali-asiain asioita olisi saatu menemään eteen päin, ei tyytyväisyys olisi ollut millään tavalla taattu. Mannerheim ymmärsi sen, mutta otti myöhemmin taas asian puheeksi. Meidät oli kutsuttu silloin Rytin luo päivälliselle, ja siellä keskusteltiin asiasta. Mannerheim oli jo vähän kyllästynytkin ja ilmoitti Cajanderille, että asia oli hänen puolestaan loppu. Hän sentään leppyi helpolla ja kutsui koko hallituksen Korkeavuorenkadulle yleisesikunnan taloon ja esitteli armeijan eri aloja.

Paasikiven kanssa kävimme jatkuvasti kirjeenvaihtoa. Mm. 26. 7. 1939 kirjoitin hänelle käsitellen ensin yleistä maailmantilannetta ja taloudellisia kysymyksiä ja todeten sitten: ”Mutta sitten tulee pahiin: Mannerheim on esittänyt vaatimuksiaan. Nyt pitäisi kiirehtiä, maksoi mitä maksoi. Lisävarusteisiin vaatii hän heti noin 1 500 miljoonaa markkaa yli perushankintaohjelman, rajan linnoittamiseen noin 800 miljoonaa. Sen ohella kummittelee laivasto-ohjelma, jonka ensi vaihe olisi ehkä 1 500 miljoonaa, uutta rahaa siis melkein käden käänteessä noin 3 500 miljoonaa, vaikka vielä tämän ja ensi vuoden vajaukset on hankittava. Nämä rahat olisi hänen ja muiden mielestä hankittava USA:sta. En laisinkaan ole halukas tällä tavalla pilaamaan meidän taloudellista asemaamme, sillä ilmeistä on, että näin suurien summien vetäminen meidän talouteemme sotkisi kaiken. Nyt jo nousevat palkat

ja hinnat ja hiljainen inflaatio on käynnissä. Entä sitten, jos täällä valtio pumpppaa talouselämään vielä tällaisia summia.

Olen ollut mukana perushankintaohjelman dubleeraamisessa vuosi takaperin, eikä minulla ole ollut muistuttamista sitäkään vastaan, että sitä samojen määrärahojen puitteissa kiirehditään ja luvataan loppuvuosien määrärahoilla maksaa etuannit takaisin. Mutta tämä uusi kiirehtiminen ja rahojen upottaminen tuohon täyttymättömään kaivoon saa minut levottomaksi.

Tiedän, että Mannerheimia monella taholla pidetään korvaamattomana. Minuun on vähitellen syöpynyt se käsitys, että hän on päästettävä menemään. Hän on menettänyt hermonsensa ja aina, kun jotakin maailmassa tapahtuu, on hän poissa tasapainostansa ja esittää vaatimuksiaan. Jos hänen mieltään olisi noudatettu, olisimme ennättäneet tehdä jo monta tyhmyyttä. Parin viime kuukauden aikana on hän esittänyt monia aivan järjettömiä vaatimuksia, joista on ollut pakotettu perääntymään, kun niiden mahdottomuus on osoitettu. Eräs huomattava henkilö sanoikin hänestä, että hän näyttää kopioivan ryssäläisten kenraalien tapoja, jotka vastaisia tappioita peläten ajoissa hankkivat syntipukkeja pelastaakseen itsensä.”

Mannerheimin suhteen erehdyin, ja Paasikivi varoittikin vastauskirjeessään erottamasta häntä: ”Aivan pelästyin, kun luin, mitä kirjoitat Mannerheimin poisjäämisestä. Pyydän ja kehotan mitä hartaimmin, että ette sitä millään tavalla edes harkitse. Mannerheim itse kyllä mielellään lähtisi pois. Häntä painaa kovasti edesvastuu, mikä on hänen hartioillaan. On Jumalan onni, että Mannerheim vielä on sellaisissa voimissa, että hän voi johtaa puolustuslaitoksen kehittämistä. Keitä muita upseereja meillä on? Ei suorastaan ketään, joka kykenisi suurempiin tehtäviin. Minä tunnen ne luultavasti yhtä hyvin kuin te siellä.

Sinä sanot Mannerheimin kadottaneen hermonsensa. Mannerheim on kaikissa suurissa asioissa samalla kannalla kuin Sinä ja minä. Hän on monituisissa keskusteluissa kanssani alituisesti huomauttanut, miten meidän on saatava suhteemme Wenäjään paran-

netuiksi ja aina koetettava pitää ne mahdollisimman hyvinä. Hänen mielestään asiaa olisi voinut viime talvella käsitellä toisella tavalla kuin mitä tapahtui. Juuri hän sanoi minulle, että näillä pienillä saarilla ei ole Suomelle sotilaallista merkitystä ja että niillä Wenäjällekään ei ole muuta kuin defensiivinen merkitys. — Ahvenanmaan linnoittamiseen nähden hän on samalla kannalla kuin Sinä. Hän katsoo, että jos Wenäjä ei luovu vastustuksestaan, ei hän ainakaan tätä nykyä ryhtyisi itse linnoitustoihin. Hän tahtoo olemaan varovaisia siinä suhteessa. Ja mitä pohjoismaiseen yhteistyöhön tulee, on Mann. sitä vuosien kuluessa innokkaasti ajanut. Hänen toimestaan tietääkseni Sinäkin 1935 pyydettiin tänne tulemaan. — Vielä hän tahtoo olemaan Saksaan nähden varovaisia. Hän luulee tulevassa sodassa suuremmat mahdollisuudet olevan siihen, että Saksa sen sodan häviää. — Hänen arvonsa länsimaissa on suurempi kuin kenenkään muun suomalaisen. — Siis kaikissa tärkeissä ja suurissa kysymyksissä Mannerheim on ollut hyvin maltillisella ja meidän mielestämme oikealla kannalla. Mannerheimilla on kyllä persoonalliset puutteensa, jotka pistävät silmiin — kaikilla on vikansa. Mutta se mies, jonka sanoja siteeraat Mannerheimista, on tällä kertaa puhunut tyhmästi. Ei tarvitse kauan puhella Mannerheimin kanssa havaitakseen, miten intelligentti ja kokenut hän on. Olisi aivan puolustamatonta päästää M. pois nyt, kun maamme ulkopoliittinen asema on suuresti huonontunut ja on nyt nähdäkseni huonompi kuin koskaan ennen — vaikeampi kuin 1918, jolloin Wenäjä oli voimaton ja maahan lyöty.

Minä luulen, että Mannerheim vanhana sotilaana osaa arvoistella asioita 'realisemmin' kuin 'sivilipolitikot', sellaiset kuin Sinä ja minä."

Kirjoitin tilanteesta myös Kalliolle hänen ollessaan vielä lepäämässä Mäntässä 17. 7. 1939: "Kun edellä olen esittänyt, että hallitusyhteistyön on jatkettava entiseen tapaan, tapahtuu se eräällä varautumalla. Sillä nimittäin, etteivät esille tulevat asiat

muodostu semmoisiksi, että yhteistyö käy vaikeaksi. Näköpiirissä on asioita, jotka eivät ole aivan miellyttäviä. Tarkoitin niitä laajoja varusteluvaatimuksia, joita Mannerheim par'aikaa pyrkii työntämään esiin vaatien niiden pikaista ratkaisua. Olen aikanaan mukautunut siihen, että perushankintaohjelma hyväksyttiin suurempana kuin Kivimäen hallitus esitti. Olen myös mukautunut siihen, että sen jouduttamiseen tänä vuonna päätettiin ottaa 350 milj. markkaa ja olen valmis saman summan ensi vuodeksikin budjettiin ottamaan. Niukkanen pitää kuitenkin 500 milj. välttämättömänä ja luulee voivansa sen järkevästi käyttää. Mutta ei tällä hyvä. Mannerheim on äskettäin esittänyt uuden ohjelman, joka maksaa 2 miljardia. Se olisi hänen mielestään heti ratkaistava ja otettava laina ulkoa. Kotona olisi tehtaat Niukkasen valtuuslain nojalla pantava käyntiin kolmessa vuorossa. Loppu ei vielä tälläkään ole näkyvissä. Rajan linnoittamista on vaadittu. Se maksaisi kuuleman mukaan 600 milj. Lisäksi painostaa oikeisto laivaston rakentamista. Kustannusarvio ensi vaiheessa 1 500 milj. markkaa. Sanon suoraan, etten tule olemaan tämmöisessä asiassa mukana ja sen kautta pilaamaan maamme finansseja. Jos näitä ohjelmia aiotaan vakavasti ryhtyä toteuttamaan, tulee auttamaton ristiriita. Tietysti on asema erilainen, jos sota todella puhkeaa; silloinhan täytyy panna kaikki rievut pyykkiin. Mutta käyttää nykyistä paniikkimieliä hyväkseen täyden militaristisen ohjelman läpiajamiseen, siihen ei sd puolue voi antaa apuaan.

Mutta tämä on huomisen huolia. Olen kuitenkin katsonut soveliaaksi siitä mainita, vaikka pelkäänkin että sillä häiritseen lomalla olevan miehen rauhaa.”

Kallio kertoi kirjeessään 19. 7., että hän saisi vieraakseen Mannerheimin ja Waldenin, jotka menisivät ohi Tampereelta Jyväskylään tehtaita tarkastamaan. Hän lupasi sanoa Mannerheimille kirjeeni perusteella, etteivät kaikki ehdotukset olisi myötätulessa. Kallio ilmoitti samalla, ettei hän ollut koskaan luvannut Mannerheimille muuta kuin sen, jossa oli tiennyt hallituksen olleen mukana.

Jo 20. 7. 1939 Kallio kirjoitti uudelleen:

"H. V. Varmaan ihmettelet, että taas saat minulta kirjeen. Se johtuu siitä, että luonani oli tänään sotamarsalkka M ja kenraali Walden, jotka ovat tarkastamassa Tampereen ja Jyväskylän sotatarvetehtaita. Kun asun tuon reitin varrella, niin poikkesivat pariksi tunniksi taloon. Sitä ennen olin hankkinut M. viimeiset ehdotukset, joista keskustelimme. Merkille pantavaa oli, että hän näytti olevan tyytyväinen hallituksen toimenpiteeseen viimeisen ehdotuksen suhteen, vaikka se ei vastannut hänen tarkoitustaan. En tiedä tunsiko hän sanamuodon, jota en minä halunnut sanallisesti selostaa. Minä otin omasta aloitteestani puheeksi sitten linnoitus- ja laivastomäärärahaehdotukset. Keskustelu liikkui minun johtamana sillä pohjalla, miten voisimme saada kansamme, ennen kaikkea eduskunnan, pysymään ehyenä ehdotusten takana, mikä antaisi takeet kansan puolustustahdolle. Huomautin siitä, että sos. mukana olo asian ratkaisussa on mitä tärkeintä. He myönsivät *molemmat* tämän. Sanoin myös, että minä luulen, ettei sos. dem. voi mennä näin suuriin määrärahaehdotuksiin, ellei todella asema sitä vaadi. Mutta samalla sanoin Sinun minulle kerran sanoneen, että jos sota syttyy, niin tietysti silloin on pantava 'kaikki ryysyt likoon'. Tällä koetin minä maaperää valmistaa tinkimiselle ja huomautin uudelleen mikä merkitys on sillä, että voisimme koko kansan ja maan mielipiteen kannattamana toteuttaa pyrkimyksiämme.

Katsoin tämän alleviivaamisen tärkeäksi sen tähden, että olen täällä yksinäisyydessä joutunut ajattelemaan oikeiston pyrkivän juuri tässä kysymyksessä lyömään kiilan sos. dem. ja ml väliin päästäkseen porvarilliseen rintamaan. Ja tässä he mielellään käyttäisivät *välikapaleena* tätä miestä, joka elää vain puolustuskysymyksen merkeissä ja varoo, ettei *häntä* voida syyttää 'nukkumisesta'. Tässä yhtyvät heidän tiet, vaikka luulen, ettei M. tässä tarkoituksellisesti politikoitse.

Kuvaavaa oli, sanoessani, ettei perushankintaa mikään muu hallitus olisi voinut *lailla* säätää, hänen sanansa: "Niinkö luu-

lette?’ Vastasin: ’Tästä olen varma.’ Pidin hyvin outona tätä kysymystä, sillä luulisihan sen olevan hänellekin selviön.

Kuten huomaat, minä en pyrkinyt ottamaan kantaa itse määrärahoihin nähden, vaan koetin saada ymmärtämään, että yksimielisyyteen pyrkiminen on lujin linnake.

Minusta näytti, että W. tajusi poliittisen tarkoitukseni paremmin, kuin M., vaikka vaikenä.

Muuten luulen, että tämä tehtaiden tarkastelu on hyvin suotava, sillä todennäköisesti on järjestelmässä jotain vinossa. Kun esim. toinen tehdas on riippuvainen materialinhankinnassa eikä sen puutteessa pääse työhön.

Sinä ajattelet, että minä pehmittelen kautta rantain Sinuakin. Tavallaan, mutta tietoisena, että olet näitä elämän ongelmia ajatellut enempi, kuin minä ja ottanut myös vastuullesi ratkaisuja, johon harvat pystyvät. Ja tässä ovat miellyttävällä tavalla yhtyneet meidän tiet.

Kirjoitin Cajanderille ja sanoin, että olen elokuun alussa valmis astumaan remmiin milloin hän katsoo sopivimmaksi. Tällä tarkoitin sitä, että jos hän tuntee itsensä vapaammaksi retkeilyihin, jos olisin remmissä, niin voisin tulla 2. p:nä Helsinkiin tai sitten retken jälkeen. Missään tapauksessa ei palaamiseni työhön saa häiritä matkasuunnitelmianne.

Viime päivät, jolloin olen lääkkeet jättänyt pois, ovat olleet nousupäiviä. Ehkä minusta vielä tulee mies, niin nöyryyttävää kun tämä sairasteleminen on ollutkin julkiselle miehelle, jonka tulisi olla terästä.

Väkenä laitoin Serlachiuksen niitylle, kun ukkonen uhkaa ja olen yksin kotimiehenä, kun vaimonikin toimitin Nivalaan käymään. Niin pyrin vähitellen vapaaksi holhouksesta. Toivotan hyviä heinäilmoija! Velj. Kyösti Kallio.”

Vastasin puolestani Kalliolle 23. 7. 1939:

”Ystävä ja Veli! Kiitän uudesta ystävällisestä kirjeestäsi. Se ei tosin edellytä vastausta, mutta ryhdyn kuitenkin semmoista kirjoittamaan pääasiassa esiintuodakseni suuren iloni tervehtymi-

sesi edistymisestä. Nähtävästi oli oikea ajatus hankkia itsellesi joksikin ajaksi rauhaa ja lepoa kaiken sen raatamisen jälkeen, joka oli osasi viime talvena. Voimistuminen onkin tarpeen, sillä varmaankaan ei ensi talvi tule olemaan mitään laakereilla lepäämistä, jos asiain nykyisessä menossa ei tule aivan ratkaisevia muutoksia.

Olipa onnellinen sattuma, että herrat Mannerheim ja Walden sattuivat tulemaan luoksesi juuri sen jälkeen kuin olit saanut minun kirjeeni siinä olevine selostuksineen puolustuslaitoksen uusista vaatimuksista. Kävijöille on varmaankin ollut terveellistä Sinunkin suustasi kuulla totuuden sanoja.

En muuten ole oikein perillä, onko Mannerheimin äskeiset esiintymiset katsottava aivan puhtaasti asiallisista syistä johtuneiksi. Hän on ollut hirveän oikullinen ja uusia ehdotuksia ryöpsähtelee aivan kuinka sattuu. Aina kun jotakin sattuu ulkona menettää hän hermonsansa. Olen joutunut jo useampaan otteeseen tämän toteamaan, mutta esimerkkien luetteleminen ei tässä ole tarpeen. Tämä on alkanut tuskastuttaa jo hänen lähimpiä työtovereitaankin puolustuslaitoksessa. Onko hän jo liian vanha tälle tärkeälle paikalle vai mikä lie syynä. Toisinaan olen taipuvainen omaksumaan Rytin lausuman ajatuksen, jonka mukaan 'M. vanhana ryssälaisenä kenraalina on kopioinut sikäläiset tavat ja mahdollisia tulevia tappioita peläten haluaa etukäteen hankkia syntipukkeja.' Oli miten oli, joka tapauksessa hänen esiintymisensä viime aikoina ja varsinkin juhannusaikaisen kriisin yhteydessä oli aivan harkitsematonta. Mahdollisesti täytyy valmistautua siihen ajatukseen, että hänen kanssaan tulee semmoinen erimielisyys, että hänen on jätettävä toimensa.

Olen kirjoittanut Procopéelle Washingtoniin selostaen rahallista asemaamme ja tiedustellut hänen persoonallista ajatustaan lainansaantimahdollisuuksista. Sen hän kyllä on jo eräissä kirjeissään päällimmäittäin selostanutkin, mutta nyt hän saisi antaa täsmällisen vastauksen muutamiin kysymyksiin. Vastauksen saavuttua ja

eduskuntaryhmien kokoonnuttua voinee ottaa harkittavaksi onko johonkin toimenpiteeseen ryhdyttävä.

Puolustusmenot ovat muuten jo melkoisesti heikentäneet rahallista asemaamme. Tänä vuonna on hankittava lainaa 650 milj. Pankkien kanssa olen toistaiseksi sopinut n. 300 milj. lyhytaikaisesta luotosta, jonka korko on 2 ½%. Ensi vuoden budjetti päättyy vajaukseen, joka ilmeisesti tulee ylittämään 1 miljardin. Ras-kaimpina posteinä siinä ovat kiirehtimiseen käytettävät sekä Ahvenan miljoonat. Uusi kivi kuormaan voi aiheuttaa suuria vaikeuksia. Nyt jo nousevat palkat ja hinnat, mikä osoittaa, että minun rahan liikkeeseen pumppaamiseni tuntuu talouselämäsämme.

Ei ehkä ole ollut harkittua, että näin huolillani vaivaan lepäämässä olevaa miestä, mutta olen siinä itsekkäästi ajatellut itseäni. Tuntuu ikäänkuin keveämmältä kun on saanut niistä toisellekin puhua.

Mitä Helsinkiin palaamiseesi tulee, ei ole minun asiani siitä mieltäni lausua. Siitä sopinet Cajanderin kanssa. Yleisenä ajatuksenani esittäisin kuitenkin, että et aivan heti ryhdy työhön tuntiessasi itsesi paremmaksi, että hylkää päätävästi Viroon menon sekä että kartat Kultarantaa tänä vuonna. Helposti voit riskeerata levon kautta saavutetut hyvät tulokset.

Olemme vihdoinkin ruvenneet saamaan sateita ja ne ovat parantaneet satoa huomattavasti. Heinäsato tuli tosin vain n. puolet viimevuotisesta niin että karjan ensi kesään vieminen tulee monelle olemaan hankalaa. Silti en laisinkaan jaksa ymmärtää Maatalousseurojen Keskusliiton uusia vaatimuksia.

Toivon näkeväni Sinut terveenä ja reippaana tavatessamme. Pyydän vastaanottamaan sydämellisen tervehdykseni.”

Niukkasen kanssa jouduimme muutaman kerran jyrkästikin vastakkain. Hän tahtoi tietysti ministeriönsä asemaa ajatellen puolustusmäärärahoja melko lailla lisättäväksi ja minä finanssi-ministerinä sanoin, ettei minulla ollut niin paljon rahaa. Tilanne muodostui ajoittain oikein kireäksi. Kallio tuli hyvin levotto-

maksi. Hän ihmetteli, mitä asioista tulisi, jos Niukkanen ja minä riitaantuisimme keskenämme. Syyskuussa 1939 jouduimme taas vastakkain eduskunnassa. Niukkanen piti puheen, jossa hän ilmoitti, että mitään uhrauksia säästämättä oli maanpuolustustamme vahvistettava, mitään muita turvallisuustakeita ei Suomella ollut mistään päin saatavissa. Minä ilmoitin sanotun olevan vain puolustusministerin eikä suinkaan hallituksen kannan, jota ei ollut vielä määritelty. — Tosin siten myönnettiin melko lailla varoja puolustusmäärärahoiksi, mutta Niukkanen loukkaantui lausunnostani kovasti.

Forssassa puhuessani 13. 8. 1939 sanoin eduskunnan osoittaneen haluavansa mahdollisuuksien rajoissa maan puolustuslaitokselle aseita ja tarpeita, jotta se vaaran uhatessa olisi riittävästi varustettu. Sosiaalidemokraattinen puoluekin oli ollut mukana asiassa pitäen maamme itsenäisyyttä ja sen kansanvaltaista järjestystä siksi arvokkaina saavutuksina, että niiden turvaamiseksi ei ollut kartettava uhrauksia.

”Meitä on useasti syytetty penseydestä puolustuslaitosta kohtaan ja puolustustahdon puutteesta. Totta onkin, että me emme ole aikaisemmin olleet erikoisen innostuneita juoksemaan varusteluhullujen pillin tahdissa. Olemme halunneet varata rahalliset mahdollisuutemme maamme talouden ja sivistyselämän kohottamiseen. Näin jälkeen päin voimme osoittaa, että tämä kanta on ollut aivan oikea. Maamme on parinkymmenen vuoden aikana saanut kohdistaa päähuomion olojen kaikinpuoliseen kohentamiseen ja siinä suuressa määrässä saavuttanut tuloksiakin. Jos menneinä vuosikymmeninä olisimme käyttäneet liikenevät varamme varusteluun, saisimme nyt todeta, että nämä varusteet olisivat joko romua tai muuten vanhentuneita. Niistä ei nyt olisi mitään hyötyä ja käytetyt varat olisivat hukkaan heitettyjä. Ja maa olisi vastaavasti köyhtynyt.

Nyt tältä tehtävältä ei voi enää välttyä. Sen vuoksi on sosiaalidemokraattinen puoluekin, joka ei halua sallia diktatuurivaltojen täällä saavan jalansijaa, ollut mukana myöntämässä varoja. Ym-

määrämme kuitenkin hyvin, ettemme tässä voi kilpailla suurvaltojen kanssa. Eihän pienviljelijäkään voi hankkia itselleen kaikkia koneita ja vehkeitä, joita suurtilallisen kannattaa itselleen kustantaa. Sama on laita pienen maan suhteessa suurvaltoihin.

Paraikaa esitellään jälleen suunnattomia uusia laajennusvaatimuksia, jotka tulisivat nielemään tähtitieteellisiä summia. Näihin vaatimuksiin on suhtauduttava kylmän torjuvasti ja pysyttävä kohtuuden rajoissa. Nämä vaatijat eivät halua ymmärtää, ettei jonkin maan kohtaloa ratkaise yksin aseet, vaan sen nauttima arvonanto, sen taloudellinen hyvinvointi ja moraalinen kunto sekä sen teollisuuden tuotantokyky. Nämä arvot hävitetään, jos kaikki irtisaatavat varat käytetään asevarusteluun ja maa näännytetään.

Tärkeä näkökohta on se, että tällaisen tuottamattoman tarpeen tyydyttäminen lainavaroilla aiheuttaisi automaattisesti inflaation, lisäksi lainoja ei voi ottaa, sillä näitä rasituksia ei voi panna tulevien sukupolvien maksettavaksi.”

Sattumalta Cajander piti saman viikonvaihteen aikana Viipurin Espilässä hyvin samansisältöisen puheen, josta häntä moitittiin jälkeen päin kovasti, erityisesti lauseesta ”on onni, ettei kansan ole tarvinnut panna rahojaan nopeasti vanheneviin puolustuslaitteisiin, se on saattanut käyttää rahojaan paremmin.” Emme olleet sopineet puheista mitenkään ennakolta, emmekä edes tienneet toistemme puhesuunnitelmista. Minun esitykseni meni kuitenkin ohi jokseenkin huomiotta Cajanderin puheen aiheuttaman kohinan vuoksi.

Jälkeen päin on tietysti helppo sanoa, että olisi täytynyt ottaa sodan tulo huomioon määrärahoista päätettäessä, mutta eihän kukaan voinut tietää varmasti, että sota oli tulossa. — Ehkä voi puolustukseksi sanoa, että talvisotaan jouduttaessa työväestön elinehdot olivat parantuneet niin suuresti, että heillä oli todella jotakin puolustettavaa, kansa kävi taisteluun yhtenäisenä. Sekä suurisuuntaiseen varustautumiseen että elintason kohottamiseen ei taas olisi riittänyt varoja.

Vaikeita tilanteita kirjeenvaihdon valossa

Vältytäänkö sodalta?

Kesällä 1939 pohdimme J. K. Paasikiven kanssa kirjeissämme uhkaavaa sodan vaaraa. Paasikivi oli tapansa mukaan pessimisti. Heinäkuun 17. päivänä 1939 hän kirjoitti minulle Tukholmasta:

”Vanha veli, kun minulla on se paha luonne, että otan kaikki asiat ylen raskaasti, en voi olla yötä päivää tuumimatta meidän ulkopoliittisia asioitamme ja itsenäisyyttämme ylipäänsä. Kirjoitan Sinulle pyytäen Sinua harkitsemaan seuraavassa esittämiäni kysymyksiä, vaikka arvatenkin olet niitä muutenkin ajatellut. Olen useimmista niistä joko suullisesti tai kirjeellisesti maininnut Erkolle, mutta tämä kirjeeni on vain Sinulle yksin.

1. Suhteemme Wenäjään ja Wenäjän meille tyrkyttämä takuu. Ensiksikin lausun mielihyväni siitä, että Suomen Sosialidem. viime lauantaina kirjoitti asiasta. Se oli hyvä kirjoitus.

Olen kovin huolissani siitä, että suhteemme Wenäjään ovat huonot. Ne voi olla ”korrektit”, mutta tarvittaisiin enempää. Katsoin Holstin tulon ulkoministeriksi 3 vuotta sitten olleen pääasiassa puolustettavissa sillä, että hän ehkä olisi voinut jotakin tehdä suhteidemme parantamiseksi Wenäjään. Sillä ei kait venäläisetkään pelänneet Holstin ajattelevan sotaa Wenäjää vastaan. Hänellä oli myös suhteita Litvinoviin, jonka oli tavannut Genevessä. Mutta nyt on käynyt selväksi, ettei hän saanut suhteidemme parantamisessa Wenäjään mitään aikaan. — Oli mitä mieltä tahansa Wenäjästä, me emme pääse siitä, että Wenäjä on meidän suuri naapurimme. Ja vanha ”suomettarelainen” periaate on, että kansojen välisissä asioissa on otettava huomioon voimapoliittiset suhteet ja niitäkin harkitessa käytettävä sitä pientä järkeä, minkä

Jumala on ihmiselle antanut. Tämä periaate pitää edelleen paikkansa.

Ensimmäinen kysymys on: Mikä on venäläisten tarkoitus Suomeen nähden? Mannerheim, joka piti Wenäjän takuuvaatimusta hyvin huolestuttavana, sanoi luulevansa, että venäläisten mielessä nähtävästi on ajatus saada Suomenlahden rannikot haltuunsa ja siten vallita koko Suomenlahtea. — E. G. Palmén vainaja lausui saman ajatuksen ja hän v. 1918 (ja arvatenkin kuolemaansa asti) epäili — historiallisten tuumiensa pohjalla — Suomen itsenäisyyden mahdollisuutta. (Lisäksi voi muistaa vanhoja luuloja Wenäjän pyrkimyksistä Atlantin valtamerelle.) Nämä tarkoitusperät voivat selittää pyrkimyksen erottaa Suomi pohjoismaista ja yhteistoiminnasta niiden kanssa. — Mitä aihetta Wenäjällä olisi Suomen pohjoismaista politiikkaa vastaan? — Tai onko Wenäjällä vain pienempiä tarkoitusperiä, pitää huolta omasta turvallisuudesta, siitä ettei Suomen kautta hyökätä sen kimppuun? Viimeksi mainitussa tapauksessa näyttää pyrkimys estää Suomen ja Ruotsin yhteistyötä käsittämättömältä. Jos Wenäjällä on noita kauemmas tähtäviä tarkoitusperiä, eivät he niitä tietenkään ilmoita. Joka tapauksessa on kuitenkin ei vain jonkunlaisen modus vivendin aikaansaaminen Wenäjän ja meidän välillä vaan myös väliemme parantaminen Wenäjän kanssa kaikkein tärkeimpiä tehtäviä. Sitä myös täällä hallituspiireissä, — ei vähimmin Sandler — kovasti toivotaan.

Menettelimmekö viisaasti viime talvena, kun venäläiset nostivat kysymyksen Suomenlahden saarista? Pienet saaret (ilman Suursaanta) ei ole meille tarpeellisia. Wenäjälle on niillä vain defensiivinen merkitys, on minulle asiantuntija sanonut. — Olisiko silloin voinut tehdä Wenäjän kanssa jonkinlaisen yleisen selvityksen (myös Ahvenanmaahan nähden) ja saada välejä parannetuksi, en osaa sanoa. Nyt lienee jotenkin vaikea meidän puolelta ottaa asia esille.

Kauppasuhteet Wenäjän kanssa olisivat tietenkin myös hyvä asia, edellytyksellä, että vientimme Wenäjälle ei nouse yli 2 à

3 % ja ettei maanviljelijöiden talous Itä-Suomessa tule riippuvaksi viennistä sinne. — Tuonti saisi nousta niin suureksi kuin kukkaromme kestää. Näet, että katselen asiaa kokonaan poliittiselta kannalta.

Kysymys on, mitä ja miten voitaisiin jotakin tehdä välimme parantamiseksi ja luottamuksen lisäämiseksi sekä jotta saataisiin jotakin selvyyttä siitä, mitä aikomuksia Wenäjällä on meihin nähden. Sinulla on ollut jonkunlaisia kanavia venäläisiin päin ja venäläisten kanssa. Voisitko jotakin tehdä asiassa. Mitä ajattelet?

Me tahdomme noudattaa *itsenäistä* (pohjoismaista) *puolueettomuuspolitiikkaa*, yhdessä muiden pohjoismaiden kanssa. Mutta jos tämä ei ole mahdollista (ja se riippuu juuri Wenäjästä) vaan meidän siis on ajateltava aseellista puolustusta, nousee *pakosta* ja tahtomattamme esille kysymys aseellisen avun saamisesta. Sitä me voisimme saada ainoastaan Wenäjän vastustajalta. — Saammeko sitä, se on eri asia. — Tällä tahdon sanoa vain, että jos nykyinen itsenäinen puolueettomuuspolitiikka yhdessä muiden pohjoismaiden kanssa, jota sydämestäni kannatan, ei meille ole mahdollinen, niin seurauksena on koko poliittinen uudestaan orientoitumisemme. Ja sen ei pitäisi olla venäläisten intressissä. Tämä asia heidän pitäisi voida ymmärtää. Meihin nähden venäläiset näin ollen harjoittavat nykyään aivan päinvastaista politiikkaa kuin heidän pitäisi. Heidän pitäisi suosia meidän pohjoismaista politiikkaamme.

Minusta tuntuu, kuin meillä olisi paljon aineksia venäläisten kanssa keskusteluun jos heidän kanssaan voi keskustella. Koeta Sinä tuumia, eikö voisi jollain tavalla päästä tilaisuuteen heitä valistamaan. Meidän täytyisi jotakin yrittää.

Tässä onkin Sinulla yhdeksi kertaa luettavaa. Muut asiat jätän toiseen kertaan. Parhain terveisin vanha ystäväsi J. K. Paasikivi.”

Vastasin Paasikivelle 26. 7. 1939:

”Ystävä ja Veli!

Kylläpä Sinä minulle läksyn lykkäsit kesken kesäkuumia. Istun

paraillaan lyhyttä kesälomaani viettämässä täällä Sorkilla ja ajattelen maataloutta y.m. viehättäviä asioita. Ja kesken kaiken tulee meren takaa ankara kirje, jossa sanotaan: sinun 'täytyy' ajatella näitä asioita, s.o. asioita, joista eivät Euroopan terävimmät päät ole päässeet mihinkään selvyyteen. Se on tietysti toivoton asia minunkin kohdaltani, mutta koska jotakin on sanottava tähän haasteeseen niin sanon ainakin mitä ajattelen. Kuljen samaa polkua kuin Sinä ja alan sen vuoksi

suhteestamme Venäjään.

Olen täysin yhtä mieltä kanssasi siitä, etteivät nämä suhteet ole semmoiset kuin niiden pitäisi olla. Suomi ei tätä nykyä nauti edes samaa suopeutta kuin monet muut Venäjän rajanaapurit. Omalta osaltamme emme ole voineet myöskään tehdä kaikkea mitä suhteiden parantamiseksi olisi ollut tehtävä. Ajattelen lähinnä sitä suorastaan ärsyttävää esiintymistä, jota meillä niin usein saa nähdä. Mielenosoituksia, halventavia kirjoituksia ja puheita y.m. on meidän tahollamme ollut liian usein. Ne olisi tietenkin ensin saatava loppumaan. — Toinen syy, jonka venäläiset aina tuovat esiin, on se usein peittelemättömästi esiintyvä saksalaisystävällisyys, mikä alituisesti tulee näkyviin lehdissä, julkisuuden miesten puheissa ja ennen kaikkea puolustuslaitoksen miesten Saksan vierailuissa. Varsinkin viime mainittuihin nähden olemme hallituksessa monasti olleet vallan toivottomia. Ne soviataan jollakin hämäräperäisellä tavalla etukäteen eikä niitä toteutumishetkellä enää voi millään estää, muuten se voidaan taasen käsittää epäystävällisyydeksi.

Nämä kaikki ovat pikkuasioita, voinee sanoa. Niin ovatkin, mutta ne luovat atmosfääriin. Seurauksena on, että venäläiset eivät pidä meitä luotettavina, vaan epäilevät meitä vakuutuksitamme huolimatta Saksan liittolaisiksi. Ja kun Saksa on Venäjän vaarallisin vastustaja, joudumme me samaan leiriin luetuiksi.

Tärkeintä on kuitenkin saada itselleen käsitys siitä, mitä Venäjä meiltä reaalisesti odottaa. Tähän puoleen Sinä kirjeessäsikin enimmin kiinnität huomiota. Onko vielä jälellä entinen pyrkimys

koko Suomenlahden vallitsemisesta tai ehkäpä Atlantiin saakka ulottuva unelma vai onko Venäjällä vain omaa puolustustaan koskevia suunnitelmia.

Kukapa tähän osaa antaa mitään varmaa vastausta. Omasta puolestani olen vuorenvarmasti vakuutettu siitä, että nykyinen Venäjä ei ajattele valloituksia, vaan omaa puolustustaan. Ensinnäkin on sillä tarpeeksi työtä kotona. Toiseksi on sillä syytä varoa valloitusotia, jotka voivat laajentua suuriksi ja samalla uhatta Venäjän sisäistä rintamaa. Tähän käsitykseen olen päässyt, paitsi muusta, myöskin useista keskusteluistani venäläisten kanssa.

Käsitykseni on siis, että Venäjä Suomen kohdalta ajattelee puolustustaan. Tällöin ovat kipeitä kohtia pikkusaaret ja Ahvena. Vuoden ajan kestänyt neuvottelu täällä olleen Jartsevin kanssa, joka nähtävästi oli Mikojanin agentti, koski melkein yksinomaan näitä saaria. Jos nämä vaatimukset olisi saatu selvitetyksi, olisi Venäjä lupauksen mukaan ollut valmis maksamaan hyvän hinnan kauppasopimuksen muodossa ja lisäksi antanut rajan takaa maatakin. Sama oli lopputulos niistä kauppasopimusneuvotteluista, joita kevättalvella Moskovassa käytiin. Kaikki sujui loistavasti aluksi, mutta sitten tulivat poliittiset vaatimukset. Ja kun niitä ei saatu tyydytetyksi, katkesi kaikki kuin piipun varsi.

Suhteita ei siis saada paranemaan kauniilla puheilla eikä Holstin tai muiden tuttavuuksilla. Niillä on realistiset edellytyksensä.

Pystymmekö sitte nämä realistiset vaatimukset täyttämään?

Mitä saariin tulee pitäisi tämän olla mahdollisuuksien rajoissa. Me olemme jo kerran Tartossa tämän Rubiconin yli astuneet — olimme valmiit antamaan saaret. Jo pelkkä huhukin tästä nostatti kuitenkin myrskyn ja Ståhlberg asettui vastustamaan. Jälkeenpäin on häntä moitittu siitä, että hän muka olisi ollut valmis myymään Suomen maata venäläisille. Se osoittaa edelleen tuulen suuntaa. Luulen että siitä nousisi melkoinen kohu, jos joku hallitus tässä suhteessa myöntäisi.

Olen omasta puolestani siksi paljo realiteettien mies, että pitäisin hyvänä kauppana saada aikaan rauha antamalla Venäjälle

saaret, joita se ilmeisesti kipeästi tarvitsee. Olen kuullut Mannerheimin olevan samalla kannalla, joten luovutus ei nähtävästi sotilaallisestikaan Suomea vahingoittaisi. Jos siihen päätettäisiin mennä, olisi asia kuitenkin selvitettävä täydessä yhteisymmärryksessä eduskunnan kanssa. Että pieni ikk tältä saisi vettä myllynsä, on tietenkin otettava lukuun. Se ei kai merkitsisi kuitenkaan paljon, jos muut ryhmät, esim. kokoomus, ovat mukana. Mutta ovatko ne?

Pohjoismainen yhteistyö. Oli tietysti odotettavissa, että kun Venäjä rupesi tyrkyttämään tunnettuja takuitaan, se heti herätti Skandinavian maissa vastavaikutuksen. Suomi ei kuulukaan Pohjolaan, vaan Baltian maihin, sehän oli ensi vaikutus täälläkin.

En pitäisi tätä asiaa kuitenkaan kovin vakavana. Ymmärtääkseni tätä käsityskantaa levittävät Ruotsissa ja muualla samat piirit, jotka jo Ahvenan asian käsittelyvaiheissa olivat vastustavalla kannalla. En ole kylläkään viime aikoina tavannut sikäläisiä ystäviäni, mutta minulla ei ole mitään aihetta epäillä, etteivätkö he olisi entisellä kannallaan ja haluaisi, että yhdessä nämä vaikeudet selvitetään.

Koko tämä kysymysten vyyhti aiheutuu suhteestamme Venäjään ja sen vuoksi on ajatuksesi siitä, että nämä olisi saatava selviksi, aivan oikeutettu. Mutta millä tavalla tämä on aikaansaataavissa? Venäläisethän ovat melko mahdottomia neuvottelijoita, sen kokemuksen saavat paraillaan muutkin. Venäjä uskalltaa nykyään leikitellä kissaa ja hiirtä suurvaltojenkin kanssa ja nöyryyttää minkä kerkiää niitä kostaakseen Münchenin. Mitä mahdollisuuksia meillä tällöin on tulla esiin toiveinemme?

Tiedustelet onko minulla joitakin kanavia auki sinne päin. Tavallisesti on ollut joitakin hyviäkin suhteita, mutta tällä hetkellä täällä Suomessa on niin mitättömät miehet, ettei niillä ole mitään sanottavaa. Muutokset Venäjällä ovat siirtäneet kaikki entiset jumalat syrjään ja uusien ajatuksista ei kukaan tiedä mi-

tään. Kun sesonki jälleen alkaa aukenee ehkä joitakin mahdollisuuksia.

Ruotsiin nähden sen sijaan ovat entiset kanavat edelleen käytettävänä. Luultavasti tulen syyskuun puolivälissä matkustamaan Tukholman kautta ja aikomukseni on silloin ollut käydä tervehtimässä ystäviäni. Sitä ennen kai tulee pidettäväksi ulkoministerien kokous, jossa asiat keskustellaan halki ja annetaan maailman kaipaamat parollit uuden tilanteen johdosta.

Olen näin pitkälti koettanut selvittää ajatuksiani, vaikka tiedän, etten ole mitään uutta voinut esittää. Nämä probleemit kai pysyvät auki sukupolvesta toiseen. Suomen itsenäisyyteen luotan kuitenkin vakavasti enkä luule sitä vakavasti uhattavan.

Minä en usko sotaan, niin järjettömäksi ei maailma voi tulla. Onko silloin järkevää tehdä taloudellinen asema kestävämmäksi käyttämällä nyt jo kaikki resurssinsa. Ne tarvitaan hyvin kipeästi silloin kuin tämä maailman hulluuden puuska menee ohitse ja pyritään palaamaan tavalliseen rauhantalouteen. Sillä silloin vasta kriisi uhkaa.

Olen tässä purkanut sydäntäni ja puhunut kuin vain vanhalle ystävälle voi puhua. Jos Sinulla on joitakin hyviä neuvoja ja ajatuksia annettavana, olisin niistä hyvin kiitollinen.”

Paasikivi vastasi 5. 8. 1939:

”Kirjeesi 26. 7. oli mielenkiintoinen. Olipa Sinulla siitä suuri vaiva, josta kiitän. Yleensä olemme samalla kannalla. Olen kuitenkin pessimistisempi kuin Sinä, vaikka pessimismia ei saa kansaan levittää. Wenäjän valloitusaikomuksiin nähden en ole niin varma kuin Sinä. Joka tapauksessa ovat viime ajan tapahtumat osoittaneet, että Wenäjä tahtoo saada meidät ja samoin kuin Viron ja Latvian jonkunlaisiksi vasallivaltioikseen ja se on jo ankara asia. — Samaa, mitä Sinä sanot, puhui minulle aikoinaan Wenäjän silloinen lähettiläs Stein kahteenkin kertaan pitkissä keskusteluissa Helsingissä. Hän oikein todisti, kuinka Suomella ei ole aihetta pelätä Wenäjän puolelta valloitusaikeita, mm. koska

Wenäjä 'ainakin yhden miespolven ajan' on kiinni 'sisäisessä rakennustyössä'.

Jos katsot karttaan, havaitset, että kun bolševikit valtasivat Georgian, Aserbeidšanin ja osan Armeniasta, he saavuttivat täsmälleen keisarillisen Wenäjän entiset rajat. Valtakunta ei helposti unohda sitä, mikä sillä ennen on ollut, ellei se rappeudu. — Minkä vuoksi Wenäjä tahtoo sotkea meidän välimme Ruotsin ja Pohjoismaiden kanssa? — Ja jos Wenäjä tulee Tallinnaan, on se aivan Helsingin edessä.

Koko kehitys kulkee pieniä valtoja vastaan. Entisinä aikoina pieni Ruotsi voi näytellä suurpoliittista osaa, nyt se on poissa pelistä. Maailmansodan jälkeen näytti kehitys kääntyneen, pieniä valtioita syntyi uusia, mutta nyt on lyhyen ajan kuluessa neljä (Abessinia, Albania, Itävalta, Tšekko-Slovakia ja aikaisemmin Georgia ja Aserbeidšan, jotka Bolš-Wenäjä valloitti) kadonneet ja erät muut ovat tai ovat tulemassa vasalleiksi. — 1920-luvulla oli pienten valtioiden renessanssi Kansainliiton kukoistaessa, sillä KL oli ainoa paikka, jossa pienetkin saivat äänensä kuuluville ja voivat olla mukana. Nyt on KL romahtanut. Poliittisella alalla ei pienvaltioilla nyt ole mitään sanottavaa. Suuret keskenään päättävät myös meistä, kuten Moskovankin neuvottelut osoittavat. Minkälaisiksi 'protektoraateiksi' pienet muuttuvat, jos tätä jatkuu, on vaikea sanoa.

Minä olen edelleen sitä mieltä, että pienten valtioiden olemassaolo riippuu pääasiallisesti *moraalisista* tekijöistä. Ellei saada maailmassa sitä aksiomia tunnustetuksi, että pienillä kansoilla on oikeus elää omaa elämänsä ja että tämä on myös suurten kansojen ja ihmiskunnan *etujenkin* mukaista, ei meitä loppujen lopuksi mikään pelasta. Sen tähden toivoisin edelleen, että pienten kansojen joukosta nousisi mies, joka kykenisi tämän asian esille nostamaan. Mutta sitä ei näy. Pienillä kansoilla ei ole nykyään suuria miehiä. Ei niitä ole suurillakaan kansoilla (paitsi kenties Hitler Saksalla, mutta hänenkin suuruutensa on vielä epä tietoinen.) — Englanti ja Ranska näkyvät olevan aivan renons-

seja ensi luokan miehistä. He sanovat sodan siihen olevan syynä. — Mutta tämä jääköön suulliseen keskusteluun.

Puhuin edellä moraalista tekijöistä pienten valtioiden tukena. Mutta kun toistaiseksi niitä ei ole, niin ei meillä nähdäkseni ole muuta keinoa kuin olla valmiit puolustamaan itseämme niin paljon kuin kykenemme ja olla valmiit ampumaan vihollista jokaisesta kadun kulmasta, jos se päällemme hyökkää. Sentähden teillä hallituksessa ei mielestäni ole mitään muuta mahdollisuutta kuin hankkia varat varustuksiin. 'The tyranny of present conditions', sanoi äsken Chamberlain. Verot ei siinä riitä. Jos saisimme Yhdysvalloista suuren lainan puolustustarkoituksiin, olisi se mielestäni myös *poliittisesti* hyvä asia. Mutta saadaanko sitä nyt enää? Pelkään, että Moskovan neuvottelut ovat vahingoittaneet ulkomaista luottoamme. Laina olisi ollut otettava aikaisemmin. Voitte puhua siitä Morgenthauin kanssa.

Sinä et usko sotaan. Samaa mieltä näyttää Erkko olevan. Toivon, että olette oikeassa. — Hannes Ignatiuksella on myös kova usko. Hän on minulle vuosikausia vakuuttanut, että Wenäjä menee hajalle ja tulee jaettavaksi. Aikaisemmin hän sanoi sen tapahtuvan 25 v. kuluessa. Mutta äsken Helsingissä käydessäni hän vakuutti sen tapahtuvan ennen kuin 10 vuotta on kulunut. — Vahinko vain, että Sinä — enempää kuin H. I. — et esitä mitään perusteita uskoosi. Sinä sanot vain, että 'niin järjettömäksi ei maailma voi tulla'. Miten voit sanoa tällaista, Sinä, joka olet ollut mukana tämän vuosisadan alusta alkain? Missä olet nähnyt järjen vallitsevan viimeisten neljän vuosikymmenen aikana?

Minun tyhmän järkeni mukaan tehdään tätä nykyään Euroopan maailman karttaa uudestaan. Mikä Hegelin 'Weltgeist' siinä on johtamassa, sitä en tiedä. Joka tapauksessa on 80 miljoonan suuruinen Saksan kansa yhtynyt ja pyrkii valta-asemaan Euroopassa sekä samanvertaiseksi Englannin ja Ranskan kanssa Euroopan ulkopuolella. Englanti pitää kiinni vanhasta tasapainopolitiikasta Euroopassa ja omasta ylivallostaan Euroopan ulkopuo-

lella. Tällaisia probleemeja ei juuri ratkaista rauhallisella tavalla. Sinä ja minä olemme kasvaneet kapitalismin ja sosialismin liberaalisissa ideoissa, joiden vallitessa luultiin *järjen* ratkaisevan, ja sentähden on niin vaikeata käsittää nykyistä maailman menoa. Ainoa, josta olen selvillä, on että asiat ovat menneet toisin kuin on luultu.

On meillä kuitenkin yksi valopilkku, Stalin ja muut järkensä menettäneet Wenäjällä. Kun ne hullut siellä raivoavat — mitä kauemmin, sitä parempi — niin ei se voi olla Wenäjän voimaa vähentämättä samoin kuin sen halu ulkonaisiin seikkailuihin. Mutta kyllä sielläkin olot kerran muuttuvat ja silloin on asia kuten Svinhufvud toistakymmentä vuotta sitten sanoi Luumäen kirkkoherralle ja lukkarille, jotka hän tapasi suojeluskunnan harjoituksissa: 'Jaa, jaa, ryssää vastaan ei riitä paljas virsikirja!'

Kukaan ei voi sanoa, tulee sota vai ei. Minun mielestäni on enemmän mahdollisuuksia sodan kuin rauhan puolella. Mutta mitä voimme tällaisissa oloissa tehdä muuta kuin koettaa olla valmiita pahimman varalle. Jos se voidaan välttää, niin hyvä. Kallis vakuutusmaksu on silloin menetetty, mutta sitä ei voi auttaa."

Syksyllä tulivat sitten vaikeat neuvottelut Moskovassa. Ensin siellä kävi Paasikivi, sitten määrättiin minutkin mukaan. Kun olimme neuvotteluun lähdössä sain ulkoministeri Eljas Erkolta 31. 10. 1939 lähtiäisiksi vielä seuraavan käsikirjeen:

"H. V.

Kaikessa kiireessä panen vielä parisen seikkaa paperille ennen lähtöäsi:

1. Venäläiset eivät tahdo konfliktia. He eivät myöskään riskeeraa mitään sellaista koko maailman edessä, että he kärsisivät fiaskon. Silloin kun heillä joka tapauksessa on taskussaan valmis sopimus: Suomenlahden saaret ja Pietarin lähipuolustus. Venäjän lehdistö on ollut aivan vaiti koko ajan siten osoittaen, että

he eivät tahdo vaarantaa neuvotteluja ja niitä tuloksia, joita jo on saavutettu.

2. On muistettava, että Hanko on loistava valtti heidän käsissään, sillä he tietävät, miten epämieluisa se meille on. Sen avulla he voivat meiltä puristaa mitä tahansa ja tulevat he siitä luopumaan vasta aivan lopussa. *Hangossa yhtä vähän kuin missään muussakaan paikassa sillä taholla me emme* saa hievahtaakaan. Silloin jos me sen teemme on meidän asemamme selvä ja Skandinaavia on poissa. Kaikki suurvallat poikkeuksesta ovat meitä varoittaneet. Meidän täytyy pysyä tiukkoina. Minä tiedän, että *Sinä* olet mutta jaksako P?

3. Olen tyytyväinen, että kannaksen uusi linja sai luonnollisen rajan. Kivennapa ja Uusikirkko olisi pelastettava. Saarenpään pelastukseksi voitaisiin ajatella tämän patterin siirtämistä toisaalle.

4. Jos niin onnellisesti kävisi, että sopimukseen päästään olisin kiitollinen, jos venäläisiltä kysyt onko heillä mitään sitä vastaan, että me selostamme julkisesti eduskunnalle ja siten koko kansalle heidän kaikkia alkuperäisiä vaatimuksiaan. Muuten tulee olemaan hyvin vaikeata hoitaa asioita.

5. Olen edelleen pahoillani Kalastajasaarennosta. Myönnytys siellä merkitsee Petsamon menon alkua.

6. Jos Sinulla riittää aikaa, olisi ehkä hyvä jos voisit keskustella siellä seuraavista kysymyksistä:

- a) kauppasopimus (Y-K:lla paperit)
- b) yliloikkarit ja niiden palautus
- c) Kalastusolot
- d) Nevan kauttakulku

Toivotan Sinulle hyvää matkaa ja hyviä voimia. Ajatukseni seuraavat Sinua.

Voi hyvin E. Erleko.

P. S. Kunpa ei P. lysähtäisi."

Sodalta ei vältytty — entä sitten?

Läksimme Moskovasta 13. 11. 1939 saamaan lisävaltuuksia hallitukseltamme. Samana päivänä jätimme Molotoville kirjeen, jossa ilmoitimme Suomen edustajien olevan valmiita jatkamaan neuvotteluja. Jo Moskovassa ollessamme panimme merkille ne hyökkäykset Suomea vastaan, joita sanomalehdistössä ja radiolähetyksissä esiintyi. Yleisesti nämä hyökkäykset käsitettiin Suomessa painostukseksi, jotta neuvotteluissa olisi saatu Suomelta myönnytyksiä. Mutta erehdyimme. Sitten puhkesi talvisota, jonka aikaa olen toisessa yhteydessä omalta osaltani kuvannut. Talvisodan jälkeen muodostui poliittinen tilanne erityisen vaikeaksi. Pohdimme sitä jälleen J. K. Paasikiven kanssa kirjeitse vuoden 1940 lopussa. Paasikivi oli silloin lähettiläänä Moskovassa. Sain häneltä 7. 12. 1940 päivätyn kirjeen:

”Vanha veli Tanner,

Tuhannet kiitokset itsellesi ja arv. Rouvallesi onnentoivotuksista syntymäpäivänäni. Voit olla varma, että teidän onnentoivotuksenne eivät olleet vähimmän iloa tuottavia minulle.

Täällä minä sitten edelleen olen. Vietin itsenäisyyspäivän vähän omituisella tavalla. Olin jo sängyssä, kun Molotovin sihteeri kl. 12 yöllä soitti ja sanoi Molotovin haluavan tavata minua niin pian kuin mahdollista. Klo 1/21 yöllä olin Kremlissä ja vähän senjälkeen siinä meille tutussa suuressa huoneessa Molotovin luona. Hänellä oli kaksi ikävää ilmoitusta, joista en kuitenkaan tässä sen enempää puhu. Kl. 5,20 aamulla lähtivät sähkösanomat Helsinkiin.

Meidän poliittinen asemamme on suuresti muuttunut huonompaan päin siitä mitä se oli ennen sotaamme. Atmosfääri on myrkyttynyt. Tällä hetkellä ei kuitenkaan tarvitse olla akuuttista vaaraa, mutta milloin tahansa se voi tulla. Viime keväänä oli

asemamme kriittinen, mutta vaara meni ohi — luullakseni myös ulkoapäin tulleen vaikutuksen johdosta.

Yhä enemmän olen vahvistunut vakaumuksessani siitä, miten suuren erehdyksen teimme syksyllä 1939, kun emme solmineet sopimusta Stalinin kanssa. Olisimme saaneet sen silloin jotenkin kohtuullisilla ehdoilla. Keskusteluistani Kremlissä Molotovin kanssa, joita minulla on ollut 40—50 kertaa, olen saanut sen käsityksen, että meidän urhoollisuutemme ei ole tehnyt täällä sanottavaa vaikutusta. Sotilaiden kesken täällä kuuluu olevan se mielipide vallalla, että oli turhaa jättää Suomen sota kesken ja tehdä rauha. Politbyrossa — 9 jäsentä — kuului olleen kova vastustus rauhaa vastaan, mutta sanotaan Stalinin ajaneen sen läpi eikä Molotovkaan ollut vastaan.

Selkkauksen vaara, joka voi johtaa jälleen aseelliseen yhteentörmäykseen, voi meillä milloin tahansa olla edessä. Se pitäisi siellä Suomessa muistaa.

Jääköön nämät asia tähän. Vielä kerran suuret kiitokset ja parhaat terveiset Rouvallesi! Vaimoni yhtyisi, jos olisi täällä, mutta hän on siellä Hgissä käymässä.

Vanha ystäväsi
J. K. Paasikivi”

Vastasin Paasikivelle 19. 12. 1940:

”Hyvä Ystävä!

Kiitän sydämellisesti ystävällisestä kirjeestäsi. Oli erinomaisen hauskaa saada Sinulta elonmerkki piukän ajan kuluttua.

Kirjeeseesi sisältyvät poliittiset mielelmät houkuttelevat minua jatkamaan samaa asiaa, varsinkin kun arvelen senkautta saavani Sinulta myöhemminkin poliittista asemaamme koskevia mielelmiä.

Voit olla varma, että täällä ovat viime kuukausien aikana Neuvostoliiton taholta esiintyneet rettelöimiset aiheuttaneet mo-

nenlaisia ikäviä tunteita. Ne ovat tuntuneet neulanpistoksilta, jotka pikkumaisen luonteensa vuoksi ovat tuntuneet tarkoittavan jatkuvan hermojännityksen ylläpitämistä. Suurvallalta olisi odottanut suurpiirteisempää esiintymistä.

Kun tähän tulee lisäksi jatkuva sekaantuminen Suomen puhtaasti sisäisiin asioihin, kuten viimeksi presidentin vaalin yhteydessä itsenäisyyspäivänä, herättää se kasvavaa suuttumusta. Se ei ainakaan paranna mielialaa naapuriamme kohtaan.

Samanaikaisesti herjaa Petroskoin radio päivittäin Suomea ja kuvailee sen oloja mitä mustimmin värein. Ilmeinen hermosota on siis käynnissä.

Olisiko asema parempi, jos vuosi takaperin olisimme valinneet toisen tien? Sinä näyt ajattelevan, että teimme suuren erehdyksen kun emme tehneet Stalinin kanssa sopimusta. Olen itsekkin sitten monasti ajatellut ja varsinkin viime talvisen sotamme aikana katkerasti itseäni soimannut siitä, etten voimakkaammin esiintynyt Helsinkiä vastaan Moskovassa ollessamme.

Mutta jälkeinpäin olen joutunut epäilemään tämän kannan paikkansa pitävyyttä. Varsinkin nähdessäni miten Baltian maiden kävi nöyryydestään ja sovinnonhalustaan huolimatta. Neuvostoliiton tarkoituksena näyttää olevan saada haltuunsa Venäjän kaikki entiset alueet eikä se siinä anna sopimusten itseään häiritä. Ensimmäinen myönnytys olisi voinut tuoda toisia mukanaan ja niin olisimme luisuvalla pinnalla.

Jos tämä on oikein kysyy itseltään mikä menettely nyt olisi paras: sovittelu kunniankin kustannuksella vai jäykempi asenne.

Tiedän, että Sinä ajattelet meidän olevan siinä asemassa, että taipuminen on ainoa pelastus. Niin on täälläkin tähän saakka ajateltu ja varsinkin sikäli kuin on rahasta ja tavarasta ollut kysymys, ei ole kaihdettu myönnytysten tekoa. Mutta auttaako tämä jatkuvasti ja mihin se päättyy? Nyt jo herää täällä kiusaantunut tunnelma ja mitä enemmän sekaantumisia puhtaasti sisäisiin asioihin tapahtuu, sitä enemmän voi mieliala kääntyä vastakkaiseksi. Ennen pitkää voi täällä olla sama ristiriita myöntävien ja

vastarinnan miesten kesken kuin oli nelisenkymmentä vuotta takaperin.

Mutta menen toisiin asioihin. Tänään on valtakunnalle valittu uusi isäntä. Harvinaisella yksimielisyydellä tämä vaali lopulta tapahtui. Kun nähtiin, ettei mikään ryhmä saa omaa ehdokastaan läpi, yhdyttiin Rytistä, joka ei oikeastaan ollut kenenkään ehdokas. Vaali on varmaan onnistunein mitä tällä hetkellä olisi voinut suorittaa.

Illalla vaalin jälkeen järkyttyi koko maa Kyösti Kallion äkillisen poismenon johdosta. Se tapahtui niin dramaattisissa olosuhteissa, ettei sitä hevillä unohda. Ajettuaan soihtukujanteen läpi ja kävellen asemasillalla kunniakomppanian ohi lakkasi sydän toimimasta. Oli ikään kuin Kallio olisi huomannut työpäivänsä päättyneen kun seuraaja oli valittu.

Olin Kallion kutsusta hänen luonaan kolme tuntia ennen hänen kuolemaansa. Hän tahtoi ottaa hyvästit ystäviltyään ennen matkaansa, jonka varmasti tiesi olevan viimeisen. Hän oli silloin kovin liikutettu. Arvattavasti hän rasitti itseään liiaksi ottamalla vastaan monet kunnianosoitukset.

Lähin huoli on meillä nyt uuden hallituksen pystyyn saaminen. Se ei varmaankaan tule olemaan helppo asia. Tuskin kukaan tuntee kutsumusta astua siihen pakkotyöhön mitä hallituksessa-olo tätä nykyä merkitsee. Pelkkiä ikäviä asioita eikä vähimmin Sinun pöydältäsi lähteneitä. Jos vielä Molotow sekaantuu hallituksen muodostamiseen suvaiten ilmoittaa kutka henkilöt ovat kieltolistalla, muodostuu asia kovin kiusalliseksi. Ehdokkaista alkaa tuntua siltä kuin kieltolistan ulkopuolella oleminen olisi jollakin tavalla epäedullista maineelle.

Elämä ei ole hauskaa niin kauan kuin sotaa kestää. Ei ole Sinullakaan hauskaa olla siellä kuulemassa haukkumisia niinkuin torppari isäntänsä edessä. Toivokaamme, että sota pian loppuisi. Silloin pääsisimme mekin arvattavasti nykyisestä piinastamme, joka näyttää olevan yhteinen kaikille pikku kansoille.

Rouvaasi en ole sattunut täällä tapaamaan enkä tiedä onko hän

ehkä jo matkustanutkin takaisin. Jos hän on siellä pyydän esittämään meidän talon tervehdyksen hänelle. Ole myös itse lämpimästi tervehditty ja koita kestää harmit.

Vakaa ystäväsi
VT”

Joulunpyhinä Paasikivellä oli aikaa perusteellisesti harkita tilannetta, ja niinpä sain häneltä pitkän, Moskovassa 26. 12. 1940 päivätyn kirjeen:

”Parahin veli,

Suuri kiitos kirjeestäsi 19. 12., jonka olen lukenut suurella mielenkiinnolla mutta myös huolestumisella. — Vastaus vaatisi suullista keskustelua, mutta kun se ei ole mahdollinen, kirjoitan Sinulle eräitä ajatuksia, ja sittenkin tästä tulee oikea Abhandlung.

Olit esittänyt kritiikkiä ja se, mitä sanot Nliiton menettelystä meihin nähden, on ymmärrettävää. Kun lausut odottavan ”suurpiirteisempää esiintymistä” suurvallalta, osottaa se, että et Sinä ettekä te muut tunne venäläisiä eikä heidän menttaliteettiaan.

Sotamme jälkeen on Nliitto kohdellut meitä — silvottua valtiota — ja kohtelee edelleen, ei niin kuin entisessä merkityksessä täysin vapaata valtakuntaa, vaan niin kuin valtakuntaa, jonka poliittisesta vapaudesta on osa mennyt — kuinka suuri osa, jääköön laskematta. Jos mikään, osottaa tämä, että sotamme, urhoollisuudestamme huolimatta, ei ole herättänyt täällä sitä ”respektiä”, mitä monet siellä luulevat. Se on päinvastoin kouraantuntuvasti osottanut Kremlin herroille, että me emme yksinämme aseilla kykene Nliittoa vastaan taistelemaan, samalla kun se on myrkyttänyt ”atmosfääriin” meitä vastaan Kremlissä. Tietysti meillä, sen jälkeen kun epäonnistuneella ulkopolitiikalla olimme manöveeranneet itsemme sotaan, ei ollut muuta mahdollisuutta kuin taistella, koska muuten olisimme Kuusisen vallan alaisina joutuneet Nliiton osaksi. Sikäli voi sanoa, että olemme taistelullamme pelastaneet sen osan vapautta, mikä meillä vielä on jäljellä.

Mutta kritiikki yksin ei auta eikä riitä. Kysymys on, mitä

voimme tehdä? Hyvin helposti voimme viedä asiat uuteen sotaan, mutta se tietäisi isänmaamme lopullista ja varmaa tuhoa. Siitä ei ole epäilystä.

Epäilet kantaani, että menettelymme syksyllä 1939 oli erehdys. Wiittaat Baltian maiden kohtaloon. Tähän suuntaan näkyvät lehdet siellä silloin tällöin kirjoittavan.

Olen puolestani tässä kohdassa toista mieltä, ja siinä mieliteessä tulen kuolemaan.

Baltian valtioiden itsenäisyys oli minusta aina prekääri — etten sanoisi mahdoton. Itse virolaiset näkyvät ajatelleen samaa jo 1920-luvulla. Että suurvalta Nliitto, päästyään jaloilleen, tyytyisi Suomenlahden itäiseen perukkaan, jossa, kuten sanoivat, ”suuri sotalaiva tuskin mahtui kääntymään”, — se ei ollut mahdollista. Baltian maiden rannikon joutuminen Nliitolle oli vain ajan kysymys.

Entä meidän asemamme?

Ulkopolitiikka on siitä vaikea, että faktoja on vähän tai ei ollenkaan joihin voisi nojata päätelmänsä, ja kuitenkin täytyy tehdä ratkaisut. Kuka tietää Stalinin ajatukset?

Syksyllä 1939 oli Stalinin ehdotukset meille aivan toiset kuin Baltian maille. Ensimmäisestä molemminpuolisesta avustussopimuksesta Stalin luopui heti ensi kokouksessa minun kanssani. Samoin ehdotuksesta ”paikalliseksi sopimukseksi”, joka olisi koskenut Suomenlahden yhteistä puolustamista. Sen jälkeen kysymys oli vain ”aluevaihdosta” täyttä ehkäpä runsastakin korvausta vastaan Kannaksella ja tukikohdan vuokrausta Suomen lahden pohjoispuolella. Ei vähimmin viime ajat ovat osottaneet, miten luonnollinen on suurvalloille kysymys tukikohdista. — Ajatus tukikohdasta Hangon puolella on ollut venäläisten kesken yleinen. Vieläpä *kadetitkin* (Maklakov ym) esittivät Parisissa 1919 sen Wenäjän ehdottomana vaatimuksena ja Tarton rauhan neuvotteluissakin se ajatus esiintyi.

Stalinin vaatimukset Kannaksella olivat, kuten muistat, kohtuulliset. Uusi raja ei olisi koskenut meidän puolustuslinjojamme

— mehän heti peräännyimme Suvannon ja Summan linjalle, jonka Stalin juuri ilmoitti olevan heidän sotilaidensa vaatimuksen, vaikka sanoi itse tyytyvänsä vähempään. Ainoastaan Koiviston patteripaikka olisi jäänyt Nliitolle, ja se olisi ollut ainoa todella merkittävä asia. Mutta arvatenkin olisimme sen jollakin tavalla voineet korvata.

Pahempi tietysti olisi ollut tukikohta. Epäilen, tokko Stalin olisi Jussaröhön tyytynyt, kun se on kovin pieni. Sitä vastoin luulen, että hän olisi suostunut Mannerheimin toiseen ehdotukseen, Öröhön. Mutta ellei olisi siihenkään suostunut, olisi pitänyt hyväksyä heidän ehdottamansa 3 saarta (Hermansö, Hästö-Busö ja Kvö). - - -

Suomen asema on aina ollut toinen kuin Baltian maiden. Suomessa on ollut erikoinen status. Wenäjän Itämeren politiikan perusti Pietari Suuri. Wenäläisten historioitsijain mukaan hänen tarkoituksensa oli saada Itämeren satamat Riüga ja Rääveli kauppa varten, ja Pietarin kaupungin hän perusti sotilaallisista syistä Ruotsin suurvaltaa vastaan, katsoen kuitenkin Wiipurin tarpeelliseksi "Pietarin päänaluksena". Pietari Suuri valloitti Suomen ja piti sitä 8 vuotta hallussaan, mutta ilman mitään pakkoa luovutti sen Ruotsille takaisin. Olisipa vielä Ahvenanmaan neuvotteluissa 1718 muistaakseni ollut valmis antamaan jonkin osan Itä-Karjalaa Ruotsille. 1700-luvulla Ruotsi häiritsi kahdella sodalla (1741—43 ja 1788—90) Wenäjää. 1808—09 sota syntyi Ruotsin pakottamiseksi mannermaan sulkuun. — Senkin seikan, että Aleksanteri I antoi Suomelle erikoisen aseman, joka Wenäjälle ei tuottanut muuta etua kuin "sotilaallisia tukikohtia", voi katsoa todistukseksi siitä, että Wenäjä ei pitänyt Suomea Wenäjän valtakunnalle välttämättömänä osana, samanlaisena kuin muu Wenäjä. — Bolševikit ovat yhä enemmän muuttuneet venäläisiksi imperialisteiksi. Pietari Suuri on täällä erityisessä kunniaassa.

Nyttemmin olen lukenut ikävän lausunnon, jonka on kirjoittanut ei vähempi kuin itse *Karl Marx*. Hän kirjoitti mm teoksen: "Secret diplomatic History of the eighteenth Century". Siinä

hän puhuessaan, miten Pietari Suuri perusti Pietarin kaupungin ja siirsi sinne pääkaupungin Moskovasta lausui: ”Hän (Pietari Suuri) rakensi uuden pääkaupungin ensimmäiselle valtaamallaan Itämeren rannikolle, noin tykin kantomatkan päästä rajalta (huom. Stalinin sanat), niin ollen antaen tarkoituksellisesti omille omistuksilleen yltiöllisen keskuksen. Tsaarin valtaistuimen muuttaminen Moskovasta Pietariin tarkoitti sen sijoittamista sellaiseen paikkaan missä se ei voisi olla turvassa myöskin hyökkäyksiltä *siihen saakka, kunnes koko rannikko Libausta = Liepājasta Tornioon asti olisi vallattu*, mikä oli saatettu loppuun vasta v. 1809 Suomen valtauksella. Pietarikeisarikunnan yltiöllinen keskus *osoitti heti mikä ympäristö olisi vielä valloitettava.*”

— Tämä on samaan henkeen, kuin Stalin, Molotov ym puhuivat meille neuvotteluissa. — Kaikki, mitä Marx on sanonut, on täällä Jumalan sanaa. Niin ehkä tämäkin Marxin tyhmyys. Sen vuoksi minua on vähän kummastuttanut Stalinin pienet vaatimukset syksyllä 1939. Mutta joten kuten ne kuitenkin riittivät Leningradin puolustamiseen. Stalin samoin kuin Molotov tahtoivat välttää sotaa — sen olen kuullut Saksan ambasadista, jossa enimmin asioita tunnetaan. Mutta oltuani täällä joitakin kuukausia ja tutustuttuani Stalinin toimintaan ja luonteeseen etupäässä hänen kirjoitustensa kautta, olisin voinut jotenkin varmasti tehdä 2 johtopäätöstä: 1) Parempia ehtoja, kuin itse Stalinilta, joka 7 kertaa hyvin aktiivisesti oli kanssamme neuvotteluissa, emme missään tapauksessa voi saada, ja 2) ellei tule sovintoa, ei Stalin jätä asiaa eikä meidän edessämme alistu, vaan sota tulee / se oli myös käsitys Saksan ambasadilla syks. 1939/. — Ihmettelen, ettei Y. -Kosk. 8 vuoden aikana sen paremmin ollut perehtynyt asioihin ja oloihin täällä.

Kun Stalin nyt meiltä otti enemmän kuin Pietari Suuri 1721, pitäisi sen riittää, mikäli koskee Leningradin puolustamista ja turvaamista.

Jos bolševikit olisivat vain imperialisteja, voisi — niin merkittävältä kuin se kuuluukin — heidän kanssaan järkevämmän reson-

neerata. Mutta heillä on myös ideologinen päämäärä: Kommunismi, joka juuri näyttää olevan Neuvostoliiton valtakunnan koossa pitävä voima. Tämä tekee asemamme vielä vaikeammaksi ja vaarallisemmaksi.

Me emme hyväksyneet Stalinin ehtoja ja nyt on maamme aivan toisella tapaa raajarikko ja heikko ja nähdäkseni vielä kykenemättömämpi yksinään sotaan. Jos olisimme sopimuksen tehneet, olisi meillä ollut tilaisuus varustaa edelleen ja myöhemmin yhtä hyvin taistella, jos se — vastoin luuloani — olisi ollut välttämätön. Ei voi mielestäni sanoa muuta kuin että oli taitamatonta ulkopoliittikkaa manööveerata valtakunta sotaan, kun oli olemassa seuraavat 3 tosiasiaa: 1) Meillä ei ollut luvassa mistään apua; 2) Nliitolla oli vapaat kädet sopimuksen johdosta Saksan kanssa; 3) Meidän puolustuslaitoksemme oli puolivalmis.

Pelkään, että historia tulee politiikastamme 1939 ja sodastamme sanomaan, kuten sveitsiläinen uudemman poliittisen historian profess. *Rossier* kirjoitti 10 vuotta sitten Tanskan politiikasta 1864: Se on — sanoo hän — kouluesimerkki "de l'incapacité à faire à temps les concessions nécessaires" (siteeraan muistista).

Meillä, kuten eräissä muissakin pienissä maissa, on mielestäni yleisessä mielipiteessä ollut eräs suuri puute. Me olemme eläneet illusionien maailmassa, eikä realiteettien. Me luotamme "oikeuteen" ja sillä tarkoitamme paperille merkittyjä oikeuksia. Me katsomme myös, että jokainen "suvereeninen" valtio ja kansa on samanarvoinen. Näin ei ole asian laita. "Tasa-arvoisuus" on ainoastaan muodollinen. Wiron kansa ja 3¹/₂ milj. Suomen valtio ei ole samassa asemassa eikä realistisesti saman arvoinen kuin 70—80 milj. Saksa, 50 milj. Englanti ja 180—200 milj. Nliitto. Me pidämme kiinni kansainvälisestä oikeudesta. Se on syntynyt aikana, jolloin oli suuri joukko jotenkin yhdenarvoisia ja -suuruisia valtioita, joiden "suvereenisuus" oli samanlainen. Mutta todellisessa elämässä asia ei enää ole näin. Tämä on meille pienille surullinen ja vaarallinen tosiasia, mutta niin se on, kuten kokemus joka päivä osottaa. — Ja mikä on lopulta historian

edessä "oikeus"? Sekö, jota Hitler nyt tekee, vai mikä? — Ei tarvitse paljon lukea historiaa nähdäkseen, että kaikesta juridisesta samanarvoisuudesta huolimatta, on olemassa suuri ero pienen valtion ja suurvallan välillä. Suurvallan aspiratiot ja tehtävät ovat — tai sanokaamme: suurvaltain johtajat katsovat niiden olevan — toiset kuin pienvallan. Ja historia opettaa myös, että pienvallan on pakko väistää, vieläpä sietää nöyryytyksiäkin suurvallan edessä. Syksyllä 1939 olisi meillä ollut mahdollisuus väistää ja tehdä sopimus Nliiton kanssa ehdoilla, jotka eivät olleet kunniattomat ja materialistisesti paljon edullisemmat kuin mihin Moskovan kovassa rauhassa olimme pakotetut menemään.

Tätä puhtaaksikirjoittaessani 31. 12. 40 ja 1. 1. 41 luen Pravdas- ja vuosikatsauksissa korostettavan Suomen sodan tarkoitusta, turvata Nliiton luoteisrajat ja ennen kaikkea Leningradin turvallisuus, mikä vakuutetaan saavutetun. Samaa esitetään eräissä Nliiton ulkopoliittikkaa koskevissa julkaisuissa. Tämä siis viittaisi siihen, että Nliitolla meihin nähden ei olisi uusia aikeita. Mutta tuntien jonkun verran venäläisiä ja Kremlin herroja katson, että meidän ei ole tuuditettava itseämme liialliseen herkkäuskoisuuteen.

Teidän Sveto kirjoittelee Sosialidem:ssa "ulkopoliittisia päiväankysymyksiä". Hän on kovaa poikaa eikä näy välittävän, mitä maailmassa tapahtuu. 22. 12. 40 hän uudestaan vakuuttaa, että kaikki kansat "aivan tasa-arvoisina" tulevat sanomaan sanansa. Ellei hän viitsi lukea historiaa, mikä on parasta lukemista, voisi hän uudestaan lukea kansainoikeutta, josta hän paljon puhuu. Edessäni on *Oppenheimin* tunnettu käsikirja (Oppenheim, vaikka syntynyt Saksassa, toimi Englannissa ja oli englantilainen kat-santokannaltaan) *International Law* (1937). I siv. 224 sanotaan: "Legal equality must not be confused with political equality . . . Politically States are in no manner equals, as there is a difference between the Great Powers and others. All arrangements made by the body of the Great Powers naturally gain the consent of minor States" . . .

Mitä Svento kirjoittaa, sillä ei itsessään ole merkitystä. Mutta sillä saattaa olla meillä jotakin merkitystä, koska se voi osaltaan häiritä oikean, realisen mielipiteen muodostumista meidän ja muiden pienten kansojen todellisesta asemasta. Kun syksyllä 1939 matkustimme Moskovaan, laulettiin meille ja aivan vilpittömästi asemilla: "Kuullos pyhä vala... Sinuun koskea ei vieras valta saa... Ollos huoleton"... j.n.e. — *Bismarck* sanoi, että valtiomiehelle ja kansalle on tärkeimpiä vaatimuksia "das politische Augenmass". Sitä meiltä on puuttunut ja sitä me tarvitsemme. Lukiessani viime aikana Suomen lehtiä ja mitä niissä on puhuttu viime sodastamme, olen ollut hyvin huolissani siitä, että "das politische Augenmass" meiltä vieläkin, kaiken koetun jälkeen puuttuu. Ja se voi viedä isänmaamme lopulliseen häviöön.

Mutta entä meidän asemamme?

En pidä mahdollisena — mitään varmaa ei tietysti voi sanoa — että Stalinin aikomukset meitä kohtaan syksyllä 1939 olivat suhteellisen maltilliset. Mitä hän nyt ajattelee, en tiedä. Asemamme on sodan jälkeen huonompi. Minusta tuntuu, että Nliitto haluaa saada meidät erotetuksi Ruotsista ja samoin tietenkin Saksasta; pakottaa meidät elämään isoituina ja yksinäisinä ja heikkoina. Molotovin alituinen esiintyminen kaikenlaista yhteistoimintaamme vastaan Ruotsin kanssa näyttää viittaavan siihen. Samoin Kollontayn ponnistukset Tukholmassa saadakseen Ruotsin pysymään erillään meistä. Ja poissulettu ei ole, että mahdollisesti Kreml, tilaisuuden ollessa suotuista, ehkä tahtoo tehdä meistä lopun, valloittaa Suomen hyväkseen käyttäen meidän omia kommunistejamme Baltian maiden tapaan. Sotamme ei ole asemaamme vahvistanut. *Sisäisen rintaman lujuus kommunismia vastaan on näin ollen elinkysymys.*

Kerrot, miten Nliiton taholta esiintyvät rettelöimiset, vieläpä sekaantuminen meidän sisäisiin asioihimme, Petroskoin radio — voi lisätä Tallinnan radio — on herättänyt ikäviä tunteita, vieläpä kasvavaa suuttumusta. Minunkin sisässäni on toisinaan kiehunut ollessani Kremlissä Molotovin luona, ja jos olisin edustanut 30

tai edes 20 milj. kansaa, olisin antanut asianmukaisen vastauksen. Mutta meitä ei ole kuin 3½ milj. Ja Neuvostoliitossa on 200 milj. Nliiton sotalaitos on nyt vahvempi kuin vuosi sitten. Mutta Suomi on raajarikko ja taloudellisesti ja muutenkin heikompi kuin vuosi sitten. Mitä luulet tällaisessa tilassa voitavan tehdä?

Sinä viittaat siihen, että ennen pitkää Suomessa syntyy sama ristiriita kuin 40 v. sitten. Eikö siis vieläkään sortovuosien historiaa ymmärretä? Onko siellä vielä sellaisia, jotka luulevat että "passiivinen vastarinta" meidät pelasti? Meidät pelasti ensin Jaappanin sota ja sitten mailman sota 1914—18. Passiivisella vastarinnalla ei siinä ollut yhtään mitään osaa. *Se, mitä nytkin tarvittaisiin, olisi uusi Jaappanin tai maailman sota, johon Nliitto sekaantuisi. Mutta siihen ei Stalin mene.* Passiivinen vastarinta oli mahdollisesti meille hyödyksi itseämme varten, psykologisesti, jos kansamme oli niin heikko, että sellaista rohkaisua tarvitsi. — Sotamme 1939—40 oli, kaikesta urhoollisuudestamme huolimatta, tuomittu epäonnistumaan ja se johtikin kapitulation. Oliko sotamme meille itselle psykologisesti hyödyllinen, vieläpä välttämätön, kuten nyt puheissa ja sanomalehtikirjoituksissa toivotetaan, sitä en osaa sanoa. Mutta kun tulos on ostettu yhdellä Suomen historian suurimmista onnettomuuksista, oli hinta liian kallis. Se on käsitykseni.

Lisään, että mikään ei olisi Kremlin herroille ja tšekäläisille sotilaille mieluisampaa kuin että meillä nousisi "vastarinnan" rintama. Siitä syntyisi uusi sota ja silloin olisi kaikki loppu.

En saata uskoa, että Suomen johtomiehet antavat asiain mennä tähän katastrofiin. Aktivisti ei saa olla ajattomalla ajalla. Minä olin aktivisti 1914—18, mutta syksyllä 1939 en ollut.

Sinä, samoin kuin ehkä Suomen kansan enemmistö, näytte olevan sitä mieltä, että on tapahtunut oleellinen ja meidän kannaltamme ratkaiseva reaalinen muutos asemassamme sen kautta, että Suomi on tullut itsenäiseksi valtakunnaksi. Sisäisissä asioissa tietysti. Mutta ulkopoliittisesti mielestäni siinä liioitellaan eikä riittävästi oteta huomioon reaalisia oloja.

Ero "perustuslaillisuuden" ja "suomettarelaisuuden" välillä oli se, että "perustuslailliset" katsoivat routavuosien kysymyksen olleen niin sanoakseni *valtio-oikeuksellisen* s.o. vain ristiriidan Suomen ja sen hallitsijan välillä. Hallitsija antoi laittomia lakeja ja vaati niihin alistumaan. Jos asia olisi ollut niin yksinkertainen, olisi se ollut helposti ratkaistu. Suomen Suurruhtinaan, Nikolain me olisimme helposti heittäneet ulos, yhtä helposti kuin norjalaiset 1905 heittivät tekosyyllä Oskar II:n. — Meidän "suomettarelai-
laisten" käsityksen mukaan asia oli paljon vaikeampi. Riita ei ollut valtio-oikeudellinen, vaan niin sanoakseni *kvasi-kansainvälinen* — Suomen asema ei tarkasti soveltunut mihinkään juridi-
siin kategorioihin, se oli sui generis. Riita oli Suomen ja Wenäjän keisarin välillä, jonka takana oli Wenäjän keisarikunnan organi-
soitu sotilaallinen voima. Kun voimien epäsuhte oli tavaton, oli konflikti vältettävä, sillä siinä me sortuisimme. Näin lausui minulle mm. vanha Yrjö-Koskinen keskustelussa, joka minulla oli hänen kanssaan kahden kesken syksyllä 1903, kaksi päivää ennen kun hän sai halvauksen, joka hänet vei hautaan. Viime vuosina ja nyt olemme, itsenäisyydestämme huolimatta, asiallisesti samassa asemassa. Nytkin on kysymys välttää konflikti Suomen ja Wenäjän (Nliiton) välillä, koska voimien tavattoman epäsuhteen vuoksi, me siinä konfliktissa yksinämme sorrumme, kuten viime talven kokemus osoitti. — On kärsivällisesti odotettava, että tulevaisuudessa jälleen meistä riippumattomat tapaukset ja voimat tulevat avuksemme, minkä ohella tietenkään omaa varustautumistamme ei ole laiminlyötävä, koska se lisää mahdollisuuksiamme hyväksemme käyttää esiintyviä tilanteita. Mitkä nuo tapaukset ovat, sitä ei voi sanoa. On erilaisia mahdollisuuksia. Siinä on tietenkin otettava huomioon myös tämän valtakunnan sisäiset olot ja mahdollinen kehitys, joskaan siinä suhteessa, ellei tule ulkoapäin iskua, ei ole odotettavissa muutoksia sellaisessa ajassa, että sillä olisi meille merkitystä. Mutta tämä kaikki vaatisi oman Abhandlungin.

"Plus ça change, plus c'est la meme Chose". Tai niinkuin

Stalin sanoi syksyllä 1939: "Geografialle me emme voi mitään, ettekä te voi sille mitään." Mieleeni on myös muistunut, mitä ent. ministerivaltiosihteeri sanoi: "Kun pierasee Helsingissä, kuulu se Pietarissa kuin kanuunan laukaus." (E. G. Palmén-vainajan juttuja).

Kuten sanoin, voi katsoa "passiivisen vastarinnan" olleen meille itselle psykologisena rohkaisuna tarpeen. Se on eri asia, samoin kuin se, että kun Jaappanin sota alkoi jo helmik. 1904 ja johti Wenäjän sortumiseen 1905, olisi meidän asiamme joka tapauksessa syksyllä 1905 selvinnyt. Samoin: että 1914 alkanut maailmansota pelasti meidät toisesta ja entistä pahemmasta sortoajasta. Meidän selvät paperimme eivät meitä 1905 eikä 1914—18 pelastaneet, vaan maailman tapaukset, joihin emme mitään voineet vaikuttaa.

Syksyllä 1939 meillä oli myös selvät paperit. Ja yleinen mielipide ja hallitus ja eduskunta luotti näihin selviin papereihin. Onneton sattuma oli, että ulkoministerinä oli mies, joka — paitsi että muutenkaan ei ollut tehtävänsä tasalla — oli kasvanut läpeensä passiivisen vastarinnan "atmosfäärissä". Ja onnettomuudeksi samaan ajatuspiiriin kuului presidentti Kallio. Sanoimme siis: "Ei, emme suostu", ja kävi kuten kävi. Jouduimme katastrofiin.

Että Nliiton menettely meitä vihastuttaa, on luonnollista. Mutta nykyään moni muukin pieni maa, vieläpä eräät suuretkin, ovat saaneet sietää paljon: Tanska, Norja, Belgia, Hollanti, Rumania, Unkari (en puhu Slovakiasta) vieläpä suurvalta Ranska. Historia tietää kertoa vaikka miten paljon meihin verrattavia tapauksia. Ja että pienessä maassa, joka äsken on sodan hävinnyt, otetaan huomioon sodan voittaneen mahtavan (nykyään erityisesti mahtavan) naapurisuurvallan toivomuksia ja virtauksia on mielestäni ymmärrettävissä ja paikallaan. Sotamme on, kuten sanottu, myrkyttänyt suhteemme Kremliin, ja vaatii kauvan aikaa ennenkun se myrkytys haihtuu.

Mutta kysymys on, miten meidän on meneteltävä?

Jos entinen "riippumattoman neutraalisuuden" politiikka riittäisi, olisi se erinomaista. Olen lukenut *Undénin* puheen Katrineholmista 17. 12. 40. Hän pitää kiinni Ruotsin entisestä "strikt neutralitetspolitik" kaikkiin suuntiin. Ruotsin hyvä maantieteellinen asema antaa sille edellytyksiä, koska Ruotsi ei ole minkään suurvallan jaloissa — ainakaan toistaiseksi. Mutta Ruotsikin on saanut alistua kaikenlaiseen: Saksan sotilaiden kauttakulutus ei sovellu "till strikt neutralitetspolitik" ja Ruotsin sanomalehdistö kuuluu koko paljon saaneen muuttaa äänensävyään (Assarssonin ilmoitus).

Vanha neutraliteettipolitiikka ei ole valitettavasti ollenkaan riittänyt. *Me* noudatimme sitä tarkasti ja se päättyi sotaan. *Tanska, Norja, Belgia* ja *Hollanti* noudattivat sitä myös, mutta niiden on käynyt, kuten on käynyt. Samoin tekivät Baltian valtiot, *Wiro, Latvia* ja *Liettua*. Samoin *Rumania* ja *Kreikka*. Siis 10 valtakuntaa. Näin ollen on todettava, että se tie ei ole enää niin varma kuin ennen luultiin.

Tietenkin me olemme puolueettomia siinä mielessä, että emme tahdo sekaantua sotaan. Mutta politiikallamme Nliittoon nähden se ei anna mitään ohjetta.

Nliittoon nähden on meidän nähdäkseni edelleen väistettävä ja vältettävä konfliktia, joka veisi maamme lopulliseen katastrofiin. Joitakin vanhaan kansainoikeuteen soveltumattomia "nöyryytyksiäkään" emme voine välttää. Tässä suhteessa olen sitä mieltä, että toistaiseksi myös hallituksen kokoonpanossa on noudatettava varovaisuutta niin pitkälle kuin mahdollista on, siitä huolimatta, miten tuskallista se on. Miten pitkälle tällä politiikalla pääsemme, en voi sanoa. Mahdollisesti sillä pääsemme pahimman ajan ohi. Tähän asti on asioita saatu koko joukko järjestymään, joskaan ei läheskään meidän toiveidemme mukaan. Kansan elinkysymyksiin ei kuitenkaan ole ollut pakko koskea. Mutta turhat toiveet ja ajatukset on jätettävä pois.

Toiseksi on mielipiteeni, että täällä voimme esiintyä tiukasti

ja lujasti vasta kun meillä on varma tieto *riittävästä ulkomaisesta avusta*.

Mutta mistä apu? Sitä asiaa olen yötä päivää miettinyt. Olen tietenkin ensi sijassa ajatellut *Ruotsia*. Olen luullut, että jos Ruotsi asettuisi päättävästi rinnallemme kaikkine sotavoimineen ja se olisi Kremlin tiedossa, Nliitto jättäisi meidät rauhaan. Mutta voiko ajatella, että Hansson, Bramstorp et consortes olisi siihen valmiit? Ennenkun näen sen paperilla, en sitä voi uskoa. — Undénin ulkopoliittinen esitys 17/12 huolimatta myötätunnosta Suomea kohtaan, siihen että Ruotsi ei tahdo sitoumuksia, jotka voivat viedä aseellisiin selkkauksiin.

Ruotsin hallitus kannattaa Suomen ja Ruotsin ulkopoliitiikan ja puolustuspolitiikan "koordinoimista", mutta vain sillä ehdolla, että Nliitto ei pane sitä vastaan. Molotov on kuitenkin usean kerran ilmoittanut, että Nliitto ei siedä tällaista Suomen ja Ruotsin yhteistoimintaa. Keväällä hän ilmoitti Nliiton ei sallivan puolustusliittoa. Kesällä hän uudestaan otti asian esille, ja hallituksen puolesta minä ilmoitin, että mitään liittoa ei ole olemassa. 5/11 40 Kollontay kävi varoittamassa Güntheriä tällaisesta yhteistoiminnasta. Siitä huolimatta asia uudestaan pantiin vireille ja Assarsson kävi puhumassa siitä Kremlissä. Kaikki tämä johti siihen, että Molotov antoi minulle 6/12 ultimaattumin, joka sisälsi, että jos sellainen sopimus tehdään, Nliitto katsoo Moskovon rauhansopimuksen "likvidoituksi" s.o. että sillä siis on vapaat kädet Suomeen nähden. — Juuri nyt Assarsson ilmoitti minulle Ruotsin hallituksen jättävän asian, Nliiton vastustuksen johdosta toistaiseksi sikseen. Kun Nliiton kanta oli tiedossa, pidän tämän viimeisen démarchen epäonnistuneena diplomatiana. Sen seurauksena ei ole ollut muu kuin että Nliitto sai aiheen antaa meille 6/12 40 edellämainitun ultimaattumin.

Jos tahdotaan asiassa saada jotakin tulosta, on se alettava toisesta päästä. Ensin on saatava Ruotsin selvä ja ehdoton päätös, että Ruotsi gör gemensam sak med oss ja seisoo rinnallemme koko sotavoimillaan. Nliitto on asetettava fait accompli'n eteen.

Silloin voimme esiintyä täällä jäykkänä. Mutta asian pitää olla varma. Ellei varmuutta saada (niin kuin epäilen), on kevytmielistä esiintyä niin että joudumme konfliktiin Nliiton kanssa.

Tässä on kuitenkin vielä eräs kysymys: Riittäisikö Ruotsin apu, jos sen saisimme? Aikaisemmin olen luullut sen riittävän, mutta olen alkanut sitä epäillä. Meillä ei ole Ruotsin kanssa yhteensä kuin 9,5 milj. Nliiton 200 milj. vastaan. Sentähden pyrkii yhä enemmän mieleeni ajatus, että suurvaltaa vastaan meitä voi auttaa vain toinen suurvalta. Ja se ei voi olla muu kuin Saksa. Englanti ja USA eivät voi meitä jo maantieteellisistä syistä auttaa, kuten äskeninen sotamme osoitti. — Nota bene jos Saksa meitä tahtoo auttaa. Niin kauan kuin suursota Englantia vastaan kestää, luulen, että Saksa *ei voi*, vaikka tahtoisikin, rikkoa välejä Nliiton kanssa. Meidän vuoksemme se ei nykyään ryhdy sotilaallisiin selkkauksiin suuren naapurinsa kanssa. Me olemme liian vähän merkitsevä ”in diesem grossen Spiele”. Mutta intressi meitä kohtaan on Saksassa lisääntynyt ja, mikäli kerrotaan, on Saksalla osansa siinä että Nliitto viime kesällä luopui hyökkäysaikomuksistaan meitä vastaan, joita sillä nähdäkseni silloin oli Baltian tapausten jälkeen, ”Ystävyys Seuran” rettelöiden aikana. Meillä on Saksassa erityisesti yksi hyvä ystävä, *Göring*. Kuten muistat, hän neuvoi meitä vakaasti syksyllä 1939 välttämään konfliktia Nliiton kanssa. Sodan aikana me siis luullakseni Saksastakaan saamme — paitsi sotatarpeita — tuskin muuta kuin diplomaattista tukea, mutta nähtävästi Saksan diplomaattinen tuki on täällä tehokkaampi kuin muiden suurvaltojen.

Nliitto tietää, että ainakin niin kauvan kuin sota kestää, me jäämme yksin, ja se juuri on suuri vaara. Sen tähden olisi, kuten Sinäkin sanot, meille elinkysymys, että sota loppuisi. Silloin meidänkin asemamme luultavasti helpottuisi. Nyt *meidän on koetettava päästä sota-ajan läpi keinoilla millä tahansa*.

Mutta jos Ruotsi päättäisi tulla meitä tarpeen vaatiessa auttamaan sotilaallisilla voimillaan ja Saksa olisi asialle myötämieli-

nen, ja jos se olisi Kremlin tiedossa, vahvistaisi se asemaamme ja kenties panisi sordinon Kremlin herroille.

Kuten näet, asemaamme on kovin vaikea. Ja minulle, joka otan asiat niin raskaalta kannalta, ei niiden yötä päivää miettiminen ole helppoa.

Juuri tällä hetkellä ei Nliitolla tunnu olevan hyökkäysaikeita meitä vastaan. Pravda ja Izvestija eivät ole pitkään aikaan sisältäneet kirjoituksia meitä vastaan. Se on ilahduttavin ja varmin merkki. — Ei myöskään sotajoukkojen keskittämistä rajoillemme ole tapahtunut, mikäli sotilasasiamiehemme vakuuttaa. Sitä paitsi Nliitonkin huomio nykyään lienee kohdistunut etelään, Balkanille ym.

Wakaumukseni mukaan on *meidän jatkettava väistävää ja sovittelevaa politiikkaamme, kuten viime 10 kk aikana olemme tehneet. Muuta mahdollisuutta en näe.* Pääsemmekö tällä eteenpäin ja miten pitkälle, sen osoittaa tulevaisuus (Nikkeliasia näyttää juuri nyt arveluttavalta). Mutta *toisenlainen politiikka veisi meidät kaiken todennäköisyyden mukaan katastrofiin.*

Kallio pääsi täältä kurjuudesta pois. Hän oli hyvä ihminen, ahkera ja työteliäs mies, hänellä oli hyvät aikomukset ja hän teki parastaan sen mukaan mitä katsoi maan edun vaativan. Hänen ja minun välimme oli aina hyvät ja ystävälliset ja minulla ei ole hänestä mitään muuta kuin miellyttäviä muistoja.

Mutta se, mitä edellä olen kirjoittanut, osoittaa, että en ole valmis yhtymään niihin ylenpaltisiin ylistyksiin, joita hänestä on puhuttu ja kirjoitettu.

Hänellä oli sama puute, mikä meidän maassamme on niin yleinen: Hänellä ei ollut riittävästi *itsekritiikkiä*, ja hän pani myös liian suuren painon sille, mitä hänen puolueensa tahtoi. Myös näkyy hän ajatelleen, kuten ennen vanhaan: "Kenelle Jumala antaa viran, sille hän antaa myös kyvyn." Kun hän 1926 tuli Suomen Pankin johtok:n jäseneksi, oli se meille pankkimiehille, sanoisin-

ko: humoristinen yllätys. Ja kun hän valittiin presidentiksi, en omasta puolestani voinut pitää häntä siihen pätevänä. Itse hän sanoi minulle, ettei ollut halunnut presidentin paikkaa ja että hän tuli tekemään parhaansa. Ja sen hän tekikin. Hänen aitosuomalaisista kantaansa yliopistoasiassa, jolla oli suhteessamme Ruotsiin suuri merkitys, en voinut ymmärtää juuri samaan aikaan kuin ajoimme pohjoismaista yhteistyötä — minulla oli hänen kanssaan kiivaanpuoleinen keskustelu siitä asiasta. Mutta ennen kaikkea katson, että hän presidenttinä ei ollut tehtävänsä tasalla. Hän ei kyennyt hoitamaan *ulkopolitiikkaamme*, joka on presidentin erikoistehtävä. Ja kävi, niin kuin kävi. — Luulen kyllä, että jos Svinhufvud tai Ståhlberg olisi valittu, tulos tuskin olisi ollut toinen. Ainoastaan Mannerheim presidenttinä olisi estänyt sodan.

Että näin kahden kesken esitän Sinulle tällaisen keretteläisen mielipiteen, johtuu siitä, että täällä joka hetki kaikessa vakavuudessa tunnen, mille kuilun partaalle olemme joutuneet.

Ryti on lahjakkaampi mies kuin Kallio. Toivokaamme, ettei Rydin tarvitse presidenttinä kokea uutta sotaa ja että isänmaamme siten säilyy uudelta katastrofilta.

Olen muuten tyytyväinen, että Ryti puheessaan selvästi mainitsi Nliiton kanssa tekemistämme sopimuksista, kuin myös, että hän kosketteli suhdettamme Saksaan.

Omasta puolestani odotan hetkeä, jolloin pääsen tästä Hornan pesästä. Kuten muistat, lupasin olla ensin 3 kuuk., sitten syksyyn. Nyt tähtään ensi kevättä, toivossa, että silloin sodan pää olisi näkyvissä.

Sydämelliset terveiset arv. Rouvallesi samoin kuin itsellesi sekä vaimoltani että minulta. Ja kaikkea parasta ja onnea uudelle vuodelle.

Wanha ystäväsi
JK Paasikivi”

Paasikivi tuskin silloin 26. 12. 1940 kirjettä kirjoittaessaan tiesi, että 13. marraskuuta 1939, kun suomalaiset neuvottelijat olivat matkalla Moskovasta Helsinkiin hakemaan hallitukseltaan lisävaltuuksia neuvotteluja varten, sai Tukholmassa oleva Arvo Tuominen kutsun saapua kiireesti Moskovaan. Kyseessä oli uuden hallituksen, Suomen kansanvaltaisen hallituksen, muodostaminen Suomelle.

Henkilöluettelo

- Aalto, J. F. 22, 89
Aaltonen, Aleksi 188
Ailio, Julius 14, 79, 80, 93
Airo, Aksel 214
Alajoki, Ernsti 149
Alkio, Santeri 51, 156
Ampuja, Mikko 44
Anderson, Amos 103, 156, 157
Assarsson 264, 265
Ast, Karl 50
- Bauer, Otto 46
Beck-Friis, H. 215
Bell, Henry 47
Bernstein 46
Bersin, Jaan A. 48, 54
Bismarck, Otto von 260
Björkman, Carl 17, 18
Boheman, E. 215, 216, 217, 220
Born, Ernst von 133, 134, 136, 137,
166, 197
Bramstorp 265
Branting, Georg 60
Branting, Hjalmar 15, 16, 43, 60
Brotherus, K. R. 194, 196
- Cajander, A. K. 35, 117, 118, 120,
122, 123, 189, 190, 193, 194, 196,
197, 199, 204, 205, 206, 207, 212,
214, 227, 232, 234, 236
Castrén, Kaarlo 53
Castrén, U. J. 217
Chamberlain, Austen 247
- Colliander, Rafael 117, 119, 120, 130
Cotter 47
Croneborg, C. 215
- Donner, Anders 155, 156
Donner, Kai 135
- Eden, Anthony 171
Ehrensward, C. A. 212, 213, 215
Enckell, Carl 55, 59, 62, 64, 65, 67,
68
Enckell, Oscar 63
Erich, Mikko 132
Erkko, Eljas 117, 118, 119, 129, 130,
199, 205, 207, 214, 216, 220, 239,
247, 248, 249
Ernitz, William 50
Estlander, Ernst 127
Evä, K. M. 25
- Facta, 58
Fahler 11
Fimmen, Edo 92
Frenckell, Erik von 128, 166
Furuhjelm, Ragnar 117, 120, 136,
197
- George, Lloyd 55, 57, 60
Grandell, Leonard 226
Grenfell 47, 51
Gyllenbögél, Boris 55
Günther 265
Göring, Hermann 266

- Haarla, Rafael 109, 110, 111
 Hackzell, Antti 62, 64, 168, 170, 172
 Hakkila, Väinö 79
 Hannula, Uuno 190
 Hannunen (kommunistinen kansan-
 edustaja v. 1921) 19
 Hansson, P. A. 170, 172, 173, 175,
 197, 208, 209, 214, 215, 219, 225,
 226, 265
 Harvala, Kaarlo 45, 112, 114, 117,
 135, 136, 152, 165
 Hegel, G. W. F. 247
 Heidenstam, C. G. von 215
 Heikkinen, P. V. 190, 191
 Heilimo, Esko 27
 Heinonen, Kaarlo 14, 79
 Hellens, Albert von 13
 Helo, Johan 45, 79, 80, 86, 89, 97,
 221
 Helojärvi, Toivo 117, 118, 130
 Heurlin, Lauri af 85
 Hiekkala, Lassi 117, 130, 133
 Hirvonen, Pentti 148
 Hitler, Adolf 108, 199, 246, 259
 Holsti, Rudolf 55, 56, 64, 171, 198,
 199, 209, 211, 212, 213, 239, 243
 Honkanen, Hj. 83, 84
 Huotari, Anton 72, 117, 119
 Hupli, Väinö, 14, 36—45, 79, 80, 90,
 100
 Höglund, Z. 42

 Idman, K. G. 55, 214
 Ignatius, Hannes, 247
 Ingman, Lauri 85, 99, 100, 117
 Itkonen, Rieti 45, 79, 83, 84, 85, 100
 101, 102

 Jalander, Bruno 83, 133—137
 Jartsev, Boris 243
 Järvinen, Kyösti 156

 Kallio, Kaisa 183, 184,
 Kallio, Kyösti 19, 21, 33, 35, 56, 73,
 78, 88, 91, 111—123, 134, 135, 137,
 179, 182, 183, 184, 203, 205, 207,
 229—234, 253, 263, 267
 Kalliokoski, Viljami 166, 191
 Kares, K. R. 166
 Kautsky, Otto 46
 Kekkonen, Urho 190, 200, 201
 Keto, J. W. 22, 24, 25, 35, 45, 50, 52,
 53, 62, 70, 190
 Kilpeläinen, E. 137
 Kivimäki, T. M. 133, 163—165, 168,
 175, 177, 178, 181, 187, 192, 206,
 230
 Klemettilä, Matti 166, 167
 Koivisto, Iivari 135, 137
 Koivisto, Juho 116, 190, 191
 Kollontay, Aleksandra 260, 265
 Kopp 64, 65, 66, 69
 Koskenniemi, V. A. 94, 95
 Kosola, Vihtori 108, 121, 135, 136,
 137, 149, 152, 153, 154, 161
 Kukkonen, Antti 166
 Kulo, K. L. 21, 23
 Kún, Béla 50
 Kuokkanen, Erkki 126
 Kuusinen, O. V. 254

 Lahdensuo, Jalo 166
 Lansbury, Georg 48
 Lassy, Ivar 53
 Laurila 137
 Lavonius, W. A. 114
 Leinonen, Artturi 116, 137, 194, 195
 Lindfors, Erkki 152
 Lindgren, Armas 155
 Litvinov, Maksim 64, 65, 69, 239
 Lohi, K. A. 166
 Lumme, Alpo 207

- Madetoja, Leevi 94
 Maiski, I. M. 48, 49, 218
 Maklakov 255
 Malkamäki, Matti 135
 Malmberg, Lauri 130, 133, 137
 Mannerheim, C. G. 71, 90, 92, 170,
 174, 211—213, 218, 225—233, 240,
 244, 256, 268
 Mantere, Oskari 115, 117—120, 122,
 134—136, 168, 170, 173
 Martna, Miihkel 50
 Marx, Karl 256
 Meierovics, Zigfrids 59
 Mikojan 243
 Molotov 250, 251, 253, 257, 260, 265
 Morgenthau, 247
 Mussolini, Benito 108
 Muste-Maalari 90
 Möller, Gustav 170, 172, 173
- Nevanlinna, Ernst 55, 56, 58, 59
 Nevanlinna, Ines 55, 56
 Nikkola, J. 121
 Niukkanen, Juhon 120, 133, 161, 188,
 189, 190, 191, 230, 234, 235
 Nykopp, Johan 214
 Nyström, Gust. 155
 Nyssölä, Eino 84
- Oinas 50
 Oksala, A. 166
 Oppenheim 259
 Ostra-Oinas, Alma 50
- Paasikivi, J. K. 31, 47, 54, 115, 117,
 119, 120, 123, 166, 194, 195—198,
 211, 214, 216, 218—220, 227, 228,
 239, 241, 248—251, 254, 268, 269
 Paasivuori, Matti 45, 79, 80, 86, 89,
 157
- Pajari, A. 152, 154
 Pakaslahti, Aaro 214
 Palmén, E. G. 155, 240, 263
 Pekkala, Eino 107, 108,
 Pekkala, Mauno 79, 81, 89, 107, 108,
 124
 Pelkonen, Lauri 168
 Penttala, Iisakki 148, 149
 Pesola, Väinö 198
 Phillips, Morgan 173
 Pihkala, Martti 108
 Pilppula, Erland 200
 Pipping, R. H. 94
 Pohjala, Toivo 150, 151
 Procopé, Hjalmar 120, 233
 Puittinen, M. 221
 Puro, Olavi 85
 Päts, Konstantin 49
- Radziwill 69
 Ramsay, August 104
 Rantakari, K. N. 174, 175, 176
 Rathenau, Walter 57, 60
 Rei, August 50
 Reinikainen, Oskari 206, 207
 Relander, Lauri Kr. 71—73, 78, 79,
 89, 90, 101, 103, 109, 115, 116,
 119, 121, 122, 125, 136
 Riekkö, Esko 130
 Rossier 258
 Rydman, Eero 130, 136, 166
 Ryti, Risto 73, 104, 189, 227, 233,
 253, 268
 Ryömä, Hannes 35, 79, 80, 178, 190
 Räisänen, Yrjö 136
 Rötö, Jalmari 124
- Saarinen, Eliel 155
 Salin, Eetu 189
 Salo, Asser 113
 Salovaara, Väinö V. 45, 190

- Sandler, Rickard 170—173, 208, 209,
 211—214, 216, 217, 240
 Sario, Valde 135, 137
 Sarlin, Bruno 113, 127
 Sasu Punanen 80, 90—92, 152
 Schauman, Georg 72, 117, 118, 119,
 120
 Seppälä, Hilda 45
 Sergelius, Max 127
 Serlachius, Gösta 203, 232
 Setälä, E. N. 93, 94
 Sihvo, Aarne 91, 130, 136
 Sillanpää, Miina 79, 80, 86, 89
 Sippola, Ahti 121
 Sirén, J. S. 157
 Smirnov, Aleksei 58
 Solja, Niilo 137
 Somersalo, Arne 131
 Stalin, J. V. 248, 251, 252, 255—258,
 260, 261, 263
 Stein 245
 Stjernvall, Julius 98, 99
 Ståhlberg, K. J. 35, 56, 70, 71, 72,
 81, 115, 125, 134, 135, 161, 183,
 198, 243, 268
 Suits, Gustav 52
 Sundblom 17, 18, 213
 Sunila, J. E. 73, 117—120, 122, 127,
 130—131, 133, 150, 163
 Suolahti, Hugo 194
 Sventorzetski (Svento), Reinh. 45,
 100, 101, 221, 259, 260
 Svinhufvud, P. E. 115, 119, 121, 122,
 123, 125, 131, 133, 134, 135, 136,
 147, 157, 161, 162, 163, 165, 170,
 178, 179, 182, 183, 248, 268
 Söderholm, Karl 123
 Tainio, Taavi 21, 35, 43, 44, 72, 155
 Tarkkanen, E. M. 116, 166
 Thomas, Albert 60
 Tiitu, Kustaa 108
 Toivola, Urho 81, 129, 130
 Tokoi, Oskari 77, 81, 183
 Tšernyh, 49, 54, 55, 64
 Tšitšerin, A. 57, 58
 Tulenheimo, Antti 72
 Tulenheimo, Eino 81
 Tuominen, Arvo 107, 269
 Turkia, Matti 189
 Tönisson, Jaan 51
 Undén, Östen 211, 215, 264, 265
 Vainio, Ville 20
 Walden, Rudolf 174, 230, 231, 232,
 233
 Wallenius, K. M. 131, 135, 136, 137,
 146
 Wenner-Gren, Axel 194
 Vennola, J. H. 55, 56, 62
 Westman, K. I. 226
 Wiik, K. H. 20, 35, 45, 221
 Vinberg, Ola 53
 Virkkunen, Paavo 27, 93, 116, 166
 Vladimirov 92
 Voionmaa, Väinö 52, 53, 64, 79, 80,
 96, 190, 194, 221
 Wuolijoki, Hella 46, 47, 48, 51
 Vuolijoki, Sulo 23, 46, 47
 Wuolijoki, Väinö 27, 79, 100, 156,
 174
 Wuori, Eero A. 136, 137
 Wälläri, Niilo 21
 Yrjö-Koskinen, A. S. 218, 249, 257
 Åhlström, Axel 42, 45, 136
 Åkerman, B. 226
 Åkesson, Otto 22—27, 34
 Ohmann, Emil 94, 95
 Österholm, John 130

Ahlström, Axel 42, 45, 136
Åkerman, B. 226
Åkesson, Otto 22—27, 34

Öhmann, Emil 94, 95
Österholm, John 130